

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ

Збірник наукових праць

СЕРІЯ ЕКОНОМІЧНА

ВИПУСК 32

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ
2009

Вісник Львівської комерційної академії / [ред. кол. : Г. І. Башнянин, В. В. Апопій, О. Д. Вовчак та ін.]. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 32. — 228 с. – (Серія економічна).

**Збірник наукових праць
Випуск 32**

*Відповідно до Постанови Президії ВАК України № 1-05/7 від 09.06.99 р.
збірник включено до переліку фахових видань (економічні науки)*

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Львівської комерційної академії
Протокол № 2 від 30.09.09 р.*

Редакційна колегія:

Башнянин Г. І., д.е.н., проф. (головний редактор);
Апопій В. В., д.е.н., проф.;
Вовчак О. Д., д.е.н., проф.;
Дайновський Ю. А., д.е.н., проф. (заст. головного редактора);
Копич І. М., к.ф.-м.н., проф.;
Єлейко В. І., д.е.н., проф.;
Мізюк Б. М., д.е.н., проф.;
Гринкевич С. С., к.е.н., доц. (відпов. секретар);
Міценко Н. Г., к.е.н., доц.;
Мокій А. І., д.е.н., проф.;
Рудницький В. С., д.е.н., проф.;
Хміль Ф. І., д.е.н., проф.;
Шевчук В. О., д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Шевчук В. О

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто сучасні тенденції розвитку банківської інвестиційної діяльності в Україні в умовах глобалізаційних процесів і кризових явищ у світовій економіці та фінансовій сфері, а також окреслено основні напрями активізації банківського інвестування та підвищення ефективності реалізації інвестиційної політики банків.

Ключові слова: банківська інвестиційна діяльність, кредитні вкладення в економіку, вкладення в цінні папери, інвестиційні ресурси, напрями активізації банківського інвестування.

Vovchak O. D.

FEATURES OF MODERN DEVELOPMENT OF BANK INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE

Modern progress of bank investment activity trends in Ukraine in the conditions of globalizations processes and crisis phenomena in a world economy and financial sphere, and also outlined basic directions of activation of the bank investing and increase of efficiency of realization of investment policy of banks are considered.

Key words: bank investment activity, credit investments in an economy, investment in securities, investment resources, directions of activation of the bank investing.

Вступ. Сьогодні, зважаючи на кризові явища в економіці і фінансовій сфері, у банківській системі України залишаються проблемними питання достатності капітальної бази банків, законодавства, яке не повною мірою забезпечує регуляторні процеси і почасти є суперечливим, розвитку фондового ринку, інформації щодо кредитних історій та кредитних рейтингів тощо. Це впливає на інвестиційний клімат в Україні та на інвестиційну активність банків. Одним із пріоритетних напрямів інвестиційної політики банків є створення умов для нарощування інвестиційної діяльності і формування оптимальної структури інвестиційного портфеля, її переорієнтація на сприяння розвитку реального сектора економіки, впровадження інновацій технологічного і технічного характеру у сфері матеріального виробництва та інфраструктури ринку. Водночас на розвиток інвестиційної діяльності банків накладається сучасна глобальна фінансова криза, яка, на думку багатьох фахівців, не має аналогів у світовій історії і кардинально впливає на зміну світового порядку та економічних процесів. За таких обставин стає очевидною потреба в принципово іншому підході до визначення цілей і функцій як банків, так і банківської системи загалом. Нині призначення банків полягає не просто в перерозподілі тимчасово вільних грошових ресурсів, а в активній участі в їх формуванні в процесі інвестиційно-кредитної діяльності. Саме завдяки цьому можуть бути створені необхідні передумови для реалізації наявного в країні потенціалу економічного зростання за активного інвестування реального сектора економіки та національного виробника.

В умовах підвищення конкурентного статусу банків на інвестиційному ринку під впливом інтенсифікації інтеграційних процесів у світі та інституціональних змін, які супроводжуються появою нових суб'єктів з високими можливостями як щодо акумулювання вільних грошей на ринку, так і безпосередньо інвестування, інвестиційна діяльність банків у найближчій та середньостроковій перспективі повинна враховувати також зміни регіональної та галузевої ринкової кон'юнктури, інвестиційний клімат і привабливість економіки України для потенційних інвесторів.

Подальший розвиток банківської інвестиційної діяльності з урахуванням досвіду функціонування банків у кризових умовах викликає потребу у поглибленні наукових розробках у цьому напрямі, з'ясування особливостей та інструментів банківського інвестування на сучасному етапі.

За останні роки вітчизняна економічна література поповнилася науковими працями, в яких узагальнено результати досліджень щодо розвитку банківської системи, розглянуто особливості банківського інвестування в Україні. Безпосередньо для банківського інвестування важливе теоретичне і практичне значення мають дослідження у банківській сфері, які здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені - економісти М. Алексеєнко, І. Бланк, З. Васильченко, А. Вожжов, А. Герасимович, В. Грушко, О. Дзюблюк, Л. Кузнєцова, Б. Луців, І. Лютий, В. Матвієнко, А. Мороз, А. Пересада, Л. Примостка, С. Реверчук, М. Савлук, Т. Смовженко, О. Шевцова, А. Філіпченко, П. Роуз, Дж. Сінкі, Д. Полфреман та ін. Водночас у наукових джерелах ще недостатньо висвітлено специфіку банківської інвестиційної діяльності в умовах кризових явищ в економіці. У наукових працях детально розглядаються тенденції та перспективи розвитку банківської системи загалом, але немає вичерпної відповіді на питання, які стосуються подальшого розвитку банківського інвестування в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Адаптація банківської системи України до європейських стандартів та фінансової нестабільності потребує розроблення адекватних заходів для усунення проблем, які стримують розвиток банківської інвестиційної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення особливостей і концептуальних підходів щодо розвитку банківської інвестиційної діяльності на сучасному етапі та підпорядкуванню її потребам реального сектора економіки в умовах фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна діяльність банків сьогодні пов'язана з розвитком іпотечного кредитування, лізингового бізнесу, інвестуванням у розроблення та реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів у таких формах, як венчурне та інноваційне фінансування, виконанням банком функцій замовника інноваційного продукту тощо, з активізацією процесу формування банківських об'єднань, завдяки чому забезпечується можливість доступу до інвестування значних за обсягом інвестиційних проектів, рівномірність розподілу ризиків, зменшення негативного впливу різноманітних чинників.

Водночас світова фінансова криза суттєво вплинула на фінансовий стан банків України, що відобразилося і на їх інвестиційній діяльності, розвиток якої на сучасному етапі значною мірою залежить від основних тенденцій, які характеризують стан українського банківського сектора загалом.

Так, з жовтня 2008 р. розпочався масовий відплив коштів з банківської системи. За період з жовтня 2008 р. по травень 2009 р. загальний відплив коштів фізичних осіб, коштів суб'єктів господарювання та коштів небанківських фінансових установ становив понад 27 млрд грн [1, с.4].

У 2008 р. уповільнилися процеси трансформації потенціалу банківської системи в розширення економічної активності. Так, якщо за 8 місяців 2008 р. зростання власного капіталу банків становило 32,6 %, то їх активи зросли лише на 23, 5 %. Відбулося значне падіння прибутковості банківської діяльності, при цьому середня прибутковість активів сформувалася на рівні 0,80 % [2].

За цей період погіршилися міжнародні рейтинги української банківської системи, що спричинило проблеми з одержанням міжнародних кредитів. Банки закрили малоприбуткові довгострокові програми кредитування земельних ділянок та іпотеки, зробили жорсткішими умови надання споживчих позик. Унаслідок цього темпи зростання споживчого кредитування у 2008 р. уповільнилися майже вдвічі, однак продовжували випереджувати темпи кредитування суб'єктів господарювання.

Водночас з боку банків спостерігалася активізація використання зовнішніх джерел нарощування банківського капіталу – за 2008 р. частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків зросла до 36,7 % [1, с.11; 3].

Заходи НБУ з підвищення облікової ставки до 12 % та високі темпи інфляції призвели до подорожчання як кредитів, так і депозитів. Нині облікова ставка НБУ становить 10,25%, тоді як в країнах Європи – 1-2%, у США – 0-0,25% [4].

Сьогодні за високих темпів інфляції реальні процентні ставки є від’ємними, що послаблює стимули до заощаджень і знижує прибутковість банківської діяльності. У 2008 р. відбулося суттєве зростання відсоткових ставок за кредитами як в національній, так і в іноземній валюті. Найвищі відсоткові ставки за кредитами в національній валюті – у банків II групи, в іноземній – у банків IV групи (табл. 1).

Таблиця 1

Середньозважені процентні ставки за кредитами (без урахування овердрафту), % [2]

Група банків	01.01.2008			01.12.2008		
	усього	в нац. валюті	в іноз. валюті	усього	в нац. валюті	в іноз. валюті
група I	13,5	14,3	11,7	16,2	18,1	13,5
група II	11,9	13,1	9,9	20,5	27,1	8,0
група III	15,1	16,6	11,6	21,2	25,2	9,7
група IV	15,0	16,3	12,0	20,3	21,7	16,1
Банки з іноземним капіталом	12,1	13,3	10,7	20,4	27,8	9,5
Усього по системі	13,4	14,4	11,2	18,7	22,6	11,5

Частка кредитів банків та інших позик у структурі капітальних вкладень збільшилась на 0,3 відсоткових пункти (до 14,8 %) [3]. Забезпечити потребу реального сектора економіки необхідними кредитними ресурсами комерційним банкам у 2007 р. вдалось за рахунок зростання депозитів населення, які в попередні роки були основним джерелом поповнення банківських пасивів, а також за рахунок збільшення запозичень на зовнішніх ринках. Починаючи з жовтня 2008 р. світова фінансова криза та зволікання з проведенням структурних реформ в Україні спричинили негативний вплив на економічну активність України. Обсяги кредитування економіки упродовж першого кварталу 2009 р. скоротилися на 21,8 млрд грн, а фізичних осіб – на 22,8 млрд грн. Отже, у 2009 р. кредитна підтримка економіки з боку банківської системи набагато зменшилась [2].

У зв’язку із складною ситуацією на фінансовому ринку України на сьогодні кількість банків, де діє тимчасова адміністрація становить 16: АБ „Банк регіонального розвитку”; ВАТ „Родовід Банк”; ВАТ „БІГ Енергія”; ТОВ „Укрпромбанк”; АКБ „Національний кредит”; ВАТ КБ „Причорномор’я”; АКБ „Київ”; ВАТ КБ „Надра”; ТОВ „Західінкомбанк”; АКБ „Одеса-банк”; АКБ „Трансбанк” та інші [3]. В Україні сьогодні функціонує три банки, що фактично були націоналізовані державою – „Родовід”, „Укргазбанк”, „Київ” [2].

У всіх банках тимчасову адміністрацію введено терміном на 1 рік, крім ВАТ „Причорномор’я” (на 6 місяців), та запроваджено мораторій на задоволення вимог кредиторів на 6 місяців з дня прийняття рішення про введення тимчасової адміністрації. У цих банках проводиться робота щодо покращення та оздоровлення ситуації, а саме: робота з вкладниками банку шляхом розгляду їх заяв або через особисті прийоми; претензійно-позовна робота щодо повернення кредитної заборгованості банку; пошук резервів скорочення витрат. Пріоритетним напрямом діяльності у банках з тимчасовою адміністрацією є виплата коштів фізичних осіб, а саме виплата пенсій та соціальної допомоги, заробітної плати, аліментів і відсотків за депозитами.

Зазначені несприятливі чинники можуть призвести до суттєвого уповільнення темпів розвитку банківської системи і насамперед її інвестиційної діяльності. Зокрема, очікується, що рівень зростання видачі кредитів уповільниться в 2009 р. до 20-25 %. Це може негативно позначитись на розвитку майже всіх секторів економіки: підприємств малого бізнесу, які

мають низьку забезпеченість фінансовими ресурсами і значно залежать від банківського кредитування; підприємств з тривалим технологічним процесом (аграрний сектор економіки); підприємств, які реалізують великі інвестиційні проекти; секторів економіки, які залежать від банківського споживчого кредитування – житлове будівництво, виробництво та продаж автомобілів складної побутової техніки тощо.

Враховуючи, що вкладення банків в економіку України здійснюється у таких двох головних формах, як пряме фінансування інвестиційних проектів (включаючи інвестиційні кредити) та вкладення в цінні папери (фінансові активи), сформований інвестиційно-кредитний портфель банків України станом на 01.01.2009 р. має таку структуру (табл.2).

Таблиця 2

Показники динаміки обсягів і структури активів банків України за 2002-2008 рр. [1, с.11]

Показник	01.01.2002		01.01.2006		01.01.2007		01.01.2008		01.01.2009	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Загальні активи	50785	100	223024	100	353087	100	619004	100	973300	100
Високоліквідні активи	7744	15,2	36482	16,4	44851	12,7	63587	10,3	79700	8,2
Кредитний портфель	32097	63,2	156385	70,1	269688	76,4	485507	78,4	792400	81,4
Вкладення у цінні папери	4390	8,6	14338	6,4	14466	4,1	28693	4,6	40600	4,2
Інші активи	6554	13,0	15819	7,1	24082	6,8	41217	6,7	60600	6,2

За роки існування вітчизняної банківської системи спостерігається, що обсяги активів та інвестиційно-кредитного портфеля банків постійно зростають. За останні сім років, починаючи з 01.01.2002, кредитний портфель українських банків зріс більше ніж у 20 разів і станом на 01.01.2009 р. становив 792, 4 млрд грн. Частка кредитних операцій в активах банків станом на 01.01.2009 р. становила 81,4% (у 2002 цей показник становив 63,2%).

Кредити, надані фізичним особам, на 01.01.2009 р. займають 33,9 % у загальному кредитному портфелі (01.01.2008р. – 31,6%). Темпи їх приросту були набагато вищими порівняно з темпами надання кредитів суб'єктам господарювання, що свідчить про інтенсивний розвиток споживчого кредитування в Україні. У банківській системі України спостерігалась тенденція зростання кредитних операцій в іноземній валюті більшими темпами, ніж в національній. Таке суттєве зростання кредитування в іноземній валюті упродовж 2006 - 2007 рр. було досягнуто унаслідок можливості отримання банками України довгострокових кредитів на міжнародних фінансових ринках. Проте погіршення умов отримання цих коштів унаслідок кризи на світових фінансових ринках обмежило валютні ресурси та вплинуло на можливості банків щодо кредитування в іноземній валюті, що зменшило розрив у валютній структурі кредитів і депозитів.

За даними НБУ у структурі внутрішніх кредитів в економіку України частка кредитів в інвестиційну діяльність на 01.10.2008 р. складала лише 22,4 % загальної суми наданих кредитів (126,6 млрд грн). Хоча й відбувається певна активізація інвестиційної складової внутрішніх кредитів (на кінець вересня 2008 р. порівняно з початком року вони збільшились на 31,92 млрд грн), частка кредитів в інвестиційну діяльність, наданих суб'єктам господарювання, за дев'ять місяців 2008 року зросла лише на 0,2% [2].

Для сучасного та особливо майбутнього стану економіки важливим є співвідношення між часткою кредитів, спрямованих позичальниками у відповідні види діяльності. Банки України при кредитуванні реального сектора економіки надавали перевагу тим видам економічної діяльності, які насамперед забезпечували своєчасне повернення кредитів, надійні гарантії та високу дохідність операцій (торгівля, фінансовий сектор, обробна промисловість тощо).

Вкладення в цінні папери за значущістю та обсягами посідають друге місце серед активних операцій банків після кредитування. У міжнародній банківській діяльності на придбання цінних паперів банки спрямовують значну частину коштів (за оцінками фахівців – від 1/5 до 1/3 грошових ресурсів). У середньому по банківській системі України цей показник станом на 1.01.2009р. становив 4,2%. Низка банків його перевищує. У більшості – ця частка є у межах 1-5%.

Оцінити, яке значення комерційні банки надають операціям з цінними паперами (ЦП), можна через аналіз їх частки у кредитно-інвестиційному портфелі банків. У середньому по банківській системі цей показник станом на 1.01.2008р. становив 5,27%. Найбільшу частку ЦП у кредитно-інвестиційному портфелі має «Ощадбанк» (27,81%). Необхідно зауважити, що у більшості банків (7 із 53 банків) частка ЦП у портфелі становить 1-5%. Разом з цим, найбільші частки ЦП мають банки IV-ї групи, а от I-ї групи навпаки – найменші (табл.3).

Таблиця 3

Частка цінних паперів у кредитно-інвестиційному портфелі банків України станом на 01.01.2008 року [3]

Частка ЦП у кредитно-інвестиційному портфелі, %	Кількість банків				
	Усього	в тому числі			
		Група I	Група II	Група III	Група IV
Менше 1	36	1	1	10	24
1-5	53	7	5	10	31
5-10	32	2	4	3	23
10-15	16	-	2	3	11
15-20	7	-	2	-	5
20-25	4	-	1	1	2
25-30	1	1	-	-	-

Як свідчать результати аналізу, при формуванні портфеля цінних паперів банки тривалий час надають перевагу вкладенням в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Обсяги вкладень в державні цінні папери за 2008 р. зросли в 2,3 раза (за 2007 р. – в 2,1 раза), їх частка в структурі вкладень у цінні папери за цей рік зросла з 33,9% до 54,7 %. Операції з державними цінними паперами здійснювали 57 банків, з яких найактивнішими є „Ощадбанк” (89,2 % від обсягу операцій з державними цінними паперами по системі банків на 01.01.2009 р.), „Укрексімбанк” (5,9 %), „Райффайзен Банк Аваль” (5,6 %) [17, с.21].

Станом на 01.12.2008 торговий портфель становив 7,4 млрд грн, або 24,9% вкладень у цінні папери, цінні папери на продаж – 16,3 млрд грн (54,9%), портфель до погашення – 4,5 млрд грн (15,0%), інвестиції в асоційовані та дочірні компанії – 1,5 млрд грн (5,2%).

Проте абсолютні показники свідчать, що банківській системі України потрібне значне нарощування капіталу: на одного громадянина України припадає банківського капіталу в еквіваленті 100 доларів США, при цьому в сусідніх Росії та Польщі - 132 і 230, а в розвинених країнах цей показник перевищує 1000 доларів США.

Інвестиційними ресурсами банків є власний капітал і грошові кошти, залучені на довгостроковій основі. Нині більшість банків не має у своєму розпорядженні достатньої власної бази для великих і надійних позичкових операцій інвестиційного характеру. Сьогодні макроекономічна ситуація склалась так, що на 01.12.2008 р. на 34 банки першої та другої груп припадає 81,5% активів і зобов'язань банківської системи, а на 148 малих банків третьої та четвертої груп – лише 18,5%. Як правильно стверджує В. Матвієнко, великі інвестиції у

пріоритетні проекти можна реалізовувати за допомогою концентрації капіталу [2; 3]. Отже, малі банки об'єктивно неспроможні здійснювати значні інвестиційні вкладення в реальний сектор економіки.

У 2008 р. кількість банків за Державним реєстром зменшилася з 198 до 197. Станом на 1 січня 2009 р. ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій мали 184 банки. Із діючих банків з іноземним капіталом нараховується вже 50, у тому числі зі стовідсотковим іноземним капіталом – 18 [1, с.11].

Питання розширення інвестиційної діяльності та доступу іноземного банківського капіталу в Україну вимагає адекватних рішень, пов'язаних зі стратегією розвитку національного банківського сектора загалом, посиленням їх впливу на економічний розвиток. Головною проблемою подальшого розвитку українських банків є підвищення рівня конкурентоспроможності, капіталізації, зниження собівартості банківських послуг, розширення фінансових інструментів інвестування.

Одним із шляхів підвищення конкурентоспроможності є консолідація та об'єднання різних фінансових бізнесів, що є визначальним чинником сучасного розвитку банківської інвестиційної діяльності. Сьогодні у міжнародному банківництві нестримно нарастають процеси концентрації капіталу, і за таких умов вижити у глобальній конкуренції зможуть тільки великі банки, які пропонують своїм клієнтам різноманітний і сучасний асортимент фінансових послуг.

До особливостей розвитку банківської системи України на сучасному етапі, що негативно впливають на її інвестиційну діяльність, можна також віднести високу вартість фінансового посередництва, недостатній для країн з ринковою економікою розвиток фінансової інфраструктури, відсутність стимулів для заощадження коштів і розміщення кредитів, невирішеність питань діяльності небанківських фінансових посередників і об'єднань, інституційного розвитку банківської системи.

Висновки. Банки, зважаючи на гальмівні чинники кризових явищ в економіці, в перспективі змушені будуть приділяти більшу увагу своєму якісному розвитку - підвищенню ефективності діяльності, рівня фінансової стійкості та конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародних ринках, а також підвищенню своєї ролі у фінансуванні реального сектора економіки.

Вважаємо, що перспективи подальших досліджень пов'язані з активізацією інвестиційної діяльності банків. Цьому сприятиме розширення їх діяльності на фондовому ринку, використання ними сучасних інструментів інвестування, а також захист інтересів банків на фінансових ринках. Банкам необхідно звернути увагу як на нарощування власного капіталу, так і на підвищення довіри населення до банківської системи, адже стійка тенденція до збільшення власного капіталу є об'єктивним процесом зростання конкурентоспроможності банків і розвитку ринку фінансових послуг, який повинен відповідати вимогам інтеграційних процесів у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8. – С.4-11.
2. Офіційний сайт НБУ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
3. Показники ринку. Український банківський портал: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banker.ua>.
4. Лямець С. Нацбанк надрукує гроші для Нафтогазу? / С. Лямець: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.epravda.com.ua/publications/49cc892e9d209.

ВІДСОТКОВА СТАВКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У 2008 РОЦІ)

Показано, що з початку 2008 р. стрімке зростання обсягів кредитування значно випереджувало зростання обсягів депозитів і таким чином створювало передумови для банківської кризи. Стабілізація відношення обсягів кредитування до депозитної бази українських банків потребує зниження банківської маржі за рахунок підвищення депозитних ставок.

Ключові слова: відсоткова ставка, депозити, кредити, грошово-кредитна політика.

Gorbachuk V. M., Shevchuk V. O.

INTEREST RATE AS AN INSTRUMENT OF MONETARY POLICY: AN EXAMPLE OF UKRAINE'S REGIONS IN 2008

Since the beginning of 2008, an acceleration of credit boom has been well in excess of deposit accumulation, thus creating pre-conditions for a financial crisis. Stabilization of the credit-deposit ratio requires a decrease in the banking margin at the expense of higher deposit rates.

Key words: interest rate, deposits, loans, monetary policy.

Вступ. Однією з причин фінансової дестабілізації в Україні стало надмірне зростання банківських кредитів на тлі недостатнього збільшення депозитів банківської системи (рис. 1).

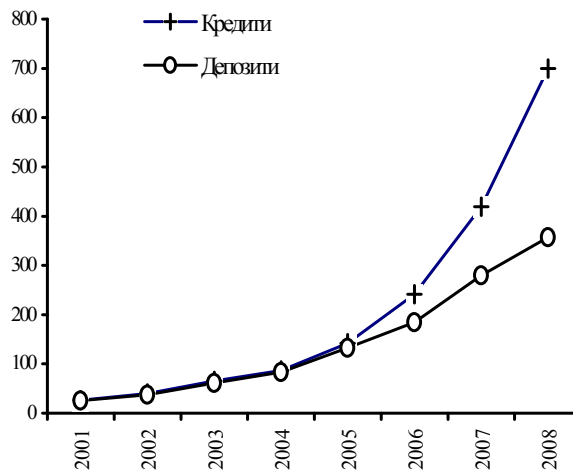

Рис. 1. Обсяги кредитів та депозитів банківської системи України, 1996–2008 рр.

Джерело: МВФ International Financial Statistics

Таку ситуацію природно пояснити заниженим рівнем обох відсоткових ставок – за кредитами і депозитами. У першому випадку виникає надмірний попит на кредитні ресурси, а в другому – немає достатніх стимулів для заощаджень. Переважно увагу відомих вітчизняних дослідників проблематики відсоткової ставки (Я. Белінська, О. Дзюблюк, Я. Жаліло, С. Ніколайчук, В. Лепушинський, Р. Лисенко, В. Литвицький, В. Міщенко, О. Петрик, А. Сомик) привертають загальноекономічні аспекти, передусім у контексті високої вартості кредитних ресурсів, тоді як поза увагою залишаються регіональний та секторальний виміри. Хоча недостатня

увага до механізму відсоткової ставки традиційно пояснюється її нібито незначним впливом на економічні процеси в Україні [1, с. 252; 3, с. 32-37; 4, с. 100-104; 10, с. 52-53]. Не бракує протилежних свідчень, зокрема, на ринку нерухомості [10, с. 118-127]. За останні роки на динаміку відсоткової ставки все більше впливає присутність іноземних банків [12, р. 71] і відкритість для потоків капіталу [9, с. 215]. Однак це могло послабити орієнтацію комерційних банків на залучення фінансових активів домогосподарств [2, с. 207-217]. Так само є підстави вважати, що ставлення до відсоткової ставки як до інструмента економічної політики істотно змінить фінансова криза 2008-2009 рр., яка посилить монетарні механізми вирівнювання платіжного балансу, зокрема управління відсотковими ставками [6, с. 13].

Постановка завдання. Хоча відсоткова ставка належить до найважливіших макро-економічних показників, її дослідження в економіці України не привернуло належної уваги, що значною мірою пояснюється недооцінкою ролі цього показника як регулятора сукупного попиту та рівноваги на грошовому ринку. Прикметно, що в Основних засадах грошово-кредитної політики України за 2004–2009 рр. відсоткова ставка згадується відповідно три, п'ять, два, сім, шість і два рази. Відповідний документ на 2010 р. взагалі не містить терміна “відсоткова ставка”, а супутні терміни “облікова ставка” та “процентна політика” згадуються відповідно один і два рази.

Метою цієї статті є вивчення регіональних особливостей поведінки відсоткової ставки, що може бути корисним для вироблення стратегії діяльності комерційних банків в окремих регіонах.

Виклад основного матеріалу. Спочатку ми проаналізували динаміку відсоткових ставок для окремих областей (за місячними даними передкризового 2008 р.), а згодом цей аналіз поширено на обсяги кредитування. Головний висновок полягає в тому, що стрімке збільшення обсягів кредитування, яке значно випереджувало темп зростання обсягів депозитів, можна вважати однією з важливих передумов банківської кризи. Стабілізація відношення обсягів кредитування до депозитної бази українських банків є важливим практичним завданням, яке вимагає підвищення депозитних ставок, а також обмеження банківської маржі.

Відсоткові ставки. У 2008 р. кредитні ставки в Україні помітно підвищилися, що можна пояснити низкою причин: прискоренням інфляції, зростанням ризиків підприємницької діяльності, очікуваннями девальвації гривні, намаганням населення вкласти кошти у “надійніші” активи на кшталт нерухомості або таких товарів тривалого користування, як автомобілі (табл. 1).

Таблиця 1

Відсоткові ставки за наданими кредитами (%), 2008 р.

Область / Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	EL
Україна (Укр)	12,9	13,4	13,8	14,5	14,8	15,2	14,5	15,1	15,2	17,1	18,7	19,4	2,0
Вінницька (Вн)	15,6	15,6	15,9	16,1	18,5	17,1	17,8	18,1	18,4	19,7	23,1	26,8	3,3
Волинська (Вл)	14,0	14,7	14,1	15,0	15,4	16,8	17,0	17,8	16,2	18,5	20,7	19,2	2,1
Дніпропетровська (Дп)	12,9	13,4	12,8	13,3	14,6	14,5	14,8	14,9	14,7	15,4	14,9	14,5	0,9
Донецька (Дц)	12,8	13,4	13,0	14,2	14,3	16,9	15,7	16,4	16,5	18,4	19,7	19,3	2,4
Житомирська (Жт)	15,9	15,6	15,7	16,0	16,5	17,4	17,6	17,8	18,1	19,7	18,9	21,3	1,8
Закарпатська (Зк)	15,0	14,8	15,4	15,3	16,2	16,3	16,7	16,2	16,8	18,2	20,7	21,9	2,2
Запорізька (Зп)	14,3	13,9	13,0	13,1	13,4	14,0	14,7	14,8	14,5	16,0	17,5	19,2	1,9
Івано-Франківська (ІФ)	13,7	14,4	15,1	15,3	16,0	16,1	16,0	17,5	15,5	18,0	18,0	15,7	1,3
Київ (Кв)	11,8	12,6	13,6	14,7	14,5	14,8	13,5	14,2	14,6	17,0	19,7	20,6	2,7
Київська (Кщ)	15,7	15,5	15,5	15,4	16,3	16,8	17,0	16,6	16,4	17,4	20,2	21,4	1,9
Кіровоградська (Кг)	16,3	16,3	16,4	16,5	17,4	17,1	17,7	18,0	17,9	18,7	21,3	20,6	1,6
Кримська (Км)	15,8	15,3	15,7	15,8	16,8	16,5	16,6	16,4	17,1	18,5	17,7	20,3	1,4
Луганська (Лг)	15,3	16,3	15,9	14,8	16,1	17,2	17,2	17,8	18,2	19,5	18,9	18,1	1,5

Область / Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	EL
Львівська (Лв)	14,5	14,2	14,7	14,6	15,0	15,8	16,0	16,2	15,8	18,2	18,3	17,2	1,4
Миколаївська (Мк)	13,6	14,0	13,2	13,3	15,5	14,0	14,2	15,9	17,2	17,8	21,2	17,2	2,4
Одеська (Од)	14,0	14,1	14,3	14,0	14,6	15,2	14,9	17,0	16,5	18,1	17,9	17,7	1,6
Полтавська (Пл)	15,8	15,3	15,9	15,8	17,0	16,8	17,3	17,4	17,3	19,3	17,2	19,6	1,3
Рівненська (Рв)	15,3	15,1	15,3	15,5	16,0	17,7	16,5	18,1	18,3	19,1	19,3	19,6	1,7
Сумська (См)	13,3	14,9	15,4	15,7	16,2	17,0	17,3	16,9	15,2	18,7	20,9	24,2	2,9
Тернопільська (Тр)	16,1	15,3	15,6	15,9	16,0	16,8	17,9	17,3	18,5	19,5	21,4	22,2	2,3
Харківська (Хк)	15,0	15,0	14,6	14,8	15,5	16,1	16,1	15,9	16,1	18,3	21,0	21,9	2,4
Херсонська (Хс)	17,8	16,2	16,1	14,9	17,2	17,2	16,6	17,4	17,2	19,4	21,6	20,0	1,9
Хмельницька (Хм)	15,4	15,2	15,5	15,3	16,5	16,4	17,0	18,1	18,1	18,5	20,7	21,7	2,1
Черкаська (Чк)	15,2	15,7	13,1	15,4	13,8	16,8	17,1	16,9	16,0	18,2	14,5	16,1	1,5
Чернівецька (Чв)	15,5	15,1	15,4	15,7	16,0	16,9	17,4	17,2	17,1	19,4	19,3	20,0	1,7
Чернігівська (Чг)	16,6	16,6	16,3	17,1	18,5	18,3	17,8	18,1	18,9	19,0	20,6	20,4	1,4
Похибка (Е)	1,3	1,0	1,1	1,0	1,3	1,1	1,2	1,1	1,3	1,1	2,0	2,6	

Джерело: www.bank.gov.ua/Statist/

Водночас спостерігалось істотне підвищення ставок за депозитами (табл. 2), що могло бути наслідком як підвищеного попиту на кредити, так і поступової втрати доступу до дешевших фінансових ресурсів за кордоном, а це примушувало до активнішого залучення внутрішніх заощаджень як заміника зовнішніх запозичень.

Таблиця 2

Відсоткові ставки за депозитами (%), 2008 р.

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ED
Укр.	8,0	7,9	7,8	7,7	7,1	7,0	7,6	7,6	8,8	9,5	10,8	11,2	1,4
Вн	7,6	7,1	6,9	7,1	8,4	8,9	9,0	9,0	8,7	8,7	10,0	10,0	1,1
Вл	10,0	7,9	7,9	8,0	8,5	10,6	9,4	9,7	10,0	10,8	11,1	12,0	1,4
Дп	7,7	7,8	8,1	8,3	8,5	8,8	8,1	8,9	9,6	11,3	11,7	9,3	1,3
Дц	7,8	7,5	7,8	9,0	10,3	9,8	8,8	7,8	9,4	9,9	9,6	10,5	1,1
Жт	9,4	8,7	9,2	8,1	9,3	9,5	9,7	10,4	10,9	10,9	11,0	11,1	1,0
Зк	7,3	6,8	6,6	7,1	9,4	7,5	8,2	7,9	9,0	7,0	9,9	9,6	1,2
Зп	7,9	7,9	8,5	9,4	10,3	9,8	9,5	7,8	10,7	11,3	11,3	11,8	1,4
ІФ	8,4	8,1	7,4	9,0	8,1	8,3	8,7	8,8	9,3	9,5	10,2	11,2	1,0
Кв	7,9	7,9	7,6	6,9	5,6	5,5	6,3	6,7	8,1	9,1	10,9	12,2	2,0
Кш	8,9	8,6	8,5	8,5	9,4	9,5	10,8	9,8	10,8	10,8	11,2	12,6	1,3
Кг	8,5	7,9	7,0	7,7	7,3	7,4	7,7	7,4	7,2	9,6	10,1	11,8	1,5
Км	8,0	7,8	7,1	8,5	9,7	8,4	8,5	8,9	9,3	9,8	10,3	10,7	1,1
Лг	7,5	7,2	6,0	7,4	8,0	8,0	8,0	8,7	8,9	9,0	9,4	10,0	1,1
Лв	8,6	8,5	8,6	9,8	10,0	10,8	10,1	10,1	10,6	10,6	11,3	11,9	1,1
Мк	9,0	8,5	8,3	8,9	9,5	10,1	10,2	9,6	10,4	9,7	10,9	11,1	0,9
Од	7,6	7,7	7,7	7,7	8,1	8,6	8,6	8,3	8,2	8,3	8,5	9,1	0,5
Пл	8,7	8,9	8,9	9,7	10,5	11,1	11,1	10,9	10,8	10,5	11,4	12,5	1,2
Рв	9,6	8,2	8,5	9,0	8,7	9,1	8,3	8,9	9,4	9,5	12,2	11,7	1,3
См	8,6	7,7	7,8	8,0	8,1	8,8	9,2	8,9	9,7	10,0	11,2	12,2	1,4

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ED
Тр	7,3	7,0	6,6	6,8	7,6	7,5	8,2	7,3	7,7	8,2	8,9	9,5	0,8
Хк	7,9	7,8	7,8	7,7	8,2	8,5	8,5	8,3	8,2	9,3	11,7	11,4	1,4
Хс	8,4	8,0	7,7	8,0	8,9	8,9	10,0	9,0	9,2	9,2	10,0	9,9	0,8
Хм	9,1	9,0	9,1	8,7	9,3	9,1	9,3	9,3	9,6	8,1	10,0	11,0	0,7
Чк	8,3	8,1	9,5	8,8	8,8	9,3	9,3	10,2	10,1	9,7	11,4	10,9	1,0
Чв	9,5	8,8	9,3	8,5	9,1	8,1	7,6	7,1	7,4	9,5	10,9	9,8	1,1
Чг	9,6	8,2	10,4	8,2	8,7	9,1	8,9	8,4	8,3	8,0	9,9	10,1	0,8
Е	0,8	0,6	1,0	0,8	1,1	1,2	1,0	1,1	1,1	1,1	0,9	1,1	

Джерело: www.bank.gov.ua/Statist/

У табл. 1-3 жирним шрифтом виокремлено регіони та місяці, де ставка не перевищувала середньоукраїнський показник. У Дніпропетровській області така ситуація за кредитами комерційних банків спостерігалася 11 місяців, у Запорізькій області та Києві – 9 місяців, у Донецькій області – 6 місяців, тоді як у 22 регіонах кредитна ставка перевищувала середній показник для України протягом більшої частини 2008 р. Така ситуація може означати, що у великих промислових регіонах існував нижчий попит на кредитні ресурси, адже значна частка інвестицій могла фінансуватися за рахунок прибутку підприємств.

Стандартне відхилення кредитної ставки EL (англ. standard error of loans) для 16 з 26 регіонів виявилось меншим, ніж відповідне значення для України. Це означає, що кредитні ставки у регіонах є стабільно високими. Міжрегіональна похибка (Е) кредитної ставки у критичному періоді – жовтні 2008 р., коли в Україні з'явилися перші ознаки фінансової кризи, а банківська система зазнала суттєвого впливу депозитів, стала нижчою, ніж у січні 2008 р., але потім різко підвищилася.

Протягом окремих місяців 2008 р. депозитна ставка була нижчою від середнього значення по Україні відповідно для 9, 14, 13, 8, 1, 1, 2, 4, 7, 12, 11 і 15 регіонів. Якщо у травні–червні 2008 р. таке явище спостерігалось лише у Києві, що закономірно, адже у столиці найвищий рівень доходу, а відповідно – найвищі можливості для заощаджень, то в лютому та кризовому грудні 2008 р. – у більшості регіонів України. Така ситуація може бути свідченням як недостатньо оперативної реакції банківської системи на появу кризових явищ, так і надмірного рефінансування з боку НБУ, яке не стимулювало пошук альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів.

Стандартне відхилення депозитної ставки ED (англ. standard error of deposits) для 24 з 26 регіонів було меншим, ніж відповідне значення для України. Водночас міжрегіональна похибка депозитної ставки змінюється незначно. Депозитні ставки в окремих областях у 2008 р. були стабільними (точніше, у лютому–березні та жовтні–грудні 2008 р. – стабільно низькими), тоді як річні зміни депозитної ставки України перебували у межах від 7 до 11,2 %.

На основі табл. 1 і 2 можна розрахувати банківську маржу (М) як різницю між кредитною та депозитною ставками, яка характеризує прибутковність банківської діяльності в регіональному аспекті (табл. 3).

Протягом 2008 р. значення М було нижчим від середньоукраїнського показника відповідно для 4, 2, 7, 13, 17, 17, 9, 10, 9, 4, 9 та 10 областей. Банківська маржа не перевищувала середнього значення протягом більшої частини 2008 р. лише для 7-ми з 26 регіонів. На відміну від EL та ED, стандартне відхилення ER для більшості регіонів України перевищує значення ER для України, тобто міжрегіональна похибка М перевищує міжрегіональну похибку кредитної ставки.

Банківська маржа (%), 2008 р.

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	AR	ER
Укр	4,9	5,5	6,0	6,9	7,7	8,2	6,9	7,5	6,4	7,6	7,9	8,2	7,0	1,1
Вн	8,1	8,5	9,0	8,9	10,1	8,2	8,9	9,1	9,8	11,0	13,0	16,8	10,1	2,5
Вл	4,0	6,8	6,2	7,0	6,9	6,2	7,5	8,1	6,2	7,7	9,5	7,2	6,9	1,3
Дп	5,3	5,7	4,7	4,9	6,1	5,7	6,7	6,0	5,1	4,0	3,1	5,2	5,2	1,0
Дц	5,0	5,9	5,2	5,2	4,0	7,1	6,9	8,6	7,1	8,5	10,2	8,8	6,9	1,9
Жт	6,6	6,9	6,5	7,9	7,2	7,9	7,8	7,5	7,2	8,8	7,9	10,2	7,7	1,0
Зк	7,7	7,9	8,7	8,2	6,8	8,8	8,5	8,3	7,8	11,2	10,8	12,3	8,9	1,6
Зп	6,4	6,0	4,5	3,6	3,0	4,3	5,2	7,1	3,8	4,7	6,1	7,4	5,2	1,4
ІФ	5,3	6,3	7,7	6,3	7,9	7,7	7,2	8,6	6,2	8,4	7,8	4,5	7,0	1,3
Кв	3,9	4,6	6,0	7,8	8,8	9,3	7,2	7,5	6,5	7,9	8,8	8,4	7,2	1,7
Кщ	6,8	6,9	7,0	6,8	6,9	7,4	6,2	6,8	5,6	6,6	8,9	8,8	7,1	1,0
Кг	7,9	8,4	9,5	8,8	10,0	9,6	10,0	10,6	10,7	9,1	11,2	8,8	9,6	1,0
Км	7,8	7,5	8,6	7,3	7,1	8,1	8,1	7,5	7,8	8,7	7,4	9,6	8,0	0,7
Лг	7,9	9,1	9,9	7,4	8,1	9,2	9,2	9,1	9,2	10,5	9,5	8,1	8,9	0,9
Лв	5,8	5,7	6,1	4,8	5,0	5,0	6,0	6,1	5,3	7,6	7,0	5,3	5,8	0,8
Мк	4,6	5,5	4,9	4,4	6,0	3,9	4,0	6,4	6,8	8,1	10,3	6,2	5,9	1,9
Од	6,4	6,4	6,6	6,3	6,5	6,6	6,3	8,7	8,2	9,8	9,4	8,7	7,5	1,3
Пл	7,1	6,5	6,9	6,1	6,5	5,7	6,3	6,5	6,5	8,7	5,8	7,1	6,6	0,8
Рв	5,7	6,9	6,7	6,5	7,4	8,6	8,2	9,3	8,8	9,6	7,1	7,9	7,7	1,2
См	4,7	7,2	7,6	7,7	8,1	8,2	8,1	8,0	5,5	8,6	9,7	12,0	8,0	1,8
Тр	8,8	8,3	9,0	9,1	8,4	9,3	9,8	10,0	10,7	11,3	12,6	12,7	10,0	1,5
Хк	7,1	7,2	6,8	7,1	7,4	7,6	7,6	7,6	7,9	9,0	9,4	10,5	7,9	1,1
Хс	9,4	8,3	8,4	6,8	8,2	8,3	6,7	8,3	8,0	10,3	11,6	10,1	8,7	1,4
Хм	6,3	6,2	6,3	6,6	7,2	7,3	7,7	8,7	8,5	10,4	10,7	10,6	8,0	1,7
Чк	6,9	7,6	3,6	6,6	5,0	7,4	7,8	6,6	5,9	8,5	3,1	5,2	6,2	1,7
Чв	6,0	6,3	6,1	7,2	6,9	8,8	9,8	10,1	9,7	9,9	8,4	10,2	8,3	1,7
Чг	7,0	8,4	5,9	8,8	9,8	9,2	8,9	9,6	10,6	11,0	10,7	10,2	9,2	1,5
Е	1,4	1,1	1,6	1,4	1,7	1,6	1,5	1,3	1,9	1,8	2,5	2,7		

Джерело: розрахунки авторів на підставі табл. 1 і 2.

Обсяги кредитування. У табл. 4-6 жирним шрифтом виокремлено області та місяці, де значення відповідних показників банківської діяльності не перевищувало значення попереднього місяця. Обсяги кредитування знижувалися один раз у шести регіонах – Київській (обвальню у листопаді 2008 р.), Вінницькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Рівненській, Черкаській областях (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги кредитування (млн грн), 2008 р.

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Укр	436048	455474	481035	494748	499514	518087	531329	547838	565924	618317	671570	734010
Вн	5412	5662	6074	6340	6412	6657	6741	6868	6860	7421	7901	8298
Вл	5931	6219	6633	6814	6837	7015	7176	7325	7584	8210	8994	9692
Дп	46839	49132	52286	53058	52322	52865	54154	58539	59895	64281	71431	76176
Дц	33931	35681	38214	38724	38869	40205	41467	42179	43151	47321	50438	53005
Жт	3713	3880	4054	4206	4277	4381	4477	4557	4673	5069	5402	5739
Зк	4847	5060	5316	5514	5530	5700	5824	5904	6050	6736	7418	8066
Зп	10994	11332	12269	12931	13340	13862	13975	14295	14722	15776	16913	18041
ІФ	6717	6950	7437	7644	7496	7690	7852	7803	8547	9384	9971	10876
Кв	184597	192255	201072	206732	209367	218860	225592	233079	242328	266922	293815	332242
Кщ	5273	5459	5777	6003	6081	6295	6387	6540	6733	7437	5470	5769
Кг	2944	3095	3221	3372	3443	3575	3650	3729	3837	4040	4216	4383
Км	10501	11156	11827	12341	12515	12913	13152	13260	13542	14873	16046	17071
Лг	7946	8136	8423	8726	8868	9056	9231	9322	9567	10035	10486	10916
Лв	13127	13847	14951	15456	15909	16615	16849	17392	17920	19623	21243	23055
Мк	7071	7353	7755	7961	7931	8315	8477	8610	8847	9384	10008	10788
Од	26491	27480	28843	29410	29351	30488	30936	31201	31986	35526	39070	42305
Пл	7499	7942	8335	8486	8784	9124	9143	9385	9666	10281	11150	11355
Рв	3890	4140	4393	4607	4685	4876	5028	4892	5067	5465	5890	6084
См	3769	4023	4359	4502	4637	4826	4962	5141	5347	5782	6076	6415
Тр	3325	3502	3709	3909	4003	4174	4302	4391	4587	5007	5392	5774
Хк	19420	20194	21564	22499	22813	23601	24266	25167	26039	28403	30808	32899
Хс	4945	5203	5498	5842	5985	6219	6461	6573	6686	7272	7799	8340
Хм	4695	5017	5368	5676	5832	6039	6285	6408	6586	7078	7561	7991
Чк	4844	5069	5503	5548	5711	5929	5923	6049	6288	6740	7114	7342
Чв	3718	3846	4044	4192	4213	4383	4488	4556	4654	5140	5590	6064
Чг	3607	3844	4111	4254	4305	4423	4532	4675	4762	5110	5366	5324

Джерело: www.bank.gov.ua/Statist/

Водночас обсяги депозитів в Україні знижувалися у травні (за півроку до початку фінансової кризи) та жовтні, причому в травні зазначене явище спостерігалось у 14-ти, а в жовтні – вже в 24-х областях (табл. 5).

Зобов'язання комерційних банків (млн грн), 2008 р.

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Укр	280535	286188	301121	308613	305966	321124	331663	336173	339657	330419	338379	357204
Вн	3482	3634	3730	3824	3885	4050	4199	4255	4277	4103	4160	4327
Вл	2526	2566	2654	2685	2691	2883	2937	3736	3746	3045	3134	3237
Дп	28227	27936	28472	27843	27114	29996	29961	31363	33018	31902	33097	34997
Дц	23598	24516	26418	27766	26492	27752	29381	29091	28011	27632	28207	29897
Жт	2560	2694	2774	2844	2858	2987	3037	3080	3137	2979	3018	3109
Зк	2248	2313	2424	2518	2518	2595	2926	2923	2761	2560	2631	2844
Зп	8878	8661	9095	8935	8881	9377	11077	10912	9915	9532	9646	10551
ІФ	3594	3665	3734	3793	3731	3901	4107	4148	4135	4589	4452	4457
Кв	115127	118301	127142	130221	130207	136524	138083	137986	140417	137897	141000	150229
Кщ	4989	5114	5234	5518	5605	5623	5974	5986	5842	5453	5236	5397
Кг	2133	2102	2114	2211	2208	2315	2483	2582	2541	2426	2417	2496
Км	8209	8121	8187	8602	8486	8855	9313	9819	9860	9521	9729	10073
Лг	5928	6189	6278	6752	6455	6429	6721	6908	6715	6472	6516	6572
Лв	12413	12702	13012	13450	13342	13851	14271	14312	14537	14290	14791	16038
Мк	4104	4113	4153	4284	4304	4375	4756	4793	4913	4627	4658	4877
Од	12936	13267	13664	14124	13916	15008	15795	16787	17007	16521	17252	17595
Пл	5640	5735	5927	6073	6328	6469	6787	6907	7263	6731	6871	7285
Рв	2738	2737	2821	2886	2904	2994	3130	3195	3265	3141	3269	3218
См	2598	2669	2752	2918	2914	2966	3061	3133	3235	3174	3417	3417
Тр	2550	2592	2683	2756	2742	2851	3036	3045	3347	3309	3453	3566
Хк	11702	11877	12509	12896	12524	13039	13634	13722	14112	13430	13901	14714
Хс	2779	2804	2931	2969	3079	3083	3314	3444	3468	3440	3475	3629
Хм	3344	3448	3605	3711	3712	3801	3941	3994	4116	3926	4041	4281
Чк	3555	3681	3819	3965	3981	4133	4357	4489	4450	4236	4371	4450
Чв	1979	2024	2143	2133	2125	2183	2290	2418	2398	2397	2506	2728
Чг	2699	2726	2847	2938	2964	3085	3092	3145	3169	3086	3132	3219

Джерело: www.bank.gov.ua/Statist/

У такому контексті не випадково, що міжнародні рейтинги України погіршуються саме з травня 2008 р. Все свідчить про те, що банківську кризу започатковано зменшенням обсягів депозитів ще у травні 2008 р.

У березні 2008 р. співвідношення між обсягами кредитування і депозитами досягло 1,6, а у жовтні – 1,87 (табл. 6).

Співвідношення “обсяги кредитування/депозити” (%), 2008 р.

Область/ Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Укр	155	159	160	160	163	161	160	163	167	187	198	205
Вн	155	156	163	166	165	164	161	161	160	181	190	192
Вл	235	242	250	254	254	243	244	196	202	270	287	299
Дп	166	176	184	191	193	176	181	187	181	201	216	218
Дц	144	146	145	139	147	145	141	145	154	171	179	177
Жт	145	144	146	148	150	147	147	148	149	170	179	185
Зк	216	219	219	219	220	220	199	202	219	263	282	284
Зп	124	131	135	145	150	148	126	131	148	165	175	171
Іф	187	190	199	202	201	197	191	188	207	205	224	244
Кв	160	163	158	159	161	160	163	169	173	194	208	221
Кщ	106	107	110	109	108	112	107	109	115	136	104	107
Кг	138	147	152	153	156	154	147	144	151	166	174	176
Км	128	137	144	143	147	146	141	135	137	156	165	169
Лг	134	131	134	129	137	141	137	135	142	155	161	166
Лв	106	109	115	115	119	120	118	122	123	137	144	144
Мк	172	179	187	186	184	190	178	180	180	203	215	221
Од	205	207	211	208	211	203	196	186	188	215	226	240
Пл	133	138	141	140	139	141	135	136	133	153	162	156
Рв	142	151	156	160	161	163	161	153	155	174	180	189
См	145	151	158	154	159	163	162	164	165	182	178	188
Тр	130	135	138	142	146	146	142	144	137	151	156	162
Хк	166	170	172	174	182	181	178	183	185	211	222	224
Хс	178	186	188	197	194	202	195	191	193	211	224	230
Хм	140	146	149	153	157	159	159	160	160	180	187	187
Чк	136	138	144	140	143	143	136	135	141	159	163	165
Чв	188	190	189	197	198	201	196	188	194	214	223	222
Чг	134	141	144	145	145	143	147	149	150	166	171	165

Джерело: розрахунки авторів на підставі табл. 5 і 6.

У грудні 2008 р. обсяги кредитів удвічі перевищили розмір депозитів, що засвідчило стрімке погіршення стану банківської системи. Наслідком запроваджених у жовтні 2008 р. обмежень на дострокове зняття депозитів не стало поліпшення співвідношення між обсягами кредитування і депозитною базою, а натомість відбулося відносно зниження депозитних ставок та підвищення банківської маржі. Такий розвиток подій міг зумовити зменшення інвестицій, надмірний спад виробництва, вплив капіталу та проблеми на валютному ринку і в бюджетній сфері, які, зі свого боку, змусили повернутися до співпраці з МВФ.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що проблеми з депозитною базою вітчизняних банків виникли ще у травні 2008 р. Водночас з початку року відбувалося стрімке зростання обсягів кредитування, яке значно випереджувало зростання обсягів депозитів і, таким чином, створювало передумови для банківської кризи. Зростання банківської маржі відображає передусім занижену ставку за депозитами, що не сприяє мобілізації достатніх кредитних ресурсів для банківської системи. Можна стверджувати, що мало місце недостатнє врахування чинника відсоткової ставки для визначення грошово-кредитної політики в Україні. Використання даних лише за один рік не дозволило провести повноцінний регресійно-

кореляційний аналіз причинно-наслідкових зв'язків, а тому розширення часової вибірки даних про динаміку відсоткової ставки становить очевидну перспективу для подальшої роботи. Істотний виклик для майбутніх досліджень створює необхідність розроблення моделі відсоткової ставки на основі як агрегованих загальноукраїнських показників, так і регіональних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белінська Я. Особливості монетарної політики та напрями трансформації монетарного режиму / Я. Белінська // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006. – К.: НІСД, 2006. – С. 244–254.
2. Вдовиченко А. Фінансові ресурси населення та їх вплив на інноваційні процеси в Україні / А. Вдовиченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 207–217.
3. Дзюблюк О. Оптимізація передавального механізму грошово-кредитної політики центрального банку / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 32–37.
4. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. Жаліло. – Сер. „Економічні стратегії”. – Вип. 8. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
5. Лепушинський В. Дія каналів монетарної трансмісії в економіці України / В. Лепушинський // Вісник НБУ. – 2006. – № 2. – С. 28–32.
6. Литвицький В. Дисбаланс, або платіжний дефіцит / В. Литвицький // Вісник НБУ. – 2009. – № 7. – С. 9–13.
7. Лисенко Р. Монетарний трансмісійний механізм в Україні. Ст. 2. Аналіз дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики / Р. Лисенко, С. Ніколайчук, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2007. – № 11. – С. 18–24.
8. Міщенко В. Теоретичні засади трансмісійного механізму грошово-кредитної політики / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2007. – № 6. – С. 24–27.
9. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / [за ред. В. С. Стельмаха]. – К.: Центр наукових досліджень НБУ; УБС НБУ, 2009. – 404 с.
10. Онишко С. Деякі проблеми кредитного забезпечення потреб економіки інноваційного типу: досвід України / С. Онишко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 50–54.
11. Шевчук В. Передумови та загрози “перегріву” ринку нерухомості та механізми його врегулювання / В. Шевчук // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 118–127.
12. Chelsky J. Financial Dollarization in Ukraine – Roots and Risks / Ukraine: Selected Issues. IMF Country Report No. 4. – Washington: IMF, 2007. – P. 66-95.

УДК 336.763+336.76

Izabela Pruchnicka-Grabias

Warsaw University of Economics

EQUITY MARKET NEUTRAL HEDGE FUNDS PERFORMANCE ANALYSIS

The performance of 20 hedge funds from the BarclayHedge and Global Fund Technologies data base is analyzed. It is established that such goals of hedge funds as capital preservation or wealth accumulation have not been achieved for the majority of equity market neutral hedge funds, at least during the bear market of 2008. Risk management has not been satisfactory too as the volatility level measured by standard deviation increased dramatically in 2008 compared to 2007. It means that hedge funds are not as lucrative investments as they are thought to be and as they used to be portrayed in the literature.

Key words: hedge funds, equity market, risk management, investment strategy

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ АКЦІЙ ХЕДЖ-ФОНДІВ З НЕЙТРАЛЬНОЮ СТРАТЕГІЄЮ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано фінансові результати 20 хедж-фондів з бази даних BarclayHedge and Global Fund Technologies. Встановлено, що принаймні у 2008 році хедж-фондами із стратегією нейтрального інвестування не було досягнуто таких базових цілей, як збереження капіталу чи забезпечення належної доходності. Подібно зростання дисперсії інвестиційного доходу в 2008 році порівняно з 2007 роком засвідчує недоліки в управлінні ризиком. Це означає, що хедж-фонди не забезпечують настільки привабливих інвестиційних можливостей, як це зазвичай очікується приватними інвесторами або подається в літературі.

Ключові слова: хедж-фонди, ринок акцій, управління ризиком, інвестиційна стратегія

Introduction. Results on the market performance of 20 hedge funds that use equity market neutral strategies are presented. These funds are chosen at random from the BarclayHedge and Global Fund Technologies data base listing about 2000 hedge funds with different investment strategies. Findings presented in the paper are the part of a wider research included over 200 hedge funds with different investment strategies. The purpose of the research is to provide with the assessment of hedge funds performance during the 2007-2008 period characterized by a marked turning point in the stock market trend. The S&P500 index is playing the role of a benchmark. It is established that the majority of institutions used to generate positive rates of return irrespective of the market situation, i.e. during the bear market as well, did not performed so well under unfavorable market conditions. The analysis comprises several indicators such as: a) rates of return, b) risk measured by standard deviation, c) risk measured by beta, d) the level of alpha, e) the correlation of the examined funds with traditional assets and f) the Sharpe ratio. In the introductory section of the paper detailed characteristics of the hedge funds investment strategies are outlined.

The idea of hedge funds and the purpose of the paper. Investments can be divided into traditional (stocks or bonds) or alternative (private equity, art banking, real estate, etc.). Hedge funds are one of the types of alternative investments. General objectives of alternative investments are as follows [3, p. 2]: preservation of capital, wealth accumulation/growth, management of risk and volatility, enhanced returns, low correlation/diversification, access to strategies unavailable to traditional managers. Initially, hedge funds were sold on the promise of superior performance, the story being that hedge fund managers' long experience and proven investment skills were a virtual guarantee for superior returns. Especially high net worth investors proved sensitive to these arguments and fuelled much of the early growth of the industry [6, p. 5]. Later the situation had been changed and hedge funds are now advertised as investments that have low correlation with traditional assets and help generate positive rates of return irrespective of the market situation. As the Staff Report to the United States Securities and Exchange Commission says, although hedge funds remain a relatively small portion of the U.S. financial markets, the rate of growth of hedge funds has been substantially greater compared to other sectors [4, p. 1]. These concerns motivate deep studies on hedge funds as their role in the economy is on the rise.

Hedge funds are often divided into separate groups according to the investment strategy pursued. One of the groups is equity market neutral funds. The paper shows that such goals of hedge funds as preservation of capital or wealth accumulation have not been achieved for the majority of equity market neutral hedge funds, at least during the bear market of 2008. Risk management has proved to be poor as the volatility level measured by standard deviation increased dramatically in 2008 compared to 2007. It means that hedge funds are not as lucrative investments as they are thought to be or as they are portrayed in the literature.

Investment strategies applied by hedge funds and their assets value. As presented on Fig. 1, the value of assets under management is different for each fund, proving that the funds were chosen at random. The largest fund is ACI Multi-Strategy Market Neutral Fund with 457 m dollars in assets. The second largest fund is Invesco Market Neutral Cash that collected 407,5 m dollars in assets, with Fuller & Thaler Market Neutral Strategy 372 m dollars in assets being placed on the third place. Two smallest funds are Foundry Fund, LLC (0,5 thousand dollars) and SSI Long/Short Equity Market Neutral L.P. (0,7 thousand dollars). The third smallest fund, DDX Capital Partners L.P., is

much bigger than two funds above managing 2 m dollars in assets. If one compares the biggest and the smallest fund, it can be concluded that the former is more than 914 thousand times bigger than the latter.

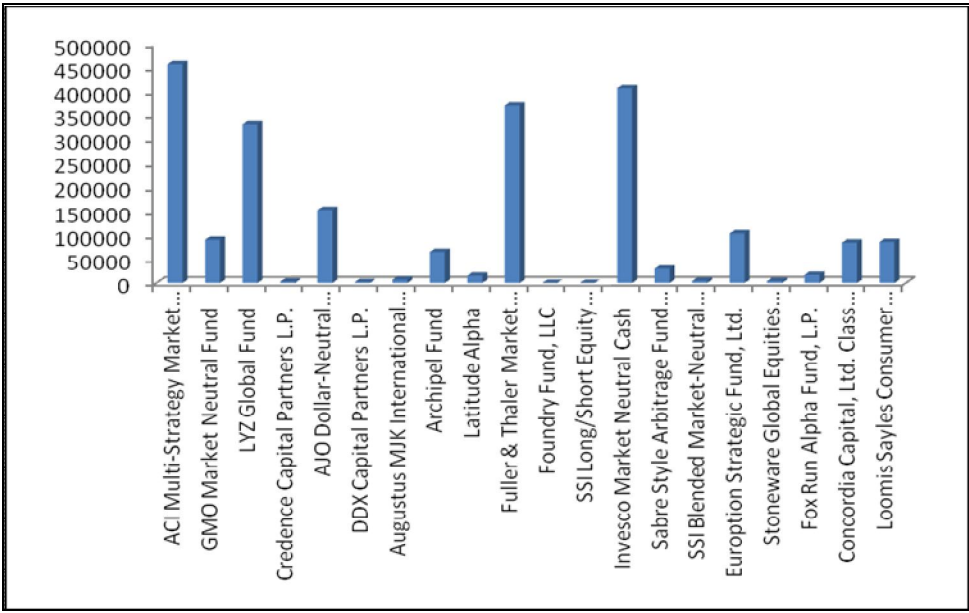

Fig. 1. Assets of selected hedge funds, 2008 [thousands of dollars]

Source: prepared by the author out of data provided by BarclayHedge and Global Fund Technologies.

Equity market neutral strategies implies investments into a range of equity and equity derivative securities using complicated quantitatively intensive models designed to hedge away virtually all market risk [3, p. 12]. Equity market neutral investing seeks to profit by exploiting pricing inefficiencies between related equity securities, neutralizing exposure to market risk by combining long and short positions. One example of this strategy is to build portfolios made up of long positions in the strongest companies in several industries and taking corresponding short positions in those showing signs of weakness [2, p. 11]. Equity market neutral is a non-directional strategy that profits from pricing discrepancies by offsetting long and short equity positions. Also known as Statistical Arbitrage, this strategy is based on quantitative models in order to identify trading opportunities [5].

Table 1

The spectrum of investments of the examined hedge funds

Fund's name	Description of applied instruments and investment strategies
1	2
ACI Multi-Strategy Market Neutral Fund	The Fund aims to produce long-term capital appreciation while maintaining low net exposure to global equity markets and other sources of systematic risk. Long and short exposures are balanced by industry, sector and country groups as well as other proxies of systematic risk, such as size, liquidity, currency and balance sheet characteristics. The trading universe includes over 6,000 companies in Asia, Europe, Japan, the Pacific Rim, US, Canada and the UK. The Fund is exceptionally well diversified, with positions in approximately 3,000 companies. The strategy uses three groups of trading signals to drive positions; quality-of-earnings, relative value and catalysts. These indicators are tailored to specific markets and according to individual company characteristics. Each of these trading signals is combined with estimates of risk and trading costs to construct a highly diversified, risk-controlled long/short portfolio.

1	2
GMO Market Neutral Fund	GMO's Market Neutral Strategy seeks to generate predictable returns substantially in excess of the risk free rate, combined with zero market beta and low volatility. It is managed by our quantitative equity group and it leverages many of the proprietary techniques for stock selection, portfolio optimization, and risk control that we have used successfully in our other U.S. quantitative products. Methodology: The strategy uses three independent disciplines, diversified by style, to improve predictability of returns and to control risk. The long side of the portfolio uses two investment disciplines (or subportfolios): 1) Intrinsic Value - GMO's proprietary dividend discount model has been more successful than traditional value strategies at identifying undervalued companies. A key principle underlying the model is that it adjusts appropriately for high quality companies. 2) Momentum - GMO's price momentum discipline has realized strong returns historically and has provided excellent diversification to the value discipline. The short side of the portfolio uses: Expensive/Negative Momentum - The discipline selects stocks that are overvalued according to our intrinsic value model and have negative price momentum. Portfolio Construction: The long and short portfolios are optimized simultaneously to construct efficient portfolios with good transaction cost-adjusted performance and low risk. We limit the maximum position size of stocks for the long portfolio to 3.0% at the time of purchase and target short positions to 2.0% maximum during monthly rebalancing. This Fund has an offshore fund that is domiciled in Bermuda. AUM reflects aggregate assets of both funds.
LYZ Global Fund	LYZ Global Fund is a fundamentally-based long/ short equity fund which invests in developed global equity markets. The Fund uses sophisticated quantitative models to produce a portfolio of long and short equities which have been selected based on fundamental characteristics drawn from 10-Ks, income, and balance sheet statements. By combining disciplined fundamental analysis with modern quantitative techniques and price action models, the Fund is able to maximize information ratio and control for risk. The Fund targets neutrality for beta, gross exposure, sector, and market cap. Finally, the Fund benefits from significant diversification: Geography: four regional portfolios, Quantitative Models: 47 distinct return models, Time: portfolios are traded in relatively small tranches, Holdings: 3700 positions.
Credence Capital Partners L.P.	Credence Capital Partners LP is a market neutral, equity fund primarily trading in US companies. The Fund utilizes fundamental stock selection in all capitalizations and targets an investment time horizon of less than six months.
AJO Dollar-Neutral Long/Short (Composite)	Aronson+Johnson+Ortiz applies a highly disciplined, proprietary, model-driven investment process to the management of the AJO Dollar-Neutral Long/Short strategy. Portfolios are super-diversified (200+ names on either side), fully invested, and balanced dollar for dollar within economic sectors. ARONSON+ JOHNSON+ORTIZ is an independent, registered investment adviser, unaffiliated with any organization. AJO has prepared and presented this report in compliance with the Global Investment Performance Standards (GIPS(R)). All composites listed are calculated in US\$, asset-weighted, and presented net of investment management fees. All portfolios are fee-paying, fully discretionary accounts included from the month following completion of initial funding to the present or the month prior to termination, except in rare cases of large (>10%), client-directed capital flows. Composite creation date is inception date except for AJO Large Cap - Absolute Value, created 3/31/97. Returns use trade-date accounting and are time-weighted total returns including cash and equivalents. Annual composite dispersion reflects the high-low return spread among portfolios invested for the full year. Tracking error is the annualized standard deviation of monthly value-added relative to the benchmark. Our fee schedule is presented below and in our Form ADV.

1	2
	<p>Benchmark returns are total returns per the benchmark source. The Russell 2000/2500 50%/50% benchmark was created 3/31/94 and is a 50%/50% blend of the Russell 2000 and 2500 indices, rebalanced monthly. Long/short returns include cash earnings but exclude earnings from equity futures contracts. Long/short involves a degree of "leverage." Borrowed stocks are sold short. Short sale proceeds and long stocks become collateral. A \$50 m long/short account may have \$46 m long stocks, \$46mm short stocks, and \$50 m cash (\$46mm short sale proceeds + \$4mm cash buffer), totaling \$142 m "in play." Long/short can be riskier than long-only investing since both long and short sides can simultaneously lose value.</p>
DDX Capital Partners L.P.	<p>DDX Capital Partners seek absolute return on capital through a market neutral, long-short hedged style focused exclusively on a select universe of U.S. listed equities. The managers use an automated behavioral-based model to screen for long and short candidates supplemented by in-depth sector research to identify pair based trades. All securities held or shorted by the fund must operate within our chosen industry sectors, trade on the NYSE or NASDAQ at least 500,000 shares per day and have a minimum market cap of US\$500 million. The current DDX Capital Partners eligible investment universe comprises over 500 companies with a combined market capitalization exceeding US \$4 trillion.</p>
Augustus MJK International Master Fund, L.P.	<p>The Fund is a beta-neutral (limited net \$ exposure), highly quantitative (with some subjective human judgment), global (but mostly US) long/short equity fund. Because the Fund seeks to achieve much better returns than most other market-neutral funds, our portfolio consists of uncorrelated longs and shorts. We have double-sided alpha and risk potential. The Fund expects to achieve net annual returns > 15%, max. monthly drawdowns < 2.5%, and a Sharpe ratio of > 2.0. The Fund aggressively engages in short term trading, based on technical analysis, around core holdings on both sides of the portfolio. The cornerstone of the stock selection is a quantitative, computerized, proprietary, master, security valuation model, consisting of 30 underlying (mostly fundamental) models in algorithmic form, which ranks our universe of 5000 global names. Our network of market-makers, floor specialists, and other hedge fund managers add input and influence to the computer output and to the subjective human judgment element of security selection and portfolio management. Naturally, we have a disciplined risk management and portfolio construction methodology. We synthesize correlation analysis, technical analysis, and capital allocation optimization into the portfolio management methodology.</p>
Archipel Fund	<p>Archipel is an equity-oriented hedge fund with a market neutral investment strategy. The portfolio managers seek to exploit relative mis-pricings between equities, while employing modern risk management methods to eliminate market risk in the portfolio. The Fund has a global mandate with an initial focus on Europe. The investment process covers the major equity markets (USA, Europe, and Asia). Hurdle rate is 90 day Swedish T-bills.</p>
Latitude Alpha	<p>The objective of the Fund is to deliver a performance over EONIA +5%, not correlated to any market, within strict risk constraints (ex ante volatility under 8%). The investment process relies on the construction of a market neutral portfolio of Japanese large-cap stocks. The portfolio is yen neutral, mostly beta neutral and not sector neutral; nevertheless, beta and sector deviation are limited by volatility constraints. The objective is double alpha generation: both legs, long and short, should contribute to the performance. The selection of stocks is made by a proprietary model, which is based on fundamental and comprehensive analysis of companies. The model aims at systematically identifying the styles driving the market (value, growth, and quality) and looks for inefficiencies: over/under reaction of stock prices to companies' fundamental changes. Results are quantified in the form of rankings and analysis of trends rather than less stable precise forecasts.</p>

1	2
	<p>Styles are defined objectively as the consolidation of relevant factors which have an influence on equity behavior: more than 40 factors are used, ranging from the standard PER, EPS growth, debt to equity ratio, etc. to specific factors, proprietary to LCM. We don't have any prejudice on factors which impact markets' movements, because they change over time.</p>
<p>Fuller & Thaler Market Neutral Strategy</p>	<p>The Fuller and Thaler Market Neutral strategy is a portable alpha strategy with very low correlation to the broad equity markets: net market exposure is kept within +/- 3%, and the target beta of the strategy is 0.0. The strategy employs a behavioral finance methodology, exploiting investors' flawed reactions to earnings surprises/pre-announcements and management signals such as insider transactions and share issuance and repurchase. The strategy does not employ leverage: gross exposure is maintained at 85-100% long and 85-100% short. The strategy has historically had a low correlation to other market neutral strategies because it relies on a judgmental/fundamental investment process rather than a quantitative approach, it generally does not rely upon the same factors that many quantitative market neutral products gravitate towards. The investment process draws upon Fuller and Thaler's Value and Growth philosophies, which draw upon academic research in behavioral finance and the 10+ years of investment experience of the firm. The value strategy exploits market over-reaction to trading trends and investor sentiment in individual stocks where certain management signals are present. The growth strategy exploits market under-reaction to earnings surprises. Long-short pairs are entered into when both sides of such pairs are justified according to the firm's investment philosophy. Otherwise, individual long and short positions are chosen based on their own merits, while portfolio volatility and individual net sector exposure are closely monitored and maintained at low levels.</p>
<p>Foundry Fund, LLC</p>	<p>The Foundry Fund is a disciplined, market neutral strategy focused on the U.S. equity market. The Market Neutral Portfolio is intended to deliver a net added value of 5-6% over cash returns while targeting a Sharpe ratio in excess of 1.0. Its philosophy is that a highly disciplined quantitative process can capitalize on market inefficiencies at the stock level while carefully managing risk and turnover. Providing diversification across market environments and time horizons, the strategy captures seven core investment insights: Valuation, Earnings Quality, Insider Activity, Growth, Analyst Activity, Momentum, and Liquidity. In addition, we believe the Fund utilizes an innovative approach to risk management that comprehensively analyzes risk at every stage of the investment process. The Fund is intended to have negligible correlations with major asset classes and other active strategies.</p>
<p>SSI Long/Short Equity Market Neutral L.P. (Unlevered)</p>	<p>SSI's Long/Short Equity Strategy is a fully hedged investment portfolio designed to earn 500 basis points above 90-day T-bills regardless of stock or bond market direction. With a low correlation to stocks and bonds, portfolios hold a broadly diversified portfolio of common stocks long and a different broadly diversified portfolio of common stocks short. Portfolios are both sector and capitalization neutral and are designed to make profits in most advancing and declining markets.</p>
<p>Invesco Market Neutral Cash</p>	<p>The Fund invests in and trades long and short in U.S. equities on a fully hedged, market neutral basis.</p>
<p>Sabre Style Arbitrage Fund Ltd. USD</p>	<p>Sabre Style Arbitrage Fund is an equity market neutral investment strategy based on a style rotation model developed by Dan Jelicic. The strategy exploits the trending behaviour exhibited by stocks' common factor returns. Multiple forecastable factors in four main styles are obtained - Value, Momentum, Growth and Quality. A proprietary combination of timing and optimisation is used to simultaneously exploit trends in factors and their inherent lack of correlation to provide excellent risk-adjusted returns. AUM combines both onshore and offshore funds.</p>
<p>SSI Blended Market-Neutral L.P. (Unlevered)</p>	<p>SSI's Blended Market Neutral strategy allocates 50% of the portfolio to SSI's Long/Short Equity Market Neutral and 50% to SSI's Hedged Convertible Market Neutral strategy. For the LSE portion, our proprietary model evaluates 3,000 mid/large cap stocks weekly and ranks them on growth and value factors. 300 top and 300 bottom ranked stocks are identified. SSI's proprietary non linear model</p>

1	2
	<p>filters the 600 candidates evaluating stock price overreaction. The LSE portfolio is equal dollars with 200 positions long and short, style diversified and sector neutral balanced across 11 economic sectors. Net industry exposures are kept in a 1 to 2% range. The HC portion of the portfolio has approximately 80 positions screened from 600 convertible issues based on relative valuation, equity price and interest rate sensitivity. 100 candidates are fundamentally analyzed; 60 80 are selected. The common stock of the selected companies is shorted; hedge ratios are balanced by risk category. SSI uses no leverage and focuses on low to moderate risk convertible positions. HC positions are liquidated according to deteriorating fundamentals, credit quality decline, call protection expiration, a position becoming overvalued relative to other positions and a substantial increase or decrease in equity sensitivity. All convertible positions are hedged with a short position in common stock; the equity sensitivity of each convertible is fully hedged and targeted duration of the portfolio is 1.0-2.0.</p>
<p>Euroption Strategic Fund, Ltd.</p>	<p>The Euroption Strategic Fund is a fully regulated professional investment fund operating a derivatives investment approach in the alternative investment arena. The Fund will invest in the European Equity Index Derivatives Markets (IDEM, EUREX, LIFFE), in particular through structured strategies comprising options and futures contracts traded on the official markets. The principal investment objective of the Fund is to realize capital appreciation on funds under management while actively managing the risk associated with the trading strategy of the Fund. The strategies aim to generate a monthly return of around 0.50% to 4.00% and to suffer only occasional limited losses in adverse situations. The most part of the activity is focused on risk control.</p>
<p>Stoneware Global Equities Fund GBP</p>	<p>Richard Rothwell developed the investment strategy over a number of years working at some of the largest institutions and is now investing in a way he believes offers sensible upside for a reasonable level of risk. We will typically hold an equal number of long and short individual stock positions within a portfolio structure which is driven by bottom-up analysis from a global universe comprising more than 3,700 companies, of which most have a market capitalization greater than \$1 billion. The investment philosophy is to pick stocks using strong fundamental analysis, which includes forming a detailed understanding of cash flows, return on capital, cost of capital and valuation. We believe in doing our own research and meeting companies whenever possible, which helps to gain an understanding of specific businesses as well as developing a grasp of real-time macroeconomic issues. The fund is able to take sizable regional and sector bets, which are capped at 50% net. The fund structure offers low beta and low correlation against global equities, while generating excess returns through the specific risk in the portfolio.</p>
<p>Fox Run Alpha Fund, L.P.</p>	<p>The investment objective of the Fund is to achieve sustainable absolute returns while incurring low risk through implementing various orthogonal quantitative strategies that have been thoroughly back-tested. Broadly speaking, these are market neutral long/short strategies that rely on mathematical algorithms of technical and fundamental indicators to generate buy and sell signals. Emphasis is placed on strategies that seek appreciation or depreciation from common stocks that in the Fund's statistical or mathematical analysis have exhibited pricing irregularities and appear to have the potential for mean reversion or where fundamental and technical data indicates a potential for price continuation. A stock's short-term price performance is compared to similar stocks or their derivatives as observed by various quantitative measures of a technical and/or fundamental nature. The Fund utilizes a highly sophisticated and customized execution platform for its security selection. The holding period for the strategies is short-term, typically ranging from 2-4 days to 2-6 weeks. The Fund intends to use leverage depending on the relative attractiveness of the underlying strategies employed. If the manager determines that on a risk/reward basis a reduction of positions is warranted, a reduction of</p>

1	2
	the leverage is subsequently employed as a method of reducing exposure to the strategy. Similarly, if the risk/reward dictates an increase in the number of positions, increasing employed leverage will be used to increase overall exposure to the strategy. The portfolio will be managed to reduce systematic risk through diversification over a larger group of securities and strategies as much as possible without diluting the performance or the focus of the Fund's efforts. The strategies are research intensive and rely heavily on sophisticated technology and extensive back-testing for verification and implementation. The risk management techniques are in place to optimize risk vs. return through diversification and portfolio rebalancing.
Concordia Capital, Ltd. Class F-Market Neutral Eq-Global	Globally Focused Market Neutral Equities.
Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd.	The Fund is market-neutral and beta-neutral with 80-140 securities (40-70 long/short) and net long/short exposure targeted at parity (maximum variance +/- 10 percent). Portfolio construction results in low standard deviation and low correlation to both stock and bond indices. Security selection is bottom-up driven by fundamental research, free cash flow support analysis, and DCF intrinsic valuation analysis. Industry themes are identified and implemented through security selection. Risk management practices include monitoring of security weights relative to established price targets, diversification, regular long/short rebalancing, minimization of style bias, stop/loss review at 25%, and review of short-interest ratio changes. The Enhanced Leveraged Fund is market-neutral with all short positions covered by long holdings employing 3.5:1 leverage.

Source: prepared by the author out of data provided by BarclayHedge and Global Fund Technologies

The analysis of risk and rates of return. As in 2007 16 funds had positive rates of return (Table 2), only 12 of them achieved positive rates of return in 2008. Moreover, rates of return generated by 12 funds decreased in 2008 in comparison to 2007, out of which 8 funds came from positive to negative results. In 2007, the best fund, i.e. Fox Run Alpha Fund, L.P., achieved a rate of return of 65,53%. On the second place was Euroption Strategic Fund, Ltd. with 41,77% of return, whereas the third best-performing fund, Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd. achieved 29,24%. In 2008, the highest return was generated by Euroption Strategic Fund, Ltd. (32,48%), with LYZ achieved positive rates of return Global Fund (28,82%) and Fox Run Alpha Fund, L.P. (11,19%) being on the second and third place, respectively. It is the LYZ Global Fund that deserves a comment as its investment strategies appeared to be successful during the bear market, but turned out to be unsuccessful during the bull market. Better examples are Euroption Strategic Fund, Ltd. and Fox Run Alpha Fund, L.P. that had positive results during either bear or bull market, which was rather rare for the examined 20 hedge funds.

Table 2

Rates of return, alpha and beta coefficients for hedge funds analyzed

	Fund's name	Rate of return		Alpha		Beta	
		2007	2008	2007	2008	2007	2008
1	ACI Multi-Strategy Market Neutral Fund	-0,83	8,16	-0,07	0,25	0,06	-0,12
2	GMO Market Neutral Fund	-3,51	9,61	-0,32	0,81	0,07	-0,01
3	LYZ Global Fund	-18,52	28,82	-1,66	2,17	0,19	-0,08
4	Credence Capital Partners L.P.	26,38	-17,13	1,81	-2,60	0,43	0,22
5	AJO Dollar-Neutral Long/Short (Composite)	0,25	10,28	0,06	0,14	-0,08	-0,19
6	DDX Capital Partners L.P.	23,27	-2,19	1,88	-0,37	-0,18	-0,12
7	Augustus MJK International Master Fund, L.P.	9,06	1,60	0,80	0,56	-0,12	0,09
8	Archipel Fund	-5,72	8,95	-0,35	0,62	-0,25	-0,04
9	Latitude Alpha	2,20	6,07	0,16	0,09	0,07	-0,12
10	Fuller & Thaler Market Neutral Strategy	9,15	4,38	0,79	0,35	-0,11	-0,01
11	Foundry Fund, LLC	0,30	5,98	-0,01	0,31	0,08	-0,31
12	SSI Long/Short Equity Market Neutral L.P. (Unlevered)	9,25	-1,83	0,73	-0,67	0,04	-0,13
13	Invesco Market Neutral Cash	5,03	8,93	0,49	0,29	-0,16	-0,12
14	Sabre Style Arbitrage Fund Ltd. USD	14,20	-14,74	0,96	-0,46	0,57	0,32
15	SSI Blended Market-Neutral L.P. (Unlevered)	2,42	-8,11	0,16	-0,54	0,09	0,05
16	Euroption Strategic Fund, Ltd.	41,77	32,48	3,29	2,86	-0,52	-0,14
17	Stoneware Global Equities Fund GBP	12,55	-9,68	1,10	0,03	-0,20	0,22
18	Fox Run Alpha Fund, L.P.	65,53	11,19	4,40	0,17	-0,18	-0,22
19	Concordia Capital, Ltd. Class F-Market Neutral Eq-Global	6,94	-11,07	0,49	-0,87	0,17	0,03
20	Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd.	29,24	-12,58	2,06	-3,93	0,31	-0,74

Source: prepared by the author out of data provided by BarclayHedge and Global Fund Technologies

As far as the alpha coefficient is concerned, in 2007 only 5 hedge funds had negative values, whereas 7 funds in 2008, which is quite a similar result. However, it turns out that alphas for 14 funds decreased in 2008 compared with 2007. Moving onto the beta coefficient, it is worth emphasizing that it increased in the case of 7 funds in 2008 in comparison to the previous year, meaning that risk was higher during the bear market compared to the bull market.

Table 3

Standard deviations of the examined hedge funds and their changes (data in %)

	Fund's name	Standard deviation of monthly rates of return		Standard deviation change
		2007	2008	
1	ACI Multi-Strategy Market Neutral Fund	2,31	2,37	2,60
2	GMO Market Neutral Fund	1,69	2,38	40,83
3	LYZ Global Fund	4,71	5,59	18,68
4	Credence Capital Partners L.P.	3,03	3,48	14,85
5	AJO Dollar-Neutral Long/Short (Composite)	0,90	1,44	60
6	DDX Capital Partners L.P.	2,60	3,89	49,61
7	Augustus MJK International Master Fund, L.P.	1,70	2,93	72,35
8	Archipel Fund	1,81	1,86	2,76
9	Latitude Alpha	1,74	2,58	48,27
10	Fuller & Thaler Market Neutral Strategy	1,20	1,73	44,17
11	Foundry Fund, LLC	0,93	2,07	122,58
12	SSI Long/Short Equity Market Neutral L.P. (Unlevered)	1,32	2,05	55,30
13	Invesco Market Neutral Cash	0,91	1,52	67,03
14	Sabre Style Arbitrage Fund Ltd. USD	1,56	4,09	162,18
15	SSI Blended Market-Neutral L.P. (Unlevered)	0,68	1,36	100
16	Euroption Strategic Fund, Ltd.	4,16	1,62	-61,06
17	Stoneware Global Equities Fund GBP	1,58	3,61	128,48
18	Fox Run Alpha Fund, L.P.	2,35	4,38	86,38
19	Concordia Capital, Ltd. Class F-Market Neutral Eq-Global	1,17	3,15	169,23
20	Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd.	3,21	7,43	131,46

Source: prepared by the author out of data provided by BarclayHedge and Global Fund Technologies

The same (the rise of the risk level) can be concluded from the standard deviation that went up in 2008 in the case of 19 hedge funds (Table 3). The highest rise was achieved by Concordia Capital, Ltd. Class F-Market Neutral Eq-Global (169%), Sabre Style Arbitrage Fund Ltd. USD (162%), and Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd. (131%). Only one fund, Euroption Strategic Fund, Ltd., decreased its standard deviation of returns. However its risk level in 2007 at 4,16 was rather high against a background of the rest of hedge funds.

Analyzing the Sharpe ratio (Table 4), i.e. a measure of both risk and rates of return, it decreased for 11 hedge funds in 2008 compared to 2007, which proves that the majority of funds had worse investment results (measured by standard deviation and rate of return) in the bear market than earlier. Speaking about the correlation, 8 funds had negative values of correlation coefficients. For 10 hedge funds the strength of correlation went up in comparison to 2007. It can be interpreted as the inability to insulate from the market trend as during the bull market of 2007, which would be more desired in 2008 than one year earlier.

Final remarks. The research show that equity market neutral hedge funds are not as good investments in the bear market as they are presented in the literature. Their rates of return in 2008 were low and at the same time the volatility was high. The same conclusions have been made for

emerging markets funds, for equity long bias funds, fixed income, convertible arbitrage, multistrategy, energy markets funds, equity long/short funds, as well as for equity long only funds so far. The rest of the strategies has already been examined by the author and the results of these studies will be published soon, which will let draw conclusions on the industry as a whole. Although vast literature on hedge funds praises them and shows them as a panacea for a bear market, the results of author's analysis are in accordance with the beneath quotation.

Table 4

Sharpe and correlation ratios for the examined hedge funds

	Fund's name	Sharpe ratio		Correlation ratio	
		2007	2008	2007	2008
1	ACI Multi-Strategy Market Neutral Fund	-0,67	0,92	0,07	-0,30
2	GMO Market Neutral Fund	-1,37	1,11	0,11	-0,03
3	LYZ Global Fund	-1,41	1,57	0,11	-0,08
4	Credence Capital Partners L.P.	2,08	-1,80	0,38	-0,38
5	AJO Dollar-Neutral Long/Short (Composite)	-1,36	1,98	-0,24	-0,78
6	DDX Capital Partners L.P.	2,08	-0,37	-0,19	-0,12
7	Augustus MJK International Master Fund, L.P.	0,77	0,04	-0,19	0,18
8	Archipel Fund	-1,63	1,31	-0,37	-0,14
9	Latitude Alpha	-0,38	0,59	0,11	-0,27
10	Fuller & Thaler Market Neutral Strategy	1,12	0,57	-0,25	-0,04
11	Foundry Fund, LLC	-1,30	1,03	0,24	-0,60
12	SSI Long/Short Equity Market Neutral L.P. (Unlevered)	1,04	-0,48	0,08	-0,37
13	Invesco Market Neutral Cash	0,17	1,59	-0,46	-0,48
14	Sabre Style Arbitrage Fund Ltd. USD	1,79	-1,22	0,57	0,32
15	SSI Blended Market-Neutral L.P. (Unlevered)	-0,88	-2,17	0,37	0,23
16	Euroption Strategic Fund, Ltd.	2,59	7,81	-0,33	-0,40
17	Stoneware Global Equities Fund GBP	1,47	-0,95	-0,34	0,36
18	Fox Run Alpha Fund, L.P.	7,50	0,72	-0,20	-0,30
19	Concordia Capital, Ltd. Class F-Market Neutral Eq-Global	0,60	-1,23	0,38	0,06
20	Loomis Sayles Consumer Discretionary Hedge Fund II, Ltd.	2,22	-0,58	0,26	-0,59

Source: prepared by the author out of data provided by BarclayHedge and Global Fund Technologies

Conventional wisdom suggests that hedge funds thrive in volatile financial markets. This is frequently put forward as a reason for the diminishing returns that were observed in the rather low stock market volatility environment in the second quarter of 2004. However, there is no conclusive evidence on this issue. Indeed, contrary to popular belief, calculations indicate that over the past 11 years hedge funds, on average, tended to perform better when stock markets were less volatile [1, p. 45].

There is a trend towards the "retailization" of hedge funds, and several European countries have recently permitted the distribution of hedge funds to retail investors, even though, compared to the traditional funds industry, retail investments in (funds of) hedge funds are still very small. Allowing hedge fund products to be distributed to retail investors raises specific investor protection concerns, such as inadequate disclosure, the risk of mis-buying and mis-selling, the lack of sufficient

diversification, disproportionate management costs, etc. [1, p. 54]. It raises concerns about the safety of investments made by private investors who do not always are aware of the risk of hedge funds. Additionally, if one takes into consideration that they are not as profitable investments in the bear market as they are supposed to be, if hedge funds are offered on a large scale, many disappointed investors may file claims against banks or other financial institutions as it happened in Poland during the financial crisis of 2008. This is why MIFID should be launched in Poland as soon as possible, firstly to make banks keep investors well informed on the offered products, secondly to protect banks against a number of lawsuits.

REFERENCES

1. Garbaravicius T., Dierick F., Hedge Funds and Their Implications for Financial Stability, Occasional Paper Series, No. 34, August 2005, European Central Bank.
2. Guizot A., The Hedge Fund Compliance and Risk Management Guide, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken 2007.
3. Hedges IV J.R., Hedges on Hedge Funds, How to Successfully Analyze and Select an Investment, John Wiley & Sons, Inc., 2005.
4. Implications of the Growth of Hedge Funds, Staff Report to the United States Securities and Exchange Commission, U.S. Securities and Exchange Commission, September 2003.
5. Inglis D., A Brief History of Hedge Funds, 2005, www.hughestrustco.com.
6. Kat H.M., Palaro H.P., Who Needs Hedge Funds? A Copula-Based Approach to Hedge Fund Return Replication, Cass Business School, City of London, November 2005.

УДК 336.71

Лунякова Н. А.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РИСКА

Аналізуються і систематизуються підходи до економічної сутності ризиків і їх основні характеристики. Розглядаються теоретичні аспекти ризиків в банківській діяльності.

Ключові слова: ризик, невизначеність, банківський ризик.

Lunyakova N. A.

THEORETICAL ASPECTS OF THE ECONOMIC RISK

The main methods of economical point of risks, are emphasized their main characteristics are systematized and analyzed. The theoretical aspects of risks of banking are considered.

Key words: risk, uncertainty, bank risk.

Введение. Риск является объективным явлением в любой сфере человеческой деятельности, в том числе и в банковской. Научные представления о рисках как экономической категории, формировались поэтапно. Например, в 20-е годы такое понятие как “риск” было закреплено лишь в некоторых законодательных актах относительно производственной и рационализаторской деятельности. В середине 30-х годов оно характеризуется как “буржуазное”. Социалистическая плановость и риск были несовместимыми явлениями, поэтому проблема риска исчезла с поля зрения науки и практики на несколько десятилетий. Современная экономическая теория уделяет проблеме риска значительное внимание, так как он является ключевым, всепроникающим элементом в деятельности субъектов хозяйствования. Без учета рисков невозможно эффективное развитие рыночных субъектов [1]. В то же самое время в большинстве научных трудов, посвященных изучению риска, приводятся

разные трактовки данного термина, существуют противоположные взгляды на последствия, к которым приводит риск, наблюдается смешивание понятий “риск” и “неопределенность”, что, в конечном итоге, затрудняет систематизацию и изучение этого явления [2]. Дискуссионность проблемы состоит в поиске ответов на вопросы, касающиеся сущности рисков.

Анализ последних исследований Ф. Найта [3], В. В. Витлинского [4], М. Г. Лапусты [5], О. Л. Устенко [1], Э. А. Уткина [6], В. Т. Севрука [7], Д. Наумова [2], В. А. Зотова [8] и др. подтверждает актуальность и своевременность исследования данной проблемы. Термин “риск” еще не получил своей окончательной трактовки. По мнению Д. Наумова, „причиной, обуславливающей отсутствие правильных определений отдельных базовых понятий, к которым, прежде всего, относится риск, является ненадлежащий уровень развития экономической науки” [2].

Постановка задачи. Целью статьи является систематизация и анализ существующих подходов к определению сущности категорий “риск” и “неопределенность”.

Результаты исследования. Одним из основоположников теории риска и неопределенности считается Ф. Найт [3, с. 225]. В своей работе „Риск, неопределенность и прибыль” ученый отмечает, что „...Практическое различие между категориями риска и неопределенности состоит в том, что когда речь идет о риске, распределение исходов в группе случаев известно либо благодаря априорным расчетным, либо из статистических данных прошлого опыта, тогда как в условиях неопределенности это не так по той причине, что ситуация, с которой приходится иметь дело, весьма уникальна и нет возможности сформировать какую-либо группу случаев...”. Другими словами, Ф. Найт называет риском вероятность наступления события, которую можно измерить, а неопределенностью - то, что не поддается вероятностной оценке. В терминологии Ф. Найта это звучит соответственно, как “измеримая неопределенность” и “неизмеримая неопределенность”.

Аналогичный подход к разграничению понятий “риск” и “неопределенность” прослеживается в работах ученых М. Г. Лапусты и Л. Г. Шаршуковой [5], А. А. Лобанова и А. В. Чугунова [9] и др. В частности, ученые М. Г. Лапуста и Л. Г. Шаршукова отмечают, что риск характеризует ситуацию, когда наступление неизвестных событий весьма вероятно и может быть оценено количественно, а неопределенность характеризует ситуацию, когда вероятность наступления событий оценить заранее невозможно [5, с.46]. Основная разница между риском и неопределенностью, по мнению ученых А. А. Лобанова и А. В. Чугунова, состоит в наличии данных относительно количественной вероятности наступления событий. О неопределенности говорят тогда, когда вероятность последствий приходится определять субъективно из-за отсутствия статистических данных за предыдущие периоды [9, с.13].

Взаимосвязь между понятиями “риск” и “неопределенность” рассматривается в трудах В. В. Витлинского и П. И. Верченко [10], А. Ястремского [11], И. Иващук и Е. Оконской [12] и др. Так, В.В. Витлинский и П.И. Верченко считают, что “...под неопределенностью, которая порождает риск, понимают, прежде всего, ситуацию, когда в большей или меньшей степени отсутствует информация о структуре и возможных состояниях как объекта исследования и принятия решений, так и внутренней среды” [10]. По мнению А. Ястремского, категория “неопределенность” отображает объективную невозможность получить абсолютные знания о внутренних и внешних условиях функционирования социально-экономических систем, неоднозначность их параметров [11]. И. Иващук и Е. Оконская считают, что экономический риск возникает в условиях неопределенности, когда нет исчерпывающей информации об условиях принятия решений [12].

Из проанализированных определений ученых следует, что риск и неопределенность не являются тождественными понятиями. Неопределенность – первооснова риска, под которой понимают ситуацию, когда невозможно оценить будущее развитие событий и не предусматривающую количественной оценки параметров из-за отсутствия, недостатка или не исчерпывающей информации. Риском же считается вероятность наступления события, которую можно количественно оценить.

Противоположной точки зрения придерживается О. Л. Устенко. Ученый считает, что каждую ситуацию, которая характеризуется наличием элементов неопределенности, можно квалифицировать как рисковую. Ученый выделяет три вида неопределенности: полную

неопределенность (нулевая вероятность прогнозирования наступления события), частичная неопределенность (степень прогнозируемости находится в пределах от 0 до 1) и полная определенность (степень прогнозируемости близка к 1 или 100%) [1, с. 26]. Таким образом, по мнению О. Л. Устенко, нет такой неопределенности, которую нельзя было бы измерить.

По этому вопросу интересна точка зрения ученых В. В. Витлинского и П. И. Верченко, которые считают, что основное условие расчета вероятностных характеристик некоторого случайного процесса связано с проведением очень большого количества статистических расчетов. При этом ученые подчеркивают, что возможность проведения таких расчетов весьма ограничена. Неопределенность первичной информации не дает возможность однозначно оценивать реальную ситуацию. Субъект управления не может быть уверен ни в том, что оценивание верное, ни в том, что оно полное [10, с. 18-19].

Современная проблема развития категории риска состоит в том, что существуют две противоположные по своему содержанию точки зрения относительно последствий риска.

Приверженцы первой точки зрения (А. Сигаев, А. А. Благодатин, Л. Ш. Лозовский, Б. А. Райзберг, А. Г. Загородний, Л. Вознюк, Т. С. Смывженко, В. Т. Севрук, С. Светлова, Ю. С. Масленченков, Ю. С. Тронин, В. В. Витлинский) считают, что понятие “риск” не предполагает возможности получения позитивного результата (например, дохода) и связано только с негативным результатом (убытком, расходами).

По мнению приверженцев второй точки зрения (Е. Е. Егоровой, О. И. Лаврушина, Дж. Шортрида (J. Shortreed), Л. Крейга (L. Craig), С. МакКолла (S. McColl), Т. Райса, Б. Койли, Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеева, Д. Гриджука) - понятие «риск» предполагает возможность получения как позитивного, так и негативного результата.

Представители первой точки зрения, например, А. Сигаев [13, с. 31], В. Т. Севрук [7, с.3], В. В. Витлинский [4, с. 7] связывают риск с деятельностью любого экономического агента, в том числе банка, которая отражает неопределенность ее исхода и возможные неблагоприятные последствия в случае неуспеха. Риск выражается вероятностью получения таких нежелательных результатов, как потеря прибыли, возникновение убытков, а также связан с неиспользованными возможностями.

Это понятие было расширено А. А. Благодатиным, Л. Ш. Лозовским, Б. А. Райзбергом [14, с. 228], А. Г. Загородним, Л. Вознюком, Т. С. Смывженко [15, с. 405]. Ученые ассоциируют риск с возникновением непредвиденных потерь ожидаемой прибыли, дохода или имущества, денежных средств в связи со случайным изменением условий экономической деятельности, неблагоприятными обстоятельствами.

Таким образом, представители первой точки зрения связывают риск с деятельностью (действием), приводящей к убыткам, непредвиденным потерям и не предусматривающей возможность успеха, получения позитивного результата.

Представители второй точки зрения придерживаются противоположного взгляда на возможные последствия риска. По их мнению, риск может привести как к получению позитивного, так и негативного результата. В частности, Е. Е. Егорова приводит следующее определение: “риск – это ситуация, связанная с наличием выбора из предусмотренных альтернатив путем оценки вероятности наступления событий, которые содержат риск, что приводит как к позитивным, так и негативным последствиям” [16]. Зарубежные авторы, например, Дж. Шортрид (J. Shortreed), Л. Крейг (L. Craig), С. МакКолл (S. McColl) также придерживаются аналогичного мнения относительно сущности риска. Дж. Шортрид (J. Shortreed) рассматривает отклонения в границах от положительных до негативных [17]. В. А. Зотов приводит аналогичное определение риска, который выражается в вероятности возникновения убытков, снижения или увеличения доходов [8, с. 10]. По мнению Л. Ф. Романенко и А. В. Коротеевой риск следует рассматривать как комплексное понятие: как неопределенность, несущую потенциальную возможность потерь, и как неопределенность, несущую потенциальную возможность получения прибыли [18, с. 122]. Таким образом, в приведенных определениях ученых – представителей второй точки зрения – риск рассматривается как отклонение полученного результата от запланированного. Такое отклонение может быть как позитивным, так и негативным. Необходимо отметить, что

положительный результат риска в экономической литературе называется “шанс”. Как указывает О. И. Лаврушин, риски образуются от отклонений действительных данных от оценки сегодняшнего состояния и будущего развития. Отклонения могут быть позитивными и негативными. В первом случае речь идет о шансах получения прибыли, а во втором о рисках [19, с. 342]. Таким образом, по своей сущности “шанс” - это противоположность риску, “антириск” или благоприятный исход события.

Проведенный выше анализ экономической литературы в части изучения сущности риска и неопределенности позволяет сделать следующие выводы. Понятия “риск” и “неопределенность” не тождественны. Неопределенность порождает риск. Основная разница между риском и неопределенностью состоит в возможности или невозможности осуществления прогнозирования наступления неизвестных событий. В первом случае речь идет о риске, а во втором - о неопределенности. Она не поддается вероятностной оценке. Степень информированности субъекта, принимающего решения, относительно возможного поведения объекта управления является одной из причин возникновения неопределенности. Если экономический субъект не располагает достаточной для него информацией о поведении объекта управления, то данный субъект попадает в ситуацию неопределенности. С другой стороны, когда количественная оценка будущего поведения объекта управления возможна, то данная ситуация характеризуется рисками и шансами. Риск представляется в виде возможной опасности, материальных и других потерь, которые могут наступить в результате внедрения в жизнь выбранного рискованного решения, с другой стороны, риск отождествляется с предполагаемой удачей, успехом или “шансом”. Шанс – это противоположность риска, благоприятный исход события.

Необходимо отметить, что научный подход, при котором риск может иметь позитивные последствия, лишает ученых мотивационных факторов для дальнейшего рассмотрения экономической теории в сфере минимизации рисков. Поэтому риск необходимо рассматривать как вероятность наступления событий, приводящих к негативным последствиям [3, с.37].

Риск, как экономическая категория, обладает определенными характеристиками, позволяющими раскрыть его сущность и содержание.

Обобщим основные характеристики риска и представим их на рис. 1.

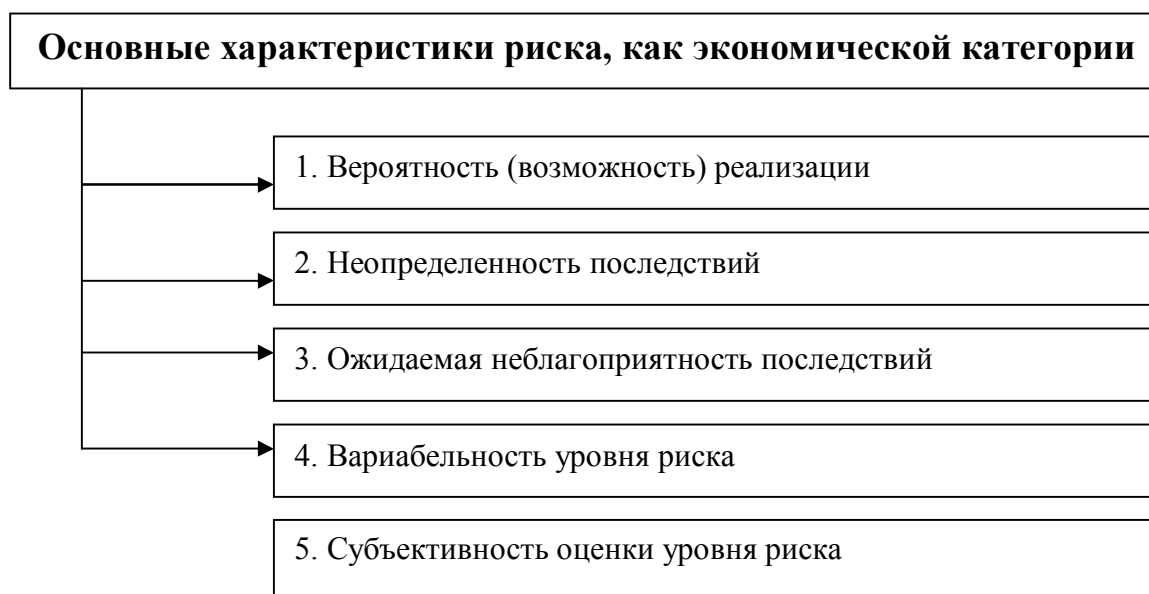

Рис. 1. Основные характеристики риска

Источник: Составлено автором на основе [20, с.431].

Вероятность (возможность) реализации. Вероятность категории риска проявляется в том, что рисковое событие может произойти, а может и не произойти в процессе осуществления операций хозяйствующим субъектом. Степень этой вероятности определяется

действием как внешних, так и внутренних факторов, однако вероятностная природа риска является постоянной его характеристикой.

Неопределенность последствий. Риск связан со значительным варьированием средств в ходе осуществления субъектом текущей хозяйственной деятельности, при этом в ряде случаев может наблюдаться позитивное отклонение полученного результата от запланированного, например, получение дополнительного дохода, что в рассмотренной терминологии носит название “шанс”, “антириск” или положительный результат риска. При неблагоприятном исходе, вызванном негативным влиянием внешних и внутренних факторов, может наблюдаться существенное изменение уровня полученного результата от запланированного результата, следствием которого являются убытки и другие нежелательные события.

Ожидаемая неблагоприятность последствий. Риск измеряется уровнем возможных неблагоприятных последствий. Это связано с тем, что негативные последствия риска определяют потерю не только дохода, но и могут привести к необратимым последствиям, таким как, например, банкротство.

Вариабельность уровня риска. Уровень риска, присущий тому или иному субъекту хозяйствования, не является неизменным. Он существенно варьирует во времени под воздействием многочисленных внешних и внутренних факторов, которые находятся в постоянной динамике.

Субъективность оценки уровня риска. Возникновение рискованной ситуации обусловлено влиянием ряда факторов, среди которых можно выделить неполноту информации, асимметрию информации, скрытие доли информации в условиях конкурентной борьбы. Поэтому уровень риска носит субъективный характер, что определяется неравнозначностью его оценки.

Риск свойственен любому хозяйствующему субъекту, в том числе и банку. Банковская деятельность характеризуется наличием большого количества рисков, особенно в современных условиях увеличения масштабов банковской деятельности, расширения спектра банковских операций, повышения сложности банковских технологий и усиления банковской конкуренции. Следовательно, экономические риски необходимо рассматривать с позиции управленческого процесса, учитывать специфику объекта управления, которым является деятельность банка [21].

Несмотря на многообразие представленных определений сущности банковского риска, просматривается стремление авторов связать его понимание как некоей неопределенности, опасности непредвиденного обстоятельства, возможности получения убытков, недополучения дохода. Данные черты в той или иной степени связаны с банковскими рисками, однако, не выражают при этом его специфику [22, с.9]. Особенность банковского риска, тесно связанного с сущностью банковской деятельности, состоит в том, что он, отображая как процесс производства, так и обращения общественного продукта, проявляется и в сфере обмена, и в платежном обороте. Банковские риски являются в большей степени социально ответственными процессами [22, с.10].

Выводы. Анализ приведенных выше понятий риска позволил сделать вывод о том, что все представленные трактовки риска неоднозначны, но по существу очень близки друг другу. Все они делают акцент на возможной угрозе риска. Полностью избежать рисков невозможно, т.к. они возникают в результате специфики операций, осуществляемых в условиях рыночных отношений. Рискованность банковской деятельности в значительной мере влияет на объемы привлечения банками временно свободных средств клиентов, что ограничивает возможности банков по формированию банковских депозитных ресурсов, необходимых для развития экономики и обеспечения производства денежными средствами [23]. Поэтому перспективой дальнейших исследований является разработка системы мероприятий по минимизации возможных негативных последствий рисков, связанных с осуществлением депозитных операций банков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Устенко О. Л. Теория экономического риска: монография / О. Л. Устенко. – К. : МАУП, 1997. – 164 с.

2. Наумов Д. Різниця та взаємозв'язок між поняттями “невизначеність”, “непевність” і “ризик” / Д. Наумов // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 2-37.
3. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт; [пер. с англ.]. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
4. Вітлінський В. В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності / В. В. Вітлінський // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 3-9.
5. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
6. Уткин Э. А. Управление рисками предприятия / Э. А. Уткин, Д. А. Фролов. – М.: ТЕИС, 2003. – 247 с.
7. Севрук В. Т. Банковские риски / В. Т. Севрук. – М.: Дело, 1995. – 72 с.
8. Зотов В. А. Банковские риски на практике / В. А. Зотов. – Бишкек: [б.и.], 2000. – 128 с.
9. Лобанов А. А. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / А. А. Лобанов, А. В. Чугунов. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 13.
10. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посібник / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
11. Ястремський О. Основи теорії економічного ризику: навч. посібник / О. Ястремський. – К.: АРТЕК, 1997. – С. 12.
12. Іващук І. Кількісна оцінка банківських ризиків / І. Іващук, О. Оконська // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 7-8.
13. Сигаев А. К вопросу о регулировании банковских рисков / А. Сигаев // Экономика Украины. – 1998. – № 6. – С. 31-34.
14. Благодатин А. А. Финансовый словарь / Благодатин А. А., Лозовский Л. Ш., Райзберг Б. А. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 378 с.
15. Загородній А. Г. Фінансовий словник / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. – К.: Знання. – 2000. – 587 с.
16. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 10.
17. Shortreed J. H. Benchmark Framework for Risk Management [Electronic resource] / J. H. Shortreed. – Mode of access: <http://www.igt-neram.ca/pubs/rm+c.html>.
18. Романенко Л. Ф. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 121-127.
19. Лаврушин О. И. Банковское дело / О. И. Лаврушин. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 428 с.
20. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2001. – 528 с.
21. Примостка Л. О. Економічні ризики в діяльності банків / Л. О. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16-23.
22. Лаврушин О. И. Банковские риски : учеб. пособие / О. И. Лаврушин, Н. И. Валенцева. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с. – ISBN 5-85971-602-8.
23. Тітєвська О. В. Економічна характеристика депозитних операцій банків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intkonf.org/>.

УДК 330.831.84+339.72.053

Атаманчук З. А.

ОСОБЛИВОСТІ МОНЕТИЗАЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЕКОНОМІК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ АРГУМЕНТИ

Запропоновано динамічну модель з раціональними очікуваннями, яка враховує взаємну залежність показників монетизації та рівня цін. Відповідні функціональні зв'язки перевірено емпірично за допомогою регресійної моделі з коригуванням помилки.

Ключові слова: монетизація економіки, монетарна політика, раціональні очікування, платіжний баланс.

MONETIZATION OF TRANSFORMATION ECONOMIES: THEORETICAL AND EMPIRICAL ARGUMENTS

A dynamic model with rational expectations for a relationship between the monetization of the economy and price level is proposed. Relevant relationships are estimated with the error-correction regression model.

Key words: monetization of the economy, monetary policy, rational expectations, the balance-of-payments.

Вступ. Упродовж 2003-2007 рр. монетизація економіки України за співвідношенням “грошова маса/ВВП” зросла удвічі, що засвідчило проведення експансивної монетарної політики і спричинило підвищену вразливість до світової фінансової кризи. Хоча показник монетизації вітчизняної економіки в 2007-2008 рр. досяг значень Польщі чи Угорщини, це не сприяло помітному сповільненню темпів зростання грошової маси. У 2005-2007 рр. грошовий агрегат М2 збільшувався в середньому на 42%, що викликало обґрунтовані побоювання. Водночас не бракувало заспокійливих оцінок такого розвитку подій, передусім з боку керівництва НБУ. Гостра дискусія щодо рівноважного значення монетизації вітчизняної економіки і темпів його досягнення, яку об’єктивно ускладнюють інституційні особливості трансформаційної економіки, вимагає належного теоретичного пояснення насамперед для феномену “неінфляційного” прискореного збільшення грошової маси, а також емпіричного тестування відповідних функціональних зв’язків.

У статті поставлено за мету запропонувати зручний теоретичний інструментарій для аналізу проблематики ремонетизації економіки, а також протестувати емпірично відповідні функціональні зв’язки. Спочатку зроблено критичний аналіз літературних джерел, згодом стисло охарактеризовано динамічну модель з раціональними очікуваннями, що пояснює різноманітні аспекти монетизації економіки, а на завершення подано результати оцінювання відповідної регресійної моделі з коригуванням помилки. Основний висновок полягає в тому, що ремонетизація економіки може відбуватися із значним “перельотом” понад деяке рівноважне значення, передусім за умови супутньої “бульбашки” на ринках фінансових та інших активів. При цьому слабне зв’язок між пропозицією грошової маси та інфляцією, що відображає недостатню раціональність учасників ринку з короткочасного погляду, яка коригується підвищенням цін на тривалішу перспективу.

Недостатня монетизація економіки України як наслідок недостатньої пропозиції грошової маси традиційно розглядалася одним із стримувальних чинників економічного зростання. Приміром, такі припущення висловлювали О. Береславська [2, с. 19-20], Я. Жаліло і Я. Белінська [7, с. 27-28], О. Заріцький і Ю. Харазішвілі [8, с. 15-21], С. Кораблін [10, с. 9-32], П. Матвієнко [12, с. 30], Н. Шелудько [21, с. 203], С. Яременко [22, с. 55-56]. Водночас використання показника монетизації для характеристики впливу монетарної політики на реальний сектор аргументовано критикують О. Дзюблюк [6, с. 4-9], О. Арсенюк і А. Патенко [1, с. 4-6]. О. Яременко та І. Лис глибоку демонетизацію економіки вважають наслідком втрати довіри до грошей, що стало логічним підсумком непрофесійної монетарної політики, якій відводилася роль допоміжного механізму, що повинен компенсувати поточні помилки державних органів [23, с. 139]. Заслуговує на увагу зауваження О. Петрика, що в середині 1990-х рр. зниження рівня монетизації було наслідком не лише слабкої довіри до національної грошової одиниці та банківської системи, але водночас вказувало на слабкість економіки загалом [13, с. 28]*. З іншого боку, надмірна кредитна експансія, що, власне, створювала значне підвищення монетизації економіки, цілком справедливо розглядається однією з найважливіших причин фінансової кризи 2008-2009 рр. в Україні [15, с. 3-19].

* Навіть у високомонетизованій економіці Японії економічний спад 1990-х років позначився зниженням співвідношення M/Y . З іншого боку, максимальна насиченість економіки ліквідністю (монетизація перевищує 100% від ВВП), низькі процентні ставки супроводжуються високим безробіттям і низькою інвестиційною активністю [4, с. 34-35].

Кризові явища осені 2008 р. засвідчили передчасність досягнення значень монетизації на рівні країн ЦСЄ. Ще у 2004 р. експерти МВФ застерігали, що ризиковано покладатися на відсутність інфляції в разі стрімкого збільшення монетизації, оскільки нерідко швидке зростання кредитування є основним індикатором майбутніх проблем [9, с. 31]. Цілком справедливо такі проблеми пов'язувалися із значним погіршенням торговельного балансу і суттєвим подорожчанням вітчизняної нерухомості, яке не має належних фундаментальних підстав [18, с. 118-127]*. Варто звернути увагу на зауваження Е. Галієва, що під час ремонетизації може спостерігатися випадковий або систематичний відрив цін від грошової основи, проте відновлення зв'язку між грошовою масою та рівнем цін обов'язково стається, причому це може відбутися зненацька – у відповідь на будь-яку флуктуацію монетарного середовища [4, с. 36].

Справдилося припущення В. Лагутіна, що після перевищення рівня монетизації 50% від ВВП зростання грошової маси сповільниться [11, с. 119]. У 2006-2007 рр. вітчизняні банки активно нарощували обсяги споживчого кредитування, які за термінами і валютою не мали адекватних джерел фінансування, створюючи небезпечні дисбаланси у банківській сфері [3, с. 8-12]**. У контексті ремонетизації економіки, яка триває, зв'язок між збільшенням грошової маси та інфляцією заперечувався не лише в академічному середовищі, але й у керівництві НБУ [5, с. 6; 16, с. 15; 22, с. 56; 17, с. 24].

Динаміка монетизації. Порівняння показників монетизації країн ЦСЄ і колишнього Радянського Союзу виявляє низку особливостей (рис. 1). По-перше, країни ЦСЄ характеризуються значно вищим рівнем монетизації, передусім на початку перехідного процесу, що може пояснюватися меншим грошовим „навісом” [26, р. 18], оперативнішим вирівнюванням платіжного балансу, нижчими інфляційними очікуваннями, а також меншою амплітудою спаду виробництва [27, р. 12]***. По-друге, в усіх групах країн перехід до стійкого економічного зростання супроводжується підвищенням рівня монетизації, який збігається у часі з підвищенням реального обмінного курсу. Вища монетизація може бути наслідком надійного гальмування інфляції та сприятливих структурних змін, а також зниження ступеня доларизації. Водночас інфляційна інерція може бути чинником надмірного підвищення реального обмінного курсу****. По-третє, простежуються істотні відмінності у темпах демонетизації, що може пояснюватися як відмінною швидкістю зазначених вище процесів, так і впливом монетарних ефектів платіжного балансу та інституційних особливостей окремих країн. Зокрема, певну роль можуть відігравати „перегрів” фондового ринку або „бульбашка” на ринку нерухомості.

Емпіричні оцінки показують, що прискорення динаміки ВВП на 1% пропорційно знижує монетизацію на 1% від ВВП [28, с. 531-532]. Інфляція найслабкіше впливає на М/У в групі країн з високою монетизацією. Підвищення грошового мультиплікатора є корисним для підвищення монетизації. На рівень М/У негативно впливає тіньова економіка, однак у такому випадку потрібно враховувати відповідне заниження показника ВВП, а також обмеження депозитів банківської системи. В одному з досліджень для промислових країн виявлено, що вплив процентної ставки на монетизацію економіки залежить від характеру макроекономічних шоків [29, р. 545-571].

* На початку 2004 р. експерти МВФ наголошували на необхідності вивчення чинників пропозиції на ринку нерухомості, посилаючись на досвід країн, де обмеження у цій сфері призводили до того, що підвищена активність на ринку житлового виробництва відображалась швидше у підвищених цінах на житло, ніж у його будівництві [9, с. 31].

** Досить дивно, що для повного задоволення попиту на гроші М. Савлук пропонував у 2006 р. щорічне збільшення грошової маси в 2007-08 рр. на 135%, а в 2009-10 рр. – на 125% [14, с. 90].

*** Ще економісти кембрідзької школи припускали, що рівень монетизації зростає зі збільшенням доходу [28, с. 521-523].

**** Слід зауважити, що монетизація може зростати під час спаду виробництва (Чехія – 1992 р., Словаччина – 1993 р.), а прискорення інфляції не обов'язково знижує монетизацію економіки [26, с. 21].

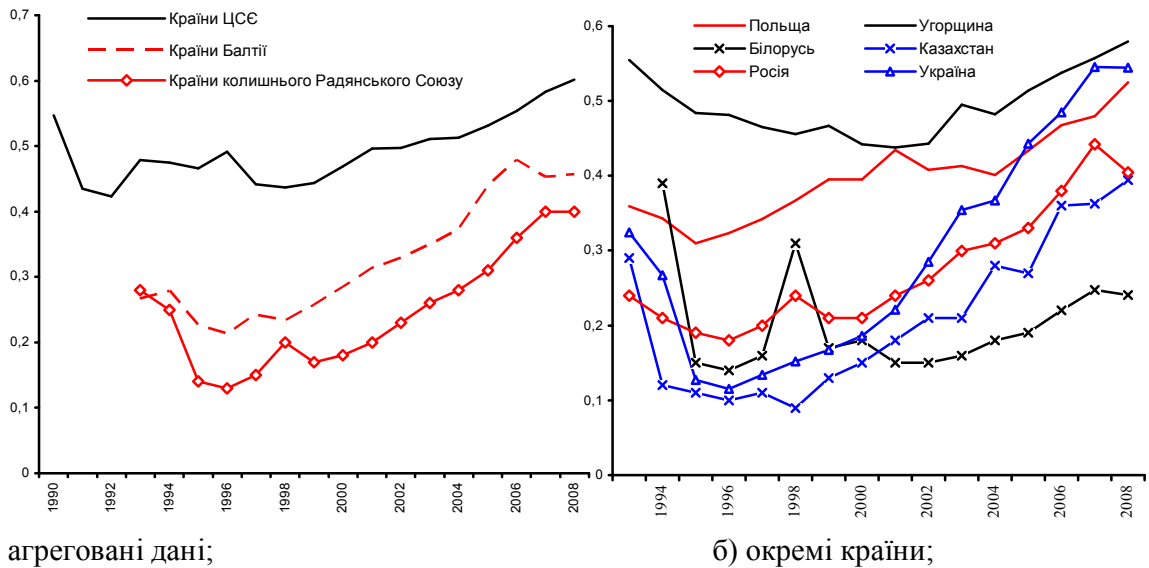

Рис. 1. Динаміка монетизації трансформаційних економік, 1990–2008 рр.

Джерело: розраховано за даними International Financial Statistics

Після завершення фінансової стабілізації проблема полягає в тому, що в міру завершення ремонетизації не виникає інтуїтивно очікуваного інфляційного впливу, а перехід інфляції у відкриту форму може відбуватися із запізненням під впливом певних макроекономічних шоків. Приміром, для країн Балтії таким шоком стала корекція ринку нерухомості. Подібно це стосується економіки Казахстану, яка влітку-восени 2007 р. першої з пострадянських країн потерпіла від іпотечної кризи. Не можна вважати, що перехід до стійкого економічного зростання супроводжується тільки підвищенням рівня монетизації. Локальне зниження монетизації відбувалося у Чехії напередодні вступу до ЄС (2004 р.) та Румунії (2000-01 рр.). З 2001 р. показник монетизації економіки впорядковано знижується у Словенії та Словаччині.

Теоретична модель. Стабільність M/Y може бути занадто обмежувальним припущенням, яке не враховує реалій трансформаційної економіки. Більш реалістично припустити, що монетизація може змінюватися в часі (хоча й з обмеженою амплітудою), а на її динаміку впливають зміни рівня цін та його очікування, які характеризують механізм корекції навколо рівноважного значення. Зручний інструментарій для моделювання такого типу залежностей забезпечує динамічна модель з раціональними очікуваннями.

Теоретичну модель становлять три рівняння:

$$P = f\left(\frac{M}{Y}, \dot{P}^e, E, G - T, A\right), \quad (1)$$

$$\frac{\dot{M}}{Y} = f\left(\frac{M}{Y}, P, \dot{P}, E, G - T, B\right), \quad (2)$$

$$CA = f\left(\frac{M}{Y}, P, E, G - T\right), \quad (3)$$

де P – рівень цін, M – пропозиція грошової маси (кількість грошей в обігу), Y – доход (ВВП або промислове виробництво), \dot{P}^e – очікування майбутнього рівня цін, E – номінальний обмінний курс, $G - T$ – дефіцит бюджету, A – інші незалежні чинники рівня цін, B – незалежні чинники монетизації економіки. Показники $\frac{\dot{M}}{P}$ і \dot{P} характеризують динаміку відповідно монетизації та рівня цін.

У рівнянні (1) охарактеризовано чинники, які впливають на рівень цін. Підвищення рівня монетизації супроводжується підвищенням рівня цін, що цілком відповідає логіці кількісного рівняння грошового обігу $PY=MV$, де V — швидкість грошового обігу. Йдеться про те, що випереджальне збільшення пропозиції грошової маси порівняно з попитом на гроші, який має антиінфляційний вплив, повинно супроводжуватися підвищенням рівня цін. Навпаки, зменшення пропозиції грошової маси знижує рівень цін.

Очікування рівня цін P^e розглядаються порівняно самостійним чинником збільшення значень цього показника, як це доводить досвід країн. По-перше, істотне значення має інфляційна передісторія. Грунтуючись на досвіді попередніх періодів, економічні агенти можуть встановлювати ціни, які не відповідають об'єктивним ринковим „сигналам” з боку сукупного попиту чи пропозиції. По-друге, механізм впливу через очікування виглядає важливим для сучасних економік з потужним впливом засобів масової інформації. При цьому може відбуватися так, що повідомлення про ймовірне підвищення цін матимуть непропорційно велике значення порівняно з “новинами”, які потенційно мали б спричинити зниження цін.

Пряма залежність цінових змін від обмінного курсу — це структурна риса, яка відповідає більшості сучасних моделей відкритої економіки (Манделла-Флемінга, IS-LM—BP, AD-AS, монетарної, з включенням кривої Філіпса [19]), і має належне емпіричне обґрунтування передусім для країн, що розвиваються, і трансформаційних економік [25, р. 1375-1391; 24, р. 98-108; 31, р. 215-226]. Для України підвищене значення обмінного курсу як чинника інфляційної динаміки притаманне не лише для періоду 1990-х рр., але й збереглося до сьогодні. Емпіричні оцінки показують, що вплив обмінного курсу на інфляцію дещо знизився з 1999 р., але залишається доволі помітним: у середньому кожен відсоток девальвації гривні підвищує квартальну інфляцію на 0,6-0,7 % [19, с. 528].

Вплив дефіциту бюджету на рівень цін важко ідентифікувати однозначно. Стандартне припущення полягає в тому, що дефіцит бюджету збільшує сукупний попит і таким чином провокує підвищення рівня цін. В екстремальному варіанті, який уособлює фіскальна теорія ціни, рівень цін на довгострокову перспективу повністю визначається дефіцитом бюджету*. Проте не виключено, що дефіцит бюджету є чинником зростання сукупної пропозиції, а це може позначитися зниженням цін. Багато що залежить від способу фінансування дефіциту бюджету та мобільності капіталу. Для плаваючого обмінного курсу більш інфляційним варто очікувати фінансування за допомогою внутрішніх облігацій, адже приплив капіталу створюватиме антиінфляційне зміцнення грошової одиниці (передусім за умови високої частки товарів імпорту в індексі споживчих цін). Водночас для фіксованого обмінного курсу монетизація припливу капіталу може створювати додатковий інфляційний тиск, якщо економіка перебуває на рівні доходу, який перевищує деяке рівноважне або “природне” значення. З іншого боку, в обох випадках — фіксованого і плаваючого обмінного курсу — тенденцію до зниження цін може створювати сприятлива залежність сукупної пропозиції від реальної грошової маси та підвищення реального обмінного курсу [19, с. 318-346].

Додатково враховано, що на рівень цін можуть впливати численні екзогенні чинники внутрішнього або зовнішнього походження. З-поміж внутрішніх чинників необхідно зауважити монополізацію економіки та структурні проблеми, що заважають оперативному перерозподілу ресурсів між окремими секторами економіки. Зовнішні чинники можуть впливати на внутрішній рівень цін через зміну світових цін на важливі товари експорту-імпорту, різницю у динаміці економічного зростання, а також через рух капіталу, який спричиняє зміни в сукупному попиті та сукупній пропозиції і може пояснюватися різницею процентних ставок або міркуваннями портфельного інвестування.

У рівнянні (2) динаміка монетизації є пропорційною до зміни абсолютного значення цього показника. Показник монетизації обернено залежить від рівня цін, що може бути наслідком зменшення попиту на гроші або доларизації економіки тощо. Динаміку монетизації недвозначно сповільнює вища інфляція, тоді як вплив девальвації грошової одиниці та збіль-

* Активними розробниками фіскальної теорії ціни є Е. Ліпер, К. Сімс та М. Вудфорд. Популярний огляд відповідних теоретичних моделей зробили Н. Качерлакота і К. Фелан [30, р. 14-23].

шення дефіциту не виглядає однозначним. Якщо прийняти, що девальвація грошової одиниці поліпшує сальдо поточного рахунку, то це повинне підвищити монетизацію економіки. Складніше визначити чинники впливу на доход. За умови стимулювання доходу співвідношення M/Y може знижуватися. З іншого боку, підвищення попиту на гроші в разі збільшення доходу ймовірно сприятиме підвищенню монетизації економіки.

Враховуючи зроблені зауваження щодо фінансування дефіциту бюджету для відкритої економіки, за умов високої мобільності капіталу та фіксованого обмінного курсу реалістично очікувати підвищення показника монетизації економіки. Водночас низька мобільність капіталу ймовірно знижуватиме монетизацію економіки. З-поміж інших сприятливих екзогенних чинників монетизації можна виокремити такі: ефективність банківської системи, завершення процесу становлення ринкового середовища (масова приватизація, становлення фондового ринку, відмова від бартеру), створення сприятливих умов для іноземних інвестицій.

У рівнянні (3) подано функціональні залежності для сальдо поточного рахунку, який поліпшується при зниженні рівня цін, девальвації грошової одиниці та поліпшенні сальдо бюджету. Вплив монетизації не виглядає прямолінійним, але більше підстав вважати, що при підвищенні M/Y виникає тенденція до погіршення сальдо поточного рахунку.

Графічну інтерпретацію моделі (1)-(3) подано на рис. 2. Лінія PP характеризує зв'язок між монетизацією економіки та рівнем цін за умови відсутності очікувань інфляції ($\dot{P}^e = 0$). Лінія MM описує відповідну залежність для рівноважного стану монетизації, коли не відбувається змін цього показника $\left(\frac{\dot{M}}{Y} = 0\right)$. На рис. 2 лінію MM показано з додатнім нахилом, що відповідає умовам досліджуваних трансформаційних економік, однак не виключено, що залежності показника монетизації M/Y від рівня цін P може не бути (у такому разі лінія MM буде вертикальною).

Динамічну рівновагу економічної системи характеризує лінія EE . Припустимо, що рівноважне значення монетизації економіки $(M/P)_0$ спостерігається на рівні цін P_0 (т. A). Якщо економіка перебуває на нижчому від рівноважного рівні монетизації (т. D), то очікування інфляції сприяють тенденції до підвищення рівноважного рівня цін, яке відбувається водночас із підвищенням рівня монетизації, передусім завдяки прискореному збільшенню пропозиції грошової маси. Навпаки, при завищеному рівні монетизації необхідність сповільнення темпу зростання пропозиції грошової маси формує очікування зниження рівня цін, *ceteris paribus*, що повертає економіку до рівноважного стану (т. A).

Підвищений інтерес викликає ситуація, коли поведінка учасників ринку не відзначається раціональністю. Якщо безпосередня залежність між монетизацією та рівнем цін є достатньо слабкою (тобто лінія PP є похилою), навіть значні зміни у пропозиції грошової маси, що супроводжуються істотним „перельотом” показника монетизації понад рівноважне значення (т. B), не мають помітного впливу на рівень цін, який зростає менш ніж пропорційно із P_0 до P_1 . Виникають всі передумови для помилкового висновку про можливість значного „неінфляційного” збільшення пропозиції грошової маси.

Раптове „прозріння” учасників ринку позначається контрастним переходом до рівноважної траєкторії (т. C), що має наслідком зниження показника монетизації із $(M/P)_1$ до $(M/P)_2$ та підвищенням рівня цін із P_1 до P_2 . Надалі для переходу до рівноважного стану необхідна дефляція. При цьому не виключено, що зниження рівня монетизації відбуватиметься внаслідок збільшення обсягів виробництва, якщо існує відчутний обернений зв'язок між Y та P . Одним із важливих чинників такої нисхідної корекції цін до рівноважного рівня може бути конвергенція внутрішніх цін до світового рівня. Що відкритіша економіка, то швидше очікується така корекція рівня цін.

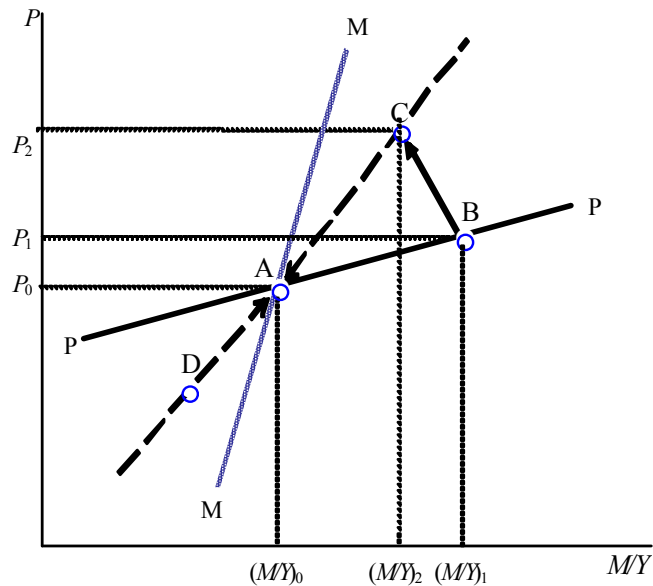

Рис. 2. Графічне представлення моделі (1)–(3)

Емпіричні результати. Для кількісної оцінки ефектів монетизації для української економіки нами використано модель з коригуванням помилки, оскільки рівні доходу (ВВП і промислового виробництва), монетизації економіки та пропозиції грошової маси виявилися коінтегрованими*. Вибірка кварталних даних охоплювала 2000-2008 рр. Використовувалися такі показники: Y_t та IND_t – відповідно ВВП і промислове виробництво (індекс, 1994=100), M/Y_t – монетизація економіки (% від ВВП), P_t – індекс споживчих цін (індекс, 1994=100), M_t – грошовий агрегат M2, G_t – дефіцит бюджету (% від ВВП), CA_t і FA_t – сальдо рахунків платіжного балансу – поточного і фінансового, $METAL_t$ – світова ціна на метал (індекс, 2005=100).

У моделі I з використанням показника ВВП отримано такі довгострокові коефіцієнти для доходу, монетизації економіки та рівня цін:

$$\begin{aligned}
 Y_t = & 0,477 + 0,916Y_{t-1} - 0,081METAL_t & (4) \\
 & (3,846^*) & (6,946^*) & (4,628^*) \\
 & -0,095M_{t-1} + 0,150(M/Y)_{t-1}, \\
 & (-2,855^{**}) & (1,461) \\
 & R^2 = 0,98 \quad ADF = -5,97^*,
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 (M/Y)_t = & -1,034 + 0,818M_t - 0,428M_{t-1} + 0,018G_{t-2}, & (5) \\
 & (-1,942^{***}) & (5,690^*) & (-2,990^*) & (3,658^*) \\
 & R^2 = 0,98 \quad ADF = -6,32^*,
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 P_t = & 0,986P_{t-1} + 0,038(M/Y)_{t-2}, & (6) \\
 & (16,830^*) & (5,690^*) \\
 & R^2 = 0,98 \quad ADF = -6,32^*,
 \end{aligned}$$

де * – означає статистичну значущість на рівні 1% (** – 5%, *** – 10%).

Залишки з регресійних рівнянь (4), (5) і (6) використано для коригування короткочасних залежностей:

* Тест Джохансена виявив наявність щонайменше двох коінтеграційних рівнянь.

$$\begin{aligned}
y_t = & \quad 0,972 & -0,255m_t & + 0,113metal_t & & (7) \\
& (4,341^*) & (-3,166^*) & (4,212^*) & & \\
& + 0,472(m/y)_{t-1} & + 0,099(m/y)_{t-2} & - 1,257z1_{t-1}, & & \\
& (4,140^*) & (1,836^{***}) & (-3,865^*) & & \\
& R^2 = 0,62 & ADF = -5,203^* & & &
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
(m/y)_t = & \quad -0,044 & + 1,053m_t & - 0,571p_{t-1} & & (8) \\
& (-4,167^*) & (8,978^*) & (-2,440^*) & & \\
& + 0,009g_{t-3} & - 0,125z2_{t-1}, & & & \\
& (1,740^{***}) & -(0,582) & & & \\
& R^2 = 0,68 & ADF = -5,098^* & & &
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
p_t = & \quad 0,988p_{t-1} & - 0,508p_{t-2} & + 0,196p_{t-4} & + 0,004g_t & (9) \\
& (2,717^*) & (-3,058^*) & (4,212^*) & (2,340^{**}) & \\
& + 0,198m_{t-1} & - 0,251(m/y)_{t-1} & - 0,782z1_{t-1}, & & \\
& (1,557) & (-1,803^{***}) & (-2,204^{**}) & & \\
& R^2 = 0,47 & ADF = -3,911^* & & &
\end{aligned}$$

Враховуючи досягнутий рівень монетизації, збільшення пропозиції грошової маси недвозначно зменшує рівень ВВП. Так само впливає підвищення світових цін на метал. Показник ВВП достатньо інерційний, як це засвідчує високий авторегресивний коефіцієнт. Монетизація економіки безпосередньо не впливає на рівень доходу, що заперечує аргументацію прихильників інтенсивної “ремонетизації” економіки України як чинника прискорення динаміки економічного зростання.

Цілком передбачувано збільшення пропозиції грошової маси підвищує монетизацію економіки (відповідний вплив частково коригується з лагом у квартал), тоді як поліпшення сальдо бюджету знижує цей показник (з лагом у два квартали). Сальдо поточного рахунку не впливає на обидва показники — доходу і монетизації. Підвищення монетизації економіки виглядає недвозначно інфляційним (з лагом у два квартали), що повністю відповідає запропонованій теоретичній моделі.

Оцінки для коефіцієнтів короткочасної динаміки підтверджують негативний вплив пропозиції грошової маси на динаміку доходу. Водночас змінюється на протилежний вплив монетизації економіки та світових цін на метал. З короткочасного погляду динаміку монетизації поліпшують збільшення пропозиції грошової маси та дефіциту бюджету, тоді як виявляє себе обмежувальний вплив інфляції. Оскільки інфляція є наслідком збільшення дефіциту бюджету, це істотно послаблює значення дефіциту бюджету як чинника ремонетизації економіки. Збільшення грошової маси не впливає на інфляцію на статистично значущому рівні, однак відповідний коефіцієнт є додатним. Ремонетизація економіки гальмує інфляцію, що контрастує із довгостроковою прямою залежністю між M/Y_t та P_t .

Від’ємні та статистично значущі коефіцієнти при $z1t$ і $z3t$ засвідчують оперативне коригування довгострокових тенденцій для динаміки ВВП та інфляції, однак такого коригування бракує для показника монетизації економіки. Отриманий результат посилює вірогідність гіпотези про можливість короткочасного “перельоту” рівноважного значення M/Y під час ремонетизації економіки, оскільки бракує “автоматичного” коригувального механізму. Відповідно може виникати оманливе враження про нібито брак інфляційного впливу від збільшення пропозиції грошової маси. Насправді йдеться про короткочасну ілюзію, яка призводить до значного відхилення від стану рівноваги на вищому рівні монетизації економіки та його наступної раптової корекції під впливом відповідних “пускових механізмів”

стохастичного характеру. Зокрема, восени 2008 р. такою подією стало стрімке погіршення умов торгівлі та паніка, пов'язана з вилученням депозитів з банківської системи після відомих подій навколо "Промінвестбанку".

Необхідно зауважити, що використання показника промислового виробництва виявляє сприятливіший вплив пропозиції грошової маси, а також пряму залежність від показника сальдо поточного рахунку, який виявляється у довгостроковому плані. Оцінені довго- і короткострокові залежності стають такими:

$$IND_t = \begin{matrix} 0,886 & + 0,675IND_{t-1} & - 0,126M_{t-1} \\ (3,168^*) & (3,405^*) & (-2,352^{**}) \\ + 0,216(M/Y)_{t-1} & + 0,005CA_{t-1} & + 0,201METAL_t, \\ (2,363^{**}) & (2,317^{**}) & (5,321^*) \end{matrix} \quad (10)$$

$$R^2 = 0,95 \quad ADF = -4,854^*$$

$$(M/Y)_t = \begin{matrix} -1,525 & + 0,732M_t & - 0,302M_{t-1} \\ (-4,709^*) & (4,807^*) & (-2,000^{**}) \\ + 0,012G_{t-2} & + 0,006CA_{t-2}, \\ (2,392^{**}) & (2,402^*) \end{matrix} \quad (11)$$

$$R^2 = 0,98 \quad ADF = -4,234^*$$

$$P_t = \begin{matrix} 0,987P_{t-1} & + 0,036(M/Y)_{t-2}, \\ (56,358^*) & (2,446^{**}) \end{matrix} \quad (12)$$

$$R^2 = 0,99 \quad ADF = -6,32^*$$

$$ind_t = \begin{matrix} 0,2626ind_{t-1} & - 0,365m_t & + 0,251metal_t \\ (1,208) & (-2,349^{**}) & (4,086^*) \\ + 0,572(m/y)_{t-1} & + 0,323(m/y)_{t-2} & - 0,983z4_{t-1}, \\ (2,185^{**}) & (2,965^*) & (-2,509^{**}) \end{matrix} \quad (13)$$

$$R^2 = 0,47 \quad ADF = -5,203^*$$

$$(m/y)_t = \begin{matrix} -0,043 & + 1,071m_t & - 0,642p_{t-1} \\ (-3,861^*) & (8,563^*) & (-2,550^{**}) \\ + 0,009g_{t-3} & - 0,191z5_{t-1}, \\ (1,608) & (-0,825) \end{matrix} \quad (14)$$

$$R^2 = 0,67 \quad ADF = -5,098^*$$

$$p_t = \begin{matrix} 1,066p_{t-1} & - 0,484p_{t-2} & + 0,165p_{t-4} & + 0,004g_t \\ (2,811^*) & (-2,781^*) & (1,360) & (2,062^{**}) \\ + 0,160m_{t-1} & - 0,207(m/y)_{t-1} & - 0,798z6_{t-1}, \\ (1,216) & (-1,451) & (-2,150^{**}) \end{matrix} \quad (15)$$

$$R^2 = 0,46 \quad ADF = -3,911^*$$

Довгострокові залежності промислового виробництва так само передбачають обернену залежність від пропозиції грошової маси та сприятливий вплив монетизації економіки. Серйозні відмінності полягають у тому, що підвищення світових цін на метал стає стимулю-

вальним чинником. Також з'являється пряма залежність рівня промислового виробництва від сальдо поточного рахунку, яке водночас підвищує монетизацію економіки.

Короткочасні залежності практично повторюють отримані результати для оцінок ВВП. Ще раз підтверджено брак коригування короткочасної динаміки для показника монетизації економіки.

Висновки. Істотне збільшення пропозиції грошової маси може не мати звичного впливу на інфляцію. Частково це може пояснюватися підвищенням попиту на гроші, однак не менш вагомий вплив може відігравати попит на імпорт, а також подорожчання активів на окремих ринках. Відсутність інфляційного впливу на етапі ремонетизації економіки підвищує ймовірність “перельоту” показника монетизації понад рівноважне значення. Наступна корекція кількості грошей в обігу до рівноважного значення може бути доволі стрімкою, а відповідний поштовх можуть надати несподіваний відплив капіталу, контрастне погіршення умов торгівлі або обвал ринку одного з активів, наприклад нерухомості. Якщо у країнах Балтії саме падіння цін на нерухомість зумовило корекцію показника монетизації, то в Україні безпосередньою причиною стала “раптова зупинка” потоків капіталу, що унеможливило подальше зростання цін на ринку нерухомості.

У теоретичному контексті динамічної моделі з раціональними очікуваннями поступове збільшення грошового “навісу” пояснюється частковим браком раціональності, який дозволяє виникнення спекулятивної “бульбашки” на ринку одного з активів, наприклад нерухомості. Якщо надлишкову пропозицію грошової маси створено надмірним припливом капіталу (із супутнім погіршенням сальдо поточного рахунку), природно очікувати повноцінну кризу платіжного балансу.

Оцінки квартальних даних для України показують, що підвищення рівня монетизації не впливає на рівень ВВП, але поліпшує динаміку цього показника, що поєднується із рестрикційним впливом пропозиції грошової маси. Такі самі результати отримано з використанням показника промислового виробництва. Цілком передбачувано збільшення пропозиції грошової маси підвищує монетизацію економіки, тоді як поліпшення сальдо бюджету знижує цей показник. Сальдо поточного рахунку впливає на обидва показники — доходу і монетизації — лише у специфікації з промисловим виробництвом.

Перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні таких питань: а) особливості монетарної політики під час “кризової” корекції структурних деформацій на різноманітних ринках (товарів і послуг, грошей та цінних паперів, нерухомості тощо), б) оцінка рівноважного значення монетизації економіки у післякризовий період, в) вибір параметрів монетарної політики, що дозволяє підтримання деякого “природного” темпу зростання ВВП на рівноважному рівні монетизації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенюк О. Правда і вигадки про монетизацію / О. Арсенюк, А. Патенко // Вісник НБУ. — 2003. — № 2. — С. 4-6.
2. Береславська О. Курсова стабільність і макроекономічні досягнення в Україні / О. Береславська // Вісник НБУ. — 2004. — № 2. — С. 18-21.
3. Буковинський С. Зростання корпоративного зовнішнього боргу України: макроекономічні наслідки та ризики для економіки / С. Буковинський, А. Гриценко, Т. Унковська // Фінанси України. — 2007. — № 10. — С. 3-12.
4. Галієв Е. Попит на гроші в умовах підвищення рівня монетизації / Е. Галієв: Матеріали наук.-практ. конф. “Монетарна політика в умовах економічного зростання” (м. Київ, 28 травня 2004 р.). — К.: НБУ, 2004. — С. 33-36.
5. Гальчинський А. Макроекономічні та монетарні передумови політики зростання України / А. Гальчинський: Матеріали наук.-практ. конф. “Монетарна політика в умовах економічного зростання” (м. Київ, 28 травня 2004 р.). — К.: НБУ, 2004. — С. 6-9.
6. Дзюблюк О. Вплив рівня монетизації економіки України на кредитну діяльність комерційних банків в умовах перехідного періоду / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. — 2000. — № 5. — С. 4-9.
7. Жаліло Я. Особливості соціально-економічного розвитку України в 2004 – першій половині 2005 р. / Я. Жаліло, Я. Белінська // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005; за ред. О. Власюка. — К.: Знання України, 2006. — С. 22-36.

8. Заріцький О. Аналіз бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики, її вплив на економічне зростання у 2003 році / О. Заріцький, Ю. Харазішвілі // Банківська справа. – 2003. – № 3. – С. 15-21.
9. Інок Ч. Україна — можливості та проблеми монетарної політики / Ч. Інок: Матеріали наук.-практ. конф. “Монетарна політика в умовах економічного зростання” (м. Київ, 28 травня 2004 р.). – К.: НБУ, 2004. – С. 29-32.
10. Кораблін С. Сукупна пропозиція і оптимальна інфляція / С. Кораблін // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 1. – С. 9-32.
11. Лагутін В. Узгодження пріоритетів грошово-кредитної та бюджетної політики в Україні / В. Лагутін: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики” (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 115-121.
12. Матвієнко П. Монетизація економіки України: реальний рівень та проблеми його визначення / П. Матвієнко // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 29-32.
13. Петрик О. Монетизація як індикатор здоров’я економіки / О. Петрик // Вісник НБУ. – 1997. – № 8. – С. 28.
14. Савлук М. Особливості формування та роль попиту на гроші в грошово-кредитній політиці України / М. Савлук: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики”, (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 87-90.
15. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи / М. І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 3-19.
16. Стельмах В. Монетарна політика в Україні / В. Стельмах: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія монетарної політики: проблеми вибору та застосування” (м. Київ, 25–26 квітня 2002 р.). – К.: НБУ, 2002. – С. 9-18.
17. Шаповалов А. Поточна ситуація, проблеми і завдання грошово-кредитної політики: погляд НБУ / А. Шаповалов: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики”, (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 23-28.
18. Шевчук В. Передумови та загрози “перегріву” ринку нерухомості та механізми його врегулювання / В. Шевчук // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 118-127.
19. Шевчук В. Міжнародна економіка: теорія і практика / В. Шевчук. – К.: Знання України, 2008. – 663 с.
20. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика / В. Шевчук. – Львів: Кальварія, 2008. — 734 с.
21. Шелудько Н. Грошово-кредитні важелі стимулювання інвестицій в Україні / Н. Шелудько: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики”, (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 200–203.
22. Яременко С. Выбор приоритетов в монетарной политике на разных этапах экономического развития / С. Яременко: Матеріали наук.-практ. конф. “Монетарна політика в умовах економічного зростання” (м. Київ, 28 травня 2004 р.). – К.: НБУ, 2004. – С. 55-56.
23. Яременко О. Монетизація та розвиток інфляційних процесів / О. Яременко, І. Лис: Матеріали наук.-практ. конф. “Стратегія соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики”, (м. Київ, 7 грудня 2006 р.). – К.: НБУ; Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007. – С. 138-142.
24. Carranza L., Galdon-Sanchez J., Gomez-Biscardi J. Exchange rate and inflation dynamics in dolarized economies // Journal of Development Economics. – 2009. – Vol. 89. – No. 1. – P. 98–108.
25. Coricelli F., Jazbec B., Masten I. Exchange rate pass-through in EMU acceding countries: Empirical analysis and policy implications // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30. – P. 1375–1391.
26. Dabrowski M. Disinflation, Monetary Policy and Fiscal Constraints. Experience of the Economies in Transition. CASE Report No. 16. – Warsaw: CASE, 1999. – 118 p.
27. Ghosh A. The Output-Inflation Nexus in Ukraine: Is there a Trade-off? IMF Working Paper No. 96/46. – Washington: IMF, 1996.
28. Górka J., Zbyrowski R. Determinanty współczynnika monetyzacji w świetle równania obiegu pieniądza // Ekonomista. – 2008. – Nr 4. – S. 521-534.
29. Johnson M., and Klein P. Accounting for the Relationship Between Money and Interest Rate // Macroeconomic Dynamics. – 2006. – Vol. 10. – P. 545-571.
30. Kocherlakota N., Phelan C. Explaining the Fiscal Theory of the Price Level // Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review. – 1999. – Vol. 23. – No. 4. – P. 14-23.

УДК 336.71+336.763

Андрейків Т. Я.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА НЬОМУ

Досліджено особливості та основні проблеми, які існують на сьогодні у розвитку ринку цінних паперів, та обґрунтовано шляхи подальшої діяльності банків на фондовому ринку України.

Ключові слова: фондовий ринок, ринок цінних паперів, професійні учасники ринку, банки як учасники фондового ринку, етапи розвитку ринку цінних паперів, моделі фондового ринку.

Andreykiv T. Y.

CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF SECURITIES MARKET IN UKRAINE AND BANK ACTIVITIES ON IT

The basic features and problems that exist at this stage of the development of securities market are examined and the ways of further bank activity in the stock market in Ukraine.

Key words: stock market, securities market, professional market participants, banks as stock market participants, stages of the development of securities market, models of the stock market.

Вступ. Останні роки характеризуються змінами в розвитку ринку цінних паперів в Україні. Сьогодні фондовий ринок посідає чільне місце в економіці, виконуючи функції акумулювання та перерозподілу фінансових інвестиційних ресурсів у реальний сектор економіки. Він є індикатором лібералізації економіки та успішного проведення ринкових реформ, оскільки надає економіці певної гнучкості й мобільності, забезпечуючи можливість швидкого переливання ресурсів з одних галузей в інші та здійснення структурної перебудови виробництва. Це своєрідний компонент сучасного механізму економічного регулювання. Насамперед це знаходить своє відображення в розвитку інфраструктури фондового ринку. Після періодів “інвестиційного буму” 1996 - 1998 рр. та кризи 1998 - 1999 рр., коли були вилучені з інвестиційного процесу “випадкові” інвестори, залишилися лише учасники, які здійснюють економічно обґрунтовану та цілеспрямовану діяльність на ринку цінних паперів, змінюючи у свою чергу й умови його функціонування.

Проте ще залишається низка проблем функціонування як самого ринку, так і окремих його елементів. Водночас фондовий ринок України, як і вся економіка загалом, під впливом економічної кризи рухається дещо назад у своєму розвитку.

На вітчизняний ринок мають значний вплив також і зовнішні фактори. Його розвиток органічно пов'язаний із світовим фондовим ринком, який теж знаходиться в процесі постійного прогресивного розвитку та характеризується застосуванням нових інформаційних технологій і наявністю глобальних інтеграційних процесів. Тому вивчення сучасного ринку цінних паперів в Україні та дослідження закономірностей функціонування банків у цьому секторі економіки є актуальним як з погляду науки, так і з погляду майбутнього прикладного значення. Встановлення особливостей і тенденцій розвитку фондового ринку та діяльності банків на ньому дає змогу виявити ті проблеми, які є основними перепонами в їх розвитку, та окреслити перспективи подальшого функціонування.

Сьогодні існує чимало наукових праць, в яких висвітлюються ті чи інші проблеми розвитку ринку цінних паперів в Україні і діяльності банків на фондовому ринку. Перші згадки про цінні папери та особливості їх обігу зустрічаються в працях А. Сміта та Д. Рікардо. Найвагоміші доробки щодо дослідження фондового ринку належать представникам західних шкіл, зокрема, Ф. Блеку, С. Бредлі, Є. Брігхему, Дж. Долану, П. Дракеру, Дж. М. Кейнсу, К. Кларку, С. Кузнецю, Дж. Лінтнеру, Г. Марковіцу, Р. Мертону, Ф. Мишкіну, Д. Патінкіну, Дж. Тьюлзу, Р. Хаберлеру, У. Шарпу та ін.

Значні теоретичні та практичні дослідження щодо діяльності фондових ринків здійснили також українські та російські вчені: М. М. Агарков, М. Ю. Алексєєв, Б. І. Альохін, О. І. Барановський, М. О. Бурмака, А. С. Гальчинський, М. А. Гольцберг, А. Т. Головка, А. А. Гриценко, А. І. Даниленко, Є. Ф. Жуков, В. С. Загорський, Г. Калач, В. П. Козлов, В. І. Колесников, В. В. Корнеєв, О. Корнійчук, Н. І. Костіна, Я. М. Міркін, О. М. Мозговий, А. М. Мороз, В. Огородник, В. А. Одинцов, В. В. Оскольський, В. Полюхович, О. В. Семенкова, В. М. Суторміна, В. С. Торкановський, В. А. Федоренко, В. М. Федосов, А. Б. Фельдман та ін.

Водночас різні аспекти цієї проблеми вивчені недостатньо. Насамперед потребують поглибленого дослідження питання розвитку вітчизняного фондового ринку під впливом дії світової фінансової кризи та наслідки цих процесів для діяльності банків на ринку цінних паперів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей, проблем і перспектив розвитку українського ринку цінних паперів і діяльності на ньому вітчизняних банків з урахуванням кризових явищ в економіці та фінансовій сфері.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існують різні погляди на визначення категорії “ринок цінних паперів” і “фондовий ринок”. Одні вчені розглядають це поняття у ширшому значенні, а інші – у більш вузькому. У першому випадку поняття “ринок цінних паперів” і “фондовий ринок” ототожнюються, в другому мається на увазі, що фондовий ринок – це ринок довгострокових цінних паперів, тобто акцій та облігацій. В українському законодавстві фондовий ринок (ринок цінних паперів) розглядається в ширшому значенні як сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [1]. Учасниками фондового ринку цінних паперів є емітенти, інвестори, саморегульовальні організації та професійні учасники фондового ринку.

Ринок цінних паперів є невід’ємною складовою частиною економічної системи держави, яка відрізняється від решти її складових елементів опосередкуванням відносин між суб’єктами економічної діяльності з допомогою цінних паперів. Він включає певні структурні елементи фінансового ринку, а саме частину грошового ринку, частину ринку капіталів, на якому обертаються довгострокові цінні папери терміном більше 1 року, а також сегменти товарного ринку, де економічні відносини опосередковані з допомогою коносаментів, складських свідоцтв, і ринок похідних цінних паперів.

Фондовий ринок у багатьох країнах розвивався упродовж багатьох років і навіть століть. Вітчизняний же ринок було створено за дуже короткий період, тому, він має низку недоліків.

Так, упродовж 1995-1998 рр. ринок швидко нарощував обсяги. Цей етап характеризується значним кількісним і якісним зростанням фондового ринку України. Цьому сприяли такі чинники, як прискорення темпів приватизації, зростання сектора державних цінних паперів з надзвичайно високою дохідністю, високі темпи інфляції та фіксований валютний курс. Все це стимулювало приплив грошей нерезидентів, схильних до ризику. У період фінансової кризи 1997-1998 рр. відбувався масовий відплив іноземного капіталу з фінансового ринку, і лише з 2000 р. ринок знову почав нарощувати обсяги.

Наступний етап у розвитку фондового ринку припадає на 2000-2007 рр. Функціонування ринку стимулювалося, з одного боку, стабільним розвитком економіки країни, зростанням обсягів ВВП, промислового виробництва, з іншого – сприятливими зовнішніми чинниками: зростанням попиту на світових ринках на продукцію основних українських експортерів, зростанням цін на продукцію металургії, а також усіх фондових індексів.

Наслідком цього був черговий приплив спекулятивних іноземних капіталів: за підсумками 2007 р. індекс позабіржової фондової торговельної системи (ПФТС) зріс на 135,4% - найвищий показник в Європі і другий у світі [2, с.116]

Черговий етап розвитку ринку цінних паперів в Україні розпочався у 2005 р. Впродовж нього вітчизняний ринок привернув увагу широкого кола іноземних і вітчизняних інвесторів. Підвищення інвестиційної привабливості країни та активне входження зовнішнього капіталу на український ринок максимально позитивно позначились на його біржовому сегменті, який упродовж останніх чотирьох років зріс більше, ніж у 5 разів і досяг свого піку в 2008 р.

Світова економічна криза 2008 р. наклала відбиток на усю економіку України загалом, і фондовий ринок не став винятком, бо прямо залежить від діяльності реального сектора економіки. Наприкінці 2008 р. макроекономічні процеси в країні характеризувались певною нестабільністю, на що відповідно відреагував і національний фондовий ринок. Погіршились показники ліквідності, що пов'язано з внутрішніми ризиками та впливом ситуації на світовому фінансовому ринку. Зокрема, за підсумками 2008 р. спостерігається падіння основних українських індексів фондового ринку. Починаючи з вересня у зв'язку із ціновою нестабільністю неодноразово призупинялися торги на фондовій біржі ПФТС.

З початку 2009 р. відбувається постійний відплив інвестицій з економіки країни, вартість фінансових активів впала до найнижчих значень. Ці процеси мають подвійний вплив на економіку: з одного боку, скасування обмежень на приплив капіталу дає змогу повніше задовольнити потреби суб'єктів господарювання у фінансових коштах і стимулює інвестиційний процес, з іншого – ускладнюється утримання стабільного обмінного курсу, підвищується вразливість економіки до негативного впливу зовнішніх факторів, обмежуються можливості центрального банку у здійсненні незалежної монетарної політики.

Основу функціонування ринку цінних паперів становить діяльність емітентів. Станом на 12.02.2009 кількість емітентів цінних паперів становила 25910 підприємств. Основна маса емітованих ними цінних паперів – акції 59468 випусків. Випусків облігацій відбулося менше – всього 5756.

Якщо порівнювати з 2008 р., то обсяг випусків акцій, зареєстрованих Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), зменшився на 3,3 млрд грн. Найбільші за обсягом були випуски акцій ЗАТ “Укрінвест” (540,0 млн грн), ЗАТ “АКТА” (170 млн грн), ВАТ “Біофарм” (205,34 млн грн) [3].

Що ж до облігацій, то їх обсяг зменшився на 2,87 млрд. грн порівняно з даними за 2008 р. Найбільш значні за обсягом випуски зареєстровано за ВАТ Агрофірма “Троянда” (4 випуски на загальну суму 305,73 млн грн), ВАТ “Укртелеком” (3 випуски на загальну суму 300,0 млн грн), ТОВ “Компанія Родовід” (100,0 млн грн) [3].

У січні-лютому 2009 р. обсяг зареєстрованих випусків інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів (ПІФ) становив 8,42 млрд грн, що порівняно з даними за аналогічний період 2008 р. більше на 260 млн грн

Обсяг зареєстрованих випусків акцій корпоративних інвестиційних фондів (КІФ) зменшився порівняно з даними за 2008 р на 1,06 млрд грн та становив 625,48 млн грн. Станом на 01.03.2009 кількість зареєстрованих корпоративних інвестиційних фондів та пайових інвестиційних фондів з початку реєстрації становить 1302 інститути спільного інвестування (215 КІФ, 1087 ПІФ) [3].

Обсяги цінних паперів, емітованих за січень-лютий 2009 р. в Україні, наведено на рис. 1.

Рис. 1. Цінні папери, емітовані в Україні упродовж січня-лютого 2009 р. [3]

Що ж до інфраструктури фондового ринку, то станом на 01.03.2009 кількість ліцензій на провадження професійної діяльності, виданих ДКЦПФР професійним учасникам фондового ринку, до яких належать і банки, становила 1868 (табл.1).

Таблиця 1

Кількість професійних учасників, які мали ліцензії на певні види професійної діяльності на фондовому ринку в Україні станом на 01.03.2009 [3]

Найменування професійних учасників	Кількість професійних учасників	
1	Торговці цінними паперами	803
2	Зберігачі	259
3	Реєстратори	381
4	Компанії з управління активами(КУА)	410
5	Депозитарії	2
6	Клірингові депозитарії	2
7	Організатори торгівлі	11 (10 бірж та 1 торговельно-інформаційна система)
Усього		1868

Загалом кількість професійних учасників фондового ринку з урахуванням поєднання декількох видів професійної діяльності становила 1571, у тому числі:

- 259 учасників є торговцями-зберігачами (123 банки), серед них 33 учасники є торговцями-зберігачами-реєстраторами (25 банків);
- 2 депозитарії мали ліцензію на розрахунково-клірингову діяльність.

Кількість анульованих ліцензій на здійснення певних видів професійної діяльності на ринку цінних паперів становила 33 ліцензії [3].

Водночас інфраструктура фондового ринку, незважаючи на складність і суперечливість перетворень, має тенденцію до зростання (рис. 2).

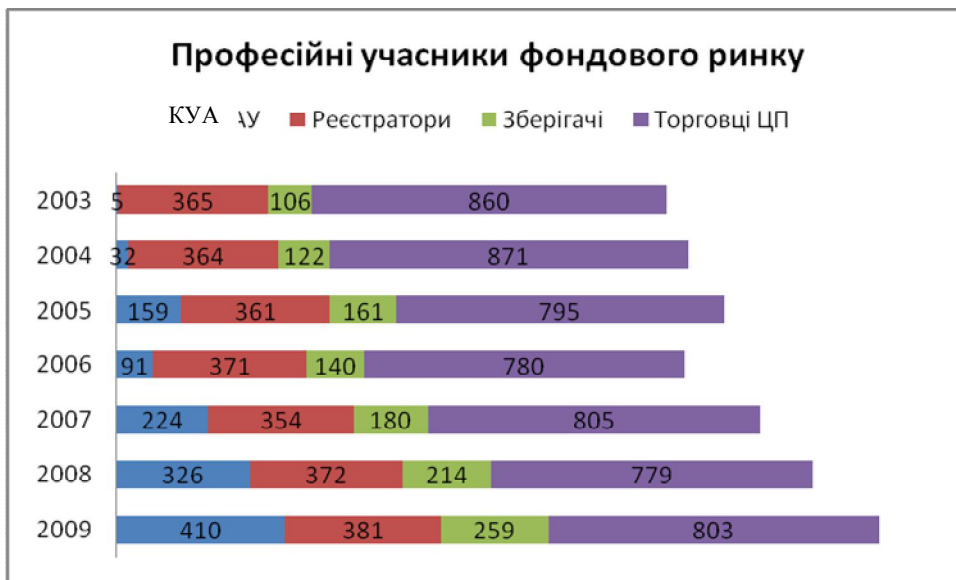

Рис.2. Порівняльні дані зміни кількості професійних учасників за 2002-2009 рр. (на кінець року) [3]

У 2009 р. головними чинниками, які стримують інвестиційну активність на фондовому ринку, надалі залишаються як внутрішні, так і зовнішні, зокрема вплив загальносвітової фінансової кризи.

Але, як вважає Г. Калач, будь-яка фінансова криза поряд із негативними має й позитивні наслідки. До останніх можна віднести такі процеси, які відбуватимуться на фондовому ринку:

- концентрація капіталу, укрупнення банківських і небанківських фінансових установ;
- активізація процесів злиття та поглинання, збільшення кількості угод купівлі-продажу для встановлення корпоративного контролю;
- зміна системи ціноутворення на фінансові активи з метою недопущення маніпулювання ринком, недобросовісної торгівлі;
- зміна структури фінансових активів у бік збільшення боргових цінних паперів, спричинена як великими обсягами зовнішнього боргу, так і тим фактом, що мажоритарні акціонери не зацікавлені у зміні структури власників;
- розроблення стандартів і кодексів, які ґрунтуються на міжнародних принципах і є придатними для застосування в національних умовах. Це стосується інформаційної прозорості емітентів, організації торгівлі цінними паперами, захисту міноритарних акціонерів, депозитарно-клірингової діяльності;
- розроблення нових методів прогнозування, оцінки й управління ризиками, ефективних процедур клірингу й взаєморозрахунків;
- створення ефективної податкової політики, яка має забезпечити однакове податкове навантаження для всіх суб'єктів фондового ринку [4].

Модель, відповідно до якої сьогодні розбудовується фондовий ринок в Україні, має як універсальні, так і особливі риси. Універсальність полягає в тому, що вона складається з елементів, характерних для ринку цінних паперів інших країн (державний контроль за ринком цінних паперів, наявність біржового та позабіржового сегментів, створення інфраструктурних інструментів, інвестиційних фондів, інвестиційних компаній, обіг бездокументарних цінних паперів, законодавче регулювання фондового ринку, випуску цінних паперів, державне ліцензування посередницької діяльності).

Серед особливостей, які притаманні українському фондовому ринку, слід назвати такі: перевага первинного ринку, випуск емітентами своїх акцій, невелика питома вага акціонерного ринку, самокоригування цінних паперів, недостатня поінформованість інвесторів про державні та місцеві боргові цінні папери, низький рівень забезпечення майбутніх

доходів. Важливою передумовою збільшення привабливості фондового ринку для стратегічних інвесторів, наприклад комерційних банків, є підвищення рейтингу українських цінних паперів від спекулятивного до інвестиційного, що вимагає наявності на ринку достатньої кількості високоліквідних цінних паперів з відносно передбачуваною курсовою вартістю. А для цього необхідно, щоб запрацював механізм, який би пов'язував доходність та котирування цінних паперів із прибутковістю і вартістю підприємств-емітентів.

Функціонування ринку цінних паперів значною мірою залежить від регулювання діяльності його учасників, яке може здійснюватися двома шляхами: 1) зовнішнє регулювання і 2) внутрішнє регулювання.

Зовнішнє регулювання ринку цінних паперів в Україні здійснюють державні органи контролю, основним з яких є Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). Вона відповідно до Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” здійснює формування та забезпечує реалізацію єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, а також координацію діяльності державних органів у цій сфері та ін.

Внутрішнє регулювання – це саморегулювання ринку цінних паперів. Важлива роль у ньому належить організаторам торгівлі (10 бірж та 1 торговельно-інформаційна система). Також діють і інші організації, які встановлюють правила поведінки на ринку та забезпечують контроль за їх дотриманням. Це насамперед Асоціація учасників фондового ринку України, Професійна асоціація реєстраторів та депозитаріїв та ін. [5, с.31-32].

Водночас основними недоліками регулятивної системи в Україні є те, що на сьогодні ще не вироблено логічно завершеної законодавчої бази, окремі елементи вітчизняного фондового ринку не відповідають стандартам Міжнародної організації зі стандартизації. На практиці не реалізовано належною мірою функції Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку. До того ж в Україні вкрай незначні обсяги продажу цінних паперів на фондових і валютних біржах, нерозвинений вторинний ринок, відсутня належна його інфраструктура [6].

Незважаючи на те, що біржовий ринок є найбільш організованим відносно повноти відображення доходів і сплати відповідних податків і гарантує учасникам цілковиту безпеку в розрахунках, на основних діючих осіб фондового ринку – емітентів та інвесторів – чиниться значний податковий тиск, що робить їх неспроможними і незацікавленими в активізації своєї діяльності. Угоди, які укладаються на досконалих світових ринках, є прибутковими, оскільки з них не стягується державне мито. Підтримуємо думку вчених, що така сама норма має бути введена і в українську практику.

Більшість аналітиків схиляється до думки, що сучасний етап розвитку фондового ринку характеризується втратою державою контролю як за макроекономічними показниками, про що свідчать від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу, високі темпи інфляції, високий рівень державного боргу, так і за діяльністю фінансових інститутів, які без контролю здійснювали приватні запозичення на внутрішньому і зовнішньому ринках капіталу, що призвело до глибокої фінансової кризи. Зовнішні фактори лише підсилили негативний ефект від непродуманої фінансової політики.

На думку вітчизняних учених, комісія (ДКЦПФР) має створити умови для формування в Україні центру фінансової торгівлі, тобто необхідне створення та функціонування Єдиної біржової фондової системи, що дало би змогу досягнути українським фондовим ринком світових стандартів і відкрити шлях до міжнародного ринку цінних паперів і деривативів. До того ж на фондовому ринку мусять оберталися переважно надійні цінні папери, а інвестори повинні мати можливість розрізняти цінні папери за ступенем їх надійності. А натомість ринок корпоративних цінних паперів розвивається тільки на базі приватизації, що і є причиною дефіциту ліквідних цінних паперів [4].

Через відсутність у державі чітких правил відтворення капіталу капіталізація найбільших українських компаній залишається досить низькою. Власниками понад 70% акцій підприємств зазвичай є один чи два акціонери. Вони намагаються за будь-яку ціну отримати кілька відсотків акцій, що виставляються на біржові торги та реально визначають капіталі-

зацію. Для повного придбання акцій використовується механізм фіктивного банкрутства підприємств, а також проведення “формальних торгів” на організованих ринках.

Занижений рівень капіталізації вітчизняних компаній, брак інформації про їх власників і фінансовий стан найкрупніших українських бізнесменів зменшують конкурентний потенціал підприємств, вимагають додаткової плати за ризик. Як наслідок – гальмується надходження внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

Як вже наголошувалося, в Україні триває становлення змішаної моделі фондового ринку, що передбачає можливість проведення операцій з цінними паперами як банками, так і парабанківськими інститутами. Банки можуть здійснювати будь-який вид діяльності з цінними паперами – емісійну, комерційну, комісійну, депозитарну, а також виступати в ролі інвесторів.

Водночас для більш повного розуміння суті банківських операцій з цінними паперами Національний банк України та інші державні установи у своїх нормативних актах повинні усунути наявні протиріччя між вкладенням коштів у цінні папери та інвестиційною діяльністю. На наш погляд, вкладення банками грошових ресурсів у цінні папери є фінансовими інвестиціями незалежно від терміну придбання. Крім того, банкам притаманні специфічні риси, що відрізняють їх від решти фінансових інститутів (універсальність діяльності, спектр операцій з цінними паперами та ін.). Саме це сприяє становленню банківських установ як провідних учасників на вітчизняному ринку цінних паперів.

Комерційні банки можуть значно диверсифікувати джерела залучення ресурсів шляхом емісії цінних паперів. Це забезпечить збільшення пропозиції цінних паперів на ринку, а як наслідок, зростання конкуренції між емітентами за кошти інвесторів, що приведе до активізації ринку цінних паперів. Стимулювати попит на власні фінансові інструменти комерційні банки можуть, пропонуючи облігації з вбудованими опціонами та “плаваючою” відсотковою ставкою, здійснюючи сек’юритизацію наявних активів, випуск євробондів тощо. Збільшити власну ліквідність, а також створити надійне джерело пошуку коштів банки можуть побудовою міжбанківського ринку депозитних сертифікатів.

Всебічне дослідження практики здійснення комерційними банками операцій з цінними паперами свідчить про використання переважно фундаментального аналізу при формуванні портфелів фінансових інвестицій. При цьому банківським менеджерам слід враховувати низький рівень взаємозв’язку всіх складових фінансової системи держави, необхідність доповнення аналізу фінансового стану емітентів вивченням якісного аспекту їх діяльності, оцінкою інвестиційних характеристик цінних паперів та впровадженням різних стандартів аналізу залежно від терміну, на який вони придбаваються, та розміру пакету акцій. Це дозволить комерційним банкам сформувати портфелі цінних паперів, які забезпечать вищу дохідність порівняно з кредитними операціями, та більш повно відповідатимуть цілям, викладеним в інвестиційній декларації. Крім формування власних портфелів цінних паперів, вітчизняним банкам доцільно розширювати надання інвестиційних послуг, які на сьогоднішньому етапі ринкових перетворень здійснюються на низькому рівні та за обмеженим спектром.

Висновки. Сьогодні в Україні сформувався волатильний, спекулятивний фондовий ринок, який перебуває у значній залежності від іноземного капіталу й зовнішньоекономічної динаміки. Ринку властиві висока концентрація власності і незначна участь населення в інвестуванні у фінансові активи.

Фондовий ринок України постійно розвивається як у кількісному, так і в якісному аспекті. Але останнім часом через світову економічну кризу та політичну нестабільність і реальний, і фінансовий сектори економіки скорочуються.

Активність банків як професійних учасників ринку цінних паперів значною мірою визначається моделлю організацій цього ринку (банківська, небанківська, змішана), що діє в тій чи іншій країні.

У перспективі подальший розвиток фінансового ринку України відкриває перед банками значні можливості та шляхи збільшення обсягів діяльності. Проте в умовах загострення конкуренції на фінансовому ринку не менш актуальним є пошук банками нових,

нетрадиційних форм діяльності на фондовому ринку, які б дозволили значно розширити спектр банківських операцій та коло клієнтів, що у підсумку приведе до подальшого розвитку системи фінансового ринку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.11.2006 р. № 3480-IV-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Калач Г. М. Вплив фінансової глобалізації на фондовий ринок України / Г. М. Калач // Фінанси України. – 2009. – №1. – С.115-121.
3. Звіти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>.
4. Калач Г. М. Роль фондового ринку в акумуляції й перерозподілі фінансових ресурсів у реальний сектор економіки/ Г. М. Калач // Фінанси України. – 2008. – №9. – С. 62-69.
5. Огородник В. Фондовий ринок України: аналіз проблем, особливостей та напрямів розвитку / В. Огородник // Економіст. – 2008. – №8. – С. 31-33.
6. Ватаманюк З. Перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні/ З. Ватаманюк, О. Баула // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 75-85.

УДК: 331.71

Бабійчук Т. П.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Досліджується система державних стимулів банківської інвестиційної діяльності в Україні, зокрема пов'язаних із правовим середовищем та інструментами грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ключові слова: державні стимули, правове середовище, важелі грошово-кредитної політики, обов'язкове резервування, облікова політика НБУ, процентна політика.

Babiychuk T. P.

DIRECTIONS OF PUBLIC POLICY OF STIMULATION BANK INVESTING IN UKRAINE

The system of state stimuli of bank investment activity is probed in Ukraine, in particular related to the legal environment and instruments of monetary policy of the National bank of Ukraine.

Key words: state stimulus, legal environment, levers of monetary policy, obligatory reservations, registration policy of NBU, percent policy.

Вступ. Створення сприятливих умов для здійснення банками інвестицій тісно пов'язане з діяльністю держави у цьому напрямі, насамперед з її макроекономічною політикою, якій відведена основна роль у розвитку інвестиційної діяльності. По суті, держава має стати повноцінним партнером вітчизняних банків, здатним їх підтримати, розділити з ними ризики довгострокового кредитування тощо. Світова фінансова криза з особливою гостротою поставила питання про роль і місце держави в регулюванні і стимулюванні банківської інвестиційної діяльності в Україні.

Традиційно сформувалася певна класична система державних стимулів, які можна звести до таких напрямів: правові інструменти, під якими ми розуміємо закони і законодавчо-нормативні акти, та економічні інструменти – грошово-кредитна і податкова політики,

© Бабійчук Т. П.

використання іноземних інвестицій, портфельні інвестиції, державні гарантії та інші. Саме від раціонального їх застосування і залежить активізація банківської інвестиційної діяльності в Україні. Водночас публікації в економічній літературі результатів досліджень інвестицій та інвестування загалом підтверджують існування низки проблем щодо державного стимулювання розвитку банківського інвестування в Україні.

Щодо необхідності державної підтримки банківського інвестування, то сьогодні різні аспекти цієї проблеми, досліджували такі вітчизняні вчені-економісти як І. Алексєєв, О. Бочаров, О. Васюренко, О. Вовчак, А. Вожжов, М. Денисенко, О. Дзюблук, Б. Луців, Т. Майорова, В. Міщенко, А. Мороз, А. Пересада, А. Поддєрьогін, А. Поручник, С. Реверчук, П. Рогожин, В. Федоренко, а також зарубіжні – Г. Александер, С. Баренс, Л. Дж. Гітман, М. Джонк, О. Мертенс, Р. Холт, У. Шарп та ін. В їхніх працях насамперед досліджуються теоретичні засади, сучасні тенденції та чинники розвитку банківського інвестування, інституційно-правове середовище здійснення банками інвестиційної діяльності та можливості участі держави в інвестиційному партнерстві.

Сучасний розвиток банківського інвестування зумовлює необхідність розроблення більш раціональної схеми організації банківського інвестиційного партнерства, дієвих стимулів з боку держави, з'ясування її ролі в активізації банківських інвестицій з урахуванням досвіду функціонування банків у кризових умовах і потреби подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей державної політики щодо інструментів стимулювання банківського інвестування, яке має сприяти розширенню та підвищенню ефективності інвестиційних операцій банків.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні державне стимулювання банківської інвестиційної діяльності зазвичай зводиться до сукупності макроекономічних важелів, спрямованих на залучення банківських ресурсів в інвестиційну сферу для підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів економіки. Що ж до загальноновизнаного переліку засобів стимулювання банківської інвестиційної діяльності з боку держави, то його до сих пір ще не визначено. З огляду на це, на кожному етапі розвитку відповідної сфери діяльності, у тому числі і банківської, він конкретизується.

Розглядаючи засоби державного стимулювання банківської інвестиційної діяльності, на нашу думку, правові інструменти є одними з найважливіших, тому що формують основу кредитно – банківської системи та забезпечують безпосередній вплив держави на банківський сектор.

Насамперед держава, щоб активізувати діяльність банків у процесі інвестування, повинна створити відповідні умови для накопичення ними необхідних для цього коштів. Для цього вона має дуже важливі важелі, одним з яких є створення правового середовища, сприятливого для успішного розвитку банківської діяльності, а, відтак, і для підвищення ефективності діяльності економіки загалом. Законодавча база має бути такою, щоб забезпечити повноцінний контроль за процесом концентрації банківських капіталів, правові умови залучення грошових коштів юридичних і фізичних осіб та їх розміщення. Особливої гостроти ці питання набули у 2007 – 2008 рр., коли суспільство зіткнулося зі світовою фінансовою кризою, що почалася з краху ринку іпотечних кредитів США усередині 2007 р., ще більше поглибилася за 2008 р. і у вересні 2008 р. вступила в нову фазу. Її дія не оминула Україну. Під впливом світової кризи економіка України переживає серйозні потрясіння практично у всіх галузях. На межі обвалу опинилися найбільш успішні за останні роки сектори економіки – гірничо-металургійна промисловість, банки та нерухомість. У зв'язку зі світовою економічною кризою змінилися тенденції економічного розвитку. Після шести років динамічного зростання темпи реального ВВП за 2008 р. досягли найнижчого за останні вісім років значення і становили 102,1%, обсяги промислового виробництва скоротилися на 3,1%. Починаючи з середини 2008 р. погіршилася кон'юнктура на зовнішніх ринках, що призвело до зменшення інвестиційного та споживчого попиту [1].

З огляду на те, що держава зацікавлена в розвитку банківської системи, в її стійкості і надійності як гаранта подолання кризи в економіці, основними вимогами до законодавчої бази, на якій ґрунтується банківська інвестиційна політика, має бути активне стимулювання

інвестиційної діяльності банків як важливого чинника зниження економічного спаду і подальшого піднесення економіки та зростання життєвого рівня населення.

На сучасному етапі Національний банк України використовує різні інструменти і механізми стимулювання інвестиційних процесів, які можна поділити на адміністративні та ринкові, а також загальної та вибіркової дії на макро- та мікрорівні економіки. Зокрема, Національний банк України може використовувати такі інструменти банківського нагляду, як економічні нормативи, насамперед нормативи інвестування, а також такі основні інструменти грошово-кредитної політики, як обов'язкові резерви, процентна політика, операції з рефінансування банків, операції прямого та зворотного РЕПО, надання стабілізаційного кредиту, операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати), операції з державними облігаціями України, довгострокові кредити під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу.

Серед ринкових інструментів грошово-кредитної політики значний регулятивний вплив мають обов'язкові резервні вимоги, які насамперед використовуються, крім регулювання ліквідності банківської системи, для регулювання емісії кредитних грошей банками, як засіб антициклічної та антиінфляційної політики. Так, у разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільних резервів у розпорядженні банків, тобто зростає їх вільна ліквідність й розширюються можливості банків щодо проведення активних, у тому числі й інвестиційних операцій та виконання своїх зобов'язань. Підвищення норми обов'язкового резервування, навпаки, зменшує зазначені можливості та пропозицію грошей.

Уперше обов'язкові резервні вимоги були застосовані в США у 1913 р. з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в Німеччині (1948 р.), Франції (1979 р.) та Великій Британії (1961 р.). Нині мінімальні обов'язкові резерви використовуються в багатьох розвинених країнах. У сучасних умовах обов'язкове резервування – це постійно діючий довгостроковий інструмент грошово-кредитної політики на відміну від інших монетарних інструментів, які застосовуються залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

В Україні механізм обов'язкових резервів, як інструмент грошово-кредитної політики, почав застосовуватися з 1992 р. і на початковому етапі розвитку України був одним з основних інструментів регулювання грошово-кредитного ринку. Нині політика використання цього інструмента характеризується зменшенням його ролі у регулюванні грошово-кредитного ринку, що виявляється у зменшенні норм обов'язкового резервування та посиленні ролі більш гнучких інструментів, зокрема, депозитних/кредитних операцій та процентної політики, постійному удосконаленні внутрішніх важелів регулювання механізму обов'язкового резервування. Такими важелями впливу обов'язкових резервних вимог можуть виступати: розрахунковий період резервування; обсяг обов'язкових резервів, які мають щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку; норма обов'язкового резервування, її частота змін; об'єкт резервування; розмір і вид активів, що можуть зараховуватися для покриття обов'язкових резервів.

Звернемо увагу на окремі з них. За час використання інструменту обов'язкового резервування в Україні звітний період дотримання банками резервних вимог становив залежно від ситуації на грошовому ринку 10, 15 днів, а нині – місяць. Подовження звітного періоду свідчить про лібералізацію політики Національного банку України щодо обов'язкового резервування.

Нормативи обов'язкового резервування та частота їх змін за певний період визначаються відповідно до завдань грошово-кредитної політики й змін макроекономічної та монетарної ситуації. Різке підвищення та високий розмір обов'язкових резервних вимог негативно впливають на ситуацію на грошово-кредитному ринку, дестабілізуючи та роблячи її важко прогнозованою. Упродовж 2001-2006 рр. частота змін нормативу резервування не перевищувала 3 рази на рік, а його максимальний розмір знизився з 15 до 5% [1].

Об'єктом резервування можуть бути як загальна сума залученого капіталу, так і окремі його частини. Зокрема, до 2000 р. розмір обов'язкових резервів визначався узагальнено для усіх видів залучених коштів і становив на кінець року в 1992 – 13%, 1993 – 25, 1994-1997 рр. –

16,5%, 1999 – 17 і в 2000 – 15%. З 2001 р. Національний банк почав застосовувати до визначення норм резервування диференційований підхід. Так, на кінець року діапазон (максимальний і мінімальний рівень) обов'язкових резервних вимог для банків України коливався в межах 6-14% у 2001 р., 0-12% – у 2002-2003 рр. З кінця 2002 р. до жовтня 2004 р. від банків не вимагалось формування резервів за довгостроковими коштами, залученими в національній валюті від юридичних і фізичних осіб, тобто обов'язкове резервування здійснювалось за нульовою ставкою. Проте в умовах високих інфляційних та девальваційних очікувань цей захід не дав значних очікуваних результатів, оскільки вкладники надавали перевагу короткостроковим вкладенням в іноземній валюті. Упродовж 2004–2005 рр. їх розміри неодноразово змінювалися і з вересня 2005 р. становили відповідно 6 і 8%, а з травня 2006 р. – 4 і 6%. Із серпня 2006 р. відбулися зміни у використанні нормативів обов'язкового резервування як інструментів монетарної політики: при визначенні їх норм враховувалася не лише строковість залучених банками України коштів (строкові, до запитання), а й їх валюта залучення (національна, іноземна). Ураховуючи певне посилення інфляційних процесів у 2007 р. з метою стримування інфляційного тиску та попередження накопичення ризиків виникнення дисбалансів у фінансовій сфері, Національний банк України з 20 листопада 2007 р. ввів до складу зобов'язань банків, які підлягають обов'язковому резервуванню в розмірі встановлених нормативів обов'язкового резервування, кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів і фінансових організацій-нерезидентів [2]. У 2009 р. знову були внесені зміни щодо формування обов'язкових резервів банків [3], а саме - збільшення з 5 січня 2009 р. нормативів обов'язкового резервування за строковими коштами в іноземній валюті, що можна пояснити негативними проявами фінансової і економічної кризи в банківській сфері, які викликали потребу у посиленні захисних механізмів щодо банківських операцій. Внаслідок таких дій центрального банку на фоні фінансової кризи стає зрозумілим, що відновити інвестиційну активність українські банки зможуть ще не скоро.

До головних стимулів грошово-кредитного регулювання інвестиційних процесів відноситься облікова ставка, що встановлюється НБУ. Вона здійснює безпосередній вплив на інвестування коштів. Її підвищення стимулює скорочення видачі позик через зменшення доступності кредитних коштів НБУ для комерційних банків, а зниження, навпаки, веде до зростання грошової пропозиції, що активізує інвестиційну діяльність. Разом з тим політика облікової ставки впливає на економічні процеси, пов'язані з міжнародними валютними відносинами. Тому у разі її підвищення, за умов лібералізації руху міжнародного короткострокового капіталу, можливе стимулювання залучення іноземних інвестицій в країну та ревальвація гривні.

Такий ефект від регулювання облікової ставки є бажаним для кожної країни, тому для розширення інвестиційної активності НБУ намагається провадити експансивну грошово-кредитну політику, зменшуючи облікову ставку, норми резервування з метою розширення виробництва та зменшення безробіття [4, с. 42-43]. Проте враховуючи економічну кризу, що не оминула Україну та суттєво позначилася на банківському секторі, таку його політику багато фахівців визначають як невитриману і яка потребує більш жорсткого регулювання. Підтвердженням цього є дані табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, облікова ставка в Україні має тенденцію до підвищення. Вже з січня 2008 р. вона зросла до 10% проти 8,0%, що були в 2007 р., а вже з 30 квітня 2008 р. піднялася ще на 2% з 10% і становить сьогодні 12%. Не залишилися без змін і відсоткові ставки за кредитами овернайт, що їх видає НБУ, ставки за ними з квітня 2008 р. почали стрімко зростати – з 14,8% в лютому, березні 2008 р. до 15,3% в квітні цього ж року. За іншими короткостроковими кредитами ставки мали також значні коливання – з 12% у вересні 2008 р. до 17,1% в січні 2009 р.

Процентні ставки рефінансування у річному обчисленні упродовж 2005 - 2008 рр.[5]

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена відсоткова ставка за всіма інструментами	В тому числі			
			Кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності банків	Стабілізаційні кредити	Кредити овернайт	Інші короткострокові кредити
1	2	3	4	5	6	7
2005	9,5	14,7	-	15,0	14,9	-
2006	8,5	11,5	-	-	12,1	-
2007	8,0	10,1	-	-	11,1	-
2008	12,0	15,3	-	-	16,0	14,1
з 01.01	10,0	-	-	-	-	-
січень	10,0	14,6	-	-	14,6	-
лютий	10,0	14,7	-	-	14,8	-
березень	10,0	14,8	-	-	14,8	-
з 30.04.	12,0	-	-	-	-	-
квітень	12,0	15,3	-	-	15,3	-
травень	12,0	15,8	-	-	15,8	-
червень	12,0	15,6	-	-	15,9	-
липень	12,0	15,9	-	-	15,2	-
серпень	12,0	15,9	-	-	15,9	-
вересень	12,0	14,6	-	-	16,0	12,0
жовтень	12,0	15,2	-	-	16,0	14,1
листопад	12,0	15,6	-	-	16,0	14,8
грудень	12,0	14,8	-	-	19,7	13,2
2009	-	-	-	-	-	-
січень	12,0	17,0	-	-	16,8	17,1

Якщо звернемо увагу на середньозважену ставку за всіма інструментами, то можемо помітити, що вона, починаючи з квітня 2008 р., також зростала з 15,3% і вже в січні 2009 р. становила 17,0%.

Аналізуючи наведені в табл.1 показники грошово-кредитної політики НБУ, можна зробити висновок, що центральний банк незадовільно виконує одну з основних своїх функцій – кредитора комерційних банків, оскільки високі ставки рефінансування фактично обмежують підтримку ліквідності банків, якої останні так потребують в умовах зменшення ресурсної бази (за рахунок вилучення депозитів). Тому доцільним було б з боку НБУ, на нашу думку, все ж зробити кредитні ресурси для комерційних банків більш доступними, що дало б змогу їм стабілізувати свою діяльність.

Разом з тим, відсутність в Україні достатньо розвинутого фінансового ринку, насамперед ринку державних цінних паперів та міжбанківського ринку, на нинішньому етапі розвитку не дозволяють Національному банку ефективно використовувати як основний інструмент монетарної політики процентну ставку. Це пов'язано з тим, що зміна процентної політики центрального банку позначається на процентних ставках грошового ринку та дохідності фінансових активів. Відповідно, суб'єкти економіки з урахуванням дохідності

різних фінансових і реальних активів (грошей, цінних паперів, нерухомості) приймають рішення щодо інвестицій та споживання, що впливає на рівень виробництва, зайнятості та інфляції в країні. Відсутність в Україні адекватного потребам економічних суб'єктів ринку цінних паперів зменшує можливості альтернативного розміщення та перерозподілу вільних ресурсів, обмежуючи їх лише депозитним, валютним та ринком нерухомості, спричинюючи доларизацію та структурні порушення у розвитку галузей економіки.

Крім цього, відсутність потужного фондового ринку в Україні і насамперед ринку державних цінних паперів позбавляє Національний банк можливості активно використовувати такий процентний інструмент впливу на грошову пропозицію, як операції на відкритому ринку з державними цінними паперами, які, як свідчить досвід країн з активною процентною політикою, є основними як за обсягами, так і значенням монетарними операціями центральних банків.

На нашу думку, доцільним було запровадити систему страхування ризику за всіма напрямками банківської діяльності. Разом з тим забезпечити посилення ролі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб через встановлення рівності умов відшкодування коштів для вкладників усіх банків – учасників фонду; поетапне збільшення суми гарантування відшкодування; завершення робіт щодо автоматизації процесу передачі даних про депозити фізичних осіб у разі банкрутства банків, ведення реєстру вкладників.

Мінімізація рівня ризику за інвестиційними операціями банку може бути здійснена не тільки шляхом страхування. Так, однією з ефективних форм взаємодії держави з комерційними банками може бути пайова участь державних коштів у спільному фінансуванні проектів, запровадження державою умов, за яких вона могла б надавати підтримку банкам у вигляді застави державного майна цінних паперів під інвестиційні засоби з обов'язковим викупом застави у банків в першочерговому порядку у випадку неповернення цих коштів.

Висновки. Розглянуті підходи щодо стимулювання банківської інвестиційної діяльності з боку держави є лише деякими з-поміж тих, що можна впровадити для її активізації. В умовах ринкової економіки стимулювальний вплив на розвиток банківської інвестиційної діяльності здатна забезпечити участь держави в інвестиційному партнерстві та її бажання розділити з банками ризик інвестиційної діяльності, зумовлений економічним становищем країни.

Звідси випливає інший важливий аспект активізації інвестиційної діяльності комерційних банків з боку держави – забезпечення зниження рівня ризику інвестиційних операцій. Це і є перспективою подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ВВП, інвестиційна діяльність, роздрібний товарооборот. Бюлетень Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydany/Buletyn/2009/bull_01-09.pdf.
2. Про регулювання грошово-кредитного ринку: постанова Правління Національного банку України №403 від 07.11.2007 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Аспекти відносин банків з аудиторськими фірмами // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 7. – С.45 – 47.
4. Пересада А. А. Управління банківськими інвестиціями: монографія / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2005. – 388с.
5. www.bank.gov.ua.

ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

На прикладі Національного банку України розглянуто основні завдання та проблеми формування тарифів центрального банку, особливості системи управління його витратами з врахуванням специфіки його діяльності. Обґрунтовано потребу побудови методики визначення тарифів на послуги та операції центрального банку на основі оптимального врахування усіх здійснюваних витрат.

Ключові слова: Центральний банк, НБУ, тариф, банківська послуга.

Vareshchuk O. P.

IMPORTANCE AND TASKS OF FORMING OF TARIFFS FOR THE BANK SERVICES OF CENTRAL BANK

For example of the National Bank of Ukraine considered the main tasks and the problems of forming of tariffs of central bank, feature of system the management of his costs of the considering specific of his activity. Based need of construction methodology for determining rates for the services and operation of central bank on base of optimal incorporation of all ongoing costs.

Key words: Central bank, NBU, tariff, bank service.

Вступ. Відповідно до статті 5 Закону України «Про Національний банк України» [1] (надалі – Закон про НБУ) одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Поряд з цим, статтею 4 Закону про НБУ визначено, що Національний банк України (далі – Національний банк) є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису доходів і витрат.

Згідно з чинною практикою Національний банк за підсумками року у разі перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами, затвердженими на поточний бюджетний рік, вносить до Державного бюджету України наступного за звітним року позитивну різницю на покриття дефіциту бюджету, а перевищення витрат над доходами відшкодовується за рахунок Державного бюджету України наступного за звітним року. Наприклад, у 2006 р. прибуток до розподілу Національного банку становив 5 635 млн грн, у 2007 р. – 2 201 млн грн [2, с.163]. При цьому до Державного бюджету України було перераховано у 2006 р. 4 834 млн грн, а у 2006 р. – 1 889 млн грн. За Законом України “Про державний бюджет на 2008 рік” заплановано до отримання від Національного банку 3 814 млн грн [3], а згідно із Законом України “Про Державний бюджет на 2009 рік” - 4 008 млн грн [4].

Зважаючи на суттєвий вклад коштів Національного банку у формування дохідної частини бюджету, суспільні інтереси вимагають від керівництва Національного банку отримання максимального перевищення доходів над витратами, зокрема на основі оптимізації обсягів використання ресурсів і витрат на виконання покладених на Національний банк функцій. Крім того, сьогодні важко уявити ситуацію, коли Національний банк повинен буде змушений звертатися до Державного бюджету з проханням про відшкодування суми перевищення витрат над отриманими доходами. Тому перед Національним банком, як і перед будь-яким банком, постає проблема збалансування кошторису доходів і витрат, організації на належному рівні процесу планування, оцінки та контролю витрат на банківські послуги, забезпечення ефективного використання ресурсів.

Порядок формування собівартості продукції у різних галузях економіки досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема широко відомі праці таких вчених, як Роберт С. Каплан, Робін Купер [5], Девід Мідлтон [6], Шим Джей, Сігел Джоел [7]. Проблеми планування, обліку та контролю витрат присвячені праці вітчизняних науковців, таких як Л. О. Примостка [8], О. С. Любунь, М. П. Денисенко [9], Г. О. Партин [10]. Операції центральних банків досліджували А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук [11], Б. П. Адамик [12], В. І. Міщенко, В. Л. Кротюк [13], І. Д. Леончук [14]. При цьому увага науковців була спрямована на емісійні, наглядові та регуляторні функції центрального банку, їх вплив на банківську систему країни. Однак питання побудови чіткої та зрозумілої для суспільства політики формування тарифів на послуги та операції центрального банку, як специфічного органу державного управління, докладно розглянуто не було і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Національний банк України має право встановлювати плату за надані ним відповідно до закону послуги (здійшені операції). Стаття 15 Закону про НБУ надає право приймати рішення щодо встановлення плати Правлінням Національного банку [1].

“Переліком і тарифами операцій (послуг), що здійснюються Національним банком України, його територіальними управліннями та структурними одиницями за операціями (послугами), пов’язаними з діяльністю клієнтів і банків-кореспондентів Національного банку України” [15] (надалі – Тарифи НБУ), а також низкою інших спеціальних нормативних актів визначено тарифи на послуги Національного банку. При цьому за тарифами НБУ дозволено територіальним управлінням і структурним одиницям Національного банку України самостійно затверджувати і визначати тарифи на операції (послуги), на які не встановлено розмір плати Правлінням НБУ, забезпечуючи разом з тим потребу в отриманні доходів у сумі покриття всіх витрат, які здійснюватимуться для виконання відповідної операції (послуги). Оскільки тарифи Національного банку мають безпосередній вплив на його доходи, то виникає проблема формування наукового підходу до обґрунтування розміру тарифів на основі оптимального врахування усіх здійснюваних витрат.

Виклад основного матеріалу. Основні функції Національного банку України визначено статтями 6 та 7 Закону про НБУ. Крім основної функції – забезпечення стабільності грошової одиниці України, Національний банк виконує низку інших функцій, серед яких можна виокремити такі:

- емісія національної валюти України та організація її обігу;
- рефінансування комерційних банків;
- банківське регулювання та нагляд;
- ліцензування банківської діяльності;
- валютне регулювання та валютний контроль;
- накопичення та зберігання золотовалютних резервів;
- перевезення банкнот і монет та інших цінностей;
- підготовка кадрів для банківської системи України.

Операції, які здійснює Національний банк для виконання своїх функцій, описані у статті 42 Закону про НБУ. Національний банк також має право здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій. Перелік операцій Національного банку України є притаманним для усіх центральних банків. Характерними рисами операцій центральних банків є монопольне право емісії грошових знаків та обслуговування переважно комерційних банків і урядових структур. Крім того, отримання прибутку не є метою проведення операцій центрального банку [11, с.20].

Закони, як правило, забороняють центральним банкам здійснювати комерційну діяльність і обслуговувати суб’єкти господарювання, оскільки центральний банк має більші можливості щодо формування ресурсної бази (як емісійний центр), що надає йому неконкурентні переваги перед комерційними банками. Крім того, як наглядовий орган центральний банк володіє конфіденційною інформацією про діяльність комерційних банків.

Для забезпечення виконання функцій, встановлених Конституцією України та Законом про НБУ, Національний банк здійснює витрати у межах, визначених кошторисом його доходів і витрат. Кошторис розглядається та затверджується Радою Національного банку України. Положенням про організацію кошторисного процесу в системі Національного банку України (надалі Положення про кошторис) [16] визначено єдині для центрального апарату, територіальних управлінь, структурних одиниць та підрозділів, навчальних закладів Національного банку засади кошторисного процесу і повноваження та обов'язки суб'єктів процесу на всіх етапах його здійснення. Положенням про кошторис також визначено поняття витрат, місце виникнення витрат (об'єкти обліку доходів, витрат та інвестицій, далі – МВВ), центри кошторисної відповідальності (підрозділи Національного банку, які мають власний баланс, кошторис поточних доходів і витрат, кошторис інвестицій та бюджет), далі ЦКВ. Для реалізації кошторисного процесу в Національному банку запроваджено систему автоматизації фінансово-господарських операцій (далі – САФГО) – автоматизовані системи R/3 та SEM-BW.

Завданнями кошторисного процесу в Національному банку є:

- забезпечення річної фінансової рівноваги, яка полягає в повному покритті поточних та інвестиційних витрат доходами, отриманими від здійснення грошово-кредитної політики, операцій із золотовалютним резервом та інших функцій, що передбачені Законом України “Про Національний банк України”;

- централізоване управління фінансовими ресурсами всієї системи Національного банку з метою дієвого контролю за обґрунтованістю, раціональністю та ефективністю планування доходів, витрат та інвестицій і їх використанням.

Доходи і витрати кошторису Національного банку класифікуються за трьома основними ознаками:

- економічною природою, яка обумовлена економічною характеристикою операцій;
- функціональним призначенням, що є відображенням функцій, які виконує Національний банк;
- організаційною структурою, що обумовлюється організацією роботи в ЦКВ.

Кошторис поточних доходів і витрат планують за місцями виникнення витрат з поділом за кварталами. Кошторис поточних доходів і витрат складається всіма ЦКВ. Для забезпечення дотримання принципів повноти та цілісності кошторисної системи ЦКВ під час складання проектних показників кошторису поточних доходів і витрат використовують кошторисну номенклатуру.

Доходи планують з урахуванням реальних надходжень попереднього фінансового року і порівнюють з прогнозними надходженнями планового кошторисного періоду. Витратна частина кошторису доходів і витрат Національного банку формується за функціональними ознаками в частковому поєднанні з економічними ознаками.

Аналіз структури доходів Національного банку за 2003-2007 рр. (рис. 1) показує, що основну їх частину становлять процентні доходи (від 89,7% у 2004 р., до 47,5% у 2007 р.). Частка інших доходів, які переважно залежать від обсягу операцій з борговими цінними паперами, коливається від 3,2% у 2004р. до 49% у 2007 р.

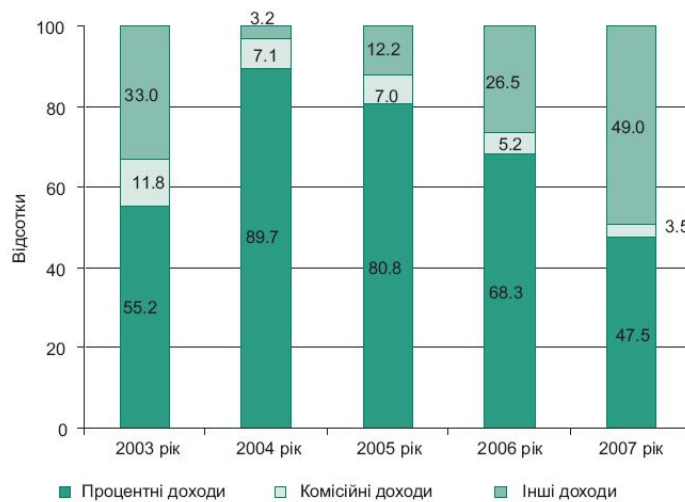

Рис. 1. Структура доходів НБУ за 2003-2007 рр.

Необхідно зазначити залежність процентних доходів і доходів від операцій з борговими цінними паперами від кон'юнктури зовнішніх та внутрішніх фінансових ринків, зокрема зміни рівня процентних ставок, курсу національної валюти, індексу інфляції. Більш стабільні до отримання комісійні доходи складають незначну частку доходів - від 3,5% у 2007 р. до 11,8% у 2003 р.) [2, с.120].

Витрати Національного банку України (рис. 2) включають адміністративно-господарські витрати (в середньому – 25%), витрати на виготовлення банкнот і монет (19%), витрати на утримання персоналу (34%) та процентні витрати (22%).

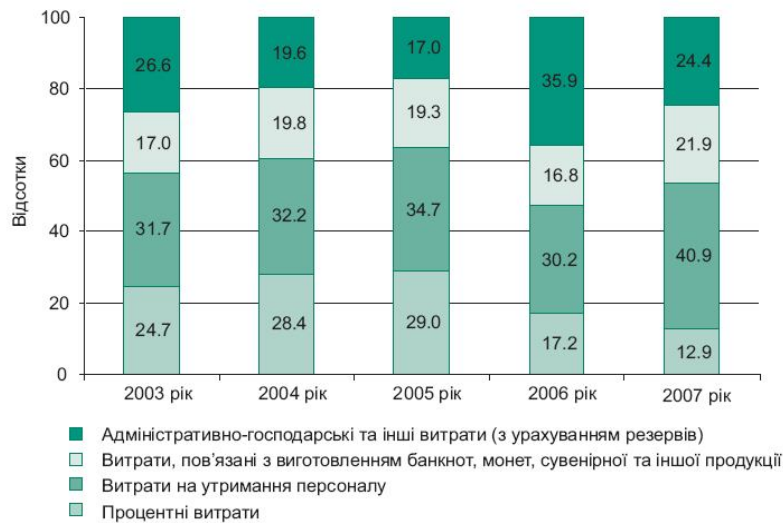

Рис. 2. Структура витрат НБУ за 2003-2007 рр.

Отже, структура доходів і витрат є незбалансованою. Тому, як свідчить звіт про фінансові результати Національного банку України, комісійні доходи разом з іншими (без доходів від операцій з борговими цінними паперами) навіть не покривають витрат, пов'язаних з виготовленням банкнот, монет, сувенірної та іншої продукції [2, с.131].

Інформація про витрати на виконання операцій та функцій центрального банку, яка відображені у фінансовій звітності, має бути основою для формування тарифів на відповідні послуги. Визначення витрат на надання послуг є складною методичною проблемою, зважаючи на велику кількість операцій, які виконуються, а також на те, що витрати не завжди прямо пов'язані з процедурою надання послуг. Для достовірного визначення витрат на надання послуг необхідно виробити спеціальні прийоми групування і розподілу витрат та обрати

метод калькулювання собівартості. На сьогодні не розроблено єдиних рекомендацій для банків щодо розрахунку вартості послуг. Однак для деяких галузей економіки профільні міністерства та відомства затвердили методичні рекомендації з калькулювання собівартості продукції. Призначення методичних рекомендацій полягає не в тому, щоб обмежити підприємства в методах обчислення собівартості, а в тому, щоб надати науково-методичну основу для здійснення такого розрахунку.

Необхідно зазначити, що в умовах ринкової економіки, яка передбачає конкуренцію і вільне ринкове ціноутворення, єдиної методики калькулювання собівартості продукції бути не може. Тому кожне підприємство має самостійно формувати систему калькулювання з урахуванням своїх завдань та інтересів на ринку. Причому дані про планову і фактичну собівартість продукції, за винятком тих, що підлягають розкриттю у фінансовій звітності, цілком можуть розглядатися як комерційна таємниця підприємства. Необхідно також зазначити, що більшість методичних рекомендацій містять тільки загальні методичні підходи до формування калькуляцій. Головне ж – вони переслідують мету забезпечення контролю над віднесенням тих або інших видатків на витрати і не орієнтовані на надання допомоги підприємствам в ухваленні управлінських рішень.

При формуванні тарифів на банківські послуги центрального банку, крім вітчизняного, необхідно також враховувати світовий досвід. Зважаючи на те, що Національний банк України є центральним банком, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження та принципи організації якого визначаються Конституцією і законами України, його становище як надавача послуг має ознаки монопольного.

За чинним законодавством суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо на цьому ринку у нього немає жодного конкурента і він не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу на цей ринок інших суб'єктів господарювання [17].

Практика встановлення дискримінаційних цін у сферах діяльності природних монополій (у нашому випадку – центрального банку) зумовлює також подальше зростання цін в інших галузях економіки та посилює інфляційні процеси у макроекономічному масштабі. За таких умов практично неможливо визначити реальні економічні витрати суб'єкта природної монополії, внаслідок чого виникає негативний ефект: відшкодування додаткових витрат комерційні банки, як правило, перекладають на своїх клієнтів. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що застосування такого підходу до проблеми ціноутворення на послуги центрального банку не сприяє поліпшенню економічної ситуації та нормальному відтворенню капіталу центрального банку будь-якої держави.

Дискримінаційний підхід до ціноутворення, як правило, не забезпечує соціальних та економічних завдань розвитку природних монополій, особливо у довгостроковому періоді. У зв'язку з цим у більшості країн прийнято рішення про застосування іншого підходу до тарифного регулювання – метод регулювання норми рентабельності [18, с.3]. Цей метод передбачає :

- компенсацію поточних та експлуатаційних витрат на надання послуг;
- отримання фінансових прибутків, необхідних для покриття амортизації та податків;
- отримання «допустимої» норми прибутку на капіталовкладення.

На підставі цих показників обчислюють потребу суб'єкта господарювання в доходах, а тарифи на окремі послуги коригують таким чином, щоб сукупні надходження коштів компенсували його потребу в доходах.

Структура тарифу розробляється таким чином, щоб уникнути дискримінації споживачів послуг. Очевидно, тариф має встановлюватися на кожний вид продукту або послуги. Це вимагає розмежування витрат між цими продуктами і послугами за певними принципами, зокрема, за обсягами надання послуг, за величиною прямих витрат тощо.

На сучасному етапі у багатьох країнах світу перевагу також віддають методу визначення допустимих підвищень цін на продукцію (методу коефіцієнтів зміни цін) [19, с.9]. Основна мета застосування цього методу – послабити залежність між тарифом і величиною

витрат у процесі формування тарифів підприємства, а також забезпечити довгострокове зниження реальних споживчих витрат на послуги. Суть його полягає у встановленні на певний термін (як правило, 3-5 років) формули щорічного розрахунку тарифу, яка включає показник інфляції, індекс споживчих цін і фактор підвищення продуктивності (X-фактор). На перший рік дії методу граничного рівня ціни тариф розраховується традиційним методом “витрати плюс націнка”. На наступні роки встановлюється обмеження темпів зміни тарифів на послуги фірм-монополістів у межах темпу інфляції за мінусом відсотків підвищення фактора продуктивності. Логіка подібного підходу полягає в тому, щоб забезпечити випереджувальні темпи зростання доходів над зростанням обсягів витрат. На основі цього формується певний механізм стимулювання монополістів до здійснення контролю за власними витратами.

Важливо підкреслити позитивні характеристики цього методу, які надають йому перевагу над методом регулювання норми прибутку на капітал. Як переконує зарубіжний практичний досвід, застосування методу коефіцієнтів зміни ціни сприяє:

- уніфікації процесу регламентації дій компаній і регуляторних органів;
- стимулюванню ефективності діяльності;
- забезпеченню захисту клієнтів і конкурентів шляхом обмеження зростання цін;
- прозорості і простоті відстеження ефективності прийнятих рішень.

Що стосується Національного банку України, то окремі елементи згаданих методів застосовуються щорічно для планування кошторису витрат на наступний рік, коли обсяги витрат поточного року коригують з врахуванням прогнозованих індексів інфляції та зростання цін виробників товарів. Тарифи на послуги коригуються значно рідше і таке коригування сприймається дуже негативно споживачами послуг. Також необхідно зазначити, що для державних органів (казначейств, пенсійного фонду) встановлено пільгові тарифи, які не забезпечують повного відшкодування здійснених витрат.

Висновки. Для забезпечення збалансованості кошторису доходів і витрат НБУ, повного покриття доходами витрат, пов'язаних зі здійсненням банківських операцій та враховуючи вимоги Постанови НБУ №333 від 12.08.2003 року щодо калькулювання вартості послуг, які надаються Національним банком України, необхідно сформулювати єдиний підхід щодо визначення собівартості банківських послуг центрального банку. З огляду на те, що чинна нормативна база України недостатньо описує порядок розрахунку вартості банківських продуктів, необхідно орієнтуватись на відповідний світовий досвід, вимоги національних стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності. Варто зауважити, що із запровадженням системи автоматизації фінансово-господарської діяльності SAP R/3 у Національному банку вже виконано значну роботу для калькулювання вартості послуг. Зокрема, визначено центри кошторисної відповідальності, місця виникнення витрат та види витрат. Використання системи автоматизації SAP R/3 дасть можливість полегшити та уніфікувати процес обчислення тарифів.

Деякі послуги НБУ є специфічними, що зумовлено статусом центрального банку. Тому важливим є розподіл витрат на ті, які пов'язані з виконанням функцій, визначених Законом України “Про Національний банк України”, та витрати, зумовлені фінансово-господарською діяльністю Національного банку. Відсутність єдиних підходів і нормативної бази є причиною значних розбіжностей у розмірах тарифів за одні й ті ж послуги у різних регіонах України. Крім того, розглядаючи Національний банк як природну монополію, важливо обрати метод формування і коригування його тарифів, спираючись на об'єктивні економічні фактори. Це і є перспективою подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?n=v0361500-04>.
2. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

3. Про Державний бюджет України на 2008 рік та внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28 грудня 2007 року №107-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?v0361500-04>.
4. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України від 26 грудня 2008 №835-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?v0361500-04>.
5. Каплан, Роберт С. Функционально-стоимостной анализ: практическое применение / Роберт С. Каплан, Робин Купер ; [пер. с англ.]. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2008. – 352 с.
6. Миддлтон Дэвид. Бухгалтерский учет и принятие финансовых решений: учеб. пособие для студ. экон. спец. вузов / Д. Миддлтон ; [пер. с англ.]. – М.: Аудит, 1997. – 408с.
7. Шим Джей К. Методы управления стоимостью и анализа затрат / Джей К. Шим, Джоел Г. Сигел, А.П.Каложный – М.: Информ.-изд. дом. «Филинь», 1996. – 344 с.
8. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка ; [2-ге вид. доп. і перероб.]. – К.: КНЕУ, 2004. – 468с.
9. Любунь О. С. Бізнес-планування у банку: навч. посібник / О. С. Любунь, М. П. Денисенко. – К.:Атіка, 2006. – 288с.
10. Партин Г. О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: монографія / Г. О. Партин. – К.: УБС НБУ, 2008.-219с.
11. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник [А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М.Ф.Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556с.
12. Адамик Б.П. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підручник / Б. П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 93 с.
13. Міщенко В.І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В. І. Міщенко, В. Л. Кротюк. – К.: Т-во «Знання», КОО. – 2004. – 372 с.
14. Леончук І. Д. Операції центрального банку: навч. посібник / І. Д. Леончук. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 143 с.
15. Перелік і тарифи операцій (послуг), що здійснюються Національним банком України, його територіальними управліннями та структурними одиницями за операціями (послугами), пов'язаними з діяльністю клієнтів і банків-кореспондентів Національного банку України: постанова Правління НБУ №333 від 12.08.2003 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
16. Положення про організацію кошторисного процесу в системі Національного банку України: постанова Правління НБУ № 113 від 27.03.2006: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
17. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001р., № 2210-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
18. Бабак А. В. Регулювання цін природних монополістів (Теорія та практика міжнародного досвіду) / А. В. Бабак, О.П. Романюк // Аспекти тарифної реформи. Інформаційно.-аналіт. вид. – Вип.1. – К., 2004
19. Артус М. М. Проблеми ціноутворення на продукцію підприємств природних монополій / М. М. Артус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №12 (91). – С.7-12

УДК 336.71

Гуляєва Л. П.

БАНКІВСЬКЕ ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовується доцільність застосування банківського проектного фінансування інвестиційних проектів для забезпечення розвитку національної економіки. Автор визначає характерні особливості, недоліки та переваги проектного фінансування, аналізує розвиток банківського проектного фінансування в Україні.

Ключові слова: проектно фінансування, інвестування, інвестиційний проект.

BANKING PROJECT FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN THE GUARANTEE OF THE NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

The expediency of application of banking project financing of investment projects for the guarantee of the national economy development are proved in the article. Author determines peculiarities, merits and demerits of the project financing, analyses a bank project financing development in Ukraine.

Key words: project financing, investment, investment project.

Вступ. В умовах економічної кризи, що охопила світ, для усіх секторів вітчизняної економіки настав складний період. Однак саме в кризовій ситуації, коли конкуренти перебувають на межі виживання, а бар'єри входження на ринок не такі високі, для найактивніших та найефективніших підприємницьких структур з'являються нові можливості зайняти своє місце на ринку за рахунок реалізації інвестиційних проектів. Вчасно почавши підготовку проекту, інвестори зможуть скористатися усіма вигодами зовнішнього економічного середовища та розпочати реалізацію проекту саме в той момент, коли в економіці країни почнеться поживлення економічної активності.

Водночас, оскільки високі ризики крупних чи інноваційних інвестиційних проектів унеможливають залучення традиційного банківського кредиту (адже відсутня застава, що за своєю ринковою вартістю покриває ризики фінансування) або залучення коштів на фондовому ринку через класичну емісію акцій чи облігацій підприємством, що ініціює інвестиційний проект (у зв'язку з стагнацією фондового ринку), надзвичайно важливим та ефективним для забезпечення розвитку української економіки може стати банківське проектне фінансування. Воно передбачає розроблення індивідуальних умов фінансування для кожного інвестиційного проекту і може поєднувати в собі найрізноманітніші інструменти залучення коштів: емісію цінних паперів, прямі інвестиції у статутний фонд, банківський та комерційний кредити, субординовані борги, державне фінансування та ін.

У зв'язку з активним розвитком проектного фінансування в останні десятиріччя та зростання його актуальності як для розвинених країн світу, так і країн, що розвиваються, дослідженню теоретичних та практичних аспектів проектного фінансування присвячують свої праці вітчизняні й зарубіжні дослідники. В Україні окреслені проблеми розробляють у своїх працях А. А. Пересада, Т. В. Майорова, О. О. Ляхова [6], В. В. Жуков, Г. О. Бардиш [1], Т. П. Куриленко, у Росії – А. Е. Баринов [2; 3], І. Мазур, В. Шапіро, Н. Ольдерогге, на Заході – Е. Р. Йескомб [4] та багато інших. Однак у відповідь на динамічні зміни економічних відносин суспільства у різних країнах світу виникає потреба у подальшому дослідженні сучасних реалій проектного фінансування з метою визначення можливостей його використання для забезпечення розвитку економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення можливостей застосування банківського проектного фінансування інвестиційних проектів для забезпечення розвитку національної економіки, що передбачає вирішення таких завдань: визначити характерні особливості, недоліки та переваги проектного фінансування, проаналізувати розвиток банківського проектного фінансування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Американський фінансист Е. Р. Йескомб зауважує, що традиційно в розвинених країнах світу масштабні інвестиційні проекти національного значення фінансувалися за рахунок державних або корпоративних запозичень, в країнах, що розвиваються, – державою через інструменти міжнародного кредиту. Однак, починаючи з другої половини ХХ ст., ситуація змінилась, оскільки приватизація та дерегулювання економічних відносин змінили підхід до реалізації інвестиційних проектів державного значення, залучивши до них приватний сектор [5]. Відповідно з'явилися нові фінансові

технології, які мали на меті вирішення проблеми нестачі коштів у держави для важливих суспільних проектів.

Серед таких технологій особливе місце займає проектне фінансування (Project finance) – технологія, що дозволяє залучити масштабні ресурси – фінансові, промислові, державні капітали для потреб реального сектора, приватного бізнесу, становлення або розширення якого передбачається в майбутньому [3; 4]. Завдяки проектному фінансуванню впроваджуються у життя масштабні проекти національного та регіонального значення: будівництво аеропортів, вокзалів, доріг, електростанцій, лікарень, заводів; інвестиційні проекти приватного сектора: будівництво промислових заводів, торговельних комплексів, житлових споруд, проекти у сфері мобільного зв'язку.

Внаслідок індивідуального підходу до розроблення та фінансування інвестиційного проекту організація та поєднання різних джерел фінансових ресурсів у проектному фінансуванні інвестиційних проектів можуть суттєво відрізнятись. Зазначене, з одного боку, зумовлює неоднозначність розуміння науковцями та практиками економічної суті проектного фінансування, та, відповідно, визначення поняття «проектне фінансування». З іншого – ускладнює виокремлення характерних особливостей проектного фінансування, що вирізняють його з-поміж інших технологій фінансування інвестиційних проектів.

На нашу думку, проектне фінансування являє собою технологію фінансування інвестиційного проекту, для якої характерно те, що погашення зобов'язань за проектом здійснюється тільки (або переважно) за рахунок грошових потоків, що генеруються самим проектом. Попри згадані відмінності в організації проектного фінансування різних проектів, визначимо характерні особливості проектного фінансування порівняно з іншими технологіями фінансування інвестиційних проектів:

- повернення фінансування забезпечується тільки або переважно за рахунок грошових потоків, що створюються в процесі реалізації проекту;
- різноманітність джерел і форм фінансування. Суть проектного фінансування в означеному контексті полягає у тому, щоб оцінюючи ризики, прогножуючи вигоди та витрати проекту, вибрати таке поєднання різних зовнішніх і внутрішніх (щодо ініціатора проекту) джерел фінансування, яке забезпечить найвищу ефективність проекту;
- аналіз ризиків проекту та управління ними є основою для організації фінансування, формування складу і функцій учасників проекту;
- ризики проекту розподіляються між усіма його учасниками, переносяться на тих учасників, які найбільш кваліфіковано здатні провести оцінку ризиків і найбільш ефективно управляти ними;
- для реалізації такої технології фінансування у класичному варіанті створюється нова проектна компанія, якій передаються усі активи проекту, що забезпечує повну відокремленість економічної діяльності в межах проекту від економічної діяльності учасників проектного фінансування поза проектом;
- професійний рівень управління проектом, сучасні моделі фінансування, що забезпечується залученням до розроблення та впровадження проекту широкого кола провідних вузькоспеціалізованих спеціалістів (аудиторські, юридичні, консалтингові фірми, фінансові посередники, інжинірингові компанії та ін.).

Зважаючи на складність і багатогранність економічних і правових відносин, що виникають між учасниками інвестиційного проекту у проектному фінансуванні внаслідок наявності великої кількості ризиків проекту та унікальності останнього, проектне фінансування як технологія фінансування інвестиційних проектів має свої переваги та недоліки (табл.1). Варто зазначити, що більшість недоліків проектного фінансування пов'язані не стільки з негативними результатами його використання на практиці, а скільки з тим, що цей метод є ефективним не для всіх інвестиційних проектів – проектне фінансування доцільно застосовувати для крупних інвестиційних проектів, в яких існує висока впевненість кредиторів і спонсорів у ефективності проекту та стабільності його грошових потоків, можливості оцінки та розподілу ризиків між учасниками проекту пропорційно до їх ролі в його реалізації.

Недоліки та переваги проектного фінансування

Суб'єкти проектного фінансування	Переваги та недоліки проектного фінансування
1	2
<i>Переваги проектного фінансування</i>	
Для ініціатора проекту (спонсорів)	Схема фінансування формується з урахуванням конкретних унікальних особливостей інвестиційного проекту.
	Тривалі строки фінансування інвестиційного проекту кредиторами.
	Можливість залучення фінансування в обсягах, що перевищують наявні активи ініціаторів проекту.
	Джерелом погашення зобов'язань виступає сам проект, а не поточна діяльність ініціаторів проекту.
	Компанія-ініціатор проекту отримує можливість залучити ресурси для реалізації крупних проектів з мінімальним інвестуванням своїх власних коштів, що дозволяє компанії незалежно від результатів реалізації проекту вести свій основний бізнес.
	Кредитори мають високу зацікавленість у позитивному результаті реалізації проекту та, водночас, ставляться до інших учасників, зокрема, спонсорів проекту, як до повноправних партнерів.
	Гнучкий графік повернення запозичених коштів, можливість зниження процентних ставок у випадку успішного запуску проекту та дотримання графіків погашення зобов'язань.
	Відсутність жорстких вимог до фінансового стану компанії – позичальника (порівняно з оцінкою кредитоспроможності підприємства банком при традиційному кредитуванні). Орієнтація кредиторів головним чином на інвестиційну привабливість проекту, а не на фінансовий стан ініціатора проекту.
	Боргові зобов'язання за проектом виносяться за межі балансів спонсорів, знаходячись на балансі проектної компанії.
Для банку (кредиторів)	Вища дохідність операцій з проектного фінансування порівняно з традиційним банківським кредитуванням.
	Наявність ґрунтовних досліджень ефективності та доцільності впровадження інвестиційного проекту, що вже проведені ініціатором проекту до його звернення до кредиторів.
Для спонсорів та кредиторів	Зниження проектних ризиків через розподіл їх між декількома учасниками проектного фінансування.
	Часто учасником проектів, особливо тих, які мають національне значення, стає держава, що знижує ризики інвестиційного проекту.
<i>Недоліки проектного фінансування</i>	
Ініціатор проекту (спонсор)	Великі витрати на розроблення інвестиційного проекту на передінвестиційній стадії проекту (бізнес-планування, передінвестиційні дослідження), коли ще немає однозначного висновку, чи цей проект буде реалізовано чи ні; додаткові витрати на створення проектної компанії. Тому проектне фінансування стає вигідним та доступним лише для крупних проектів, спонсорами яких виступають великі компанії.
	Порівняно тривалий період підготовки проекту, його розгляду кредиторами, організації проектного фінансування загалом.

1	2
	Проектне фінансування переважно застосовується для інвестиційних проектів, що пов'язані з виробництвом традиційних, апробованих технологій, продуктів, послуг, або тих інноваційних проектів, для яких існує висока впевненість кредиторів та спонсорів у ефективності проекту та стабільності його грошових потоків (наприклад, коли проект випуску нових товарів, технологій реалізується під конкретного заздалегідь відомого покупця). Проекти, пов'язані з розробленням принципово нових продуктів, технологій з високими комерційними ризиками, ймовірно не зможуть бути реалізовані за схемою проектного фінансування.
	Висока вартість фінансування проекту у випадку, якщо кредитор оцінює ризики проекту як високі.
	Ризик втрати ініціатором проекту провідної ролі в управлінні проектом. Жорсткий контроль з боку кредиторів та інших учасників на усіх стадіях життєвого циклу проекту.
	Необхідність розкриття інформації про проект, його ініціаторів.
Банк (кредитор)	Підвищені ризики порівняно з традиційним банківським кредитом у зв'язку з тривалими строками, великими обсягами фінансування та відсутності надійного забезпечення, що покриває усю суму боргу. Фінансування надається проектній компанії, що не має жодних активів для покриття боргів, крім активів, що створюються у рамках проекту.
Для спонсорів та кредиторів	Складність управління проектом через велику кількість його учасників.

В Україні проектне фінансування не знайшло широкого розповсюдження. Однак в останні роки до виникнення кризової ситуації цей сегмент вітчизняного фінансового ринку активізувався і більшість великих банків або почали надавати послуги з проектного фінансування (принаймні декларували наявність такого фінансового продукту своїм клієнтам), або вносили його до своїх стратегічних планів. До банківської кризи в Україні банки інтенсивно рекламували своїм корпоративним клієнтам проектне фінансування. Проте пропонуючи таке фінансування, насправді більшість банків вимагало наявності першокласного забезпечення інвестиційного проекту, що не відповідає природі проектного фінансування, коли фінансування проекту має забезпечуватися переважно за рахунок грошових потоків самого проекту. У найбільш наближеному варіанті до класичного проектного фінансування таку послугу пропонували Сведбанк, Надра Банк, ОTR Банк, UniCredit, Укресімбанк та Укрсоцбанк [5]. Основними перешкодами розвитку проектного фінансування в нашій країні були і залишаються: відсутність нормативно-правового забезпечення здійснення проектного фінансування, невелика кількість інвестиційно-привабливих проектів і якісних позичальників; неготовність внаслідок об'єктивних (складність отримання різних дозволів для реалізації проекту, бюрократизованість державних органів влади) і суб'єктивних (небажання ініціаторів проекту здійснювати за свій рахунок комплексні передінвестиційні дослідження проекту) чинників повного пакету документів, що їх вимагають потенційні кредитори; небажання ініціаторів проектів підпадати під жорсткий контроль кредиторів і допускати їх до управління проектом.

У ситуації, коли зараз вітчизняні банки практично припинили кредитування підприємств, організацію проектного фінансування більшість банків навіть не пропонують. Незважаючи на недоступність проектного фінансування за нинішніх умов, все ж зазначимо його перспективність та актуальність для національної економіки. По-перше, принципи проектного фінансування, його механізми управління ризиками можуть з успіхом бути використані в реалізації будь-якого великого інвестиційного проекту. По-друге, нині проектне фінансування може бути використане для реалізації великомасштабних інвестиційних

проектів національного та регіонального значення за підтримки держави, причому підтримка держави не обов'язково має полягати у наданні фінансових ресурсів – роль держави насамперед має втілюватися у мінімізації впливу політичних ризиків на результати впровадження того чи іншого проекту.

Висновки. В умовах кризи для підприємницьких структур з'являються нові можливості зайняти своє місце на ринку за рахунок реалізації інвестиційних проектів як основи забезпечення розвитку національної економіки. Коли власного капіталу в ініціатора проекту недостатньо, а високі ризики унеможливають залучення традиційного фінансування, ефективним способом організації фінансування проекту може стати банківське проектне фінансування.

Зважаючи на складність і багатогранність економічних та правових відносин, що виникають між учасниками інвестиційного проекту у проектному фінансуванні, проектне фінансування як технологія фінансування інвестиційних проектів має свої переваги та недоліки. Ця технологія фінансування є ефективною для крупних проектів, для яких існує висока впевненість кредиторів і спонсорів у ефективності проекту та стабільності його грошових потоків, можливості оцінки та розподілу ризиків між учасниками проекту пропорційно до їх ролі в його реалізації.

В Україні проектне фінансування не знайшло ще широкого розповсюдження. Проте все ж звернемо увагу на його перспективність та актуальність для національної економіки, особливо для реалізації великомасштабних проектів державного значення, що зумовлює перспективність подальших наукових досліджень означеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардиш Г. О. Проектне фінансування / Г. О. Бардиш. – [3-тє вид., перероб. і доп.] – К.: Хай-Тек Прес, 2008. – 464 с.
2. Баринов А. Э. Вводное слово. О новых финансовых технологиях / А. Э. Баринов // Public Private Partnerships and Private Finance. Initiative Project Finance: Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ppp-pf.ru>.
3. Баринов А. Э. Об актуальных проблемах и особенностях международного финансирования инвестиционных проектов / А. Э. Баринов // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2007. – № 4(24): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economy.ru/art.php3?artid=23100>.
4. Йескомб Э. Р. Принципы проектного финансирования. Principles of Project Finance / Э. Р. Йескомб ; [пер.с англ. И. В. Васильевской]. – М., СПб.: Вершина, 2008. – 481с.
5. Кутецкая Д. Источник питания / Д. Кутецкая // Бизнес. – 2009. – №9 (940): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.business.ua>.
6. Пересада А. А. Проектне фінансування: підручник / А. А. Пересада, Т. В. Майорова, О. О. Ляхова. – К.: КНЕУ, 2005. – 736 с.
7. Рудько-Силиванов В. В. О механизмах финансирования крупных региональных инфраструктурных проектов / В. В. Рудько-Силиванов // Деньги и кредит. – 2008. – №6. – С.20 – 22.

УДК 336.71

Долгалева М. А.

ТРАНСФОРМАЦИЯ УКРАИНСКОГО ПЛАТЕЖНОГО ПОРУЧЕНИЯ В ИНСТРУМЕНТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ

Розглядаються трансформаційні процеси, які відбуваються з українським платіжним дорученням внаслідок впливу інновацій єдиного Європейського платіжного простору. Обов'язковим елементом реструктуризації є уніфікація платіжних інструкцій. Автор аналізує

прогресивний досвід проведення платежів зарубіжних і українських банків. Стаття має практичний інтерес для банківського персоналу та клієнтів банків.

Ключові слова: уніфікація платежу, банк, клієнт, IBAN, STP, платіжна система.

Dolgaleva M. A.

THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN PAYMENT ORDER INTO AN INSTRUMENT OF EUROPEAN PAYMENT SYSTEM

The article is devoted to transformation process of Ukrainian payment order due to European standards and innovations. Payment unification is an essential part of international payment restructuring. The author scrutinized experience of advanced domestic and foreign banks on payment business. The article is of practical value for bank staff as well as for bank clients.

Key words: payment unification, bank, client, IBAN, STP, payment system.

Введение. В отечественной банковской практике существует и широко используется формат платежного поручения, предложенный Постановлением НБУ [1]. Чтобы отправить платежное поручение за рубеж, украинские банки обязаны использовать стандарты, разработанные Сообществом SWIFT [2]. По форме - это два разных документа, и банкам необходимо иметь специальное программное обеспечение, позволяющее конвертировать один формат в другой. Вместе с унификацией существует необходимость учета национальных особенностей использования этого платежного инструмента, которые предусматривали бы транслитерацию, автоматическую обработку в национальной клиринговой системе, валидацию IBAN-кодов и исполнение других требований, выдвигаемых мировой платежной системой. Таким образом, проблема трансформации украинского платежного поручения актуальна для украинской банковской практики.

Проблема международных платежных стандартов ни в практике, ни в научных работах украинских исследователей не раскрыта. Банки в своей практике основываются на ряд нормативных документов НБУ, а также на некоторые зарубежные нормативные документы [1; 3-11].

Постановка задачи. Целью данной статьи является выявление трансформационных изменений платежного поручения, как единственного инструмента, используемого украинскими банками в осуществлении переводов в иностранной валюте.

Изложение основного материала. За последние несколько лет в международной практике сложилось устойчивое понимание необходимости укрепления платежных систем путем выработки международно признанных стандартов в отношении их структуры и функционирования. Основным требованием, предъявляемым к платежным системам, является обеспечение высокой степени безопасности и операционной надежности. Вопросы надежности платежных систем выходят за рамки внутренних интересов государств, поскольку в связи с глобализацией повышается зависимость национальных экономик от мировых финансовых рынков и международных платежных систем.

Для оценки перспективы сотрудничества Украины, как с Европейским союзом, так и с банками США в платежной сфере необходимо ознакомиться с проблемами, которые в данный момент решают банки Объединенной Европы.

Вместе с созданием Единого экономического пространства европейские банки работают над трансформацией национальных платежных систем в единый расчетный механизм. В связи с тесным сотрудничеством украинским банкам необходимо отслеживать принципы вновь создаваемого механизма и работать в соответствии с его требованиями. Платежный документ КредЕвро, появившийся в ноябре 2002 г., является стандартным базовым расчетным документом между странами Евросоюза. С целью регулирования этого вида платежа в 2003 г. была принята Межбанковская Конвенция по платежам [11]. Конвенцией определены требования STP – автоматической обработки платежей, а также то, что базовой опцией является SHARE, при которой расходы за осуществление платежа несет и

отправитель, и получатель. К комиссиям банков-корреспондентов добавились межбанковские комиссии, взимаемые на основе двухсторонних соглашений.

Хотя Межбанковская Конвенция регулирует платежные поручения внутри Еврозоны в валюте Евро, она же используется мировыми банками для исполнения платежей в пользу третьих стран, в том числе и Украины. Таким образом, значительно участились случаи исполнения мировыми банками платежей не на полную сумму, а суммы снятых ими комиссий увеличиваются.

Целесообразно выделить следующие основные требования к комплексу проведения платежей:

- автоматическое исполнение платежных поручений круглосуточно;
- полуавтоматическое ведение постоперационных расследований;
- стандартизация и унификация платежных полей;
- использование широкой корреспондентской сети, заключение дополнительных соглашений между банками по услуге исполнения платежей;
- установление лимитов по объемам между корреспондентами является необходимым сопутствующим атрибутом;
- платежный бизнес становится существенным источником дохода;
- соблюдение мировых требований по противодействию отмыванию денег и идентификации клиентов.

Процесс управления платежными потоками банка базируется на таких основных принципах, а именно:

- принцип достоверности информации;
- принцип обеспечения сбалансированности;
- принцип обеспечения платежеспособности;
- принцип обеспечения рациональности и эффективности;
- принцип уменьшения издержек и повышения доходности.

Если рассматривать современную платежную систему с точки зрения оборота денежных платежей, то необходимо выделить значение скорости перемещения этих денежных потоков. Естественно, это перемещение связано с высокими современными техническими характеристиками компьютерных и телекоммуникационных систем.

Одной из прогрессивных черт развития платежной системы Украины – СЭП (Системы Электронных Платежей) НБУ, которая выгодно выделяет ее от систем ряда других стран, является движение денежных средств, отображаемое в электронном виде.

Основной ее задачей является проведение межбанковских платежей в национальной валюте и внутри страны. Большинство платежей (72% общего потока за 6 месяцев 2009 года), проходящих через СЭП, составляют суммы до 1000 грн. Преимуществом ее использования является полный отказ от почтовых и телеграфных авизо, хорошая скорость и надежность проведения платежей, безопасность и конфиденциальность. Очевидна актуальность создания системы межбанковских международных платежей.

Нами выявлены следующие факторы, влияющие на развитие системы межбанковских международных платежей Украины:

- усиление влияния глобализации;
- поиск и внедрение новых источников денежных потоков;
- совершенствование и внедрение в мире новых платежных систем и инструментов;
- совершенствование и внедрение новых средств и методов телекоммуникаций;
- осуществление со значимым превышением в объеме спекулятивных валютных операций над клиентскими операциями;
- использование системы корреспондентских счетов в осуществлении международных расчетов украинскими банками;
- присутствие четкой международной координации в сфере украинского валютного контроля, повышенное внимание к рискам платежных систем.

Увеличение объемов международных банковских операций, расширение их видов при одновременном увеличении рисков по подобным операциям вызвали изменение в оценке значимости корреспондентских отношений между банками. Если ранее банки отводили корреспондентским отношениям второстепенную, чисто техническую роль, то в настоящее время они рассматриваются банками как один из источников получения дополнительной прибыли. Значение корреспондентских отношений возросло в связи с тем, что банки выступают одновременно и разработчиками и потребителями банковских услуг.

Следует остановиться на преимуществах расчетов по межбанковским корреспондентским счетам.

Во-первых, это отвечает интересам клиентов, которые имеют устойчивые контрактные отношения с клиентами других банков. При открытии корсчета банк может купить определенные услуги для клиентов гораздо дешевле, нежели осуществлял бы их сам, главным образом за счет экономии на масштабах.

Во-вторых, значительно ускоряются расчеты, так как они осуществляются непосредственно между банками-контрагентами. Оперативности расчетов способствует использование в отношениях между корреспондентами системы электронных платежей. При этом банки-партнеры материально заинтересованы в точности взаимных платежей. Ибо в случае обнаружения каких-либо нарушений, санкции будут применены против самих же коммерческих банков. Договорные отношения предусматривают четкие стандарты исполнения поручений и штрафы за ошибки.

В-третьих, при широких корреспондентских отношениях появляются условия для проведения клиринга — зачета взаимных поручений банков, как правило, посредством открытия счетов в одном каком-либо крупном банке. Проведение клиринга между банками-корреспондентами позволяет минимизировать остатки средств на корсчетах, а значит, высвободить часть их в расчетах и использовать для получения дохода.

В-четвертых, расширяются возможности для активной работы на рынке и применения целого набора финансовых инструментов. С одной стороны, крупный банк может привлечь в качестве остатков по корсчетам значительные средства и использовать их на разнообразные операции. С другой стороны, банки-клиенты могут, имея в качестве обеспечения на корсчетах остатки, получать кредиты под операции, которые осуществляет основной банк.

Многие банки для поддержания и расширения полезных банковских связей идут на сокращение стоимости услуг в пользу корреспондентов. Известно, что банки, не имеющие достаточного престижа, не избираются в качестве корреспондентов и рискуют потерять свои позиции в деловом мире. Степень развития и количество корреспондентских связей могут стать основой для более глубокого подчинения одних банков другими.

Считаем важным отметить, что современный этап развития отношений между банками Украины и их западными корреспондентами привел в соответствие принцип достижения экономии на эффекте масштаба. В еще докризисное время наблюдалась конкурентная борьба между глобальными банковскими институтами за сотрудничество с крупнейшими украинскими банками. Проявлением этого является предоставление более предпочтительных условий обслуживания корреспондентского счета, снижение платы за проведение платежей и их послеоперационного отслеживания, назначение менеджера счета, владеющего национальным языком контрагента, предоставление дополнительных услуг и консультаций. Естественно, определенным условием работы в таком случае является увеличение остатков средств по корреспондентскому счету и объема платежей со стороны украинского банка, что является существенным в условиях финансового кризиса.

Банки всего мира используют стандарты, в частности, платежные, разработанные Сообществом СВИФТ. Помимо сугубо технических аспектов, разработчики учитывают научную и практическую сторону стандартов. Национальные стандарты платежного поручения разработаны во многих странах. Широко используются в украинской практике транслитерация российского стандарта, в частности RUR-6. В Украине координационной группой УкрСВИФТ разработана и внедрена унификации платежного поручения, используемого в украинской практике.

Под воздействием глобализации формат международного платежного поручения претерпевает изменения. Добавляются дополнительные поля, а существующие - значительно расширяются. Примером является введенное с декабря 2006 года расширенное поле отправителя, включающее в себя налоговый код, адрес и полное наименование клиента. Банки стран ЕС обязаны неукоснительно соблюдать данное требование, соответственно, его должны соблюдать и украинские банки [9].

Следующим важным реквизитом клиента является код IBAN. Анализ технологии проведения платежных потоков позволил сделать вывод, что украинской банковской практике крайне необходимо введение унифицированных кодов банковских идентификаторов клиентов, т.н. кодов IBAN. Как показали исследования, существующие номера счетов клиентов украинских банков не унифицированы, банки позволяют дублировать счета и присуждать их разным клиентам.

Методика генерации IBAN-кодов известна и представлена на сайтах ЕЦБ и Центральных банков стран ЕС [10]. Рабочей группой УкрСВИФТ сформулированы методические подходы и разработан программный комплекс по внедрению кодов IBAN украинским клиентам. В настоящий момент этот документ проходит процедуру стандартизации и утверждения в НБУ. Введение этого кода будет значительно способствовать автоматической обработке платежей (STP) украинскими банками. Внедрение автоматической обработки необходимо банку для повышения скорости, снижения стоимости исполнения платежей, уменьшения операционного риска.

Технология STP подразумевает два необходимых условия:

- качество платежной информации, которое зависит от качества форматирования платежа, полноты и точности информации;
- полностью автоматизированный процесс проведения платежа.

Внедрение кодов IBAN требует усовершенствования программных продуктов платежных систем. Так как платежи обрабатываются автоматически, платежная программа должна уметь распознавать код страны в коде IBAN, а также номер счета клиента. Поэтому существующие национальные стандарты стран – участниц Еврозоны претерпевают некоторые изменения в сторону упрощения их идентификации.

Важно отметить, что инновационные явления в платежном бизнесе имеют трансграничный и интернациональный характер, а не являются прерогативами лишь Еврозоны или американского континента. Так, нововведения, учрежденные Евросоюзом и Европейским Центральным Банком, активно внедряются в практику ведущих американских банков, а правила осуществления платежей и компенсаций американских клиринговых систем широко используются европейскими банковскими институтами. Таким образом, наблюдается единое развитие банковского платежного рынка и очевидна необходимость соответствия украинских банков постоянно изменяющимся мировым требованиям.

Крупные банки всего мира нацелены на поддержание новых панъевропейских и мировых требований к исполнению платежных поручений с максимальной эффективностью. Они включают в себя увеличение скорости исполнения платежа, точность и профессионализм, а также ответственность в обслуживании клиентов. Неправильно или неполно заполненное платежное поручение требует ручной обработки, что повышает стоимость и время исполнения платежа. Также зачастую требуется послеоперационное отслеживание подобных платежных поручений.

Выводы. Украинские банки в своей ежедневной платежной практике сталкиваются со многими проблемами. Прежде всего, они вызваны несоответствием закостенелой отечественной законодательной базы меняющимся международным процедурам и правилам.

В практику отечественных финансовых институтов необходимо вводить унификацию платежных форматов, которая значительно облегчает контроль корректности отправляемых сообщений, что, с одной стороны, обеспечивает защиту от случайных ошибок, и, с другой стороны, повышает пропускную способность системы для правильно сформулированных сообщений. Процессы подготовки и обработки сообщений полностью поддаются автоматизации, что значительно повышает эффективность и рентабельность банковской деятельности.

Таким образом, данное исследование имеет, помимо научного, большое практическое значение. В перспективах исследования необходимо уделить внимание практическому опыту проведения платежей украинских банков европейской платежной системой.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів: Положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.07.2008 № 216: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Официальный сайт сообщества SWIFT: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.swift.com/solutions/standards>.
3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 № 249: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 № 492: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 № 22 (із змінами): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 16.08.2006 № 320 (зі змінами): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
9. EU regulation 1781/2006.
10. ECBS EBS 204: IBAN-International Bank Account Number/-European Committee for Banking Standards. August 2003 P. 6.
11. Regulation (EC) N 2560/2001 of the European Parliament and of the Council on Cross-Border Payments in Euro // Official Journal of the European Communities. — 19 Dec 2001.

УДК 336.76:338.2

Житний П. Є., Шаповалова С. М.

ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ КРИЗИ

Досліджуються інструменти грошово-кредитної політики, застосування яких формує та укріплює мінову і реальну вартість грошової одиниці України в умовах світової економічної кризи. Пропонується альтернативний погляд на структуру грошово-кредитної політики, що відтворює світові та загальноєвропейські тенденції розвитку банківських систем.

Ключові слова: грошова одиниця, вартість банківської системи, криза.

FORMATION OF MONETARY UNIT COST IN CONDITIONS OF ANTAGONISM OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE TO THE WORLD ECONOMIC CRISIS

The instruments of monetary policy, whose application forms and strengthens the real value of barter and currency of Ukraine in world economic crisis, are considered. An alternative view of the structure of monetary policy, which recreates the world and common trends in banking systems, is proposed.

Key words: Monetary unit, cost, bank system, crisis.

Вступ. Вартість грошової одиниці України формується під впливом функціональних та історичних чинників і виявляється у міновій та реальній формах (в межах внутрішньої економіки) й у валютному курсі (в національній та світовій економіці – через платіжний баланс). Протистояння банківської системи України світовій економічній кризі реалізується через грошово-кредитну політику (ГКП) НБУ, що повинна проводитися з урахуванням зазначених чинників і бути спрямована на укріплення міновій та реальній вартості грошової одиниці за умови адекватно встановленого валютного курсу.

На Бреттон-Вудській конференції у 1944 р. у межах створення Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) було започатковано процес емісії паперових міжнародних кредитних грошей – долара, вартість якого відокремилася від золотого запасу США і почала ґрунтуватися на валовому внутрішньому продукті (ВВП) цієї країни [1; 2]. У подальшому кредитна політика МВФ призвела до експансії бази вартості долара США на сукупний ВВП майже усіх країн світу [2].

У США з метою стримування іпотечної кризи в 2006 р. необхідно було б підвищити норму процента американської економіки і, як наслідок, очікувати збільшення чистого попиту на долар. Однак керівні органи Федеральної резервної системи США та МВФ, продовжуючи необмежену кредитну та емісійну політику щодо долара, створили умови для порушення еластичності попиту та пропозиції на міжнародних фондових біржах, що призвело до світової економічної кризи.

Світова економічна криза суттєво вплинула на адекватність стану статей платіжного балансу України і призвела до руйнування міновій та реальній вартості її грошової одиниці [2]. У зв'язку з цим стабілізаційна спрямованість політики НБУ щодо побудови адекватного платіжного балансу, валютного курсу полягала у здійсненні інтервенцій на міжбанківському валютному ринку України відносно основної курсоутворювальної валюти – долара США, низку радикальних обмежень для комерційних банків тощо.

З наведених причин практична реалізація ГКП НБУ повинна забезпечувати протистояння світовій економічній кризі через укріплення міновій та реальній вартості грошової одиниці за умови встановлення адекватного валютного курсу.

Проблематику грошово-кредитного регулювання вивчають такі відомі вчені, як А. А. Чухно, М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. Однак в умовах фінансової кризи застосування різних інструментів грошово-кредитного політики, її мета та наслідки мають свої особливості, що і зумовлює потребу в їх дослідженні.

Не вирішені частини загальної проблеми, які досліджуються у статті, полягають у пошуках раціонального сполучення емісійної, процентної, курсової та дисконтної політик, спрямованих на формування стійкої міновій та реальній вартості грошової одиниці, як головного завдання протистояння банківської системи України світовій економічній кризі.

Постановка завдання. Сьогодні керівні органи НБУ не пропонують чіткої моделі проведення ГКП з адекватним визначенням оперативних, тактичних (проміжних) і стратегічних завдань, тому метою статті є відображення структури ГКП та її місця в економічній політиці України.

Виклад основного матеріалу. Соціальна довіра до грошової одиниці, зокрема банкнот і монет, які емітуються НБУ, ґрунтується на економічному потенціалі України. Довіра ж до депозитних грошей, як показала практика прикінцевого історичного етапу Радянського Союзу та сьогоденної незалежної України, значно нижча, оскільки визначається потенціалом окремих комерційних банків. Очевидно, що світова економічна криза зумовлює зростання попиту на готівку.

У готівковому обігу формується вартість грошей як грошей – там здійснюється їх обмін на реальні блага, тому їх мінова вартість набуває форми сукупної купівельної спроможності. З огляду на це доцільно визначити зміст мінової та реальної вартостей грошової одиниці України.

Мінова вартість грошової одиниці формується в кожному циклі відтворювального процесу і відображає здатність окремих груп одних товарів та послуг обмінюватись на окремі групи інших товарів та послуг (у відповідній пропорції). У такому випадку гроші відіграють пасивну роль без реалізації функції засобу платежу, відображаючи сукупний попит на ВВП, тобто мінова вартість грошової одиниці виявляється у реалізації функції міри вартості та певною мірою в реалізації функції засобу обігу. Таким чином, мінова вартість грошової одиниці України залежить тільки від ефективності емісійної політики НБУ (без урахування процентної, курсової та дисконтної політики) (рис. 1).

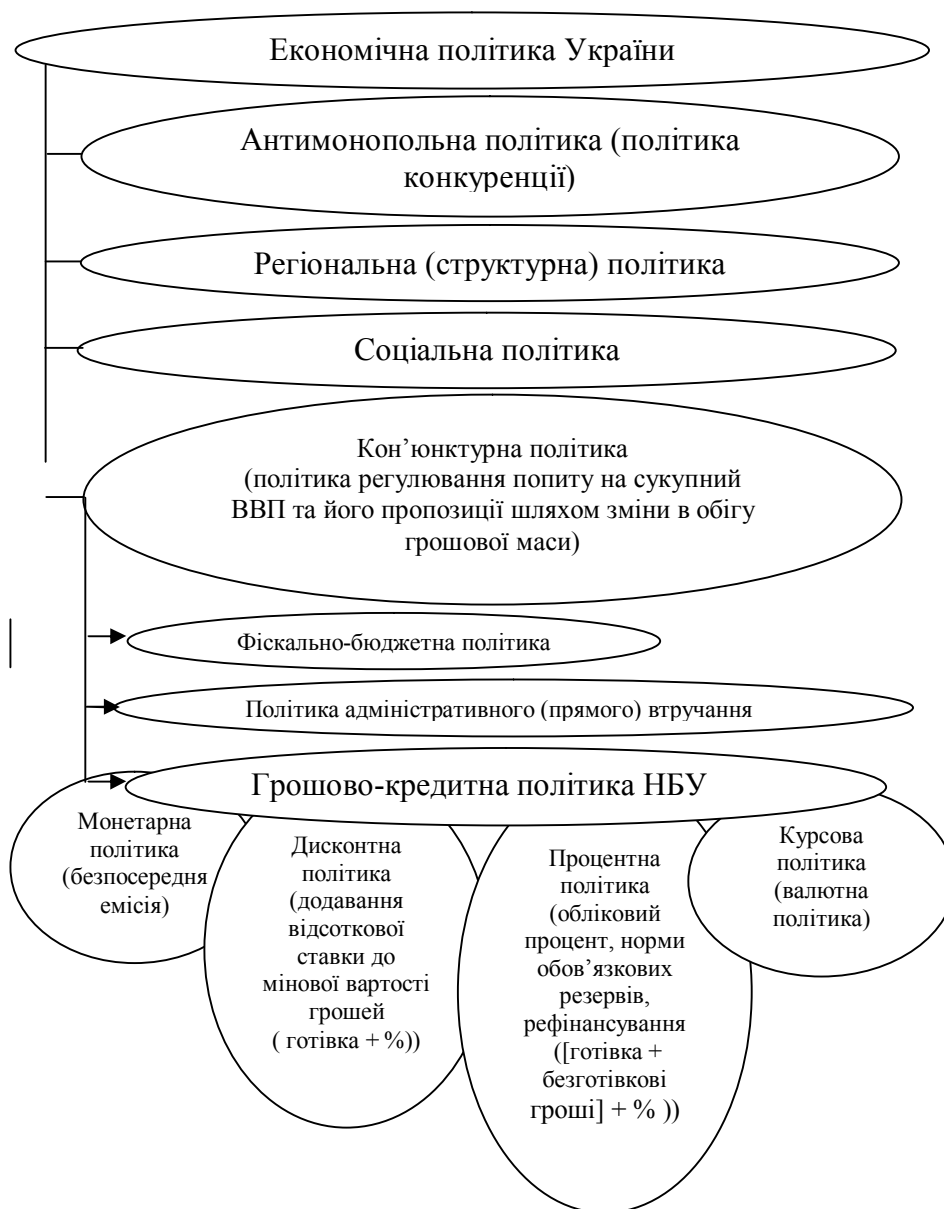

Рис. 1. Грошово-кредитна політика та її компоненти

Реальна вартість грошової одиниці України ґрунтується на міновій вартості, однак формується суто на індивідуальному рівні окремих суб'єктів економіки. Реальна вартість грошової одиниці України об'єктивно залежить від сукупного попиту на ВВП, але разом з цим – від ефективності як емісійної, так і процентної, дисконтної та курсової політик.

Таким чином, сукупність цих політик справляє значний вплив на реальну вартість грошової одиниці, формуючи індивідуальний попит на окремі групи товарів та послуг в цілому складі ВВП, коли індивіди вибирають альтернативу у своїх об'єктивних потребах та індивідуальних уподобаннях.

Реальна вартість грошової одиниці виявляється у формі індивідуального попиту, формування та регулювання якого покладається на низку державних інститутів (тобто не тільки на НБУ, але й на податкову адміністрацію та міліцію, антимонопольний комітет, комітет соціальної політики тощо). Реальна вартість грошової одиниці формується під впливом реальних доходів окремих індивідів, ЗМІ, виховання, звичок, фізичного стану індивіда тощо, при цьому не можна ігнорувати вплив процесів інтеграції та посилення залежності економіки України від економіки світу.

У зв'язку з цим на фоні визначення місця ГКП в економічній політиці України [3] пропонується в складі її гетерогенних [4] інструментів здійснити таке розмежування, яке, на наш погляд, більшою мірою відтворює світові та загальноєвропейські тенденції розвитку банківських систем.

Проведення ГКП з адекватним визначенням оперативних, тактичних (проміжних) та стратегічних завдань повинно зміцнювати мінову та реальну вартості гривні, виявляючи монетарний та немонетарний феномени у протистоянні світовій економічній кризі. З огляду на це інструменти ГКП повинні мати такий зміст.

Монетарна (від англ. money-гроші) політика – безпосередня емісія, проводиться її головним суб'єктом – НБУ відповідно до довгострокового (стратегічного) «грошового правила» М. Фрідмана [5]. Сфера проведення монетарної політики не повинна виходити за межі монетизації ВВП (не ВНП). Приріст маси грошей в обігу визначається за «рівнянням Фрідмана», формуючи мінову вартість гривні (монетизацію бюджету) та відображаючи сукупний попит на ВВП:

$$\Delta M = \Delta P + \Delta Y, \quad (1)$$

де ΔM – середньорічний темп приросту маси грошей, % за період;

ΔP – середньорічний темп очікуваної інфляції, %;

ΔY – середньорічний темп приросту номінального ВВП, %.

Монетарна політика є обов'язковою та визначальною часткою інструментів ГКП, яка формує можливість застосування інших інструментів. Тому традиційне ототожнення монетарної політики з грошово-кредитною є ототожненням загального та часткового, що, на наш погляд, не зовсім правильно.

Дисконтна політика (політика додавання відсоткової ставки до мінової вартості грошей) повинна ґрунтуватись на традиційних правилах кембриджської школи, реалізуючи формування реальної вартості грошової одиниці, відображаючи індивідуальний попит на окремі групи товарів в сукупному ВВП. У цьому випадку необхідно враховувати середньостатистичні індивідуальні потреби кожного суб'єкта економіки України відповідно до мотивів нагромадження грошей (трансакційного, обачності, спекулятивного). Дисконтна політика повинна втілювати тактичні потреби ГКП, враховуючи сукупний вплив рівня доходу кожного суб'єкта економіки, а також процент. У сукупному попиті на гроші (M) реалізуються тактичні цілі ГКП. Відповідно до традиційного правила Дж. М. Кейнса [5] грошова маса повинна задовольняти трансакційні (M_1 – функція доходу) потреби кожного суб'єкта економіки, а також його спекулятивні та обачні (M_2 – функція процента) потреби:

$$M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i), \quad (2)$$

де $L_1(y)$ – функція доходу;

$L_2(i)$ – функція процента.

Відтак кожний індивідуум здійснює аналіз альтернатив, пов'язаний з динамікою зміни ціни на фінансові та звичайні активи. У такому випадку реальна вартість грошової одиниці України врівноважує конфлікт мотивів (трансакційного, обачності, спекулятивного), які спонукають кожного суб'єкта економіки мати певний запас грошей.

Протистояння руйнівній інфляції, спричиненій світовою фінансовою кризою, полягає у нейтралізації впливу банківського депозитного процента. У такому випадку економічні суб'єкти віддадуть перевагу накопиченню реального капіталу через його вищу дохідність, ніж банківського. Таким чином, формування реальної вартості грошової одиниці України, врівноважуючи конфлікт мотивів нагромадження кожного суб'єкта економіки, здійснюється завдяки проведенню дисконтної політики.

Процентна політика (облікова ставка, норма обов'язкових резервів, рефінансування) спрямована на доступність кредиту через зменшення (рестрикцію) чи нарощування (експансію) кількості грошей в обігу. Процентна політика є необхідним інструментом ГКП, оскільки у підсумку справляє вплив на «монетарний феномен». Забезпечення еластичності попиту та пропозиції за допомогою процентної політики як основної складової протистояння економічній кризі може досягатися лише в країнах з високим рівнем виробництва, вимагаючи гнучкості ціноутворення. В Україні, де рівень власного виробництва є низьким, процентна політика не створить умов протистояння світовій економічній кризі.

Курсова (валютна) політика має складну структуру, оскільки сфера її проведення поширюється на грошово-кредитну політику (валютні інтервенції, валютні обмеження, валютні паритети тощо), а також на економічну та зовнішньоекономічну (валютний демпінг, валютні субсидії, валютний податок тощо).

З метою протистояння економічній кризі курсову політику, на наш погляд, протягом року варто спрямовувати на рестрикцію іноземної валюти (принаймні отримання позики від МВФ сьогодні є надто небезпечним).

Адекватне формування статей платіжного балансу також сприяє раціональному курсоутворенню. Тому контроль за ввезенням іноземних і вивезенням вітчизняних товарів, майна, валюти, цінностей в інші країни через оподаткування їх митом та іншими зборами або заборону їх до ввезення чи вивезення необхідно покласти на митну політику. Це буде посилювати підстави для адекватного висвітлення статей платіжного балансу, сприяти укріпленню мінової та реальної вартості грошової одиниці.

Висновки. Виважене і правильне застосування інструментів ГКП під час світової економічної кризи є своєрідним імунним щепленням українській економіці, що створює умови для подальших протистоянь банківської системи об'єктивно можливим несприятливим впливам.

Формування вартості грошової одиниці в умовах протистояння банківської системи України світовій економічній кризі полягає в застосуванні інструментів ГКП, які через укріплення мінової та реальної вартості гривні забезпечать стабільність зайнятості та цін, економічне зростання і баланс зовнішніх платежів.

Перспективи подальших досліджень передбачають формульне відображення процентної та детальне висвітлення курсової політики через відображення реального стану платіжного балансу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чухно А. А. Гроші / А. А. Чухно. – К.: Україна, 1997. – 510 с.
2. Истинные причины возникновения мирового экономического кризиса. Что на самом деле происходит и что будет дальше? / [без автора, електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.arteksgroup.com/Article/about_crisis/html?utm_source=RealtUA.
3. Савлук М. І. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна. – К.: КНЕУ, 2007. – 602 с.
4. Словарь иностранных слов: актуальная лексика, толкования, этимология / [Н. С. Арапова, Н. С. Кимягарова и др.]. – [2-е изд., доп.]. – М.: Цитадель, 1999. – 336 с.

УДК 336.713

Жовновач Р. І., Василенко Д. В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Розглянуто проблеми створення ефективного механізму управління інвестиційним портфелем комерційного банку. Акцент зроблено на застосування наукових підходів до реалізації інвестиційної діяльності та формування інвестиційного портфеля. Наводиться логіко-структурна послідовність і зміст основних етапів управління банківським інвестиційним портфелем.

Ключові слова: інвестиція, інвестиційний портфель, активи, менеджмент, цінні папери.

Zhovnovach R. I., Vasylenko D. V.

SOME ASPECTS OF INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANK

The article under discussion is devoted to the problem of an effective mechanism of investment portfolio management of a commercial bank development. The focus is made on implementation of the scientific approaches in the process of the fundamental rules realization of investment activity and forming investment portfolio. Logical and structural system and the content of the main stages of banking investment portfolio management have been presented.

Key words: investment, investment portfolio, assets, management, securities.

Вступ. В умовах сучасного економічного розвитку України банківське інвестування набуває дедалі більшого значення, потреба в банківських інвестиційних операціях і послугах з кожним роком зростає, а інвестиційні операції відіграють все більшу роль у системі управління банком. Проте існує низка чинників, які гальмують розвиток банківського сектора і ефективно банківське інвестування. До них належать низька капіталізація акціонерних товариств, диспропорція капіталу, галузева диспропорція спрямованих інвестицій, технічна слабкість фондового ринку України.

Дослідженню означеної теми присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності розглядаються в працях О. В. Васюренка, А. М. Герасимовича, В. І. Грушка, О. В. Дзюблюка, В. С. Загорського, Б. Л. Луціва, А. М. Мороза, А. А. Пересади, Л. О. Примостки, М. І. Савлука та ін.

Вагомий внесок у наукові розвідки про досліджувану сферу зробили зарубіжні вчені: Г. Александер, С. Баренс, Е. Боді, Л. Дж. Гітман, Р. Гібсон, Дж. М. Кейнс, М. М. Крейніна, О. В. Мертенс, Г. Марковіц, П. Роуз, Д. Тобін, Ф. Фабоцці, Р. Холт, У. Шарп та ін.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та призначення інвестиційного портфеля комерційного банку, а також вироблення рекомендацій щодо побудови ефективного механізму управління інвестиційним портфелем.

Виклад основного матеріалу. На отримання доходу від вкладання коштів у різні фінансові інструменти впливає безліч чинників, зокрема зростання чи зниження інфляції, економічне зростання або спад, політичні зміни, створення нових фінансових інструментів і ринків, постійне надходження нової інформації.

Вкладання коштів у різноманітні інвестиційні інструменти завжди пов'язане з ризиком і певною невизначеністю. На думку Б. Л. Луціва, для перехідної економіки і нестаціонарного ринку характерна саме невизначеність [5]. Вона притаманна й для інвестиційної діяльності вітчизняних комерційних банків.

Формуючи інвестиційний портфель, банк переслідує суперечливі цілі:

- отримання доходу;
- збереження капіталу і забезпечення його приросту на основі зростання курсової вартості цінних паперів;
- регулювання та забезпечення ліквідності банку [1, с.245].

Досягнення означених цілей неможливе без ефективного управління інвестиційним портфелем, яке ґрунтується на розумінні основних його характеристик і їх значення для досягнення цілей управління банком.

Управління інвестиційним портфелем — це застосування сукупності різних методів і технологічних можливостей, що дозволяють зберегти інвестовані засоби, досягти максимального рівня доходу та забезпечити інвестиційну спрямованість портфеля.

Основні функції, які виконує інвестиційний портфель, сформульовані П. Роузом [6, с.283]:

1. Підтримка ліквідності, тому що цінні папери можуть бути продані для одержання необхідних коштів або використані як застава у випадку запозичення банком додаткових фондів.
2. Використання як застави кредитів центрального банку.
3. Забезпечення гнучкості банківського портфеля активів, оскільки інвестиційні цінні папери на відміну від більшості кредитів можуть бути швидко придбані або продані для реструктуризації активів банку відповідно до поточної ринкової кон'юнктури.
4. Поліпшення фінансових показників банківського балансу завдяки високій якості більшості цінних паперів, що зберігаються банками.
5. Страхування банку від втрат, що можуть відбутися внаслідок зміни ринкових процентних ставок.
6. Стабілізація прибутків банку незалежно від фаз ділового циклу: коли прибутки за позиками знижуються, прибутки за цінними паперами можуть зрости.
7. Компенсація кредитного ризику портфеля банківських позичок. Цінні папери високої якості можуть бути придбаними і зберігатися з метою зрівноважити ризик за банківськими кредитами.
8. Забезпечення географічної диверсифікації. Цінні папери найчастіше пов'язані з іншими регіонами більше, ніж об'єкти банківського кредитування, що сприяє ефективнішій диверсифікації банківських прибутків.
9. Зниження податкового тягаря банку, зокрема за рахунок компенсації надходжень, які генеруються позиками та обкладаються податками.
10. Управління діяльністю дочірніх структур, акції яких входять в інвестиційний портфель банку.

В основі наукових підходів до управління інвестиційним портфелем лежить п'ять правил:

- “золоте” правило інвестування: більша дохідність – вищий ризик.
 - правило рівноваги: гроші біжать туди, де їм краще;
 - принцип диверсифікації інвестицій. Правило інвестування: не класти яйця в один кошик;
 - реалізація механізму хеджування. Правило м'яких падінь: боїшся упасти - підстели соломку;
 - правило зниження ліквідності: легше гроші перетворити в товар, ніж навпаки.
- Іншими словами, вільні грошові кошти прагнуть прийти на ефективні ринки і вчасно піти з ринків, що втрачають привабливість.

Прийняття будь-якого інвестиційного рішення пов'язане з тим, що інвестор бере на себе певну частину інвестиційного ризику. За рівних умов інвестори нададуть перевагу інвестиціям, в яких очікувана дохідність вища. Проте висока дохідність пов'язана з вищим інвестиційним ризиком. Високий ризик – це плата за очікувану високу прибутковість, і це, так зване, “золоте” правило інвестування діє за всіх часів.

Друге правило пов'язане із встановленням рівноваги інвестиційних переваг. Інвестиційна рівновага – це основа раціонального інвестиційного вибору. Принцип рівноваги є аналогом закону збереження енергії і речовини. Якщо капіталові десь погано лежить, він потече туди, де йому буде краще. Якщо капіталові буде погано скрізь у межах заданої своєї форми, він змінить форму. Вибір інвестиційних інструментів здійснюється за результатами зіставлення рівнів ефективності низки інвестиційних альтернатив. Порушення рівноваги переваг призводить до втрати капіталу. Якщо акції “перегріті”, раціонально виводити з них капітал, незважаючи на поради аналітиків. Чим більше зростають активи, перебуваючи у протиріччі з раціональними інвестиційними очікуваннями, тим вищий ризик їх падіння, і тим пізніше вони можуть бути включені в інвестиційний портфель.

Диверсифікація вкладень є третім правилом управління інвестиційним портфелем. Основною проблемою, яку необхідно вирішувати під час формування інвестиційного портфеля, є розподіл інвестором визначеної суми грошей між різними альтернативними вкладеннями. Це завдання вирішується за допомогою такого ефективного методу зниження інвестиційного ризику, як диверсифікація. Диверсифікація означає різноманітність, різнобічність [4].

Традиційний підхід до диверсифікації полягає в тому, щоб “не класти яйця до одного кошика”. Здійснення диверсифікації інвестицій комерційними банками пов'язане з розподілом коштів між:

- різними видами активів;
- активами з різним ступенем ризику;
- активами з різною прибутковістю;
- активами з різною ліквідністю;
- активами широкого кола галузей економіки, не пов'язаних між собою;
- інвестиціями у різних регіонах;
- активами різних строків погашення;
- вкладеннями у різні сегменти ринку;
- іншим розподілом активів.

Диверсифікація вкладень є основним принципом портфельного інвестування. Диверсифікація зменшує ризик за рахунок того, що можливі невисокі доходи за одними активами компенсуються високими доходами за іншими. У сукупності диверсифікований портфель повинен поєднувати в собі фінансові інструменти, які взаємодоповнюють, що дозволить застрахувати банк від несподіваних змін на фінансовому ринку. Привабливість такого портфеля полягає у мінімізації інвестиційних ризиків. Вона досягається за рахунок залучення в інвестиційний портфель фінансових інструментів широкого кола галузей, не пов'язаних тісно між собою, для уникнення синхронності циклічних коливань їх ділової активності.

Однією із форм диверсифікації є хеджування. Реалізація механізму хеджування — це четверте правило управління інвестиційним портфелем. Хеджуванням (hedging) називається підхід, за якого свідомо використовується протилежна реакція різних паперів на одну і ту саму подію. Хеджування є динамічною стратегією управління об'єктом, який перебуває під впливом ризиків, що забезпечує із заданим ступенем точності кількісну оцінку можливості попадання об'єкта управління в ризикову ситуацію й обмежує у випадку реалізації ризику розміри потенційних втрат до заданого рівня. Цей механізм заснований на такому поділі активів, за якого сумарний вплив тієї або іншої події на їхню вартість виявився нульовим.

Для українських банків однією з основних перешкод в інвестиційних операціях є зниження ліквідності фінансових інструментів. Це є п'ятим правилом інвестування. Ліквід-

ність фінансових вкладень комерційних банків забезпечується якісним управлінням інвестиційним портфелем. Воно здійснюється у визначеній логічній послідовності.

Основні етапи процесу управління інвестиційним портфелем було визначено Вільямом Ф. Шарпом [8, с.10], який навів їх у такій послідовності:

- вибір інвестиційної політики;
- аналіз ринку цінних паперів;
- формування портфеля цінних паперів;
- перегляд портфеля цінних паперів;
- оцінка ефективності портфеля цінних паперів.

Перший етап – вибір інвестиційної політики – охоплює визначення мети інвестора, обсягу коштів, призначених для інвестування, досягнення оптимального поєднання різних видів інвестицій та визначення оптимального співвідношення ризик - прибутковість. Інвестиційна політика розробляється керівництвом банку і повинна регламентувати попередню роботу із здійснення інвестицій та сам процес інвестування. Для цього в межах інвестиційної політики визначаються стандарти, параметри і процедури, якими будуть керуватися банківські працівники у своїй діяльності.

Найважливіший елемент інвестиційної політики – вироблення стратегії управління інвестиційним портфелем банку. Розроблення стратегії – основа стабільної роботи банку в умовах швидкоплинних змін на фінансовому ринку.

Існує низка альтернативних стратегій управління портфелем інвестицій, кожна з яких має свої переваги і недоліки. Ці стратегії можна поділити на дві категорії – пасивні й активні (рис. 1).

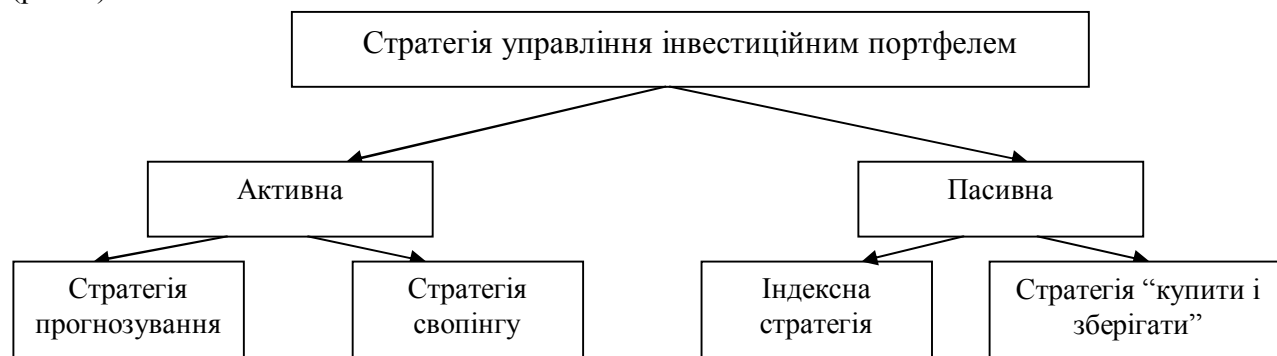

Рис. 1. Стратегії управління інвестиційним портфелем комерційного банку

Процес вибору стратегії управління інвестиційним портфелем банку залежить від можливостей інвестора, його здатності передбачати стан ринку. На стаціонарному ринку доцільною є стратегія пасивного інвестора. На ринку, що динамічно змінюється, для якого неможливий адекватний довгостроковий прогноз і характерні високі ризики, необхідне активне управління з постійним відстеженням тенденцій і перегляду портфеля за будь-яким зниженням доходності інструмента інвестування.

Основною метою активного управління є одержання доходу, рівень якого буде вищим за середній на ринку за збереження цього ж рівня ризику портфеля [5]. Активні стратегії управління ґрунтуються на поєднанні банком спекуляцій на майбутніх процентних ставках, дилерських послуг і постійного котирування цін покупця і продавця, оскільки активний спосіб пов'язаний зі значними витратами на моніторинг і управління портфелем. Вибір тактики повинен визначатися станом ринку, на якому має намір працювати інвестор.

До активних стратегій управління портфелем можна віднести стратегію прогнозування та стратегію стопінгу. Стратегія прогнозування ґрунтується на побудові інвестором прогнозів напряму, величини і моментів змін ринкового відсотка. На основі цих прогнозів відбувається формування портфеля і, у подальшому, зміни його структури.

Стратегія свопінгу спрямована на постійний обмін, ротацію цінних паперів через ринок. Інвестор здійснює моніторинг ринку і поточного стану інвестиційного портфеля та перетворює процес управління портфелем на періодичну реструктуризацію.

Активне управління інвестиціями є більш ризиковим, тому невеликі банки переважно використовують пасивні стратегії управління портфелем. Великі банки, у складі яких працюють численні аналітичні підрозділи і які, як правило, мають більший доступ до інсайдерської інформації позичальників, віддають перевагу використанню активних стратегій управління для одержання додаткового прибутку.

В основу пасивного управління інвестиційним портфелем покладено максимально можливе зниження несистемного ризику портфеля через його диверсифікацію. Пасивне управління портфелем вимагає витрат. Зниження ризику супроводжується збільшенням витрат на його скорочення [3].

Індексна стратегія ґрунтується на формуванні портфеля, який є відображенням обраного ринкового індексу. Головним для портфельного менеджера стає відтворення у своєму портфелі структури індексу. Однак трансакційні витрати і складність точного копіювання індексу призводять до меншої прибутковості реального портфеля.

Стратегія “купити і зберігати” передбачає, що після формування портфеля внесені в нього цінні папери зберігаються досить довгий час, незважаючи на поточні коливання структури ринку. Цей вид стратегії передбачає широку диверсифікацію інвестицій комерційного банку.

Другий етап інвестиційного процесу – аналіз ринку цінних паперів. На цьому етапі необхідно вивчити фінансові й економічні умови, які постійно змінюються під впливом зміни політики, демографічних факторів, соціальної обстановки. Таким чином, з'являється необхідність постійного контролю і реструктуризації інвестиційного портфеля з врахуванням змін фондового ринку. У зв'язку з цим особливе місце займає фундаментальний і технічний аналіз фондового ринку.

Технічний аналіз – дослідження динаміки ринку (ціна, обсяг і відкритий інтерес) з метою прогнозування майбутнього руху цін.

Фундаментальний аналіз ґрунтується на тому, що “істинна” (або внутрішня) вартість будь-якого фінансового активу дорівнює приведеній вартості всіх наявних грошових потоків, які власник активу сподівається одержати в майбутньому.

Третій етап управління полягає у формуванні інвестиційного портфеля. На підставі розробленої інвестиційної політики і прогнозів на фінансовому ринку інвестор визначає, як розподілити доступні грошові кошти серед різних груп активів і конкретних цінних паперів. Планування інвестиційного портфеля передбачає декілька етапів [7]:

- визначення класів активів, які повинні бути представлені в портфелі;
- визначення довгострокових цільових показників за частинами різних класів активів у портфелі;
- визначення меж зміни питомої ваги активів з метою отримання кращих результатів;
- вибір інвестиційних інструментів у кожному з класів активів.

Одним з головних пріоритетів процесу формування портфеля цінних паперів є мінімізація ризиків інвестора при виконанні завдань, описаних у заданій інвестиційній політиці.

Четвертий етап управління інвестиційним портфелем ґрунтується на постійній перевірці потреб інвестора, аналізі кон'юнктури ринку і зміні інвестиційної політики. На підставі цього змінюється й інвестиційна стратегія. Рішення про перегляд портфеля залежить від оцінки ефективності управління портфелем, в якій порівнюються результати інвестування із запланованими, порівнюється розмір витрат і очікуваного зростання прибутковості переглянутого портфеля тощо.

Оцінка ефективності інвестицій є п'ятим - останнім етапом процесу управління інвестиціями, що передбачає періодичну оцінку отриманої прибутковості та показників ризику, з якими має справу інвестор. При цьому необхідно брати прийнятні показники

прибутковості й ризику, а також відповідні стандарти (своєрідні «еталонні» значення) для порівняння.

Висновки. Наведені правила та етапи процесу управління інвестиційним портфелем комерційного банку узгоджено з інвестиційними завданнями банку, з його ресурсною базою. Вони є внеском у розвиток теоретичних положень управління інвестиційною діяльністю комерційних банків в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська справа: навч. посібник / [за ред. Р. І. Тиркала] ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
2. Боди Зви. Принципы инвестиций / Боди Зви, Кейн Алекс, Маркус Алан; [пер. с англ.]. – [4-е изд.]- М.: - Вильямс, 2002. – 984 с.
3. Гибсон Р. Формирование инвестиционного портфеля: Управление финансовыми рисками / Р. Гибсон; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.— 276 с.
4. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
5. Луців Б. Л. Інвестиційний банківський портфель / Б. Л. Луців. – К.: Лібра, 2002. – 192 с.
6. Роуз П. Банковский менеджмент / П. Роуз. – М.: Дело, 1995. – 768 с.
7. Секреты инвестиционного дела. Все, что нужно знать об инвестициях / [пер. с англ.]. – М.: АО “Олимп-Бизнес”, 2006. – 464 с.
8. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли; [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2003. – XII. – 1028 с.

УДК 333.22: 65.012.8

Кеменяш І. Г.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто методологічні засади податкової безпеки та управління нею, досліджено взаємозв'язок між податковою безпекою і податковим навантаженням, а також суперечності між податковою, монетарною та бюджетною політиками.

Ключові слова: податкова політика, податкова безпека, податкове навантаження, елементи управління податковою безпекою, чинники оподаткування, податкова конкуренція.

Kemenyash I. G.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH OF MANAGEMENT BY TAX SAFETY OF BUSINESS ENTITIES

Methodological bases of tax safety and its management are considered, intercommunication between tax safety and tax loading is investigated, and also contradictions between tax, money and budgetary policies.

Key words: tax policy, tax safety, tax loading, elements of tax management, factors of taxation, tax competition.

Вступ. Вагомою компонентою економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств є податкова безпека – складова частина фінансової безпеки, яка забезпечує оптимізацію податків. Це сприяє формуванню конкурентного середовища, захищеності економічних інтересів підприємств, їх сталому функціонуванню та розвитку в умовах ринку. Належне управління податковою безпекою створює необхідні передумови для здійснення

державою ефективною економічною політикою. Розбудова цілісної системи управління податковою безпекою є важливим кроком у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва, через що ця проблема викликає інтерес як у теоретичному, так і практичному аспектах.

В економічній літературі питання управління податковою безпекою вивчене недостатньо. Це пояснюється тим, що упродовж багатьох років роль податкової безпеки через фіскальний характер податків припинялася і лише кризовий стан української економіки та суб'єктів господарювання змусив привернути увагу до цих проблем.

Загальні питання податкової безпеки, податкового прогнозування і планування як важливих її елементів висвітлені в наукових працях таких вітчизняних вчених, як В. П. Вишневський, О. М. Воронкова, Д. В. Липницький, С. В. Каламбет, А. І. Крисоватий, Я. В. Литвиненко, А. М. Соколовська, Ц. І. Огонь, Л. Л. Тарангул. Водночас існує низка нерозв'язаних проблем щодо управління податковою безпекою, оскільки цей процес є динамічним у своєму розвитку і перебуває під впливом факторів, які залежать від змін умов господарювання. У наукових працях недостатньо досліджено взаємозв'язок між податковою безпекою і податковим навантаженням, рівно як і вплив їх на економічне зростання на макро- і мікрорівнях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження методологічних аспектів та особливостей управління податковою безпекою суб'єктів підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Податкову політику, яка прямо впливає на управління податковою безпекою, необхідно аналізувати з погляду фінансової політики держави. Однак її нерідко розглядають окремо, абстрагуючись від взаємодії з бюджетною і монетарною політикою. Такий підхід не завжди є продуктивним. Наприклад, якщо дослідник ставить за мету вивчити ефективність фінансової політики й її вплив на економічне зростання та розширене відтворення, то йому доведеться системно аналізувати вплив усіх трьох складових елементів – податкової, бюджетної та монетарної політики, не зважаючи на те, що кожна із них спрямована на окремі локальні цілі [1, с. 99]. За певних умов ці локальні цілі можуть бути пріоритетними, що ускладнює аналіз їх узгодженої взаємодії. Так, бюджетна політика ефективно впливає на темпи економічного зростання, монетарна – на темпи інфляції чи подолання гіперінфляції, а податкова – на подолання дефіциту державного бюджету або на фінансову стабілізацію підприємств в умовах циклічної економічної кризи.

Як правильно стверджує В. В. Зимовець, “суперечності між монетарною, податковою та бюджетною політиками можуть виникати у зв'язку з тим, що пріоритетом першої є забезпечення стабільності національних грошей, і вона проводиться незалежним центральним банком. У той же час податкова та бюджетна політика вирішують ширше коло завдань щодо забезпечення життєдіяльності держави, соціального захисту тощо, і крім того, зазнають значного впливу з боку політичних чинників” [1, с. 100].

На нашу думку, взаємозв'язок і координація податкової, бюджетної і монетарної політики в контексті проблеми управління економічною безпекою суб'єктів підприємництва виражаються в такому:

- по-перше, кожна із цих політик впливає на заощадження, а отже, на обсяги та структуру фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва. Податкова політика активізує податкові стимули для заощаджень, бюджетна – підвищує частки бюджету розвитку у видатках, монетарна – стимулює розширення обсягів кредитних ресурсів суб'єктів підприємництва;

- по-друге, податкова, бюджетна і монетарна політика реалізується через державне регулювання процесу розміщення фінансових ресурсів та їх розподіл між кінцевими користувачами і передусім між реальним і фінансовим секторами економіки, а також між великим і малим підприємництвом;

- по-третє, в умовах ринкових трансформацій податкова, бюджетна і монетарна політики повинні зазнавати послідовної лібералізації. Це означає, що обсяги фінансових ресурсів у суб'єктів підприємництва повинні зростати, податкове навантаження на підприємницькі структури і економіку загалом повинне зменшуватись, інфляційні очікування і кредитні процентні ставки повинні знижуватись;

- по-четверте, ефективність податкової бюджетної і монетарної політики є різною на різних фазах економічного циклу. На фазі спаду (рецесії) доцільно застосовувати бюджетну політику для стимулювання попиту та економічного зростання шляхом дефіцитного фінансування державних видатків, а не монетарну політику встановленням нульової процентної ставки. Навпаки, монетарна політика у разі рецесії має бути жорсткою, а тому облікову ставку доцільно підвищувати. На фазі поживлення доцільно скорочувати державні видатки і знижувати рівень податкового навантаження у поєднанні із зменшенням позичкової ставки.

Податкова політика держави може мати дестабілізаційний вплив на формування фінансових ресурсів у секторі підприємництва, особливо виробничого. Так, підвищення податкових ставок може сприяти забезпеченню додаткових бюджетних надходжень у короткостроковому періоді і водночас стримувати нарощення фінансових ресурсів на підприємствах приватного сектора. З іншого боку, зниження податкових ставок стимулює підприємництво, але тимчасово зменшує надходження до державного бюджету і створює загрози економічній безпеці країни. Можливий зворотний процес: підвищення ставок оподаткування збільшує надходження до державного бюджету, але зменшує фінансові ресурси підприємств і загрожує їх фінансовій та загалом економічній безпеці.

Отже, податкова політика повинна стимулювати пропозицію, а бюджетна через видатки – попит, адже “якщо видатки неефективні, то вони породжують марнотратство і безгосподарність” [1, с. 107].

Необхідно наголосити на наявності суперечності між принципом стабільності оподаткування і принципом гнучкості бюджетних видатків. Бюджетна політика реалізується через бюджетні закони, які приймаються щороку, а податкова політика є відносно більш сталою. Принаймні ставки оподаткування змінюються не кожного року. Хоча в Україні нерідко податкові ставки та структура оподаткування змінюються або вводяться законом “Про державний бюджет”, що заборонено Законом України “Про податкову систему в Україні”.

Йдеться про те, що запровадження податків впливає на зменшення ефективності ринкових механізмів розподілу ресурсів, а останнє негативно впливає на результати економічного зростання і рівень економічної безпеки. Встановлено, що рівень деформувального впливу податків визначається величиною надлишкового податкового тягаря. Надлишковий податковий тягар – це втрата ефективності, спричинена падінням споживання і виробництва благ, які оподатковуються, нижче оптимального рівня. Чим менший надлишковий податковий тягар, тим кращі умови для відтворення, економічного зростання та економічної безпеки підприємств і держави.

Не потрібно зменшувати кількість податків і їх частки у ВВП будь-якою ціною, а передусім мінімізацією надлишкового податкового тягаря за даної величини податкових надходжень, необхідної для виробництва суспільних благ.

Ще одним аспектом, який потрібно враховувати, досліджуючи проблеми податкової безпеки, є гранична норма оподаткування підприємництва. Економічна безпека і рівень оподаткування суб'єктів підприємництва чітко виявляють свою взаємозалежність тоді, коли оподаткування перевищує граничну норму. Адже доведено, що зростання податків, якщо воно не може бути перекладено на інших осіб, спонукає суб'єктів підприємництва до активізації зусиль на зростання продуктивності праці і виробництва з метою компенсації втрат, пов'язаних із підвищенням податків. Тиск податків на підприємців створює для них здоровий і природний стимул до сумлінності та винахідливості. Однак підвищення податків може стимулювати підприємницьку ініціативу лише тоді, коли підприємець буде впевнений, що за допомогою податку держава не вилучить у нього весь приріст прибутку, отриманий внаслідок ощадливості і зменшення витрат виробництва. У протилежному випадку у підприємця зникнуть стимули до нарощування обсягів виробництва.

Отже, якщо рівень оподаткування суб'єктів підприємництва не перевищує граничну норму, то на рівень економічної безпеки суб'єктів підприємництва впливають інші чинники. У випадку перевищення цієї норми, рівень оподаткування негативно впливає на безпеку суб'єктів підприємства, навіть якщо усі інші чинники впливають на безпеку фізичних та юридичних осіб позитивно.

Для визначення рівня оподаткування суб'єктів підприємництва, який сприяє податковій безпеці, необхідно з'ясувати, які чинники впливають на граничну норму оподаткування, а які – на рівень податкової безпеки.

До якісних чинників граничної норми оподаткування економіки необхідно зачислити таке:

- податкові традиції;
- демографічну структуру;
- податкову конкуренцію;
- глобалізацію економіки;
- розмір і форму державного устрою;
- рівень ВВП на душу населення;
- рівень розвитку НТП і конкурентоспроможності економіки;
- ефективність використання державою податкових надходжень;
- уподобання і переваги суб'єктів підприємництва щодо кількості та якості суспільних благ;
- чіткість податкового законодавства і податкової політики.

Для визначення граничної норми оподаткування доцільно керуватися такими ознаками: зростають масштаби уникнення податків та ухиляння від їх сплати; знижуються темпи зростання ВВП, інвестицій, зайнятості; спостерігається обернена залежність між підвищенням податкових ставок і надходженнями до бюджету.

Однак наведені вище ознаки є недостатніми для визначення граничної норми оподаткування економіки і підприємництва, особливо для країн із слабкими податковими традиціями і культурою. Адже за цих умов названі три ознаки оподаткування можуть виникати незалежно від рівня оподаткування і тому визначити граничну норму оподаткування дуже складно.

Крім верхньої межі оподаткування, важливо точно з'ясувати його нижню межу, яка визначається сумою податкових надходжень, необхідних для фінансування виробництва суспільних благ. Вважаємо, що ця межа має визначатися тим “мінімальним обсягом суспільних благ, подальше зменшення якого внаслідок зменшення податків загрожує нормальному функціонуванню держави” [1, с. 116].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що нижня межа оподаткування суб'єктів підприємництва повинна враховуватись під час проведення податкових реформ з метою зниження або підвищення ставок системних податків. Доцільно зробити висновок: якщо оподаткування суб'єктів підприємництва не виходить за нижню та верхню межі, то на економічну безпеку підприємництва і держави впливає не рівень оподаткування, а інші внутрішні та зовнішні чинники.

Важливо пам'ятати, що оподаткування може впливати на економічне зростання, а отже, і на економічну безпеку у короткостроковому періоді. У довгостроковому періоді (за умови стабільної економіки) на підвищення економічної безпеки держави і підприємництва впливають, наприклад, демографічна структура, виробнича структура, технічна структура, інфраструктура, тоді як оподаткування може впливати на економічну безпеку суб'єктів підприємництва тільки у перехідний до стабільної економіки період.

Отже, будь-який рівень оподаткування, який не перевищує граничної межі, може сприяти економічній безпеці суб'єктів підприємництва і держави.

На рівень економічної безпеки підприємств впливає не тільки загальний рівень оподаткування (податковий коефіцієнт), а й види та структура податків. Так, податкова система, в якій переважають податки на споживання (непрямі податки), є сприятливішою для економічної безпеки та економічного зростання, ніж податкова система, яка орієнтується на прямі податки [1, с. 121]. До речі, за даними на 2005 р. із 25 країн ЄС тільки 8 мали податкову систему, в якій переважали прямі податки [1, с. 130]. Водночас несприятливими для формування надійної економічної та фінансової безпеки підприємницьких структур є прогресивні системи оподаткування доходів громадян з високими граничними ставками податку.

Прогресивний податок спричинює більший надлишковий податковий тягар і тому має більший негативний вплив на пропозицію праці. Адже внаслідок сплати податку з доходу громадян зменшується їх чистий дохід. У підсумку зменшуються стимули до праці, а також зростають витрати на робочу силу, що негативно впливає як на її пропозицію, так і на попит на неї.

При цьому важливим є ще один теоретичний аспект: якщо податок на трудові доходи впливає на пропозицію праці, то податок на доходи від капіталу – на заощадження та на інвестиційну діяльність платника податку. Якщо інвестиційна активність підприємця падає, то рівень його економічної безпеки також зменшується або не зростає.

На основі аналізу проблеми економічної безпеки суб'єктів підприємництва та висновку про несприятливий вплив на економічну безпеку податку на доходи виникла ідея його заміни прямим податком на витрати, який не блокує економічного зростання і послаблює фінансові загрози. Ця ідея була апробована в Індії, але новий податок запроваджувався не замість податку на доходи громадян, а як доповнення до нього. Виявилось, що податок на витрати в умовах застосування ПДВ був зайвим і тому від нього відмовились.

У структурі податкової системи є екологічні податки, з допомогою яких завдання поповнення бюджету вирішуються з відносно меншими втратами економічної ефективності. Це прямі екологічні податки (податки Пігу) і непрямі екологічні податки. Податки Пігу справляються з метою зменшення зовнішніх ефектів діяльності суб'єктів підприємництва, які пов'язані із забрудненням зовнішнього середовища. Ці податки накладаються безпосередньо на одиницю викиду шкідливої речовини або на одиницю шкоди, заподіяної довкіллю.

Непрямі екологічні податки не передбачають прямого оподаткування шкідливих викидів, а тому включаються в ціни товарів, споживання яких наносить шкоду навколишньому середовищу.

На нашу думку, переваги і вигоди екологічних податків полягають у такому:

- створюють негативні стимули для тих видів економічної діяльності, які наносять шкоду довкіллю;
- сприяють зниженню ставок інших податків, які спричиняють більший негативний вплив на економічну ефективність і безпеку суб'єктів підприємництва;
- коригують викривлення, породжені недосконалістю ринкового механізму, тобто враховують витрати суспільства на охорону довкілля.

З погляду економічної науки ефективна податкова система не повинна мати податкових пільг, зате повинна мати низькі податкові ставки і широку податкову базу. Найважливіший недолік податкових пільг полягає в тому, що вони збільшують надлишковий податковий тягар на суб'єкти підприємництва, оскільки породжують явище заміщення пільгових видів економічної діяльності «не пільговими» видами діяльності. Крім того, пільга це, зазвичай, спокуса незаслужено і незаконно нею скористатися іншими.

Однак для окремих цілей, умов та ситуацій податкові пільги необхідно застосовувати, а саме:

- для послаблення деформацій, породжених окремими податками. Наприклад, пільги на податок з прибутку підприємств для стимулювання їх інвестиційної діяльності;
- для посилення соціального складника підприємництва і, зокрема, соціальної безпеки підприємств;
- для проведення політики підтримки малого підприємництва та інших видів або секторів бізнесу (гірничо-металургійного, аграрного тощо).

На нашу думку, заслуговує на більшу увагу економістів поняття і явище «податкової конкуренції», яку ведуть суб'єкти підприємництва у середині країни, але більше на зовнішньому ринку. Так, в Німеччині «з метою зміцнення позицій країни у міжнародній податковій конкуренції, запобігання відтоку капіталу і кваліфікованих спеціалістів, підвищення темпів економічного зростання передбачено комплекс заходів щодо зниження ставок податків на доходи» [1, с. 131]. Поетапна податкова реформа у цій країні передбачає зменшення ставки податку на нерозподілений прибуток корпорацій з 40 до 25%. Активно

лібералізують систему прибуткового оподаткування країни з перехідною економікою з тією ж метою отримання переваг у міжнародній податковій конкуренції та створення умов для залучення прямих іноземних інвестицій. Так, у Польщі ставка податку на прибуток підприємств знизилась з 34% (1999 р.) до 19% (2004 р.), Словаччині відповідно з 40 до 19%, Чехії – з 35 до 24%, Латвії – з 25 до 15%, Литві – з 29 до 15%. Крім того, за 1995-2005 рр. загальні податкові надходження у ВВП (податковий коефіцієнт) зменшились у Німеччині, Естонії, Латвії, Угорщині, Нідерландах, Польщі, Словаччині, Фінляндії [1, с. 135].

Все наведене дає нам підстави зробити висновок, що рівень податкової безпеки низки країн ЄС зростає і відповідно послаблюються податкові виклики, ризики і загрози в діяльності підприємницьких структур. Адже високий рівень податків і державних видатків не гарантує сталого економічного зростання та високої якості економічної безпеки.

Отже, ефективне управління податковою безпекою підприємництва залежить не тільки від практичної роботи суб'єктів підприємництва та державної податкової служби, а й від правильного розуміння засадничих питань теорії і методології податкового менеджменту. В перспективі подальших досліджень – розробка напрямів вдосконалення податкової системи України з метою підвищення економічної безпеки суб'єктів підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3т. / Т.1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с.
2. Мельник В. М. Податок на нерухоме майно фіскально-адміністративні проблеми запровадження в Україні / В. М. Мельник, М. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 61-67.
3. Воронкова О. М. Основи податкового механізму: навч. посібник / О. М. Воронкова. – Ірпінь: НУ ДПС України, 2008. – 160с.
4. Кольцова Т. А. Налогообложение субъектов малого предпринимательства / Т. А. Кольцова, М. С. Мишенина // Финансы. – 2002. – №8. – С. 46-47.
5. Филипович А. В. Региональная политика в области налогообложения: связь налоговой нагрузки с экономическим ростом / А. В. Филипович // Вестник Моск. ун-та. - Сер 6. Экономика. 2002. – № 2. – С. 12-22.
6. Секерин А. Б. Модели управления рисками и их применение для оптимизации системы налогового контроля / А. Б. Секерин // Вестник Моск. ун-та. – Сер 6. – Экономика. – 2004. – №1. – С. 68-83.

УДК 336.71

Копилюк О. І., Кульчицька Н. С., Музичка О. М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто методологічні підходи до оцінки фінансової стійкості банків. Здійснено аналітичний огляд системи показників фінансової стійкості банків на основі дослідження зарубіжного досвіду. Розкрито систему показників фінансової стійкості згідно з методикою МВФ. Проведено оцінку фінансової стійкості банківської системи України на основі індикаторів фінансової стабільності.

Ключові слова: фінансова стійкість банків, ресурсний потенціал, адекватність капіталу, якість активів, ризик.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF BANKS AND THEIR COMPARATIVE ANALYSIS

The methodological approaches to assessing the financial stability of banks are considered. An analytical review of indicators of financial stability of banks based on the study of foreign experience is made. System of indicators of financial stability under IMF methodology is disclosed. An assessment of the financial stability of the banking system of Ukraine on the basis of indicators of financial stability is made.

Key words: financial stability of banks, resource potential, capital adequacy, asset quality, risk.

Вступ. Сучасний етап функціонування банківської системи України характеризується невизначеністю умов подальшого розвитку, формуванням та нарощуванням ресурсного потенціалу в умовах фінансової нестабільності, яка зумовлена впливом банківських депозитів і значними запозиченнями фінансових ресурсів на ринку міжнародного капіталу. За таких умов важливим аспектом у вирішенні питань щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків, можливостей нарощування ресурсного потенціалу та управління ним є розроблення методологічних підходів щодо визначення фінансової стійкості банків і формування системи показників її оцінки. Необхідно зауважити, що на сьогоднішній день у банківських системах багатьох країн світу існує низка проблем, пов'язаних з неефективним управлінням їх ресурсним потенціалом в контексті залежності від процесів глобалізації у фінансовій сфері. Це обумовлює необхідність оцінки якісних і кількісних критеріїв управління ресурсним потенціалом банків.

Сучасні негативні прояви світової фінансової кризи викликають пильну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців з погляду їх впливу на ресурсний потенціал банківських систем світу та його стабільність. В умовах сьогодення актуальною є проблема повної та достовірної оцінки як фінансового стану банків, так і потенційних можливостей його змін.

Існує низка фундаментальних наукових досліджень, пов'язаних з формуванням ефективних методик управління фінансовою стійкістю банків. Вагомий внесок у пошук, розроблення та удосконалення методики управління фінансовою стійкістю банку здійснили такі вітчизняні учені як О. В. Васюренко, Л. О. Примостка, С. М. Козьменко, О. В. Дзюблюк та фахівці Центру наукових досліджень НБУ. У зарубіжній практиці в означеному напрямі здійснюють дослідження фахівці Міжнародного валютного фонду. Однак, враховуючи динамічність середовища діяльності банків, пошук ефективного інструментарію управління фінансовою стійкістю банків триває та обумовлює необхідність удосконалення чинних методик формування системи показників її оцінки.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення порівняльного аналізу чинних методик визначення фінансової стійкості банків і оцінка можливостей їх застосування у практиці вітчизняних банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Стійкість фінансової системи загалом відображає її можливості функціонувати певним чином впродовж невизначеного періоду, коригуючи дисбаланси, які часто виникають в її механізмах. Фінансова стійкість банків є узагальнювальним поняттям, а отже, існують різні підходи до її оцінки. Належна оцінка залежності взаємозв'язку між банками в системі є ключовою для визначення ступеня стабільності банківської системи. Фінансові аналітики враховують важливість оцінки не лише ризику нестабільності, тобто значних втрат і невиконання зобов'язань системних банків, але й вплив, за якого така подія мала б наслідки для інших банків у системі. Залежність нестабільності банку заснована на тому, що банки безпосередньо пов'язані між собою через міжбанківський депозитний ринок і участь у спільних синдигованих кредитах, або опосередковано, через

кредитування галузей економіки. Фінансова стійкість банків змінюється впродовж економічного циклу.

Зокрема, фахівці Міжнародного валютного фонду пропонують як один з показників виміру ступеня стійкості банківської системи використовувати Індекс банківської стійкості (BSI), який ґрунтується на вимірі умовного очікування невиконання зобов'язань банками. Цей метод був розглянутий Хьюенгом у 1992р. BSI відображає очікуване число банків, які можуть зазнати фінансової нестабільності за умови, що хоча б один банк опинився в кризовому стані. Чим вище значення цього показника, тим вищий ступінь нестабільності банків [4].

Наприклад, для системи з двох банків BSI виглядає таким чином:

$$BSI = \frac{P(X \geq x_d^x) + P(Y \geq x_d^y)}{1 - P(X < x_d^x, Y < x_d^y)} \quad (1)$$

BSI показує ступінь ймовірності того, що умови, за яких інший банк зазнає кризи, не позначаться на даному банку. Хьюенг довів, що це твердження може інтерпретуватися, як умовний вимір взаємозв'язку банків. Коли $BSI = 1$, то взаємозв'язок банків слабкий (асимптотична незалежність). Як тільки BSI підвищується, взаємозв'язок між банками сильнішає (асимптотична залежність). Оцінка фінансової стабільності в банківській системі є важливою з погляду дослідження взаємозв'язку між окремими банками, оскільки значні втрати в системно важливих банках часто обумовлюють фінансові труднощі у банківській системі.

У праці [2] запропоновано іншу методологію вибору і обґрунтування фінансових або банківських показників стабільності та вжито термін “загальний індекс банківської стійкості” (banking stability aggregate index). Для побудови індексу банківської стабільності використано співвідношення традиційних показників, які застосовуються у банківській практиці. Для окремих індикаторів існують певні “оптимальні” значення, які є нормативними (наприклад, межа не менше 10 % для адекватності регулятивного капіталу), інші індикатори не мають абсолютних оптимальних значень. Сукупний показник стабільності банківського сектора може бути побудований як середньозважені значення часткових показників фінансової стійкості окремих банків.

У табл. 1 наведено часткові показники, які були обрані для визначення сукупного індексу, в тому числі їх вагові значення. Вибір окремих часткових показників регулюється у нинішній міжнародній практиці і має відповідне обґрунтування. Адекватність капіталу і прибутковість показують ступінь захищеності банку у страхуванні від реальних і потенційних ризиків. Якість активів відображає ступінь кредитного ризику, на який наражається банк в операційній діяльності. Ліквідність характеризує можливість захисту банку в разі виникнення потенційних проблем щодо збалансованості строків і сум виконання зобов'язань і розміщення коштів. Процентний ризик визначає ймовірність потенційних фінансових втрат, спричинених потенційною мінливістю процентних ставок впродовж певного періоду у майбутньому. Валютний ризик визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною обмінного курсу однієї валюти щодо іншої. Вагові значення часткових показників визначаються експертним шляхом.

Таблиця 1

Часткові показники у складі індексу банківської стабільності

Часткові показники	Вагове значення в індексі	Конкретизація часткових показників	Вплив
1	2	3	4
Адекватність регулятивного капіталу	0,05	Адекватність капіталу (%)	+
Якість активів	0,05	$\frac{\text{Невиконані позики}}{\text{Загальні позики}}, \%$	-

1	2	3	4
Прибутковість	0,25	Прибутковість капіталу, % Прибутковість активів, %	+
Ліквідність	0,25	$\frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Активи}}, \%$ $\frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Депозити клієнтів}}, \%$	+
Процентний ризик	0,1	$\frac{\text{Сукупна чиста балансова позиція за 3 місяці}}{\text{Активи}}, \%$	+
Валютний ризик	0,1	$\frac{\text{Абсолютне значення загальної відкритої валютної позиції в іноземній валюті}}{\text{Капітал I рівня}}, \%$ $\frac{\text{Абсолютне значення відкритої балансової позиції в іноземній валюті}}{\text{Капітал I рівня}}, \%$	-

Масштаби і мобільність міжнародних потоків капіталу обумовили посилення ролі поточного нагляду за стабільністю фінансових систем та їх стійкістю щодо волативності потоків капіталу. Фінансовий сектор часто виступає проміжною ланкою між глобальними фінансовими ринками та внутрішніми позичальниками, тому на ньому відображається як кон'юнктура зовнішніх ринків капіталу, так і динаміка ситуації всередині країни. Недоліки у діяльності банків, які функціонують всередині країни, можуть значно позначитися на довірі споживачів та інвесторів, потоці капіталу і стані державних фінансів, а також на внутрішньому фінансовому посередництві.

Система оцінки фінансової стабільності, в межах якої використовуються показники фінансової стійкості, охоплює чотири елементи [1]:

- оцінку ризику потрясінь для фінансового сектора. Серед інструментів, які можуть бути використані для цієї мети, – показники, що застосовуються в моделях систем раннього спостереження та попередження;

- використання показників фінансової стійкості з метою: 1) оцінки вразливості фінансового сектора у випадку потрясінь; 2) оцінки стану нефінансових секторів; 3) відстеження вразливих ділянок фінансового сектора, обумовлених кредитним ризиком, ризиком ліквідності та ринковим ризиком; 4) оцінки спроможності фінансового сектора до покриття збитків, яка може бути визначена, наприклад, показниками достатності власного капіталу;

- аналіз макрофінансових взаємозв'язків для отримання уявлення про вплив на макроекономічні умови, економічну доцільність боргу і зниження посередницького потенціалу фінансового сектора;

- спостереження за макроекономічними умовами для оцінки того, який вплив чинять потрясіння на динаміку макроекономічної ситуації і економічну доцільність боргу.

У рекомендаціях зі складання показників фінансової стійкості, розроблених Міжнародним валютним фондом, наводиться базова і рекомендована система показників фінансової стійкості банків (табл. 2).

Показники фінансової стійкості банків згідно з вимогами МВФ [1]

Назва показника	Порядок розрахунку
Базова система	
Достатність капіталу	Відношення нормативного капіталу до активів, зважених на ризик
	Відношення капіталу першого рівня до активів, зважених на ризик
	Відношення недіючих кредитів за вирахуванням створених резервів до капіталу
Якість активів	Відношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів
	Відношення кредитів за секторами економіки до сукупних кредитів
Прибуток і рентабельність	Норма прибутку на активи
	Норма прибутку на власний капітал
	Відношення процентного прибутку до валового доходу
	Відношення непроцентних витрат до валового доходу
Ліквідність	Відношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідних активів)
	Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
Чутливість до ринкового ризику	Відношення чистої відкритої валютної позиції до капіталу
Рекомендована система	
	Відношення капіталу до активів
	Відношення великих відкритих позицій до капіталу
	Відношення географічного розподілу кредитів до сукупних кредитів
	Відношення валової позиції за похідними фінансовими інструментами з боку активів до капіталу
	Відношення валової позиції за похідними фінансовими інструментами з боку пасивів до капіталу
	Відношення доходу від трейдингових операцій до сукупного доходу
	Відношення витрат на персонал до непроцентних витрат
	Спред між мінімальною і максимальною міжбанківськими ставками
	Відношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів (без урахування міжбанківських)
	Відношення валютних кредитів до сукупних кредитів
	Відношення валютних зобов'язань до сукупних зобов'язань
	Відношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу

Отже, переваги і недоліки діяльності банків можуть аналізуватися за розділами достатності капіталу, якості активів, прибутку і рентабельності, ліквідності і чутливості до ринкового ризику. Такий підхід широко відомий як система CAMELS, яка використовується органами банківського нагляду для оцінки стійкості окремих установ, за винятком – у випадку використання методики показників фінансової стійкості – аспектів якості управління, наведених в назві буквою «М».

Достатність капіталу. Достатність і доступність капіталу визначає стійкість фінансових установ щодо різких змін у стані їх балансів. Найбільш поширеними показниками достатності капіталу є загальні коефіцієнти власного капіталу з врахуванням ризику.

Якість активів. Ризики для платоспроможності банківських установ найчастіше обумовлені зниженням якості активів, що може бути наслідком погіршення фінансового стану і показників рентабельності позичальників цих установ. Відношення недіючих кредитів до

сукупних валових кредитів часто використовується як приблизний показник якості активів. Коефіцієнт покриття – відношення створених резервів до недіючих кредитів - являє собою показник частки безнадійних кредитів, під які уже були створені резерви.

Недостатня диверсифікація кредитного портфеля свідчить про значний ступінь вразливості фінансової системи. Концентрація кредитів у конкретній сфері економічної діяльності робить банки вразливими щодо несприятливого розвитку подій в даному секторі чи сфері діяльності.

Дані про географічний розподіл кредитів дозволяють вести моніторинг кредитного ризику, обумовлений відкритими позиціями щодо конкретних країн і оцінювати наслідки несприятливих подій в цих країнах для внутрішньої фінансової системи.

Прибуток і рентабельність. Банки з більш низьким відношенням залучених коштів до власних (більшою величиною власного капіталу) зазвичай мають більш високу прибутковість активів, але нижчу прибутковість капіталу. Тому в аналізі рентабельності, який ґрунтується тільки на прибутковості капіталу, як правило, не враховуються більш високі ризики, зазвичай пов'язані з високим ліверіджем. Ліверідж може позначатися на значеннях коефіцієнтів за доходом. У банків з низьким ліверіджем відносні показники процентної маржі і чистого доходу будуть вищі, оскільки банкам з більш високим рівнем власного капіталу необхідно менше залучених коштів, щоб підтримувати заданий рівень активів, а тому вони мають нижчі процентні витрати.

Ліквідність. Рівень ліквідності впливає на спроможність банківської системи протистояти кризовим явищам. Наприклад, негаразди в діяльності банків, які призвели до збитків за кредитами, можуть спричинити втрату довіри до банківської системи з боку учасників ринку чи вкладників. В свою чергу, це може зумовити кризу ліквідності. Вона здатна перетворити платоспроможні банки на неплатоспроможні, оскільки у випадку втрати доступу до фінансування вони будуть змушені продавати активи за зниженими цінами для підвищення ліквідності.

Чутливість до ринкового ризику. В міру того, як банки беруть активну участь у різноманітних операціях і відкривають позиції з фінансових інструментів, вони все більше піддаються ризику збитків внаслідок зміни ринкових цін, тобто ринковому ризику. Найбільш значними компонентами ринкового ризику є процентний і валютний ризики.

Потенційним показником чутливості до ринкового ризику є дюрація активів і зобов'язань. Чим більша невідповідність дюрації активів і зобов'язань, тим вищим є процентний ризик і тим більшим є ймовірний вплив змін у відсоткових ставках на прибуток і капітал.

Отже, оцінка фінансової стійкості банків передбачає визначення базових показників її виміру, на основі яких в комплексі можна зробити узагальнювальний висновок про фінансову стійкість банківської системи будь-якої країни. Основні індикатори фінансової стабільності системи банків України на основі врахування наведених вище показників і динаміку їх змін впродовж 2005-2008рр. наведено в табл. 3.

Дані табл. 3 дозволяють зробити узагальнювальні висновки про таке: у 2008 р. на протипагу попередніх періодів відбулося підвищення рівня достатності капіталу, підвищення якості кредитів, значне зниження показників прибутковості, зниження ліквідності та підвищення чутливості до ринкового ризику. І якщо динаміка перших двох груп показників є позитивною для банківської системи та бажаною, то тенденції, які склалися у трьох останніх групах показників, є негативними і в сукупності впливають на зниження фінансової стабільності банківської системи України.

Таблиця 3

Індикатори фінансової стабільності системи банків України [5]

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р. (станом на 31.03.09 р.)
Основні індикатори фінансової стабільності					
Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,95 %	14,19 %	13,92 %	15,14 %	16,49 %
Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	11,54 %	10,84 %	10,09 %	12,05 %	13,01 %
Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу	325,99 %	352,44 %	313,82 %	9,16 %	14,29 %
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	57,99 %	59,76 %	48,12 %	3,88 %	6,13 %
Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів	За видами	За видами	За видами	За видами	За видами
Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)	1,31 %	1,34 %	1,22 %	0,88 %	
Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)	10,37 %	11,38 %	10,52 %	7,29 %	
Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,36 %	54,49 %	55,45 %	51,16 %	70,14 %
Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,99 %	59,79 %	60,76 %	52,95 %	52,63 %
Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	18,03 %	14,27 %	11,60 %	9,35 %	9,45 %
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	40,17 %	37,83 %	39,93 %	32,99 %	30,95 %
Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	8,52 %	9,36 %	7,87 %	13,06 %	12,16 %
Рекомендовані індикатори фінансової стабільності					
Співвідношення капіталу до активів	11,90 %	12,47 %	11,58 %	12,86 %	13,42 %
Співвідношення великих ризиків до капіталу					
(i) сума великих відкритих позицій (великих ризиків)					
(ii) відкрита позиція великих депозитних установ щодо найбільших суб'єктів господарювання	202,61 %	191,44 %	171,06 %	187,36 %	165,92 %
(iii) відкрита позиція щодо афільованих структур та інших "пов'язаних" контрагентів					
Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів	За регіонами	За регіонами	За регіонами	За регіонами	За регіонами
Співвідношення валової позиції за фінансовими деривативами з боку активів до капіталу					
Співвідношення валової позиції за фінансовими деривативами з боку зобов'язань до капіталу					
Співвідношення прибутків (збитків) за фінансовими інструментами до валового доходу	7,21 %	8,25 %	7,45 %	16,46 %	4,07 %
Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	43,21 %	47,15 %	49,10 %	48,13 %	44,19 %
Серед між базовими ставками за кредитами та депозитами					
Серед між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками					
Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	95,05 %	74,90 %	64,86 %	48,36 %	43,14 %
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	44,58 %	50,48 %	51,45 %	60,32 %	58,25 %
Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	43,47 %	50,31 %	49,77 %	59,01 %	58,30 %
Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу					

Висновки. Таким чином, для оцінки стабільності фінансової системи і її найважливішої компоненти - банківської системи доцільно використовувати низку кількісних показників на основі об'єднання різних підходів, які дозволяють прогнозувати подальші тенденції розвитку банківської системи та розробляти заходи щодо моніторингу ризиків, які супроводжують операційну, фінансову та інвестиційну діяльність.

В умовах фінансової кризи і зростання кількості неплатоспроможних банків подальших досліджень вимагають: методичні підходи до розроблення показників фінансової стійкості банків згідно з вимогами МВФ; методичні рекомендації щодо реорганізації і реструктуризації неплатоспроможних банків; методи управління фінансовою стійкістю і надійністю банків з врахуванням менеджменту неякісних активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – М.: Международный валютный фонд, 2007. – 326 с.
2. Adam Geršl and Jaroslav Heřmánek Financial stability indicators: advantages and disadvantages of their use in the assessment of financial system stability: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imf.org>.
3. Global Financial Stability Report: Containing Systemic Risks and Restoring Financial Soundness - Statistical Appendix. – April 2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imf.org>
4. Miguel A. Segoviano and Charles Goodhart. Banking Stability Measures // IMF Working Paper WP/09/4. – January, 2009.
5. Показники фінансової стабільності системи банків України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

УДК 339.33:338.27 (477)

Куцик П. О., Вірт М. Я.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Висвітлюються основні проблеми діяльності оптових підприємств західного регіону, обґрунтовано механізми державного регулювання оптової ланки та необхідність посилення державного впливу на її розвиток і функціонування.

Ключові слова: оптова торгівля, оптове торговельне підприємство, товарооборот, товарні запаси.

Kucyk P. O., Virt M. Y.

CHALLENGES OF WHOLESALE TRADE DEVELOPMENT IN WESTERN REGION AND MAIN TRENDS OF THEIR SOLUTIONS

Highlights key problems of wholesale enterprises activity in western region, there were grounded mechanisms of state government of wholesale branches and the necessity of strengthening of state influence on their development and functioning.

Key words: wholesale trade, wholesale trade enterprise, goods turnover, wholesale inventories

Вступ. У зв'язку з трансформаційними процесами, що відбуваються в економіці України, зростає роль оптової торгівлі як на національному, так і на регіональному рівні. Розвиток оптової торгівлі на регіональному рівні розширює можливості оптових підприємств певного регіону в налагодженні господарських зв'язків між виробниками та споживачами.

Дослідження теоретичних і практичних проблем розвитку підприємств оптової торгівлі, формування сучасної торгової мережі відображені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Апопія, І. Бланка, А. Войчака, Н. Голошубової, І. Королькова, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, Ф. Котлера, Р. Монкріфа, В. Точиліна та інших. Проте існує низка проблем, які все ще залишаються невирішеними на рівні регіону.

Постановка завдання. Метою роботи є вивчення стану та рівня розвитку оптових підприємств Західного регіону та основних перешкод, що постають перед торговельними підприємствами та не дають їм змоги підвищити власну конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Виклад основного матеріалу. У першій половині 2009 р. нами було проведено дослідження торговельних підприємств Західного регіону, основним видом діяльності яких є оптова торгівля. Дослідження проводилось методом опитування управлінського апарату підприємств різних форм власності. З цією метою було розроблено та охоплено анкетами 60 підприємств, що здійснюють свою діяльність у Західному регіоні. Отримано відповіді від 45 підприємств.

Для отримання якомога повніших і достовірних відповідей було обумовлено, що цей звіт не буде містити посилань на конкретні підприємства, а інформація про їх діяльність залишиться конфіденційною. Були виявлені відмінності у відповідях підприємств з різним обсягом оптового товарообороту, що підтверджують дослідження багатьох проаналізованих даних. Хоча опитування зазначених підприємств не може абсолютно повно відобразити думку всіх керівників підприємств, що працюють у західному регіоні, ці підприємства – великі й малі, традиційні й нові – становлять вагому та репрезентативну вибірку.

Серед основних видів економічної діяльності досліджуваних підприємств основне місце займає оптова торгівля (55,4 %), роздрібна торгівля (28,4 %), посередницька діяльність (9,8 %), інші види діяльності (6,4 %). Для аналізу даних дослідження також використовується показник – обсяг оптового товарообороту. Розподіл підприємств оптової торгівлі за цим показником подано нами на рис. 1.

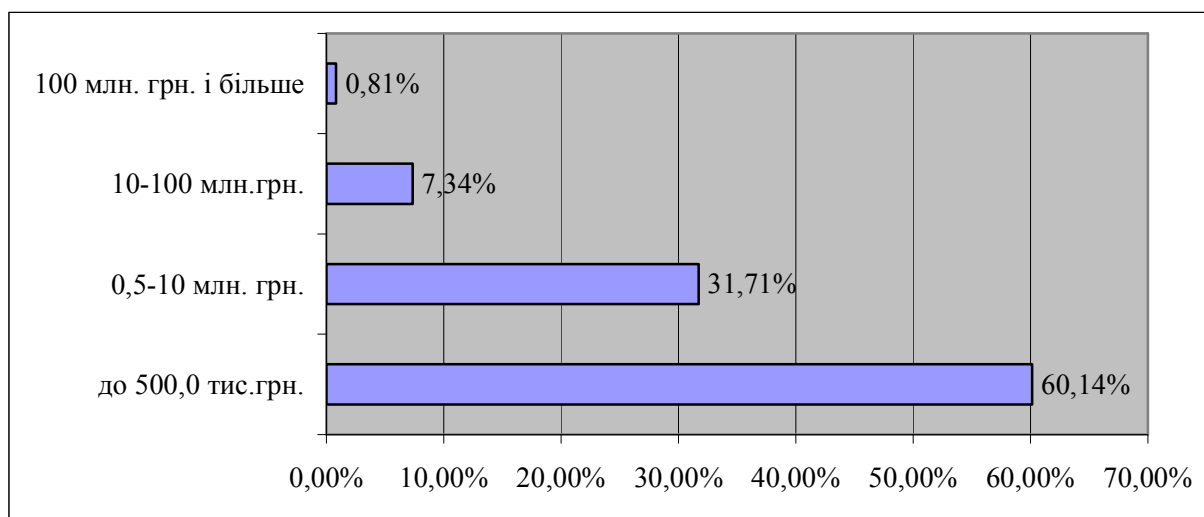

Рис. 1. Диференціація торговельних підприємств західного регіону за обсягом оптового товарообороту в 2008 році

Одним із завдань, які ставились під час дослідження, було достовірно оцінити стан підприємницького середовища в Україні на момент опитування. Так, частка керівників підприємств, які оцінили підприємницьке середовище в Україні як несприятливе, становить 45,7%, що значно перевищує частку тих респондентів, які дала йому позитивну оцінку (22,0%). Нейтральну оцінку підприємницькому середовищу дала майже третина керівників оптових підприємств – 32,3%.

Респонденти оцінювали також ставлення місцевих органів влади до оптової торгівлі саме в тій області, де вони розташовані. Більшість керівників оптових підприємств оцінили ставлення місцевих органів влади як незадовільне (56,7%). Позитивним вважали ставлення

місцевої влади 17,7% керівників торговельних підприємств, негативним – 25,7%. Позитивні оцінки переважають, якщо аналізувати середні дані по всіх опитаних підприємствах, але частка позитивних і негативних оцінок істотно відрізняється за областями Західного регіону. За кількістю позитивних оцінок лідирує Волинська область (52,3%), тоді як Закарпатська та Івано-Франківська області набрали найбільше негативних оцінок (відповідно, 47,5 % та 31,4 %).

Незважаючи на переважно негативну оцінку зовнішнього середовища, перспективи власного підприємства керівники оптових підприємств оцінюють не оптимістично. Так, 27,4% із них спрогнозували, що у 2010 р. ситуація в підприємстві покращиться. Ще 30,6 % вважають, що ситуація не зміниться, і лише 42,0% прогнозують погіршення ситуації на підприємстві.

Для оцінки масштабу діяльності оптових підприємств у західному регіоні під час опитування з'ясувалося, чи працює підприємство за межами області, в якій воно розташоване. Виявилось, що більшість оптових підприємств (62,75 %) працюють тільки в області, де розміщене підприємство. За межі області поширюється діяльність лише 37,3 %. Відмову працювати за межами своєї області керівники торговельних підприємств пояснюють, головним чином, малими обсягами оптового товарообороту (36,3 %). Така причина, як перешкоди з боку місцевих органів влади, виявилась актуальною тільки для 11,7 % підприємств, що не працюють за межами своєї області.

Простежується також пряма залежність між обсягами оптового товарообороту підприємства і територією, де воно працює. Зі зростанням обсягів оптової реалізації збільшується частка оптових підприємств, що працюють за межами області. Що стосується конкуренції на товарному ринку, то основними конкурентами вітчизняних оптових торговельних підприємств є вітчизняні ж підприємства: 77,7 % респондентів зазначили, що на внутрішньому ринку відчувають конкуренцію з боку вітчизняних підприємств. Конкуренцію з боку іноземних оптовиків відчувають 5,7 % оптових підприємств. Також 13,1 % керівників зазначили, що не мають конкурентів.

Серед усіх оптових підприємств областей західного регіону лише 6,4 % займаються експортом і 8,1 % – імпортом. Проте тільки 2,1 % оптових підприємств здійснюють одночасно як експортну, так імпорتنу діяльність. Оскільки серед оптових підприємств частка таких, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, залишається дуже малою, оптові торговельні підприємства є значним резервом для розвитку експортно-імпоротної діяльності та поліпшення державного платіжного балансу. З вказаних підприємств у 2008 році прибутковими були 36,4 %, збитковими – 47,7 %, беззбитковими – 19,9 %. Серед підприємств з різними обсягами оптового товарообороту частка збиткових у групі з обсягом товарообороту до 500 тис. грн досягнула 29,2 %, тоді як серед підприємств з обсягом оптового товарообороту 10-100 млн. грн збитковими є лише 11,3 % підприємств. У 2008 р. банківські кредити одержували 25,6% оптових підприємств, і це з великими труднощами. Частка оптових підприємств, що зверталися за кредитом, але не отримали його, становить 37,3 %. Не звертались до банків з метою одержання кредитів 27,1 % оптових підприємств.

Як показують дослідження, інвестиції (внутрішні і зовнішні) залучали лише 8,6 % оптових підприємств. У більшості випадків це пояснюється тим, що є складно знайти інвестора (22,6 %). Іншими причинами є інвестиційна непривабливість підприємства або галузі (відповідно, 17,4 % і 13,3 %). Важливим чинником є й небажання брати на себе великі зобов'язання перед інвесторами та неприйнятність вимог інвесторів – на це вказали 15,6 % керівників оптових підприємств, що не залучали зовнішніх інвестицій, тим більше в умовах сучасної кризи. Загалом дані про активність оптових підприємств у залученні кредитів та інвестицій свідчать про те, що в більшості випадків керівники цих підприємств вважають за краще розвиватись власними силами і не мають амбіцій щодо істотного розширення своєї діяльності.

Важливим показником рівня розвитку оптового підприємства є наявність засобів зв'язку, електронної пошти та доступу до мережі Інтернет. Цим забезпечені близько 50 % усіх підприємств оптової торгівлі, на яких проводилось дослідження (рис. 2). Хоча показники діяльності таких підприємств свідчать про їх доволі успішну роботу, масштаб діяльності

більшості підприємств оптової торгівлі залишається невеликим. Більшість цих підприємств працює лише в межах своєї області, не розширює власну діяльність і не залучає додаткових ресурсів (кредитів, інвестицій). Керівники оптових підприємств вважають, що їх підприємствам вдається успішно працювати навіть у несприятливому для ведення підприємницької діяльності середовищі.

На нашу думку, враховуючи значущість оптової ланки у функціонуванні сфери товарного обігу і сучасної національної економіки загалом, необхідно відновити те позитивне, що мало місце до початку кризи, та створити умови для подальшого розвитку.

У зв'язку з цим на даному етапі необхідно ефективними методами державного регулювання активно спрямовувати розвиток економіки у належне русло. Для реалізації цих завдань потрібно забезпечити:

- стимулювання розвитку оптової торгівлі шляхом оподаткування, кредитування та надання пільг залежно від виду оптового підприємства чи оптового посередника, їх спеціалізації, тобто від їх місця і ролі у сфері товарного обігу [1, с. 43-44];

- підвищення ролі оптових підприємств і ринків у збуті вітчизняної продукції;

- створення різноманітної структури оптових посередників за функціональним призначенням, розмірами, спеціалізацією, зоною діяльності, організаційно-правовими формами господарювання [2, с. 55]. Для формування більш ефективного конкурентного середовища і розвитку оптової торгівлі загалом потрібні оптові підприємства з повним циклом обслуговування (у переважній більшості) і ті, що спеціалізуються на виконанні окремих функцій [3, с. 261];

- впорядкування діяльності організованих і неформальних ринків, відновлення державного контролю якості товарів на всіх каналах продажу, забезпечення захисту прав споживачів;

- посилення впливу регіональних органів державного регулювання на розвиток оптової торгівлі та підвищення підприємницької активності, покладання на ці органи виконання таких завдань, як формування регіональної політики та її пріоритетів, забезпечення загальних принципів оподаткування й розробка особливостей їх застосування до оптових підприємств на регіональному рівні [4, с. 56];

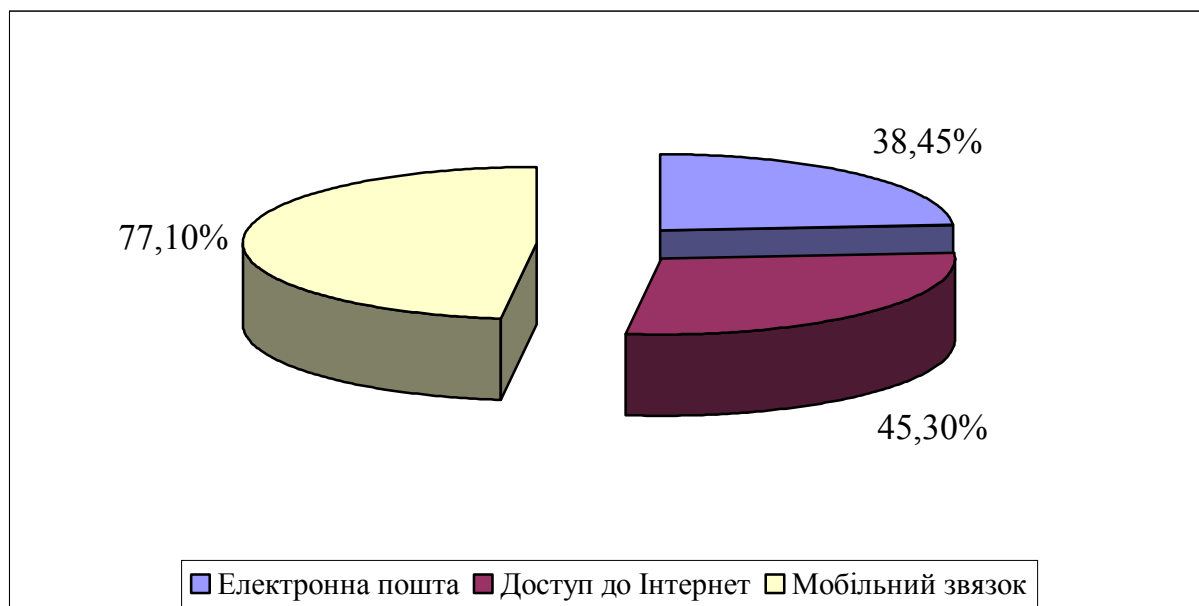

Рис. 2. Наявність в оптових підприємств мобільного зв'язку, електронної пошти та доступу до Інтернет в 2008 році

- створення різних нових видів об'єднань в оптовій торгівлі, у тому числі на принципах франчайзингу;

- формування ефективних каналів товароруку на товарних ринках, де оптова ланка повинна відігравати активну роль як організатор, координатор, інтегратор процесу управління товарними, інформаційними та фінансовими потоками [5, с. 32];
- впровадження на оптових підприємствах повного автоматизованого обліку товароруку та системи швидкого реагування на зміни кон'юнктури ринку і своєчасного доведення товару до роздрібно́ї торгівлі [6, с. 96];
- удосконалення маркетингової діяльності оптових підприємств;
- удосконалення процесу оптового продажу товарів, розширення номенклатури послуг, що надаватимуть оптові посередники товаровиробникам і підприємствам роздрібно́ї торгівлі;
- підтримання необхідної інтенсивності товаропотоків [7, с. 440-441];
- сприяння розвитку Інтернет-комерції в оптовій торгівлі, для чого слід створювати її мережеву інфраструктуру, програмне забезпечення, механізм формування договірних взаємовідносин між учасниками цього процесу;
- стимулювання розвитку сучасної складської мережі в оптовій торгівлі, зокрема комплексно механізованих та автоматизованих складів, а також сприяння розвитку самостійного складського бізнесу, складів гарантійного зберігання, консигнаційних, митно-ліцензійних [8, с. 26];
- оптимізація та легалізація мережі дрібних оптових підприємств [9, с. 149];
- удосконалення статистичної звітності оптових підприємств, а саме: показники їх діяльності (обсяг і структура оптового товарообороту і товарних запасів, чисельність працівників, витрати обігу, доходів та стан їх матеріально-технічної бази) слід подавати у розрізі їх організаційно-правових форм господарювання і власності;
- розширення банківського кредитування підприємств оптової торгівлі для розвитку оптового товарообороту, пов'язаного насамперед з експортними операціями, що дасть можливість поліпшити платіжний баланс.

Висновки. За кількісними і якісними показниками стану та розвитку вітчизняних оптових підприємств Україна суттєво відстає від аналогічних показників оптових підприємств високорозвинутих країн світу, з якими ми бажаємо інтегруватися та які набагато швидше виходять із економічної кризи. Це свідчить про те, що нагальною потребою є розвиток організаційно-економічного механізму функціонування підприємств оптової торгівлі на регіональному рівні.

Тому в подальших наукових дослідженнях доцільно розробити конкретні заходи щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування підприємств оптової торгівлі на регіональному рівні та визначити основні напрями розвитку оптових торговельних підприємств у 2010-2015 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шведчикова Т. М. Проблеми регулювання товарного обігу в Україні / Т. М. Шведчикова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 11. – С. 34-45.
2. Ковальов А. Г. Державне регулювання внутрішньої торгівлі та його пріоритетні напрями за умов ринкової трансформації / А. Г. Ковальов // Підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі і громадського харчування : зб. наук. праць. / [редкол.: О. І. Черевко та ін.] – Харк. держ. акад. технол. та орг. харчування. – Харків, 2000. – С. 52-55.
3. Голошубова Н. О. Організація торгівлі : [підручник для вищ. навч. закладів.] / Н. О. Голошубова. – К. : Книга, 2004. – 560 с.
4. Максимова І. Цели и задачи элементов комплекса маркетинг-микс в региональном маркетинге / И. Максимова // Маркетинг. – 2004. – № 3 (76). – С. 53-65.
5. Пустовойт О. Удосконалення системи обігу споживчих товарів / О. Пустовойт // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 28-33.
6. Височин В. І. Сучасні проблеми розвитку підприємств торгівлі в Україні / В. І. Височин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 92-96.

7. Осоріб Л. В. Актуальні проблеми розвитку оптової торгівлі в сучасних умовах / Л. В. Осоріб // Державне регулювання торгівлі в ринкових умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24-26 жовтня 2001 року) / [відп. ред. А. А. Мазаракі]. – К. : КНТЕІ, 2001. – С. 436-441.
8. Голошубова Н. Оптова торгівля споживчими товарами / Н. Голошубова // Діловий вісник. – 2002. – № 7. – С. 24-26.
9. Апопій В. В. Сучасні проблеми та стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України / В. В. Апопій // Вісник ДонНУЕТ : наук. журн. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – № 3/2. – С. 145-152.

УДК 65.012.8:33+658.0

Наконечна Н. В.

БЕЗПЕКА АВТОМАТИЗОВАНИХ ОБЛІКОВИХ СИСТЕМ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто поняття економічної безпеки підприємства. Висвітлено підходи до вирішення проблем забезпечення економічної безпеки на підприємстві засобами автоматизованих облікових систем.

Ключові слова: економічна безпека, система забезпечення економічної безпеки, автоматизовані облікові системи.

Nakonechna N. V.

AUTOMATIC ACCOUNTING SYSTEMS SECURITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

The notions of economic security of the enterprise is examined. The approaches of solution the problems of economic security providing on the enterprise by means of the systems of automatic calculations are presented.

Key words: economic security, system of economic security providing, systems of automatic calculation.

Вступ. Потреби менеджменту підприємств та інших користувачів в обліковій інформації змушують бухгалтерів оптимізувати процес обробки інформації, вдосконалювати форми обліку, змінювати ручний спосіб обробки інформації на комп'ютерний. Комп'ютери-зація вирішила багато проблем у системі бухгалтерського обліку. Разом з тим перед бухгалтерами підприємств виникли нові проблеми, зокрема, захист інформації від несанкціонованого втручання, юридична доказовість електронних первинних документів, можливість втрати чи псування інформації під час відключення електроенергії, проникнення комп'ютерних вірусів, захист облікової інформації тощо.

Нині одним з найважливіших показників і передумов успішного ведення бізнесу є використання сучасних автоматизованих систем облікової інформації. Їх застосування створює нові можливості для розвитку і оптимізації бізнес-процесів, підвищує продуктивність праці, ефективно використання ресурсів, підвищує якість управління бізнесом і наданням послуг. Таким чином, автоматизовані облікові системи необхідно розглядати як засіб вирішення бізнес-завдань і досягнення бізнес-цілей. Вони є потужним інструментом забезпечення економічної безпеки. Нерідко без використання сучасних комп'ютерів і програм сама підприємницька діяльність стає неможливою.

Актуальність досліджуваної теми полягає у тому, щоб визначити, які можливості мають і яку роль в забезпеченні економічної безпеки на підприємстві відіграють автоматизовані облікові системи.

Існує безліч думок щодо визначення поняття “економічна безпека підприємства”. Трагування вітчизняних і зарубіжних фахівців відрізняються за змістом. Безпеку розуміють як стан захисту важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Роль автоматизованих облікових систем у вирішенні проблем економічної безпеки цікавить фахівців кількох галузей знань: спеціалістів з облікових систем, бухгалтерів, менеджерів. Зокрема, ці проблеми досліджували такі науковці, як В. Загородній, С. Івахненко, О. Олексюк, В. Ситник, В. Шквір. Проте таке дослідження ускладнюється тим, що потребує компетентності дослідника як у бухгалтерському обліку, так і в сучасних автоматизованих системах і технологіях, а також у питаннях економічної безпеки. Тому проблеми автоматизованих систем бухгалтерського обліку вивчає небагато науковців і практиків.

Оцінка стану економічної безпеки підприємства деякою мірою нове явище в українській економічній теорії і практиці. Підприємство – це відокремлений, самостійний економічний комплекс, основною метою діяльності якого є виробництво продукції, робіт, послуг задля отримання економічної вигоди та задоволення соціальних потреб. Однак наявність прибутку не гарантує того, що підприємство зможе забезпечити власний розвиток, без якого неможлива стабільність у довгостроковому періоді. Економічна безпека підприємства – це спосіб розвиватися та працювати в умовах, які постійно змінюються як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі.

Л. І. Абалкін розглядає економічну безпеку підприємства як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність підприємства, його стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [1].

Д. Ковальов визначає економічну безпеку підприємства як захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності [5].

Вітчизняні фахівці визначають економічну безпеку підприємства як наявність у нього достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу, а також для забезпечення стабільності функціонування цього підприємства в майбутньому [4].

Постановка завдання. На сучасному підприємстві інформація є важливим виробничим ресурсом, без якого неможлива управлінська діяльність. Великого значення набувають методи обробки та використання інформації, а також технічні засоби, завдяки яким стало можливим перетворення даних в інформаційний ресурс. Тому автоматизована система підприємства є сьогодні важливим інструментом для здійснення управлінських функцій.

Основна мета дослідження – це узагальнення характеристик економічної безпеки підприємства та висвітлення комплексу заходів щодо її забезпечення в умовах автоматизованих облікових систем.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” [2] комп’ютерна інформаційна система бухгалтерського обліку (КІСБО) визначається як автоматизована система (АС). В автоматизованих системах бухгалтерського обліку здійснюється обробка облікової інформації.

Інформація в АС — це сукупність усіх даних і програм, які використовуються в АС незалежно від способу їх фізичного та логічного подання.

Обробка інформації — вся сукупність операцій (збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрація), які здійснюються за допомогою технічних і програмних засобів, включаючи обмін каналами передачі даних.

Інформація, створена в комп’ютерній системі бухгалтерського обліку підприємства, за Законом України “Про інформацію” [3] є власністю цього підприємства.

Автоматизовані облікові системи (АОС), які використовуються на підприємстві, мають уразливі місця. Загроза АОС — це потенційне використання уразливого місця. Є дві категорії загроз: активні та пасивні.

Активні загрози охоплюють комп’ютерне шахрайство та комп’ютерний саботаж.

Пасивні загрози — це помилки системи (пошкодження окремих компонентів обладнання) та катастрофи. Доступність ризику (незахищеність) інформаційних систем

бухгалтерського обліку призводить до надмірних втрат, недостатніх доходів, втрати активів, недоступного обліку, перешкод у бізнесі (закриття бізнесу), санкцій, збитків з вини конкурентів, шахрайства та присвоєння.

Загрозу системі економічної безпеки на підприємстві в разі функціонування автоматизованих облікових систем можуть становити три групи осіб, а саме: 1) персонал, який працює з автоматизованими системами; 2) користувачі; 3) зловмисники.

Персонал, який працює з автоматизованими обліковими системами — це фахівці з обслуговування комп'ютерів, програмувальники, оператори мережі, адміністративний персонал інформаційних систем, фахівці з контролю за даними.

Користувачі складаються з різних груп людей, яких можна відрізнити від інших, оскільки їх функціональна сфера належить до сфери обробки даних. У автоматизованих облікових системах — це бухгалтери, матеріально відповідальні особи та управлінці.

Зловмисники — це будь-які сторонні особи, які під'єднуються до обладнання, електронних даних і файлів без належного дозволу.

Використання АОС в системі економічної безпеки на підприємстві забезпечується шляхом:

- дотримання суб'єктами правових відносин норм, вимог і правил організаційного та технічного характеру щодо захисту оброблюваної інформації;

- використання засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку та всієї АОС, засобів захисту інформації, які відповідають встановленим вимогам щодо її захисту (мають відповідний сертифікат);

- перевірки відповідності засобів обчислювальної техніки, програмного забезпечення, засобів зв'язку та всієї АС встановленим вимогам щодо захисту інформації (сертифікація засобів обчислювальної техніки, засобів зв'язку і АС);

- здійснення контролю за захистом інформації.

Результатами порушення прав захисту інформації в автоматизованих облікових системах можуть бути: витік інформації, втрата інформації, підробка інформації, порушення роботи АОС [4].

Автоматизованою системою безпеки на підприємстві має управляти головний спеціаліст з безпеки, який повинен звітувати безпосередньо керівнику за кожен фазу життєвого циклу автоматизованих облікових систем.

Існує два основних підходи до аналізу вразливих місць і загроз автоматизованих облікових систем на підприємстві – кількісний та якісний.

Кількісний підхід до оцінки ризику — кожен рівень ризику потенційних збитків обчислюється як результат добутку вартості окремого збитку та вірогідності його виникнення. При застосуванні кількісного підходу може бути складно оцінити кожен випадок збитку та вірогідність його виникнення, а також передбачити майбутні події.

Якісний підхід до оцінки ризику показує вразливі місця та загрози системи, суб'єктивно розставляючи їх у порядку значущості для сукупної доступності компанії ризику потенційних збитків.

Незалежно від методів, які застосовуються, будь-який аналіз має містити оцінку ризиків, які впливають на припинення виробництва, втрату програмного забезпечення, втрату даних, апаратного забезпечення, виробничих потужностей, послуг і працівників.

У разі ефективного застосування АОС нівелювання ризиків, які пов'язані з безпекою підприємства, можна передбачати в чотири етапи:

- ідентифікація засобів захисту на визначеній ділянці автоматизованої системи;

- оцінка надійності засобів захисту на цій ділянці;

- оцінка ймовірності, що акт порушення безпеки буде успішний з огляду на набір засобів захисту на цій ділянці автоматизованої системи й їх надійність;

- оцінка втрат, що понесе підприємство, якщо акт порушення безпеки обійде засоби захисту в цьому місці автоматизованої системи.

Аналіз чотирьох етапів ризиків, пов'язаних з безпекою підприємства у випадку використання автоматизованих облікових систем, дозволяє визначити їх слабкі місця. Ризик, пов'язаний з безпекою, – це очікуваний розмір втрат за визначений період з огляду на надійність засобів захисту. Слабкі місця виникають внаслідок того, що немає ніякого засобу для запобігання акту порушення безпеки або є імовірність, що засіб забезпечення безпеки на визначеній ділянці автоматизованої системи не спрацює проти специфічного інциденту, що відбудеться.

Управління загрозами здійснюється через запровадження заходів безпеки та планів на випадок непередбачених подій.

Заходи безпеки передбачають попередження та розпізнання загроз.

Для захисту інформації в автоматизованих облікових системах створюють комп'ютерну систему безпеки. Комп'ютерні системи безпеки розробляють на основі застосування визначених методів аналізу систем, розроблення, впровадження, функціонування оцінки та контролю (табл. 1).

Таблиця 1

Роль АОС в забезпеченні економічної безпеки на підприємстві

№ п/п	Життєвий цикл	Автоматизовані облікові системи
1	Аналіз систем	Аналіз уразливих місць системи з огляду на загрози та пов'язані з ними ризики потенційних збитків на підприємстві.
2	Розроблення систем	Розроблення засобів економічної безпеки на підприємстві та планів на випадок непередбачених подій для контролю визначених ризиків потенційних збитків.
3	Впровадження систем	Запровадження розроблених заходів у використанні автоматизованих облікових систем в системі економічної безпеки.
4	Функціонування систем, оцінка та контроль	Випробування автоматизованої облікової системи та оцінка її ефективності і результативності. Внесення коригувальних змін відповідно до обставин, які виникають на підприємстві.

Що стосується організаційної структури автоматизованих облікових систем, то керівництво може застосувати такі дії: розподіл обов'язків, нагляд, вимушені відпустки та зміна роботи (посади), подвійний контроль, “судовий облік” (опис діяльності осіб, зацікавлених у попередженні та розпізнанні шахрайства і злочину службовців). Розподіл обов'язків передбачає розподіл функцій дозволу й запису операцій, розподіл функцій дозволу й зберігання активів, розподіл функцій запису операцій й зберігання активів. При цьому застосовують такі контрольні процедури як перевірка виконання операцій відповідно до розподілених обов'язків, перевірка застосування затверджених бланків документів і записів, перевірка здійсненого доступу до активів відповідно до санкцій керівництва, незалежні перевірки стану активів у підзвітності матеріально відповідальних осіб і результатів їх діяльності, перевірка процесу обробки інформації відповідно до дозволів, її точності, повноти окремих операцій.

На тих підприємствах, на яких організація управління та обліку перебуває у незадовільному стані, створення й використання автоматизованої системи бухгалтерського обліку здатне не лише прискорити процес обробки інформації, а й істотно впорядкувати та удосконалити його. Така можливість зумовлена тим, що автоматизований спосіб обробки облікової інформації вимагає формального та чіткого опису облікових процедур у вигляді алгоритмів, що впорядковує виконання обов'язків обліковими працівниками [4].

Ведення обліку в умовах автоматизованих облікових систем залежить від таких факторів: рівня автоматизації бухгалтерського обліку та контролю, наявності методик проведення автоматизованого обліку, ступеня доступності облікових даних, складності

обробки інформації. При цьому велике значення мають власні характеристики системи обробки даних, оскільки вони впливають на ступінь розробленості бухгалтерської системи.

Висновки. Облік є важливою функцією управління, і багато нових концепцій менеджменту побудовані саме з огляду на автоматизовані облікові системи, які відіграють значну роль на сучасних підприємствах. Вони безпосередньо обслуговують процеси планування та прийняття рішень, допомагають розробити номенклатуру і технологію виготовлення та реалізації товарів і послуг. Так, на думку зарубіжних вчених, саме бухгалтери найбільшим чином сприяли впровадженню комп'ютерних технологій в господарську практику підприємства.

Отже, із впровадженням автоматизованих облікових систем на підприємстві бухгалтери та управлінці отримують численні переваги. Для цього на підприємстві потрібно створити ефективну автоматизовану облікову систему з найменшими витратами, підібрати та навчити персонал роботи з нею, вибрати структуру комп'ютерної бухгалтерії для того, щоб ефективно забезпечити економічну безпеку на підприємстві.

Незважаючи на те, що в Україні прийнята і діє низка відповідних нормативних актів, проблема функціонування автоматизованих облікових систем в системі економічної безпеки при застосуванні комп'ютерних програм бухгалтерського обліку на підприємствах досі не вирішена.

Тому напрямом подальших наукових досліджень є аналіз сукупності зовнішніх факторів, які будуть сприяти дотриманню економічної безпеки окремого підприємства і знижувати ризик виникнення викривлень в обліку через несприятливі зовнішні впливи на автоматизовану облікову систему підприємства, а також формування множини показників, за значенням яких можна виявляти, контролювати та нівелювати негативні тенденції у прийнятті рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 4-13.
2. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 05.07.94 р. №81//94-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.92р. №1642 III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Ивахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: навч. посібник / С. В. Ивахненко; [4-те вид., випр. і доп.]. – К.: Знання, 2008. – 343с.
5. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – С.48-52.

УДК 303.101.54:336.711

Ніконенко У. М.

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМ

Висвітлено процес періодизації монетарної політики в Україні та проблемні аспекти її розвитку в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: монетарна політика, грошово-кредитна політика, періодизація.

STRUCTURAL UPHEAVAL IN MONETARY POLICY OF UKRAINE REALIZATION IN THE REFORMS

The process of periodization of monetary policy of Ukraine and the problems aspects of its development in European integration are considered.

Key words: monetary policy, money-credit policy, periodization.

Вступ. Ефективна монетарна політика забезпечує розширене відтворення та розвиток національної економіки. Майже в усьому світі монетарна політика вважається найбільш дієвим засобом державного управління економічними процесами. Дослідження етапів розвитку монетарної політики та її впливу на стан грошово-кредитного ринку дозволить розробити дієві заходи щодо запобігання процесам рецесії та встановлення інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання.

Проблеми періодизації процесу розвитку монетарної політики в Україні досліджували вітчизняні вчені-науковці, зокрема, О. Дзюблюк, В. Геєць, А. Гриценко, Н. Гребеник, О. Затварська, О. Петрик, М. Савлук, В. Стельмах та ін.

Постановка завдання. Україна в процесі реалізації монетарної політики пройшла складний шлях, який від початку перехідного періоду і до сьогодні набув протилежної спрямованості. В економічній літературі не існує єдиного погляду на періодизацію процесу розвитку монетарної політики та чітких критеріїв, за якими здійснювався її розподіл на періоди (етапи). Таким чином, мета статті – провести періодизацію процесу монетарної політики за визначеними критеріями.

Виклад основного матеріалу. Вибираючи за основу в процесі періодизації монетарної політики показник рівня інфляції та методи боротьби з нею, пройдений шлях, на нашу думку, можна умовно поділити на п'ять періодів, кожен з яких характеризувався відповідними діями уряду та НБУ щодо досягнення стабільності національної грошової одиниці.

Оскільки економічний розвиток України в 1991 р. був визначений ще колишнім Держпланом та Держбанком СРСР і здійснювався під впливом загальносоюзних факторів, він не був показовим для характеристики монетарної політики України, тому першим періодом розвитку монетарної політики вважаємо 1992-1995 рр.

У 1992 р. в країні спостерігалось погіршення фінансового стану державного сектора економіки, виникнення значного дефіциту держбюджету, подальше зростання цін, що негативно позначилося і на монетарній політиці, спричинило її непослідовність і низьку ефективність. У цей час Національний банк, керуючись насправді зовсім не ринковими закономірностями, а адміністративними рішеннями уряду та Верховної Ради, продовжував здійснювати політику грошово-кредитної експансії.

Стримати девальвацію купонокарбованця адміністративним методом не вдавалося через великий попит на російські рублі та порівняно незначну їх пропозицію. Підтримання курсу економічними методами було неможливим, оскільки лише розпочиналося формування валютних резервів НБУ. Кредити, що надавалися Україні, повністю використовувалися на потреби держави. Проводити валютні інтервенції для стабілізації курсу карбованця було заборонено [11, с.3].

У наступні роки економічна ситуація в країні погіршувалася, що сповільнювало реформи. Національний банк не застосовував більшість традиційних інструментів монетарного регулювання. Отже, необхідно було замість політики грошово-кредитної експансії проводити антиінфляційну монетарну політику, курс на здійснення якої було взято у 1994 р.

Варто зазначити, що антиінфляційна програма не була підтримана владними структурами, що відчутно гальмувало антиінфляційні зусилля НБУ. Таким чином, стабілізаційні результати були обмежені переважно монетарною сферою і на виробництво та державні фінанси практично не вплинули. Підтвердженням означеного було те, що в 1994 р. зафіксо-

вано найбільший за всю історію України виробничий спад – майже 23% (табл.1) і спостерігалось уповільнення трансформаційних процесів (приватизації, реструктуризації) [6, с.171].

Таблиця 1

Показники економічного розвитку України на першому етапі реалізації монетарної політики

Показники	Період (роки)			
	1992	1993	1994	1995
Темпи приросту ВВП, % до попереднього року	-9,9	-14,2	-22,9	-12,2
Індекс споживчих цін, %	2100	10256	501	282
Середньорічний темп зростання інфляції, %	538,5	488,4	4,88	56,3
Дефіцит Зведеного бюджету, % до ВВП	-13,8	-5,1	-8,9	-6,6
Обсяг кредитних вкладень в економіку України, млн грн	27	406	1558	4078
Грошова маса в обігу, млн грн	25	482	3216	6930
Темпи зростання грошової маси, % до попереднього року	11 р.	19 р.	7 р.	2 р.
Офіційний середньорічний валютний курс, крб. / долар США	208	4539	31700	147463
Девальвація крб. щодо долара США, %	-	-1876	-726	-72

Джерело: www.bank.gov.ua/Macro/pok.

Згодом відбулися помітні якісні зміни у грошово-кредитній політиці, зокрема спостерігався активний розвиток ринкових методів та інструментів впливу банківської системи на грошову масу та інфляційні процеси. Досягнуто істотного гальмування темпів зростання грошової маси та інфляції. Проведено низку важливих структурних реформ, зокрема, лібералізацію і децентралізацію ціноутворення, валютного та інвестиційного ринків, приватизацію дрібних підприємств, підвищення рівня реальності державного бюджету та урізноманітнення джерел його монетизації, що зумовило певні позитивні зрушення в загальноекономічній ситуації країни. У цей період суттєво підвищилась реальність і дієвість процентної політики НБУ. Облікова ставка відповідно реагувала на зміну рівня інфляції. Позитивний щодо інфляції рівень облікової ставки сприяв зростанню банківських депозитів. Проте, незважаючи на окремі позитивні наслідки в антиінфляційній політиці, економіка України наприкінці першого періоду так і не вийшла з кризового стану. Надто високим залишався рівень інфляції (282%). За таких умов капіталізація грошей в офіційному секторі економіки все ще була невисокою, що унеможливило формування інвестиційних джерел, без яких складно зупинити спад виробництва.

Загалом період 1992-1995 рр. характеризувався покриттям значних обсягів бюджетного дефіциту тільки за рахунок кредитних емісій Національного банку. Зовнішнє фінансування йшло переважно на поточні видатки. Це зумовило розкручування інфляції до гіперінфляції, в країні спостерігалось зниження реального ВВП.

На другому етапі (1996-1999 рр.) економічного розвитку грошово-кредитна політика проводилася в межах загальноекономічної політики, узгоджувалася з її завданнями й мала чітко виражене антиінфляційне спрямування.

У країні спостерігався розвиток фондового ринку державних цінних паперів, які емітувалися у вигляді облігацій внутрішньої державної позики. Набули подальшого розвитку методи та інструменти грошово-кредитної політики. НБУ вдалося розширити застосування економічних засобів впливу на суб'єктів грошового ринку, що посилило вплив монетарних заходів та сприяло стабілізаційним процесам в економіці.

Важливу роль відіграло запровадження центральним банком ломбардного кредитування під заставу державних цінних паперів та угод РЕПО. Це значно розширило можливості комерційних банків управляти своєю ліквідністю, а також можливості НБУ впливати на грошову масу.

Подальша лібералізація валютного ринку, поліпшення умов для діяльності іноземних інвесторів, збільшення фінансової допомоги від міжнародних організацій дали можливість збільшити валютні резерви країни.

Після фінансового краху в Росії у серпні 1998 р. на грошово-кредитному, валютному та фондовому ринках України сталися зміни, що свідчили про наростання фінансової скрути в країні. Загострилися проблеми своєчасного погашення урядом зобов'язань за державними цінними паперами та інших боргових зобов'язань як зовнішніх, так і внутрішніх. Наслідком була значна втрата валютних резервів НБУ.

Девальвація курсу гривні (на 80%) щодо долара США та інших іноземних валют призвела до втрати довіри до гривні та банківської системи загалом, зниження ліквідності комерційних банків. Підвищення рівня інфляції (з 10% у 1997 р. до 20% у 1998 р.) у зв'язку з ажіотажним попитом на іноземну валюту призвело до зростання рівня доларизації економіки (табл. 2) [14, с.3].

Таблиця 2

Показники економічного розвитку України на другому етапі реалізації монетарної політики

Показники	Період (роки)			
	1996	1997	1998	1999
Темпи приросту ВВП, % до попереднього року	-10,0	-3,0	-1,9	-0,2
Індекс споживчих цін, %	140	110	120	119
Середньорічний темп зростання інфляції, %	49,6	78,6	109,1	99,2
Дефіцит Зведеного бюджету, % до ВВП	-4,9	-6,6	-2,2	-1,5
Обсяг кредитних вкладень в економіку України, млн грн	5452	7295	8873	11787
Грошова маса МЗ, млн грн	9364	12541	15705	22070
Темпи зростання грошової маси, % до попереднього року	135,1	133,9	125,2	140,5
Офіційний середньорічний валютний курс, (грн/долар США)	1,8295	1,8617	2,4495	4,1304
Девальвація гривні щодо долара США, (%)	-5	-1	-80	-52

Джерело: www.bank.gov.ua/Macro/pok.

Проте завдяки вжитим стабілізаційним заходам наприкінці року вдалося перейти до дій, спрямованих на збалансування попиту та пропозиції грошей. Національний банк продовжував роботу щодо подальшого поліпшення ситуації на фінансовому ринку, закріплюючи позитивні тенденції розвитку грошових агрегатів [14, с.4].

Лише в 1999 р. почалися стабілізаційні процеси в Україні. Утримання інфляції на відносно низькому рівні (19%), контроль за динамікою грошової маси шляхом встановлення межі її приросту, відмова від прямого кредитування дефіциту держбюджету, збільшення частки кредитної емісії, спрямованої на рефінансування комерційних банків, дотримання позитивного щодо темпів інфляції рівня облікової ставки НБУ свідчило про певне підвищення дієвості грошово-кредитних важелів регулювання економіки [5, с.307].

Загалом, на другому етапі грошово-кредитна політика стала жорсткішою, що дало можливість поступово знизити рівень інфляції, скоротити дефіцит держбюджету, призупинити темпи падіння виробництва та доходів населення, однак відновити їх зростання так і не вдалось.

Третій період (2000-2004 рр.) розвитку монетарної політики характеризувався стійкими ознаками економічного зростання. Національний банк використовував нормативно забезпечені механізми та інструменти регулювання грошово-кредитного ринку, притаманні роботі центральних банків економічно розвинутих країн [3, с.17].

Девальвація гривні у 2000 р. була найнижчою за останні три роки – курс гривні знизився всього на 4,18% (табл. 3). Варто зазначити, що економічне зростання в Україні відбувалося за рахунок збільшення експортного постачання в країни ЄС та СНД, завдяки чому сальдо поточного рахунку платіжного балансу було позитивним (1658 млн дол. США) [10, с.10].

Таблиця 3

Показники економічного розвитку України на третьому етапі реалізації монетарної політики

Показники	Період (роки)				
	2000	2001	2002	2003	2004
Темпи приросту ВВП, % до попереднього року	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1
Індекс споживчих цін, %	126	106	99	108	112
Середньорічний темп зростання інфляції, %	105,9	84,1	93,4	109,1	103,7
Дефіцит Зведеного бюджету, % до ВВП	+0,6	-0,3	+0,7	-0,2	-3,2
Обсяг кредитних вкладень в економіку України, млн грн	19574	28373	42035	67835	88579
Грошова маса М3, млн грн	32252	45755	64870	95043	125801
Темпи зростання грошової маси, % до попереднього року	146,1	141,9	141,8	146,5	132,4
Офіційний середньорічний валютний курс, грн /долар США	5,4402	5,3721	5,3266	5,3327	5,3192
Девальвація (-), ревальвація (+) гривні щодо долара США, %	-4,18	+2,5	-0,6	+0,0169	+0,4895

Джерело: www.bank.gov.ua/Macro/pok.

Збільшення експорту і зростання валютних надходжень в Україну дало змогу Національному банку суттєво поповнити свої валютні резерви.

Однак збільшення резервів НБУ та купівля валюти на ринку призвели до зростання рівня інфляції – 26%, замість передбачуваних 18% [1, с. 23].

Тогочасний уряд пояснював значні темпи інфляції у 2000 р. помилковою ціновою та емісійною політикою минулих років. Зокрема, однією з причин зростання грошової маси було погашення заборгованостей за соціальними виплатами перед виборами 1999 р., що було дуже обтяжливим для економіки, яка перебувала у стані стагнації.

Необхідно зазначити, що ефективна процентна політика НБУ в 2000 р. стимулювала подальше поживлення економіки загалом. Національний банк здійснював політику кредитної експансії, наслідком якої було зростання ліквідності комерційних банків і суттєве здешевлення кредитних ресурсів.

Значне збільшення грошової маси за низьких значень інфляції (6%) та продовження процесу ремонетизації позитивно характеризувало монетарну політику та сприяло зростанню попиту на гроші [11, с.7].

Запобігання значному зміцненню курсу з метою сприяння експортній діяльності та підтримання високих темпів економічного зростання було важливим завданням Національ-

ного банку, яке реалізовувалося шляхом активної політики інтервенцій та збалансованого валютного регулювання [12, с.4].

Перехід від повільного розвитку економіки на початку 2002 р. до поживлення виробництва в другому півріччі привів до збільшення обсягів фінансових ресурсів, що позначилося на обсягах пропозиції грошової маси, темпи зростання якої прискорились. Основними чинниками дефляції в цей період були значний врожай 2001-2002 рр., стабільний обмінний курс та продовження ремонетизації економіки [9, с.91].

У 2003 р. в країні спостерігалось прискорене зростання грошової маси та інфляції. Тому НБУ у здійсненні монетарної політики ставив за мету підтримку стабільності валютного курсу та стримування інфляційних процесів, які після дефляційних тенденцій попереднього року знову відновилися.

Через виникнення напруженої ситуації на міжбанківському кредитному ринку і необхідність сприяння відновленню ліквідності банківської системи Національний банк наприкінці року вдався до проведення ліберальнішої грошово-кредитної політики. В умовах збереження режиму керованого плаваючого валютного курсу НБУ здійснював активну політику інтервенцій і викупував надлишкову пропозицію іноземної валюти на ринку з метою нарощування міжнародних резервів.

Ситуація на грошово-кредитному ринку в 2004 р. була неоднозначною. До вересня спостерігалось динамічне зростання всіх монетарних показників внаслідок збільшення попиту на гроші в умовах значних темпів економічного зростання, а вже наприкінці 2004 р. (жовтень-листопад) з'явилися перші тривожні ознаки на грошово-кредитному ринку, які значною мірою були зумовлені пом'якшенням фіскальної політики уряду, появою додаткових готівкових коштів, і, як наслідок, зростанням девальваційних очікувань населення. Політична нестабільність (період президентської виборчої кампанії) зумовила рекордні за всю історію обсяги відпливу іноземної валюти з банківської системи. Так, за вересень-грудень 2004 р. згідно з даними НБУ ця сума становила 3,7 млрд дол. США, що вказує на значну залежність платіжного балансу України від політичних чинників [4, с.321].

Проте Національний банк вжив відповідних заходів і у другій половині грудня стали помітними ознаки стабілізації. Поступове призупинення відпливу депозитних коштів банків, зменшення попиту на іноземну валюту поліпшило ліквідність банківської системи та динаміку монетарних показників.

Таким чином, макроекономічною особливістю періоду 2000-2004 рр. була прив'язка гривні до долара США, оскільки саме курс національної валюти був якорем макроекономічної стабілізації.

Четвертий період (2005 р. - вересень 2008 р.) характеризувався демократичними процесами в країні, які позитивно вплинули на прозорість економіки. Вона була визнана ринковою з боку ЄС та США.

В умовах політичної нестабільності, погіршення макрофінансової ситуації великий приплив іноземного капіталу змушував НБУ регулярно викупувати надлишок іноземної валюти до золотовалютних резервів. Це призвело до зростання грошової маси в обігу та інфляції.

Отже, першорядним завданням НБУ став пошук важелів стримування припливу спекулятивних капіталів (через обмеження доступу нерезидентів на ринок ОВДП, удосконалення інструментів збалансування валютного ринку тощо).

Економічна динаміка наступних років характеризувалася тенденцією поступового підвищення темпів економічного зростання. Позитивною його ознакою було відновлення інвестиційного складника. Важливу роль при цьому відіграли кредити банківської системи.

Показники економічного розвитку України на четвертому етапі реалізації монетарної політики

Показники	Період (роки)			
	2005	2006	2007	2008 (січень - серпень)
Темпи приросту ВВП, % до попереднього року	2,7	7,3	7,6	7,1
Індекс споживчих цін, %	110	112	117	114,8
Середньорічний темп зростання інфляції, %	98,2	101,8	104,5	98,1
Дефіцит Зведеного бюджету, % до ВВП	-1,8	-0,7	-1,1	+2,3
Обсяг кредитних вкладень в економіку України, млн грн	143418	245226	426863	547841
Грошова маса (М3), млн грн	194071	261063	396156	474883
Темпи зростання грошової маси, % до попереднього року	154,3	134,5	151,7	119,9
Офіційний середньорічний валютний курс, грн / долар США	5,1247	5,05	5,05	4,8446

Джерело: www.bank.gov.ua/Macro/pok.

На динаміку монетарних агрегатів мали значний вплив зміни в показниках платіжного балансу. Однак, якщо у попередні роки це сприяло прискореному розширенню грошової пропозиції, то у 2006 р. дефіцит торговельного балансу зумовив уповільнення динаміки монетарних агрегатів. Таким чином, темпи зростання грошової маси були найнижчими (34,5%), починаючи з 2000 р., крім показника 2004 р. (32,4%), коли спостерігався значний відплив коштів з країни, тимчасовий відплив депозитів з банківської системи та зменшення кредитної активності банків [2, с.27].

У 2006 р. НБУ був змушений забезпечувати рівень грошової пропозиції шляхом регулювання вимог із формування банками обов'язкових резервів (вивільнення коштів обов'язкових резервів у 2006 р. становило понад 10 млрд грн, при цьому середній розрахунковий норматив обов'язкового резервування за 2006 р. становив 4,3% порівняно з 6,6% у 2005 р.) [7]. Отже, обов'язкові резерви послужили оперативним інструментом підвищення ліквідності банківської системи України, тоді як у світовій практиці монетарного регулювання за допомогою цього інструменту центральні банки впливають на процес мультиплікації грошей. Необхідно зазначити, що незначна роль операцій з рефінансування (37,4%) певним чином послаблювала стимулювальний вплив грошово-кредитної політики на інвестиційні процеси [13, с.183].

У цей період масштабний вплив капіталів з економіки України та погіршення торговельного балансу призвели до підвищення попиту на іноземну валюту та скорочення обсягів золотовалютних резервів. Наступне зростання попиту на іноземну валюту спостерігалось у вересні-грудні 2006 р. і збіглося в часі з розгортанням конфлікту між гілками влади та збільшенням негативних очікувань на тлі напружених переговорів з Росією щодо обсягів та ціни поставок газу у 2007 р. Проте завдяки активній валютній політиці обмінний курс гривні залишався стабільним. Весь 2006 р. офіційний курс гривні до долара США становив 5,05 грн/дол. США і майже не відрізнявся від ринкового значення. Така динаміка номінального курсу гривні мала позитивний вплив на розвиток виробництва, оскільки стимулювала експорт [8]. Таким чином, впродовж 2006 р. валютні інтервенції НБУ залишалися основним каналом наповнення грошового ринку.

У 2007 р. основним чинником розширення пропозиції було суттєве збільшення видатків бюджету переважно соціального характеру (підвищення зарплат та пенсій, фінансування виборів тощо). Внаслідок прискороеного зростання доходів населення стало платоспроможним клієнтом банку. Таким чином, кредитний бум був наслідком не м'якої монетарної політики, а експансивної соціальної.

Враховуючи чинники, які впливали на грошово-кредитний ринок, НБУ зважено вживав заходи рестрикційного характеру. Адекватною до ситуації на грошово-кредитному ринку була й процентна політика.

Таким чином, впродовж четвертого періоду вдалося подолати перманентну девальвацію та досягти курсової стабільності, наростити міжнародні валютні резерви, підвищити довіру до національної грошової одиниці й забезпечити стале економічне зростання.

Жовтень 2008 р. - по сьогодні – період монетарної політики, для якої характерним є введення нового курсу, який супроводжується зростанням рівня інфляції, девальвацією гривні, падінням рівня виробництва та скороченням показника монетизації економіки України.

Висновки. Проведене дослідження показало, на нашу думку, доцільність здійснення Національним банком України політики таргетування інфляції як пріоритетного напрямку у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці. Перспективою подальших досліджень є оцінка монетарної політики НБУ в умовах поглиблення макроекономічної нестабільності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береславська О. Стабільність гривні – успіх 2000 року / О. Береславська // Вісник НБУ. – 2001. – № 2 – С.23.
2. Бюлетень НБУ – 2007. – №3. – С.27.
3. Гребеник Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні / Н. Гребеник // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 12-22.
4. Дзюблюк О. В. Валютна політика: підручник / О. В. Дзюблюк. – К.: Знання, 2007. – 422с.
5. Дзюблюк О. Грошово-кредитний механізм регулятивного впливу Національного банку України на динаміку економічного розвитку / О. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2007. – Т. 6 (№ 3). – С.294-311.
6. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки / Дзюблюк О. В. – К.: Поліграфкнига, 2000. – С.171.
7. Монетарний огляд за 2006 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Основні засади грошово-кредитної політики на 2007 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Петрик О. І. Аналіз чинників інфляції та її прогнозування в Україні / О. І. Петрик, Ю. О. Половнєв // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 11. – С.91.
10. Платіжний баланс України за 2002 рік. – К., 2003. – С.10.
11. Савлук М. Грошово-кредитна політика як фактор економічної стабілізації в Україні / М. Савлук // Вісник НБУ. – 1997. – № 9. – С.50-56.
12. Стельмах В. Огляд монетарної політики в Україні за 1991-2001 рр. / В. Стельмах // Вісник НБУ. – 2002. – № 7. – С.3.
13. Стельмах В. Монетарна політика як один із ключових факторів економічного зростання / В. Стельмах // Вісник НБУ. – 2002. – № 1. – С.4.
14. Шелудько Н.М. Грошово-кредитні важелі стимулювання інвестиційних процесів в Україні / Н. М. Шелудько // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №5 (71). – С.183.
15. Ющенко В. Здобутки і втрати минулого року / В. Ющенко// Вісник НБУ. – 1999. – № 2. – С.3.

Чаус В. М.

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Досліджено суть та еволюцію поняття “планування” та обґрунтовано використання цього поняття у теорії та практиці. З’ясовано відмінності між традиційним і новим підходом до системи планування в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: планування, система планування, перехідна та ринкова система господарювання.

Chays V. M.

ENTERPRISE’S ACTIVITIES PLANNING IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS: THEORY APPROACHES

The article investigates the essence and the evolution of the “planning” concept and grounds its usage in the theory and practice. Also the differences between the traditional and new approaches to the system of planning are founded.

Key words: planning, system of planning, transitional and market systems of management.

Вступ. В умовах ринкової економіки одним з найважливіших факторів функціонування та розвитку підприємства є планування. Ця діяльність постійно удосконалюється відповідно до об’єктивних вимог виробництва і реалізації продукції (товарів), ускладнення господарських зв’язків, підвищення ролі споживача у формуванні техніко-економічних, екологічних, технологічних та інших параметрів продукції. Щодо удосконалення управління підприємством, а саме з позиції функції його планування, велику роль відіграють зміни в організаційних формах і характері діяльності підприємств, особливо в умовах сучасної економічної кризи. Процес планування впливає на розвиток суспільного виробництва, підвищення його ефективності на основі інтенсифікації. З розвитком національної економіки удосконалюються методи і принципи планування, ускладнюються його завдання.

Вивченням етапів становлення та розвитку планування в історичній ретроспективі займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Г. Емерсон, Ф. Тейлор, А. Файоль, Л. Ервік, Р. Акофф, В. Марцин, Т. Морозова, Л. Нападовська, С. Покропивний, І. Бойчук, В. Нелеп, Л. Мельник та інші. Незважаючи на високий науковий рівень і глибину теоретичних та прикладних досліджень окремих напрямів і факторів економічних процесів, питання планування діяльності підприємств потребують додаткового дослідження та науково-методичного обґрунтування суті та історичного розвитку поняття “планування”.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження еволюції поняття “планування”, узагальнення знань щодо його розвитку, що дозволить розширити й уточнити розуміння процесу планування та дозволить виокремити відмінності між традиційним та новим підходом до системи планування на рівні підприємства.

Виклад основного матеріалу. Етимологічно слово “планування” походить від латинського “planum” – горизонтальний розріз або вигляд згори споруди чи предмета [1, с. 653]. Тому планувати означає буквально – проектувати горизонтальну проекцію будівлі або схему дій чи виконання.

Необхідність планування було усвідомлене людьми ще за часів ранніх цивілізацій. Так, китайський полководець Сан Цзу ще дві тисячі років тому вважав: “Хто ретельно веде

розрахунок, той може перемогти, а хто рахує мало – програє, так що казати про перемоги, шанси того, хто зовсім не рахує” [2, с. 170].

Перші спроби свідомого планування були зроблені в епоху Промислової революції, яка мала суттєвий вплив на розвиток управлінської думки. Саме в період між 1700 р. та 1785 р., коли сталися основні зміни в основах організації виробництва у Великобританії, Р. Аркрайт одним з перших запровадив планування на текстильних підприємствах держави.

Принципові основи планування були закладені представниками школи наукового менеджменту. Необхідність створення системи планування на підприємстві відмічав у своїх працях вчений Г. Емерсон, серед визначених ним дванадцяти принципів продуктивності три є основними частинами планування: перший – точно поставлені ідеали або цілі, сьомий – диспетчерування, яке полягає в попередньому плануванні на точному повсякденному виконанні складених планів, восьмий – норми та розклад [3, с. 23].

Ф. Тейлор, засновник згаданої школи, наголошував на важливості та необхідності планування господарської діяльності. У своїй книзі “Наукова організація праці” вчений детально охарактеризував роботу планового відділу підприємства та визначив сімнадцять основних функцій цього підрозділу, основними серед яких є всебічне вивчення одержаних підприємством замовлень, розгляд всіх замовлень, що надходять від торгового відділу, та встановлення строків виконання [4, с. 283].

А. Файоль вважав планування найважливішою з функцій менеджменту. “Управляти – це передбачати, – писав він, – якщо передбачення і не є на сто відсотків управління, то воно у будь-якому випадку складає істотну частину останнього. Передбачати означає тут вираховувати майбутнє та підготувати його, передбачати – це вже майже діяти” [5, с. 42]. На його думку, прогнози мають складатися відповідно до потреб організації.

Теоретики раннього менеджменту зробили значний внесок у методологію планування. Зокрема, графік Гантта, що був винайдений ще у 1917 р. задля порівняння фактично досягнутих показників з передбачуваними, продовжують використовувати в практиці сучасного управління.

Вчений Л. Ервік визначив шість характеристик ефективного плану: в основі плану повинна лежати чітко визначена мета, план має бути простим, забезпечувати проведення відповідного аналізу та класифікацію діяльності, він повинен встановлювати норми, бути гнучким, збалансованим і передбачати використання наявних ресурсів у повному обсязі [6, с. 85].

Чималу увагу приділяє плануванню сучасна управлінська наука, створюються нові теорії та підходи до планування. На провідній ролі планування в управлінні підприємством наголошують вчені Г. Кунц і С. О’Доннел. Вони вважають, що важливими цілями планування є усунення негативного ефекту невизначеності та змін, зосередження уваги на основних завданнях: мінімізація витрат внаслідок ефективного функціонування та узгодженості, полегшення контролю [7, с. 167].

Щодо системного підходу до управління підприємствами, то планування призначене для пристосування підприємства як системи до мінливої обстановки. „Планування в підприємстві – це інтегруюча діяльність, спрямована на досягнення максимальної загальної ефективності підприємства як системи відповідно до її цілей” [8, с. 110]. Враховуючи це, вчений Р. Акофф виокремлює три принципові підходи до планування. Перший – це задоволення (satisfying), тобто таке планування, що спрямоване на досягнення певного задовільного рівня виконання завдань. Другий – оптимізаторство (optimizing) – планування, націлене на найкраще виконання програми. Третій – адаптивізація (adaptivizing) – таке планування, яке зводиться до впровадження в організації гнучкості та здатності реагувати на непередбачену ситуацію [9, с. 20].

Одна з останніх фаз в еволюції планування, що представлена класичною теорією управління підприємством за результатами, використовує саме останній підхід. Для планування за результатами характерні такі особливості: гнучкість роботи підприємства, відповідність витрат на планування існуючим можливостям та очікуваним результатам,

активне залучення персоналу в процес планування, швидка реакція на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємства [10, с. 84-85].

На думку вченого Р. Хаммера, суть планування полягає у формуванні мети або завдань, які будуть реалізовані незабаром або протягом тривалого часу, в окресленні майбутніх варіантів і способів діяльності, а також вказівок щодо реалізації обраних рішень. Про важливість і необхідність планування господарської діяльності на підприємствах у сучасних умовах наголошують і сучасні вітчизняні науковці (табл.1).

Таблиця 1

Визначення терміну “планування” у працях вітчизняних вчених

№ з/п	Джерело	Визначення планування
1	2	3
1	Економічна енциклопедія [11, с. 749]	Планування – це особлива форма діяльності, змістом якої є розроблення і реалізація планів
2	Марцин В. С. [12]	Планування – це систематична підготовка до прийняття рішень шляхом цілеспрямованої порівняльної оцінки різних альтернативних дій в очікуваних умовах
3	Морозова Т. Г. [1]	Планування – цілеспрямована діяльність держави, органів управління, господарських суб’єктів з розробки перспектив соціально-економічного розвитку країни, регіонів, галузей, підприємств різних форм власності
4	Горемикін В. А. [13]	Планування – це процес розроблення і наступного контролю за процесом реалізації плану створення, розвитку, функціонування підприємства
5	Покропивний С. Ф. [14]	Планування являє собою процес визначення цілей, які підприємство передбачає досягти за певний період, а також засобів, шляхів та умов їх досягнення
6	Фастовець А. А. [15]	Планування – це одна з найважливіших функцій управління й одночасно складна сфера економічної діяльності
7	Раїцький К. А. [6]	Планування – це систематична підготовка прийняття рішень щодо завдань, засобів і дій шляхом цілеспрямованої оцінки різних альтернативних дій в очікуваних умовах
8	Бойчик І. М. [16]	Планування – це процес визначення завдань і вибору оптимального шляху їх досягнення. Іншими словами планування – це сукупність дій колективів працівників щодо встановлення завдань, які визначають напрями, темпи й пропорції розвитку
9	Нелеп В. М. [17, с.10]	Планування – це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людей, що має на меті визначення цілей і завдань функціонування певних систем (підприємство, район, держава...) та шляхів і методів їх досягнення
10	Мельник Л. Г. [18, с.434]	Планування – це спосіб співставлення послідовних і збалансованих операцій для досягнення поставленої мети
11	Бухалков М. І. [19, с.10]	Планування – це взаємопов’язана наукова і практична діяльність людей, предметом вивчення якої є система вільних ринкових відносин між працею і капіталом у процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних і духовних цінностей
12	Орлов О. О. [20, с.12]	Планування – це свідома вольова діяльність для визначення завдань підприємства, ресурсів для їх досягнення й передбачення результатів
13	Москалюк В. Є. [21]	Планування – це орієнтований в майбутнє систематичний процес рішень

Узагальнення багатьох думок, що викладені у наведених дослідженнях та багатьох інших, уможливило визначення терміна “планування”. На нашу думку, планування – це процес прийняття рішень, що заснований на певній методології, який визначає мету і завдання, які потрібно досягнути в майбутньому, та напрями і шляхи їх досягнення. Тобто планування передбачає прийняття рішень про те, що робити, коли робити, хто і як буде робити, проектування бажаного майбутнього та ефективних шляхів його досягнення. Отже, планування – це міст між нашим нинішнім становищем і тим, до якого ми прагнемо.

Сьогодні у зв'язку з розвитком ринкових методів господарювання в науці й практичній роботі відбувається переусвідомлення місця і ролі планування в управлінні економікою: перше ґрунтується на принципах централізованого планування, а друге – на принципах індикативного планування.

Відмінності між традиційним і новим підходом до планування нами подані у табл. 2.

Таблиця 2

Сфери і аспекти “планування” за традиційним і новим підходом

Сфери і аспекти	Традиційний підхід	Новий підхід
1. Порядок і дисципліна	Згори до низу	✓ Згори до низу ✓ Знизу догори ✓ Не планують
2. Ставлення до непередбачених обставин	Прагнення їх випередити за допомогою планування і чітке використання плану	✓ Допускається можливість впливу різних чинників, оперативне планування і реагування на непередбачені події
3. Проблеми, що виникають під час реалізації плану	Приховуються або розглядаються вибірково	✓ Розглядаються швидко і відкрито
4. Виконання плану	Рівномірне або за планом	✓ Гнучке, складається з різних фаз
5. Зацікавлені сторони	Мінімум	✓ Часто до розробки залучають багато сторін
6. Організація планування	Високоієрархічна	✓ Вертикальна ✓ Горизонтальна, яка показує ставлення до партнерів
7. Розподіл функцій	Детальний	✓ Невеликий, основні моменти або ситуаційний аналіз
8. Система звітності	Чітка, використовується при плануванні	✓ Використовується тільки в міру необхідності
9. Система оцінки і якості виконання плану	Традиційна, детальна	✓ Приблизна і проста

Відмінність визначається тим, що стоїть “за порогом підприємства”, на вході і виході. Для підприємства, що працювало в умовах централізованого планування, “за порогом” діяла широко розгалужена згори до низу система планування, яка має безпосередній вплив на зміст і методи планування всієї діяльності підприємства. Підприємство, що діє в умовах ринкової економіки, “за порогом” має взаємодіяти з іншими суб’єктами ринкових відносин, що деякою мірою піддається свідомій діяльності, а отже, і плануванню. Але в основі цих відносин лежать закони ринку, формування ціни, якості та кількості товарів на основі попиту і пропозиції.

Висновки. Еволюція поняття “планування” надає можливість більш детально та зважено підходити до формування системи планування на будь-якому рівні – державному, регіональному чи підприємства. Визначені тенденції планування дозволяють глибше

зрозуміти його суть, механізм побудови та надають можливість застосування системного підходу під час розробки системи планування на рівні діяльності підприємства.

Перспективою подальших досліджень є розробка ефективної системи планування, що в майбутньому, на наш погляд, стане визначальною складовою системи управління та буде все більше інтегруватися з прогнозуванням, контролінгом, інформаційними та логістичними системами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Морозова Т. Г. Прогнозування і планування в умовах ринку / Т. Г. Морозова. – М., 1999. – 785 с.
2. Чухно А. А. Рынок / А. А. Чухно ; [сост., авт. вступ. статьи А. А. Чухно]. – К.: Украина, 1994. – 258 с.
3. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / [под ред. Е. С. Стояновой]. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд-во “Перспектива”, 1999. – 633 с.
4. Горемыкин В. А. Планирование на предприятии: учебник / В. А. Горемыкин, Э. Р. Бугулов, А. Ю. Богомолов. – [2-е изд.]. – М.: ИИД “Филинь”, Рилант, 2000. – 328 с.
5. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М. : Книга, 1924. – 160 с.
6. Раицкий К. А. Экономика предприятия: учеб. для вузов / К. А. Раицкий. – М. : ИВ “Маркетинг”, 1999. – 433 с.
7. Кунц Г. Управление системный и ситуационной анализ управленческих функций : в 2-х т / Г. Кунц, С. О’Доннел ; [пер. с англ.]. – Прогресс, 1981. – 229 с.
8. Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток ; [за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченька]. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.
9. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1997. – 651 с.
10. Економіка підприємства: навч. посібник / [А. В. Шегда та ін. ; за ред. А. В. Шегди]. – К. : Нац.ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Знання, 2001. – 335 с.
11. Економічна енциклопедія: у 3 томах. Т. 1. А-К / [за ред. С. В. Мочерного]. – К. : ВЦ „Академія” ; Тернопіль : Академія народного господарства, 2000. – 683 с.
12. Марцин В. С. Конспект лекцій з курсу “Економіка підприємств споживчої кооперації” / В. С. Марцин, 2001. – 125 с.
13. Планирование на предприятии: учебник / В. А. Горемыкин, Э. Р. Бугулов, А. Ю. Богомолов. – [2-е изд.]. – М. : ИИД «Филинь», Рилант, 2000. – 328 с.
14. Економіка підприємства: підручник / Мін. освіти України. КНЕУ ; [за ред. Покропивного С. Ф.]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
15. Економіка підприємства підручник / [за ред. А. А. Фастовеця] – К.: НМЦ „Укоопосвіта”, 2000. – 571 с.
16. Економіка підприємства : навч. посібник для студ. вузів / І. М. Бойчик, М. С. Харів, М. У. Хопчан, Ю. В. Піга. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К., 2000. – 526 с.
17. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві : підручник / В. М. Нелеп. – К. : КНЕУ, 2000. – 372 с.
18. Экономика предприятия: учеб. пособие / [под общ. ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника]. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 634 с.
19. Бухалков М. И. Внутрифирменное планирование : учебник / М. И. Бухалков. – [2-е изд. испр. и доп.]. – М. : ИНФРА, 2000. – 400 с.
20. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства: підручник / О. О. Орлов. – К. : Скарби, 2002. – 336 с.
21. Планування діяльності підприємства : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Мін. освіти і науки України. КНЕУ ; [за заг. ред. В. Є. Москалика]. – К. : КНЕУ, 2002. – 252 с.

ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ

Розглянуто інвестиційну діяльність залежно від етапів становлення та розвитку правової нормативної бази з часів незалежності України у сфері інвестування.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, державна інвестиційна політика, інвестиційна привабливість країни, інвестиційний клімат, законодавчо-нормативне регулювання.

Novyniuk O. V.

PUBLIC INVESTMENT POLICY AS A FACTOR OF ESTIMATION OF COUNTRY INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Investment activity depending on the stages of becoming and development of legal normative base since an independence of Ukraine in the investing field is examined.

Key words: investments, investment activity, public investment policy, investment attractiveness of country, investment climate, legislate-normative adjusting.

Вступ. В оцінці інвестиційної привабливості країни враховується низка економічних, політичних і соціальних факторів. Ефективна інвестиційна політика держави як складовий елемент економічної політики забезпечує рівномірну інноваційно-інвестиційну діяльність і є запорукою сталого розвитку економіки. Стабільне правове поле в означеній сфері підвищує ймовірність активізації цього процесу.

Державне регулювання інвестиційної діяльності досліджувало чимало науковців і практиків. Деякі їхні праці присвячені дефініції інвестиційної політики (В. Г. Федоренко, І. А. Бланк, М. П. Денисенко), обговоренню форм її реалізації, зокрема шляхом становлення інвестиційного партнерства держави та бізнесу [6]. У наукових розвідках авторів розглядається суть, значення, особливості реалізації інвестиційної діяльності в Україні в сучасних умовах. Однак недостатньо висвітленим є питання вдосконалення законодавчо-нормативної бази за роки незалежності України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних етапів розроблення та вдосконалення законодавчо-нормативного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз іноземного інвестування в Україні у 2001-2008 рр. свідчить про збільшення обсягів іноземних інвестицій. Щорічний приріст іноземного капіталу дорівнював: 2001р. – 0,68 млрд дол. США; 2002р. – 0,92 млрд дол. США; 2003р. – 1,32 млрд дол. США; 2004р. – 2,25 млрд дол. США; 2005р. – 7,84 млрд дол. США; 2006р. – 4,72 млрд дол. США; 2007р. – 7,94 млрд дол. США; 2008р. – 6,18 млрд дол. США [3]. У той же час обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одного мешканця України зріс з 94 дол. США у 2001 р. до 775,3 дол. США у 2008 р. Для прикладу, у Польщі цей показник зріс до 2,5 тис. дол. США, в Естонії – понад 5,0, у Чехії – 5,5 тис. дол. США на одного мешканця [5].

Приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни за 2008 р. з урахуванням його переоцінки становив 6180,7 млн дол. США – 77,9% рівня 2007 р. [3]. Протягом 2008 р. спостерігалась тенденція як до нарощування обсягів прямих іноземних інвестицій, так і до різкого зниження їх темпів приросту в економіку України, який відбувся у третьому-четвертому кварталах 2007 р. під впливом світової фінансово-економічної кризи. Внаслідок кризи зазнала змін курсова різниця, пов'язана з девальвацією офіційного курсу

гривні до долара США, що суттєво знизило загальний показник припливу прямих іноземних інвестицій в Україні.

Аналізуючи статистичні дані щодо напрямів вкладання іноземних інвестицій в економіку України, необхідно зазначити, що більша їх частка спрямовується у промисловість (22,6%), в т.ч. переробну (19,4%) та у фінансову діяльність (20%). Приріст іноземного капіталу у 2008 р. спостерігався також на підприємствах, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг, торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів [3; 5].

У 2001-2008 рр. уряд країни продовжував працювати у напрямі подальшої інтеграції у світовий інвестиційний простір. За цей період Україна підписала низку міждержавних угод про сприяння і взаємний захист інвестицій з понад 70 країнами світу, 60 міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування практично з усіма країнами СНД, Європи, багатьма країнами Азії, Північної та Південної Америки і кількома країнами Африки. У 2008 р. Україна вступила у СОТ, у 2009 р. було створено Національне агентство України з іноземних інвестицій та розвитку (Укрззовнішінвест).

Поліпшення інвестиційного клімату країни відбулося завдяки вдосконаленню законодавчо-нормативної бази. На нашу думку, процес удосконалення законодавчо-нормативної бази відбувався у 5 етапів.

На першому етапі, у 1991 - 1993 рр., було сформовано основні засади законодавчо-нормативної бази, зокрема, прийнято Закони України “Про інвестиційну діяльність”, “Про іноземні інвестиції”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні” тощо. Цей період характеризувався наявністю конкурентних факторів, на які можна було орієнтувати потенційних інвесторів. Проте економіка України не зуміла повністю їх використати, і саме тоді відбувся суттєвий спад макроекономічних показників як ВВП (до 70,6% від базового рівня у 1990 р.), так і інвестицій в основний капітал (до 75,18% від базового рівня у 1990 р.), що значною мірою зумовило подальші стагнаційні процеси в економіці [3].

Другий період (1994 – 1995рр.) характеризувався нестійкістю законодавчого поля через його не виправдане коригування та безупинне внесення змін у законодавчі та нормативні акти, що негативно вплинуло на зацікавленість інвесторів у вкладанні значних за обсягом інвестицій. У цей період мали місце відчутні дестабілізаційні зрушення у фінансовій політиці, що призвело до зростання податкового тиску. Це обумовило подальший спад ВВП до 47,8% від базового рівня у 1990 р., інвестицій в основний капітал – до 44,3% від базового рівня у 1990 р [3].

Для третього етапу (1996-1999 рр.) позитивним було системне проведення грошової реформи та впровадження української валюти — гривні, формування базових елементів ринкової інфраструктури. У 1996 р. був прийнятий Закон України “Про режим іноземного інвестування”, який, по суті, є третім з часів незалежності нормативним актом, що регулює пов’язані з іноземним інвестуванням питання і є достатньо вичерпним на сьогоднішній день. Це сприяло незначному підвищенню рівня обсягу ВВП протягом 1998-1999 рр. Вперше за період існування незалежної України у 1998 р. відбувся приріст інвестицій на 6,1% щодо показника у 1997 р., а у 1999 р. – на 0,4% щодо показника у 1998 р. [3].

У четвертому періоді (2000-2007рр.) мали місце ознаки стабілізаційних явищ у національній економіці. Протягом цього періоду законодавча база України у сфері інвестування поповнилась низкою розпоряджень і постанов стосовно поліпшення інвестиційного клімату та інвестиційного іміджу України, зокрема, це “Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки”, Програма “Інвестиційний імідж України”. У цей період поступово підвищується економічна потужність держави. Про це свідчить припинення спаду та стійка тенденція нарощування ВВП й обсягу інвестицій протягом 2000-2007 рр. Темпи приросту інвестицій перевищують темпи зростання ВВП і становлять у середньому 11,1% річних. Разом з тим необхідно зауважити, що попри все Україні не вдається досягти рівня ВВП та інвестицій, які мали місце у 1990 р.

П'ятий етап (2008 р. – теперішній час) – удосконалення законодавчої та нормативної бази інвестиційної політики держави – характеризується активною роботою ВРУ та Кабміну у сфері законотворення, що позитивно вплинуло на зростання обсягу іноземних інвестицій. Зокрема, 2008 р. характеризувався прийняттям прогресивного Закону України “Про акціонерні товариства”, який відповідає інтересам як великих, так і міноритарних інвесторів. Для перших він створює правові умови для захисту прав акціонерів, унеможливує “недружні” поглинання та дозволяє отримати доступ до дешевих і довгострокових фінансових ресурсів. Для населення з’являється перспектива одержання щорічних дивідендів. В інтересах держави цей закон забезпечує поліпшення інвестиційного клімату країни через заохочення як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів до збільшення обсягів вкладень, а також реінвестування отриманих доходів в економіку країни, а не здійснення інвестицій за її межами. Зазначений закон є важливим в період адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

З метою вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади з інвесторами шляхом створення єдиного інституційного механізму сприяння досудовому врегулюванню спорів Кабінет Міністрів України прийняв постанову “Про заходи щодо удосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами”. Очікується, що застосування такого механізму позитивно вплине на регіональний і національний інвестиційний клімат, а також створить додаткові умови для конструктивного діалогу між суб’єктами господарювання та органами виконавчої влади обласного рівня щодо вирішення питань, пов’язаних із провадженням інвестиційної діяльності.

На виконання поставлених урядом завдань з метою забезпечення стійкого зростання надходження обсягу інвестицій в економіку країни та реалізації інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку Мінекономіки розроблено такі нормативно-правові акти:

- проект Закону України “Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні”;
- проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, запровадження порядку державної реєстрації та ведення державного реєстру інвестиційних проектів”;
- проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо угод про розподіл продукції).

Висновки. Результати інвестиційної діяльності свідчать, що Україна сьогодні не залишається осторонь світових процесів і є достатньо інтегрованою у світове господарство. Аналіз нормативних актів, що визначають механізм здійснення інвестиційної діяльності в Україні, дав змогу визначити характерні риси національного інвестиційного законодавства. Позитивним у сучасному законодавчо-нормативному регулюванні інвестиційної діяльності в Україні є:

- розроблення програм щодо поліпшення інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату країни;
- визначення умов сприяння та захисту з боку держави вітчизняних та іноземних інвестицій;
- прийняття Закону України “Про акціонерні товариства”;
- укладання міждержавних угод та співробітництво з міжнародними організаціями;
- визначення напрямів розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності суб’єктів господарювання.

Серед негативних рис варто зазначити такі:

- відсутність правової стабільності в країні;
- недостатня чіткість у формулюванні визначень у законах (зокрема, інвестиції та інвестиційна діяльність);
- відсутність уніфікації у визначеннях та методології провадження амортизаційної та податкової політики;
- неналежна координація дій під час виконання затверджених програм розвитку між усіма державними структурами;

- недостатність стимулів для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки та гальмування розвитку малого бізнесу;

- перевага активної регуляторної політики держави в інвестиційному процесі.

Для поліпшення інвестиційного клімату в Україні основним завданням на коротко-строкову перспективу є прийняття уніфікованого законодавчого акту – Інвестиційного кодексу України. Він допоможе сформувати стабільну правову базу, раціоналізувати апаратну структуру керування інвестиціями та продовжити міжнародну співпрацю при залученні інвестицій. Перспективою подальших досліджень є аналіз та обґрунтування шляхів підвищення інвестиційної привабливості України в контексті державної інвестиційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт фінансових новин: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
5. Всеукраїнська експертна мережа: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/baza/analitic>.
6. Інтерактивний інформаційний ресурс: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otherside.com.ua/news>.

УДК 336.76:338.2

Носов О. Ю.

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОНЕТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджуються проблеми та механізми підвищення рівня монетизації в процесі трансформації української економіки. Проаналізовано зв'язок ресурсної бази банківської системи з процесом монетизації і визначено ризики його подальшого згорання.

Ключові слова: гроші, грошові системи, ефективність.

Nosov O. Y.

THE PROBLEMS OF INCREASING LEVEL OF ECONOMY MONETIZATION OF UKRAINE

The problems and mechanisms of increasing level of economy monetization during transformation of the Ukrainian economy are investigated. The communication of resource base of the banking system to the process of monetization is analysed and risks of its further turning are determined.

Key words: money, money systems, effectiveness.

Вступ. В умовах глобальної фінансової та економічної кризи в Україні виявились проблеми в грошовій системі України. Серед них однією з найсуттєвіших є низький рівень монетизації економіки. Незважаючи на позитивну динаміку підвищення рівня монетизації економіки, починаючи з 2000 р. досягнутий рівень не забезпечує повноцінного функціонування грошової системи та національної економіки.

В наукових працях А. Грищенко, О. Дзюблюка, В. Савлука, А. Чухно розглядаються питання підвищення рівня монетизації української економіки. Ю. Пахомов та А. Гальчинський активно відстоюють необхідність прискорення цього процесу. П. Юхименко вважає, що поглиблення трансформаційних процесів неможливо досягнути без підвищення рівня монетизації. Проте за умов глобальної фінансової кризи виникли проблеми, пов'язані з гальмуванням зростання грошової маси, що має бути враховане під час проведення заходів з підвищення рівня монетизації економіки України.

Постановка завдання. У статті поставлено завдання визначити найгостріші проблеми подальшого підвищення рівня монетизації в процесі поглибленої трансформації української економіки. Важливим напрямом дослідження є виявлення впливу підвищення рівня монетизації на вдосконалення функціонування ринкових механізмів та ефективності національної економіки. Необхідно також визначити вплив світової фінансової та економічної кризи на процеси монетизації.

Виклад основного матеріалу. Тривалий і болісний процес демонетизації української економіки показав, що грошова система виявилась неспроможною вирішити основні проблеми, пов'язані зі забезпеченням трансформаційних процесів. Поступове підвищення попиту на гроші або ремонетизація певною мірою підняла їх роль та посприяла формуванню ринкових відносин і механізмів. Однак динаміка розвитку монетарної сфери свідчить, що механічне підвищення рівня монетизації в межах існуючої грошової системи не забезпечує збільшення попиту на гроші та безінфляційне зростання економіки. Існуюча модель грошової системи за сприятливих умов спроможна лише забезпечити інерційне зростання, що загрожує Україні збільшенням відставання від сучасних ринкових економік. Зростання рівня монетизації України підвищує її чутливість до заходів грошово-кредитної політики. Згідно з даними Світового банку існує зв'язок між наповнюваністю економіки грошми, розвиненістю фінансової системи та грошово-кредитної системи, з одного боку, і темпами економічного зростання – з іншого [1, с. 157]. Насичення економіки грошми підвищує вплив заходів грошово-кредитного регулювання, робить його більш прогнозованим і ефективним. Проте особливістю української економіки є те, що підвищення рівня монетизації не може вирішити всіх проблем. П. Юхименко наголошує, що навіть підвищення до звичного для інших країн рівня є для України недостатнє. По-перше, в комерційний обіг ще не залучена значна частина національного багатства, як цього вимагають закони ринку (земля, інші ресурси, переважна більшість основних фондів, яку належить відродити); по-друге, ліквідація тіньової економіки (60%) потребує збільшення грошової маси; по-третє, реструктуризація промислового потенціалу України неможлива без залучення значної грошової маси [2, с. 346].

Без подальшого підвищення рівня монетизації економіки можуть загальмуватись процеси поглибленої трансформації і формування повноцінних ринкових механізмів. Високий потенціал грошової системи можна сформувати лише за умови прискореного підвищення рівня монетизації української економіки. Грошова система має забезпечити достатні обсяги дешевих кредитів, сприяти функціонуванню механізмів акумулювання заощаджень та їх трансформування в довгострокові інвестиції. Особливо актуальним є стимулювання, створення та освоєння нових знань і технологій. У сучасних економіках досягнення науково-технічного прогресу та інновації є основними генераторами економічного зростання. Висока чутливість і мобільність грошових потоків до переваг реалізації інвестиційних проектів є основою переходу від інерційного до наздоганяльного розвитку і формування постіндустріального типу суспільства в Україні. Існуючий рівень монетизації спроможний забезпечити лише просте інерційне відтворення економічних процесів і неспроможний вивести українську економіку із замкнутого кола невирішених проблем. Зростання монетизації має сприяти насиченню економіки грошми і підвищити її капіталізацію, що має сформувати потенціал, спроможний вивести на новий рівень економічне зростання. Проблема підвищення ролі монетизації економіки виходить за межі лише монетарної політики і має вирішуватися на загальноекономічному рівні. Від цього залежить ефективність грошової системи та її спроможність забезпечити потенціал сталого та безінфляційного зростання. М. Фрідман вважав, що випередження грошима виробництва та обороту стимулює зростання ВВП, заробітної плати та створення робочих місць. Небезпека з'являється лише після

перевищення порогу повної зайнятості. Після цього починає діяти монетарне правило, коли гроші не можуть випереджувати зростання ВВП [3].

Вирішення проблеми підвищення монетизації в довгостроковому періоді переважно розглядається в межах вирішення співвідношення зростання грошової маси і ВВП. Згідно з монетаристською концепцією до досягнення рівня повної або природної зайнятості та природного виробництва зростання грошової маси стимулює безінфляційне економічне зростання та підвищення рівня монетизації. Надалі, з позицій монетаристів, обов'язковим має бути дотримання "грошового правила", коли зростання пропозиції грошей не має перевищувати темпи зростання ВВП. Проте при нав'язуванні монетаристської моделі зростання пропозиції грошей країнам з перехідними економіками не береться до уваги існування заниженого рівня монетизації. Водночас у розвинених країнах не зважають на монетаристські догми і рівень монетизації підвищується високими темпами. Високий потенціал економічного зростання визначає спроможність адекватно і швидко реагувати на постійні виклики через використання інновацій, підкріплених значними обсягами мобільних фінансових ресурсів. Підвищення рівня монетизації спроможне підняти потенціал грошової системи, який може бути реалізований відповідним розвитком ринкових механізмів. Насичення економіки грішми має трансформуватись у платоспроможний попит і стати рушійною силою економічного зростання. Важливим є запровадження інноваційних механізмів забезпечення економіки грішми та підвищення їх ролі в економічних процесах [4, с. 5]. За умов підвищення рівня монетизації і насичення економіки грішми актуальними є інституційні зрушення в грошово-кредитній та фінансовій сфері. Розширення діючих і створення нових каналів для використання грошей і завершення формування повноцінних інститутів є основою подальшого розвитку грошової системи.

В Україні подальше підвищення рівня монетизації може гальмуватись недостатнім обсягом банківських ресурсів. За таких обставин банки-нерезиденти мають більше можливостей для залучення зовнішніх грошових ресурсів, що пов'язано з неконтрольованою експансією іноземного капіталу. Проте як свідчить досвід країн ЦСЄ, таким чином створюються канали для поширення сфери впливу іноземного капіталу. В Україні частка банківських зобов'язань у ВВП зростає з 12,4% до 37,8%, проте меншими темпами, ніж вимоги банків за кредитами і рівень монетизації економіки. Уповільнення темпів зростання банківських зобов'язань свідчить, що спостерігаються тенденції зниження потенціалу для підвищення рівня монетизації.

Підвищення рівня монетизації економіки в сучасних умовах обмежується можливостями банківської системи України. Активи будь-якого потужного західного банку в середньому становлять 30-40 млрд дол., що значно перевищує розмір усіх активів банківської системи України. Обмежені можливості банківської системи, в тому числі і з підвищення рівня монетизації, особливо виявляються в сучасних умовах. Тривалий трансформаційний період використовувались екстенсивні фактори розширення банківської діяльності та підвищення рівня монетизації. З 2001-2005 рр. зростання зобов'язань банків та їх кредитної діяльності здійснювалось майже синхронно. Проте у 2008 р. зобов'язання банків до ВВП становили 37,8%, а вимоги банків за кредитами – 77,2%. Подальше зростання кредитної діяльності і підвищення рівня монетизації пов'язано зі збільшенням ризиків у діяльності банківської системи (табл. 1).

**Динаміка грошової маси, вимог і зобов'язань у банківській системі України в 2001-2008 рр.
[5, с. 72, 93]**

Роки	Грошовий агрегат М2		Зобов'язання банків		Вимоги банків за кредитами	
	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП
2001	45,18	22,1	22,67	12,4	28,37	12,9
2002	64,32	28,4	37,71	16,5	28,37	16,8
2003	95,85	35,8	61,36	23,0	67,83	25,3
2004	125,48	36,3	82,95	24,0	88,57	25,6
2005	193,14	43,7	132,74	31,7	143,14	34,2
2006	259,41	47,7	184,23	34,4	245,22	45,7
2007	391,27	55,1	279,74	47,9	426,83	73,1
2008	512,5	53,8	359,9	37,8	734,02	77,2

У 2006-2008 рр. рівень монетизації економіки підвищувався переважно за рахунок збільшення зобов'язань і вкладів населення. Частка депозитних вкладів населення досягла 70% загального обсягу депозитів. Підвищення рівня монетизації відбувалося за рахунок випереджального в 1,3-1,7 раза зростання кредитного портфеля порівняно з обсягами зростання ВВП. Зростання внутрішнього ринку кредитування пов'язане зі стимулюванням сукупного попиту та розвитком виробництва. Частка виплат за банківськими кредитами до ВВП зростає швидкими темпами – з 12,9% у 2001 р. до 77,2% у 2008 р.

Депозити найповніше відповідають класичному погляду на грошовий попит як запас грошей. Підвищення попиту на гроші може набути стабільної динаміки, коли обсяги депозитних рахунків та їх частка у структурі банківських ресурсів почнуть зростати. Збільшення коштів на депозитних рахунках значною мірою зумовлене розміром реальної депозитної ставки та перевищенням рівня інфляції. Проте депозитні процентні ставки перевищували рівень інфляції лише в 1997-1999 рр. За умов уже хронічного відставання депозитних процентних ставок від рівня інфляції розширення масштабів банківської діяльності в Україні може загальмовуватись. У 2003-2008 рр. процентні ставки за депозитами були нижчими, ніж рівень інфляції, а у 2002 р. перевищували рівень інфляції лише на 0,2%. За таких обставин в економічних суб'єктів знижується мотивація до створення запасу грошей на депозитних рахунках, що може спровокувати кризу ліквідності банківської системи. Для стабілізації попиту на гроші та підвищення ролі грошей в економічних процесах необхідно з поглибленням трансформаційних процесів забезпечити:

- механізм переливання грошових потоків та взаємозаміну облігацій, акцій та реальних активів у складі інвестиційного портфеля;
- еластичність процентних ставок на реальні касові залишки та інші активи;
- зміна реальних касових залишків у ринковому механізмі повинна відповідно впливати на зміну попиту на фінансові та реальні активи і забезпечувати вільне переливання грошових потоків і зміну сукупного попиту;
- збільшення й оптимізацію обсягів і структури банківських ресурсів відповідно до потреб безінфляційного підвищення рівня монетизації.

Формування сучасної грошової системи в Україні вимагає створення і використання усіх ринкових механізмів, які забезпечують мобільність грошових потоків.

Проблеми підвищення рівня монетизації української економіки особливо загострилися в 2008 р. з початком світової фінансової та економічної кризи. Зниження ліквідності банківської системи пов'язане з неефективною кредитною політикою, коли обмежені банківські ресурси переважно використовувались для споживчого кредитування та стимулювання іноземних виробників. Реальний сектор української економіки постійно відчував нестачу в доступних кредитних ресурсах, що обмежувало процес капіталізації банківської системи.

У зв'язку з фактичною втратою можливості для запозичень на міжнародних фінансових ринках і масовим неповерненням виданих раніше позик банківська система опинилась на межі краху, а її спроможність кредитувати українську економіку різко зменшилась. За таких умов банківські кредити стали неспроможними забезпечувати високий рівень монетизації економіки України. Тому, крім прямих наслідків економічної кризи, потрібно враховувати і вплив гальмування процесу підвищення монетизації під час розроблення державних економічних програм.

Висновки. В Україні тривалий період (2000-2007 рр.) відбувався процес підвищення рівня монетизації економіки, що сприяло зростанню ефективності функціонування національної економіки та її ринкових механізмів. Проте навіть просте підвищення рівня монетизації не спроможне вирішити всіх проблем, тому що досягнутий її рівень є недостатнім для “насичення” економіки грошми та поглиблення трансформаційних процесів. Подальше підвищення рівня монетизації обмежується можливостями банківської системи, коли вимоги банків за кредитами почали значно перевищувати їх зобов'язання, що значно підвищило ризики у банківській діяльності. Підвищення рівня монетизації відбувалось головним чином за рахунок зростання кредитного портфеля банків. Проблеми у банківській сфері особливо загострились у зв'язку зі світовою фінансовою та економічною кризою. Банківська система в умовах обмеження запозичень на міжнародних ринках та скорочення депозитних вкладів населення стала неспроможною формувати повноцінні кредитні портфелі, які б могли забезпечити попит на кредитні ресурси. Таким чином, подальше підвищення рівня монетизації буде гальмуватись, що вимагатиме від НБУ спеціальних заходів для його оптимізації.

За умов глобальної фінансової кризи та гальмування зростання грошової маси, що пов'язано зі зменшенням ліквідності банківської системи, загострилася проблема подальшого підвищення рівня монетизації. Тому актуальним є дослідження джерел підвищення рівня монетизації, яке має бути збалансоване зі зростанням обсягів реального виробництва, що має стати дієвим антиінфляційним чинником. Також важливо врахувати проблему підвищення рівня монетизації для формування сучасної ефективної грошово-кредитної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Bank Development Report. – Wash. World Bank, 1989. – 1989. – 157 p.
2. Юхименко П. І. Становлення і розвиток монетарних концепцій / П. І. Юхименко. – К., 2003. – 310 с.
3. Фридман М. Если бы деньги заговорили / М. Фридман. – М.: Дело, 1998. – 210 с.
4. Гальчинський А. Становлення інноваційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовичкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-12.
5. Бюлетень НБУ. – 2009. – № 7.

УДК 330.336

Поляк Н. П.

ВПЛИВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто суть і природу кредиту, його значення для підприємств реального сектора економіки, тенденції банківського кредитування та прояви фінансової кризи в сучасних умовах, стан ринку кредитів в умовах кризових явищ в економіці.

Ключові слова: кредит, банківське кредитування, кредитні ресурси, фінансова криза.

INFLUENCE OF THE CRISIS PHENOMENONS ON CREDITING OF THE REAL ECONOMY OF UKRAINE

Essence and nature of credit, its value for enterprises of the real sector of economy, tendencies of the bank crediting and displays of financial crisis in modern terms, condition of credit market in conditions of crisis phenomenon's in economy are considered.

Key words: credit, bank crediting, credit resources, financial crisis.

Вступ. Кредит і кредитні відносини є невід'ємним складовим елементом економічної системи України. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з потребами розвитку національного виробництва. Перебуваючи у центрі сучасного грошово-фінансового господарства, обслуговуючи інтереси суб'єктів господарювання, кредит опосередковує зв'язки між державою, банком, товаровиробниками і населенням. За рахунок кредитів на підприємствах забезпечується організація як поточного господарського обороту, так і розширене відтворення основного капіталу (основних фондів), створення додаткових виробничих потужностей і цілих промислових об'єктів.

Кредитні відносини і ринок кредитних ресурсів є органічною складовою частиною ринкової економіки. Ринок забезпечує умови для цілеспрямованого руху кредитів у ті сфери національної економіки, в яких вони можуть бути використані найефективніше. У ринковій економіці кредитні відносини реалізуються через діяльність незалежних комерційних кредитних установ, які між собою конкурують, і саме існування яких, а особливо їх прибутковість і ліквідність, прямо залежать від кредитоспроможності їх клієнтів. Кредитні відносини мають сприяти подоланню економічної кризи в країні і забезпечувати прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва [1, с. 12-13]. У зв'язку з цим гостро постала проблема наукового осмислення нових явищ у сфері кредитування, розуміння їх змісту та природи, розроблення ефективних схем і технологій кредитного процесу й їх використання на практиці.

Основоположниками системних досліджень кредиту і кредитних відносин вважають Дж. М. Кейнса, К. Маркса, А. Маршала, Дж. С. Мілля, Д. Рікардо, А. Сміта та ін. Значний внесок у теорію грошово-кредитних відносин зробили російські вчені М. Л. Лішанський, О. І. Лаврушин, В. Д. Мартинов, М. М. Усоскін, О. В. Чайнов. Дослідження впливу кредитних відносин на розвиток економіки здійснювалося в працях багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема, А. С. Гальчинського, В. Д. Базилевича, О. Д. Вовчак, А. М. Мороза, В. Д. Лагутіна, О. В. Хмеленка, В. Я. Вовк, Т. С. Смовженко, М. І. Савлука, Р. Р. Коцовської, В. М. Крупського, Б. Л. Луціва. Однак у зв'язку з сьогодишньою ситуацією на фінансовому ринку, яка пов'язана з глобальною економічною кризою, необхідним є вивчення впливу банківського кредитування на розвиток економіки в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування необхідності співпраці банківського та реального секторів економіки та аналіз тенденцій розвитку кредитування економіки в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Можемо стверджувати, що розвиток ринкової економіки неможливий без активізації підприємницької діяльності, яка зумовлює прискорення соціально-економічних процесів на макро- та мікрорівні. Значний вплив на економічне зростання має розвиток малого та середнього бізнесу, за рахунок якого відбувається розширення господарських зв'язків, прискорюється окупність витрат, що стабілізує ціноутворення, зменшується соціальне напруження в суспільстві внаслідок створення додаткових робочих місць [1, с. 12 – 22].

Загалом суть категорії кредиту можна визначити у такій дефініції: кредит – це економічні відносини, які виникають між кредитором і позичальником з приводу зворотного руху позиченої вартості.

Як свідчить аналіз літературних джерел, сьогодні між науковцями немає одностайності щодо чіткого визначення поняття “кредит” [2, с. 39].

Тривалий час суть кредиту ототожнювали із поняттям позичкового капіталу, який акумулюється банками у вигляді основної частки їхніх кредитних ресурсів або навіть позички, що власне і дало підставу багатьом економістам для висновку, що кредит – це позичка в грошовій або товарній формі, що надається на умовах повернення і платності[2, с.26].

Найбільш поширеними в економічній літературі є два підходи до визначення суті кредиту:

– ототожнення кредиту з цінністю, яка передається одним економічним суб'єктом іншому в позичку. За такого підходу увага дослідника зміщується на саму позичку, її правову форму;

– ототожнення кредиту з певним видом економічних відносин, які формуються в суспільстві. Такий підхід дає можливість глибше дослідити економічні аспекти кредиту, економічні чинники його існування, основи та закономірності його руху [3].

Розглядаючи значення кредиту для підприємств реального сектора, можемо навести дослідження окремих економістів. На думку І. Гуцала, можливість отримання позик для суб'єктів господарювання пов'язана передусім з особливостями кругообігу авансованої вартості, їх продуктивним використанням, тобто рентабельним процесом виробництва, а отже, отриманням виручки та прибутку від реалізації кредитованого проекту і, особливо, з їх обсягом, який забезпечив би повернення основного боргу та процентів за користування цими коштами. Таким чином, ефективність кредитування обумовлена взаємодією суб'єктів кредитних відносин з погляду взаємовигідного економічного співробітництва та правового забезпечення їх інтересів, які ґрунтуються на об'єктивних закономірностях руху кредиту [4, с.45].

На думку А. Кузнецової, процес кредитування, крім надання необхідних позикових коштів підприємствам, дає можливість банкам бути учасниками інноваційної діяльності підприємств [5, с.215].

В. Коваленко вважає, що фінансово-кредитна допомога підприємству, яка здійснюється у формі пільгових субсидій, часткових і гарантованих державних позик, гарантії під час отримання позик у приватних банків, пільгового оподаткування, повинна бути обґрунтована за чіткими часовими параметрами, напрямом державного стимулювання, видом, терміном, розміром та метою фінансування [6, с.179].

Отже, із наведених вище думок можна зробити висновок, що стратегія розвитку й удосконалення механізмів взаємодії банківської сфери і суб'єктів реального сектора економіки є сьогодні досить актуальною, особливо зважаючи на те, що фактичний стан розвитку української економіки свідчить про недостатню її ефективність. Сучасний кредит і кредитні відносини в Україні відображають кризовий стан вітчизняної економічної системи. Саме тому однією з головних проблем сьогодні постає раціоналізація взаємодії суб'єктів господарювання та комерційних банків через вдосконалення механізму фінансової підтримки підприємства.

Сьогодні суспільство зіткнулося зі світовою фінансовою кризою, яка почалася з краху ринку іпотечних кредитів США у серпні 2007 р. і ще більше поглибилася в 2008р. Її дія відчувається у всій глобальній фінансовій системі, зокрема в країнах з ринком, що формується [7].

Криза, від якої потерпають фінансові ринки світу, не оминула Україну. Проблеми Сполучених Штатів, Азії та Європи вже можна чітко спостерігати і на нашому ринку. Під впливом глобальної кризи економіка України переживає одне з найбільших випробувань за всю свою історію, до того ж за прогнозами учасників ринку та експертів суттєві потрясіння очікують практично всі її галузі. Найбільш успішні за останні роки сектори економіки – банки, гірничо-металургійна промисловість та нерухомість – опинилися на межі банкрутства.

За даними Національного банку у зв'язку із світовою економічною кризою тенденції економічного розвитку протягом 2008 р. значно змінилися. Після шести років динамічного зростання темпи реального ВВП за 2008 р. мали найнижче за останні вісім років значення і становили 102,1%. Обсяги промислового виробництва скоротилися на 3,1 %. Починаючи з II півріччя 2008 р. через несприятливий розвиток процесів у світовій економіці, що виявився у

погіршенні кон'юнктури на зовнішніх ринках, зменшенні інвестиційного та споживчого попиту, тенденція змінилася на низхідну практично за всіма видами економічної діяльності. Розвиток подій у фінансовому секторі відповідав макроекономічній ситуації в країні та на світових фінансових ринках [8].

Загалом за оцінками експертів в українській економіці фінансова криза має кілька проявів. Насамперед вона призвела до кризи ліквідності у банківському секторі. Останні кілька років банки активно розвивали кредитування (іпотечне, автомобільне, споживче) за рахунок залучених з-за кордону коштів. В умовах, коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми (а це були змушені зробити більшість банків, які постраждали від іпотечної кризи в США), українські банки опинилися перед загрозою кризи ліквідності. По-перше, для повернення закордонних кредитів банки змушені були перекредитуватися за значно вищими ставками, а по-друге, нові залучені з-за кордону кошти теж стали значно дорожчими. Як наслідок, ставки на іпотечні кредити зросли на 5-7%. Крім того, були значно підвищені вимоги до фінансового стану позичальників. Національний банк для запобігання можливій фінансовій кризі в Україні суттєво підвищив вимоги до резервування за кредитними операціями, що теж призвело до подорожчання кредитів [9].

У зв'язку зі змінами умов іпотечного кредитування (підвищення відсоткових ставок і вимог) було завдано значних збитків будівельній галузі України, яка є основним індикатором рівня розвитку економіки.

У серпні 2008 р. в Україні вперше, починаючи з жовтня 2002 р., відбулося зменшення обсягів виробництва промислової продукції на 0,5% (до відповідного місяця попереднього року), зокрема, в металургії – на 8,6%, хімічній промисловості – на 9,1%, у виробництві коксу, продуктів нафтопереробки – на 4,9%. З того часу ситуація в експортно орієнтованих секторах економіки погіршилася, спостерігається катастрофічний спад виробництва. А експортно орієнтовані галузі були основним двигуном зростання економіки України [10].

Нестабільна ситуація з національною валютою і доларом спричинила вплив коштів з банківської сфери. За повідомленням Національного Банку України в жовтні 2008 р. обсяг гривневих депозитів зменшився на 9,2 млрд або на 2,7% і становив 330,9 млрд грн (у вересні – 340,1 млрд грн). Депозити фізичних осіб зменшилися на 4,1% до 196,0 млрд грн, депозити юридичних осіб на 0,6% до 134,9 млрд грн. Це підтверджує зростання недовіри до банків [11].

Очікуваний обвал ринку нерухомості, зниження цін на товари, які становлять основу українського експорту, і падіння курсу гривні негативно позначилися на спроможності позичальників виконувати свої зобов'язання. З уповільненням темпів зростання кредитування (за перших сім місяців 2008 р. обсяг кредитування юридичних осіб зріс на 22,4%, а фізичних – на 27%, проти, відповідно, 63 і 98% за повний 2007 р.) частка проблемних кредитів лише збільшуватиметься [12]. Зокрема, протягом жовтня – грудня 2008 р. відбувалося зростання заборгованості домашніх господарств за іпотечними кредитами на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (переважно на строк більше 10 років).

Зупинимося детальніше на тенденціях кредитування, що мали місце у 2008 р. Отже, за даними НБУ темпи зростання кредитування у річному обчисленні після підвищення у січні (до 178,0 з 174,1 % у грудні 2007 р.) у подальшому мали стійку тенденцію до зниження і у жовтні становили 162,1% порівняно з 175,7% у жовтні 2007 р. У 2008 р. відбулося найістотніше зниження темпів кредитування домашніх господарств. У річному обчисленні темпи зростання становили 168,4% і були значно нижчими порівняно з жовтнем 2007 р. – 200,3%. Таку ситуацію можна пояснити підвищенням вимог банків до оцінки кредитоспроможності клієнтів.

Процентна політика банків здійснювалася в умовах зменшення вільної ліквідності окремих банківських установ і загалом банківської системи внаслідок впливу депозитів, збільшення потреби банків у ресурсах та зменшення кредитної пропозиції, а також високих процентних ставок на міжбанківському ринку.

У жовтні продовжилося зростання вартості кредитів, наданих банками в економіку України: без урахування операцій за овердрафтом – 17,2% проти 12,9% річних у жовтні 2007 р. Найвища вартість спостерігалася за кредитами, наданими домашнім господарствам – 20,6 %.

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям, без врахування овердрафту протягом місяця зросла з 14,7 до 16,9% річних. Найбільшим попитом з боку нефінансових корпорацій у жовтні користувалися кредити до 1 р. в національній валюті, що використовувалися ними для поповнення обігових коштів в умовах зменшення надходжень на поточні рахунки. Відповідно процентна ставка за цим видом кредитів зросла з 15,8 до 18,8% річних. Також спостерігалось підвищення попиту на кредити в євро від 1 до 5 років, вартість яких збільшилася з 12,6 до 15,5% річних. Крім того, в умовах політики збалансування довгострокових кредитів і депозитів банки підвищили процентні ставки за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям на строк більше 5 років: в гривнях – з 16,4 до 19,3% річних, в доларах США – з 12,7 до 13,9% річних. При цьому підвищення вартості торкнулося кредитів, наданих на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (з 16,6 до 19,5% річних) в усіх валютах, і кредитів на поточні потреби в гривнях (з 17,4 до 19,4% річних) і в доларах США (з 10,1 до 12,1% річних).

Збільшення попиту з боку позичальників і відповідно зростання процентних ставок особливо зауважувалося за кредитами, наданими підприємствам переробної промисловості, торгівлі та будівництва.

Вартість кредитів, наданих домашнім господарствам, без врахування овердрафту збільшилася протягом жовтня 2008 р. на 0,9 процентного пункту до 18,7% річних (за рахунок збільшення вартості кредитів понад 5 років в усіх видах валют). В середньому процентна ставка за кредитами в національній валюті незначно зменшилася – з 21,7 до 21,6% річних, іноземній валюті – збільшилася з 14,7 до 14,8% річних. Кредити на термін понад 5 років, особливо в іноземній валюті, традиційно користувалися найбільшим попитом у домашніх господарств. Процентна ставка за ними збільшилася в гривнях з 17,3 до 20,7% річних, в доларах США – з 14,1 до 14,7% річних, в євро – з 14,1 до 14,9% річних. У жовтні 2008 р. також спостерігалось зростання процентної ставки за кредитами, наданими домашнім господарствам в євро від 1 до 5 років (з 15,2 до 16,5% річних).

Враховуючи все ще високий попит на іпотечні кредити з боку домашніх господарств та недостатність ресурсів для його задоволення, банки підвищили ставку на цей вид кредитів (в середньому з 14,9 до 15,7% річних). Крім того, в межах проведення банками обережнішої кредитної політики протягом місяця дещо зросла вартість кредитів на поточні потреби у гривнях і доларах США (на 0,1 пр. п.) та на інше цільове спрямування у доларах США – з 14,3 до 14,8% річних [8].

Аналізуючи стан ринку кредитів на кінець 2008 р. та посиляючись на інформацію, надану в аналітичному звіті НБУ щодо ділових очікувань підприємств України, можемо стверджувати, що умови для розвитку реального сектора економіки України на сьогоднішній день є несприятливими. На фоні погіршення можливості доступу до кредитування та зменшення попиту на продукцію власного виробництва знизилась частка підприємств, які планують брати банківські кредити (на 5,0%, до 58,4%). Основними факторами, що стримують використання кредитних послуг, є високий рівень відсоткових ставок, хоча потреба у позикових коштах є великою і у 2009 р. надалі зростатиме, та надмірні вимоги до вартості застави. Однією з основних причин, що перешкоджає використанню кредитних послуг банків, підприємства вважають короткі терміни кредитування та складність процедури оформлення документів [13].

Висновки. Отже, можемо зазначити, що для виходу нашої країни з глобальної фінансової та економічної кризи необхідним є негайне створення ефективних механізмів стимулювання залучення кредитних та інвестиційних ресурсів до реального сектора економіки, зниження відсоткових ставок за кредити, спрощення умов доступу до них підприємствам, реалізація державних програм підтримки життєво важливих для країни галузей, зокрема будівельної, автомобілебудування, виробництва будівельних матеріалів, металургії.

В умовах дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, спроможні за певної підтримки найшвидше та найефективніше розв'язувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

Оскільки обмеженість фінансових ресурсів є найскладнішим чинником, що спонукає підприємців на отримання позики, вважається за доцільне спростити саме систему оцінки кредитоспроможності підприємства та максимально наблизити умови кредитування до фінансового стану та реальних можливостей суб'єктів господарювання, додати низку пільг з метою, з одного боку, залучення банком якомога більшої кількості потенційних клієнтів з відповідною зацікавленістю в отриманні частки їхнього прибутку, з іншого ж – досягнення підприємцями вагомих результатів, збільшення обсягів капіталу за рахунок використання позикових коштів. Це питання зберігає свою актуальність в сьгоднішніх умовах і є перспективою подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посібник / В. Д. Лагутін. – К.: Знання, КОО, 2000. – 215 с.
2. Кредитування і контроль: навч. посібник / Т. С. Смовженко, Р. Р. Коцовська, В. М. Крупський, В. С. Хім'як. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 135 с.
3. Савлук М. І. Гроші та кредит: підручник / [М. І. Савлук, А. М., Мороз та ін.]; за ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/savluk/str/52.html>.
4. Гуцал І. Мотиваційні фактори у забезпеченні ефективності кредитування / І. Гуцал // Банківська справа. – 2002. – №3. – С.38-45.
5. Кузнецова А. Роль комерційного банку у фінансуванні інноваційних проектів підприємницького сектора економіки України / А. Кузнецова // Регіональна економіка. – 2002. – №4. – С.213-219.
6. Коваленко В. Роль банківських формувань у розвитку малого та середнього бізнесу / В. Коваленко // Регіональна економіка. – 2002. – №4. – С.179-186.
7. Експерти розповіли про світову фінансову кризу та її наслідки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politarena.org.ua/2008/10/11/.html>.
8. Бюлетень Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/of_vydav/Buletin/2009/bull_01-09.pdf.
9. Дорошенко І. В. Глобальна світова фінансова криза та її вплив на розвиток економіки України: [Електронний ресурс] / І. В. Дорошенко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2008. – № 3.— Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-3/Doroshenko_308.htm.
10. Данилишин Б. Шлях до подолання кризових явищ - макроекономічна стабільність і скоординованість дій / Б. Данилишин: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euro2012.ukrinform.ua/analytical/3788/>.
11. Демченко С. Банківська криза триватиме і у 2009 р. / С. Демченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ngo.donetsk.ua/donsociety/3426>.
12. Башта В. Догралися. Вітаємо, стагфляція, валютна та банківська кризи / В. Башта // Дзеркало тижня. – 2008. – № 39 (718), 18 – 24 жовтня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2675/64393/>.
13. Головні результати дослідження очікувань підприємств України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/research/Pub0408.pdf>.

УДК: 336.77.067

Прасолова С. П.

РОЛЬ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Розглянуто методологічні аспекти банківського ризику та системи управління ним. Досліджено сучасні концептуальні підходи щодо побудови системи управління ризиками банку на основі їх аналітичної оцінки. Запропоновано основні підходи щодо удосконалення аналітичної оцінки ризикованості діяльності банку в умовах економічної кризи.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, VAR-метод, невизначеність.

ROLE OF THE ANALYTICAL EVALUATION OF RISK IN THE SYSTEM OF BANK RISK MANAGEMENT

The methodological aspects of the bank risk and its management are considered. The modern conceptual approaches for construction of system of bank risk management by their analytical evaluation are investigated. Basic approaches of improvement of analytical evaluation of the riskiness of the bank during the economic crisis is proposed.

Key words: risk, risk management, VAR-method, uncertainty.

Вступ. Діяльність банку за своєю природою пов'язана з ризиками, які генеруються численними чинниками (зовнішнім середовищем, структурою активів і пасивів, іншими фінансовими і функціональними чинниками), що впливають на їх рівень і, отже, спосіб їх аналізу і методи вимірювання і зниження. Розуміння суті цих ризиків, правильна оцінка й управління ними дозволяє уникнути або значно зменшити ймовірні втрати, що виникають у банківській діяльності, особливо внаслідок впливу сучасної світової фінансової кризи, глибина і тривалість якої виявились набагато сильніші, ніж очікувалось. Важливе значення банків у функціонуючій ринковій системі, а також сучасні кризові явища зумовлюють необхідність адекватно оцінювати ризики, аналізувати їх і відображати в управлінській інформації для свідомого управління та контролю за ними.

Незважаючи на те, що питанню банківських ризиків останнім часом приділяється значна увага як у наукових дослідженнях, так і на практиці, проблема ризиків у банківській сфері залишається складною і недостатньо вивченою. Загалом методологічною основою побудови системи управління ризиком банку сьогодні є рекомендації Базельського комітету, матеріали НБУ [5; 6], розробки вітчизняних та іноземних фахівців, які стосуються проблем управління ризиком банку, розглянуті у працях І. В. Волошина, О. А. Кириченка, П. П. Ковальова, В. І. Міщенко, Л. О. Примостки, П. М. Чуба, Г. Марковіца, У. Шарпа, П. Роуза, Х. Грюнин, С. Брайнович Братанович та багато ін. [1; 2; 3; 7; 9; 10; 14; 15].

Постановка завдання. Наявні теоретичні відомості та практичні методики згаданих авторів здебільшого присвячені проблемам класифікації ризиків, методам їх кількісної оцінки і, відповідно, менше уваги приділяється пошуку ефективних методів управління, що ґрунтуються на дієвих моделях аналізу ризикованості діяльності банку, які були б адекватними до реальних можливостей вітчизняних банків. Метою статті є уточнення терміну “ризик” у практиці вітчизняного банківництва та розробка методів управління ним.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи методологію банківського ризику, необхідно враховувати, що до останнього часу термін “ризик” у сучасній економічній літературі ще на дістав остаточного тлумачення. Зокрема, його зміст розкривається в тлумачних, економічних, фінансових та інших словниках. В американському словнику англійської мови Н. Уебстера (1828 р.) ризик розглядається як “опасность, возможность убытков или ущерба” [8, с.10-11]. В українському фінансовому словнику (2000 р.) ризик визначається як “осмислена можливість загрози виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами” [4, с.405].

Але починаючи з 1990 р. разом з появою концепції Value-At-Risk (VaR-метод),* ризик почали визначати через імовірність втрат. Відповідно, кількісне визначення ризику було зведено до визначення розміру потенційних втрат.

Отже, сьогодні у банківській практиці ризик заведено визначати як вартісне вираження імовірності події, що викликає фінансові втрати, пов'язані з недоотриманням доходів або зменшенням вартості капіталу банку [1;3;7;9;10].

* Value-At-Risk (VaR-метод) використовується для визначення кількості ризику, зокрема для розрахунку потенційних збитків на основі показника ризикової вартості, який є узагальнюючим кількісним статистичним виміром ризику і враховує кореляцію між впливом різних факторів ризику [16; 17].

Наведені визначення, по суті, досить близькі між собою й акцентують увагу на можливих негативних наслідках подій чи прийнятих рішень. Існування ризику пов'язується з неможливістю точно до 100% прогнозувати майбутнє внаслідок його невизначеності. Враховуючи це, можна відзначити основну властивість ризику: він має місце тільки стосовно майбутнього та нерозривно пов'язаний із прогнозуванням і плануванням і, відповідно, з прийняттям рішень узагалі. Тим самим, існування ризику безпосередньо пов'язується з певною невизначеністю, яка неоднорідна за формою прояву і за змістом.

Тобто, поняття “ризик” характеризує таку ситуацію, коли настання деяких подій імовірно й може бути оцінене кількісно або якісно, а “невизначеність” припускає неможливість оцінки вірогідності настання таких подій і пов'язується зі станом незнання того, що відбувається, або розглядається як вид небезпеки, про яку нічого невідомо і яку неможливо оцінити та виміряти.

Але на відміну від невизначеності ризик виникає тільки у тих випадках, коли економічний суб'єкт приймає рішення чи здійснює цілеспрямовані дії. Нерозривно пов'язаний з прийняттям рішень, ризик є прогностичною оцінкою можливості та наслідків настання певної події. Таке розуміння ризику можна зустріти в кібернетиці, де невизначеність розглядається як невдача у передбаченні поведінки деякої системи на основі припущень законів її поведінки та доступної інформації про її початковий стан. За таких умов невизначеності суб'єкт може здійснювати дію, відстрочити її настання, або взагалі відмовитися від виконання.

Класична концепція взаємозв'язку ризику та невизначеності була сформульована Ф. Найтом (1921) в його праці “Ризик, невизначеність та прибуток” [13]. Відповідно до цієї концепції ризик розглядається як невизначеність, яку можна визначити: економічний суб'єкт може “передбачити” або вгадати деякі параметри (результати, умови) своїх дій у майбутньому. Спосіб такого визначення може бути відносно простим, наприклад, аналітичним чи історичним (за прецедентом, шляхом підгонки до відомого закону розподілу), або складним, наприклад, коли ризикову ситуацію доводиться встановлювати в погано визначених термінах суб'єктивних ймовірностей та нечітких змінних за експертними оцінками. Тобто, невизначеність треба перетворити у ризик, який необхідно детально вивчити і оцінити.

Оскільки реалізація ризиків означає виникнення збитків у тій чи іншій формі, то їх розмір (величина) може використовуватись для виміру ризику з урахуванням імовірності, з якою ці втрати можуть відбутися. Наприклад, коли ймовірність втрат висока, а розмір їх малий або навпаки – збитки малоімовірні, але оцінюються як значні, то ризик вважається невисоким (малим). Усю множину методик розрахунку ризику можна згрупувати таким чином:

- ризик оцінюється як сума добутоків можливих втрат (розміру збитків) внаслідок настання ризикової події, зважених з урахуванням ймовірності їх настання;
- оцінка ризику ґрунтується на визначенні суми ризиків від ухвалення окремого рішення з урахуванням ризиків зовнішнього середовища (незалежних від нашого рішення);
- ризик визначається як добуток імовірність настання негативної події на ступінь негативних наслідків.

Основні методи визначення ймовірності ґрунтуються на обчисленні частоти, з якою в минулому відбувалася негативна подія. Для цього використовуються методи теорії ймовірностей, економічної статистики, теорії ігор та інші математичні методи.

Оцінюючи ризик та розробляючи стратегію управління ризиком, необхідно враховувати, що між рівнем ризику та розміром доходу існує прямо пропорційна залежність: чим вищий очікуваний дохід, тим вищим виявиться рівень ризику.

Цей взаємозв'язок простежено, зокрема, у фундаментальних працях основоположників теорій ризику Г. Марковіца [14;15] та У. Шарпа [10] на прикладі кредитного та інвестиційного ризиків (Нобелівська премія 1990 р.). При цьому кредитний та інвестиційний ризики розглядалися як дисперсія вірогідних варіантів одержання доходу. Відповідно, якщо зіставити ризик з нормою прибутку, де ризик (дисперсія вірогідних доходів) виражено

стандартним відхиленням очікуваної норми прибутку на інвестиції, то в міру зростання ризику (внаслідок збільшення кредитного ризику або строку інвестування) очікувана норма прибутку також зростає. Таким чином доведено, що банк, який вкладає кошти в потенційно прибутковіші інвестиції та кредити, одночасно йде на підвищений ризик.

Тим самим, одним з найважливіших і складних завдань у сфері фінансового менеджменту банку є балансування між прибутковістю та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення. Критерієм оптимальності при цьому є максимізація ринкової вартості власного (акціонерного) капіталу банку як мета діяльності комерційного банку. За такої мети усі управлінські рішення мають бути спрямовані на підвищення ринкової ціни акцій банку, а вплив наслідків таких рішень на реальну ціну акцій можна оцінити в процесі аналізу співвідношення прибутку та ризику, що пояснюється теорією ефективного ринку (efficient market hypothesis). Згідно з цією теорією показники, сформовані під впливом ринкових чинників, вважаються найоб'єктивнішими, оскільки в них відображено погляди великої кількості учасників ринку на дохідність і ризик конкретного інструменту.

Але сьогодні фундаментальні положення теорії ефективного ринку та “економіки оптимальності” критично переглядаються в концепції недосконалих ринків і біхевіористичній теорії фінансів, які сформульовані, відповідно, в експериментальній економіці В. Сміта [18, с.126] та психології фінансів Д. Канемана та А. Тверські [11;12, с.126] (Нобелівська премія 2002 р.). Головні положення цієї концепції полягають у такому:

- люди при прийнятті економічних рішень в умовах ризику керуються не раціональним вибором, а евристикami (напр., суб'єктивно ймовірністю, яка суперечить правилам класичного визначення ймовірностей);

- рішення, що приймаються, є далекими від оптимальних, визначених на основі теорії “економіки оптимальності”, ринки можуть бути дуже неефективними, а ринкова рівновага залежить від механізму організації торгів.

Таким чином, ця концепція дає експериментальне обґрунтування недосконалості ринкових механізмів і суб'єктивності оцінок ризику індивідуумами при прийнятті рішень. Тобто доведено, що люди, приймаючи рішення, спираються не стільки на статистику ринку, скільки на природу та логіку подій, які керують ринком.

Враховуючи, що негативні наслідки сучасної глобальної фінансової кризи важко передбачити на основі класичного розрахунку ймовірностей, застосування концепції недосконалих ринків для побудови системи управління ризиком, на нашу думку, за сучасних умов є найбільш прийнятним і потребує використання саме аналітичних засобів, оскільки вони дозволяють визначити певні тенденції та логіку окремих подій в процесі управління ризиком*. Такий процес є системним та пов'язує аналіз ризику з розробленням та вжиттям необхідних заходів щодо його мінімізації з урахуванням впливу зовнішнього середовища та специфіки діяльності банку.

Відомо, що існує багато моделей, які дозволяють виміряти ризик на основі визначення його імовірнісних оцінок, але саме за допомогою аналізу можна відстежити логіку подій на ринку та екстраполювати їх на майбутнє, встановити найсуттєвіші факторні показники, які впливають на зміни результатів діяльності банку, та забезпечити комплексне органічно взаємопов'язане дослідження ризиковості роботи банку. бумовленість економічних явищ і процесів причинним зв'язком необхідність застосування аналітичних засобів, які дозволяють визначити пев

Досліджуючи проблеми аналізу та управління ризиками необхідно також звертати увагу на світові тенденції розвитку сучасної банківської справи, які пов'язані з технологічним прогресом і процесом дерегулювання та інтернаціоналізації банківської діяльності. Це призвело до того, що наприкінці 80-х років ХХ століття прибутковість традиційних видів банківської діяльності почала знижуватись, а вимоги до достатності капіталів банків – зростати. Тобто, традиційні операції банку, пов'язані зі залученням депозитів і наданням

* Система управління ризиком або ризик-менеджмент включає в себе стратегію та тактику управління, які спрямовані на досягнення основних бізнес-цілей банку. Ефективний ризик-менеджмент включає систему управління; систему ідентифікації та вимірювання; систему супроводу (моніторингу та контролю)[6].

кредитів, сьогодні є лише частиною діяльності банку й, у більшості випадків, найменш прибутковою. Відповідно, найбільш прибутковими джерелами вважається отримання доходів за рахунок комісійних виплат, торгівлі на фінансових ринках та від застосування похідних позабалансових інструментів (наприклад, свопів, ф'ючерсів, опціонів тощо). Такі фінансові інновації у банківській справі, особливо пов'язані із застосуванням позабалансових інструментів, обумовлюють концентрацію ризику та підвищення нестабільності банківських систем загалом, створюючи одну із фундаментальних проблем сучасності. Насамперед це стосується валютного та процентного ризику, кореляція між якими як в межах окремого банку, так і в масштабах банківської системи збільшилась і стала складнішою. Інтернаціоналізація та дерегулювання підвищили ймовірність поширення кризи окремого банку на всю банківську систему, як це відбувалося під час поширення тайландської фінансової кризи на інші країни Південно-Східної та Східної Азії та спостерігається зараз під час світової фінансової кризи.

Через зазначені явища потреба в оцінці, управлінні та контролі за розміром банківського ризику збільшилась. У межах конкретного банку нові умови банківської діяльності та зростання нестабільності ринків обумовили необхідність інтегрованого підходу до управління активами, пасивами та ризиком.

Такий підхід передбачає, що для адекватної оцінки та інтерпретації отриманих результатів, проведення прогнозних розрахунків потенційного розвитку, здійснення діагностики основних проблем та розробки ефективних управлінських рішень, банківський аналітик повинен мати цілісне уявлення про проблеми фінансової системи, навіть якщо розглядається окремий банк. Це обумовлює зближення понять управління ризиками та корпоративного управління.

Тим самим, щоб забезпечити ефективну аналітичну оцінку ризикованості діяльності банку в умовах нестійкого та конкурентного ринку, аналітики та органи нагляду банку повинні не тільки вміти застосовувати складні аналітичні інструменти, але й враховувати потенційні ризикові явища в інших секторах фінансової системи, нові тенденції в банківській справі та системах нагляду за кордоном. Йдеться про важливість удосконалення якісного аналізу ризиків, який дозволяє виявляти ризик, встановлювати потенційні ризикові сфери та ідентифікувати ризик. Він відповідає концепції недосконалих ринків (про суть якої говорилося вище) і має ґрунтуватись на ретроспективному, поточному та перспективному дослідженні, а також на методах припущень, порівнянь та експертних оцінок. У своїй основі він є суб'єктивним і вимагає від аналітиків досконалого знання нормативної бази та внутрішніх положень банку, володіння інформацією про зовнішні ризики та аналітичними навичками. Тому для забезпечення ефективності такого аналізу необхідним є використання на постійній основі груп кваліфікованих спеціалістів, які працюють з одними і тими ж банками протягом тривалого часу.

З іншого боку, не менш важливим є кількісний аналіз ризиків, який проводиться як за допомогою апріорних методів, що ґрунтуються на теоретичних положеннях, коли оцінка ризиків встановлюється за допомогою логічних міркувань, так і за допомогою методів, що ґрунтуються на емпіричних підходах, зокрема, метод аналізу фінансових коефіцієнтів (ліквідності, достатності капіталу, якості кредитного портфеля тощо). У цьому контексті подібний аналіз повинен бути орієнтований на аналітичну оцінку фінансових коефіцієнтів у широкому розумінні: не тільки з погляду оцінки величини ризику, але й з погляду якості управління ризиком, оцінки змін і тенденцій в динаміці ризиків; враховувати вплив різноманітних факторів, передусім часового та якості корпоративного управління (оцінювати адекватність і послідовність банківської політики та процедур, ефективність і повноту внутрішнього контролю, своєчасність і точність інформаційного забезпечення).

Загалом, обираючи підходи щодо аналітичної оцінки ризикованості діяльності банку, необхідно враховувати, що ймовірними джерелами покриття ризику є зовнішні, насамперед централізоване рефінансування діяльності банків для підтримки їх ліквідності, а також внутрішні, до яких відносять власний капітал банку та резерви, що створюються як за рахунок прибутку, так і за рахунок витрат. Це обумовлює досить складну методологічну проблему

щодо управління та, відповідно, аналізу ризику як на макро-, так і на мікрорівнях, а також забезпечення їх взаємозв'язку.

На макрорівні (на рівні банківської системи) процес аналізу ризикованості банківської діяльності здійснюється передусім центральним банком з метою підтримки валютної та економічної стабільності банківської системи на основі реалізації грошово-кредитної політики, банківського нагляду та моніторингу платіжної системи. Важливими механізмами регулювання банківських ризиків є оптимізація вимог щодо складу та нормативів достатності капіталу банку, нагляд за дотриманням інших економічних нормативів, що регулюють діяльність банку; контроль за стандартами організації та діяльності служб внутрішнього контролю банків та управління ризиками, за виконанням вимог щодо розкриття інформації про фінансовий стан і загальний ризик банку (відповідно до Базельської угоди II, яка визначила підходи нагляду на основі ризику); розроблення нормативних вимог до методик кількісної оцінки ризиків банку тощо. При цьому, хоча аналіз ризикованості на цьому рівні і зосереджений на макроекономічних аспектах забезпечення загальної рівноваги та стабільності цін, основою для досягнення такої стабільності є мікроекономічні проблеми ліквідності та платоспроможності окремих банків.

Управління ризиками на мікрорівні (на рівні окремого комерційного банку), крім зовнішніх, передбачає використання внутрішніх моделей оцінки та методів управління ризиками (таких як лімітування, хеджування, внутрішній контроль тощо) з урахуванням спеціалізації банку на окремих видах послуг. Аналіз ризикованості діяльності банку на мікрорівні також повинен показувати, як співвідноситься прибутковість, структура балансу та достатність капіталу цього банку з тенденціями інших банків, аналогічних за розмірами чистих активів і власного капіталу. Ґрунтовний аналіз може виявити характер і причини відхилень: суттєві відхилення профілю ризику окремого банку можуть бути як результатом унікальних умов, які не мають впливу на банківський сектор загалом, так і бути раннім індикатором ймовірних тенденцій для інших банків.

Мінімізувати ризики з урахуванням впливу зовнішнього середовища, у тому числі системної економічної кризи, та специфіки діяльності банку повинна система управління ризиками, ключовими компонентами якої мають бути:

- постійна та чітко сформульована стратегія управління ризиком та відповідна методологія, спрямована на досягнення певних оперативних цілей, що враховують взаємозв'язок між окремими факторами ризику на макро- та мікрорівнях;

- забезпечення формалізації та координації реалізації стратегічних рішень у процесі управління ризиком на основі розробки системи лімітів або коефіцієнтів та їх оптимальних значень як індикаторів прийнятного рівня ризику. Відповідні ділові та функціональні процеси повинні містити завдання з управління ризиком та параметри прийняття рішень;

- прийняття банком управлінських рішень на основі ґрунтовного кількісного і якісного аналізу відповідних параметрів ризику з урахуванням комплексної взаємодії різних факторів фінансового ризику та завдання їх збалансування;

- розроблення методів кількісного моделювання з метою імітації та аналізу впливу зовнішнього середовища на загальний ризик банку, його ліквідність, прибутковість та ризикованість за допомогою створення повноцінних автоматизованих систем управління ризиками.

Висновки. Роль аналітичної оцінки ризиків у системі управління ризиками банку полягає у тому, щоб усі ризики, які аналізуються, знаходились у межах затверджених лімітів або оптимальних значень фінансових коефіцієнтів, повністю ідентифікувалися та оцінювалися ще до проведення операцій, відстежувались у динаміці на постійній основі, повністю і своєчасно відображалися в системах управлінської інформації. Розв'язання зазначених проблем, на нашу думку, дасть змогу удосконалити методологію вітчизняного банківського ризик-менеджменту і є перспективою подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківський менеджмент: підручник / [за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко]. – К.: Знання, 2005. – 831 с.

2. Волошин И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы / И. В. Волошин. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004.
3. Грюнинг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Х. Грюнинг, С. Браинович Братанович; [пер. с англ.]. – М.: Изда-во «Весь Мир», 2004. – 304с.
4. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко – [3-тє вид., випр. та доп.] – К.: Знання, КОО, 2000. – 587с.
5. Методичні вказівки з інспектування банків „Система оцінки ризиків”: постанова Правління НБУ від 15.03.2004р. № 104: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: постанова Правління НБУ від 02.08. 2004 р. №361: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / С. Питер Роуз; [пер. с англ. со 2-го изд.]. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
8. Ступаков В. С. Риск-менеджмент / В. С. Ступаков, Г. С. Токаренко. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 288 с.
9. Управління банківськими ризиками: навч. посібник / [Л. О. Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
10. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли ; [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2003. – XII. – 1028с.
11. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An analysis of decision under risk // Econometrica. – 1979. – V. 47.
12. Kahneman D., Tversky A., eds. Choices. Values and frames. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
13. Knight F. Risk, Uncertainty and Profit // Boston Houghton Mifflin Co. – 1921.
14. Markowitz H. Portfolio Selection // Journal of Finance. – 1952. – V.7. – No.1. – P. 77 – 91.
15. Markowitz Harry M / Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments. – New York: Wiley, 1956. - 157p.
16. Crouhy M., Galai D. Mark R. Risk Management. – N.Y.: McGraw Hill, 2001.
17. Risk Management. – A Practical Guide // J.P. Morgan-Reuters Risk Metrics, LLC. – 1998.
18. Smith V.L. Experimental Economics: Induced value theory // American Economic Review, Papers and Proceedings. – 1976.

УДК 336.71.100.025.12 (477)

Реверчук О. С.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто передовий зарубіжний досвід державного регулювання банківського сектора у країнах з ринково розвинутою і перехідною економіками. Запропоновано формувати вітчизняну систему державного регулювання банківництва за принципом єдиного мегарегулятора, що надає державному втручання системності і цілісності.

Ключові слова: державне регулювання банківської діяльності, мегарегулятор фінансового ринку, світовий досвід державного регулювання банківського сектора, іноземні банки, філії іноземних банків.

WORLD EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF GOVERNMENT CONTROL OF BANK SECTOR AND PROSPECT OF HIS APPLICATION IN UKRAINE

Front-rank foreign experience of government control of bank sector in countries with the market developed and transitional economies is considered. It is suggested to form the domestic system of government control of banking on principle of unique mega-regulator that gives to state intervention a systematic and integrity.

Key words: government control of bank activity, mega-regulator of financial market, world experience of government control of bank sector, foreign banks, branches of foreign banks.

Вступ. Забезпечення фінансової стійкості та стабільного функціонування банківської діяльності за одночасного захисту інтересів вкладників і кредиторів є головною метою регулювання банківської діяльності. У зв'язку з цим важливим і актуальним є вивчення передового зарубіжного досвіду державного регулювання банківництва.

Досвід зарубіжних країн щодо методів, форм та інструментів державного регулювання банківської діяльності завжди був у полі зору вітчизняних економістів. Так, Г. Кришталь досліджує особливості та механізми банківського нагляду і його місце у системі державного банківського регулювання [9]. О. Чуб привертає увагу до вивчення впливу іноземного капіталу на становлення і розвиток банківської системи України [1]. Ф. Шпиг та Ю. Уманців наголошують на гострій необхідності дослідження впливу іноземного капіталу на розвиток банківської конкуренції [7]. Однак в економічній літературі ще недостатньо уваги приділено інституційним механізмам і суб'єктам державного регулювання банківської діяльності, а дискусія щодо багатоманітності та монолітності державних регуляторів на ринку фінансових послуг ще тільки розгортається. При цьому залишається глибоко дискусійною проблема співвідношення державного регулювання і саморегулювання розвитку і функціонування банківництва, а також тема побудови ефективної системи регулятивних органів.

Постановка завдання. Метою цієї статті є вивчення зарубіжного досвіду державного регулювання банківської діяльності і розроблення пропозицій щодо можливостей його застосування в українських соціально-економічних і політичних умовах. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: дослідити механізми регулювання ринку банківських послуг і визначити ефективні методи втручання у банківський сектор; проаналізувати структуру, функції, переваги і недоліки регулятивної політики у банківському секторі розвинутих іноземних країн; розглянути зарубіжний досвід державного регулювання іноземних банків та їх філій у національних банківських системах.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивною передумовою необхідності застосування регулятивних механізмів на фінансовому ринку є суперечливість між глобальним характером діяльності фінансових інститутів і локальністю державного регулювання. Державне регулювання являє собою систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, спрямованих на досягнення поставленої мети, що здійснюються органами державного управління на всіх рівнях. Термін “регулювання банківської діяльності” і “нагляд за банківською діяльністю” майже тотожні, вони є взаємодоповнювальними компонентами. Проте, на нашу думку, регулювання є значно ширшим за своїми функціями, оскільки саме воно визначає порядок проведення банківського нагляду. Таким чином, функція державного регулювання зазвичай забезпечується кількома інститутами, тоді як функція нагляду за будь-яким конкретним фінансовим сектором, як правило, закріплена за одним державним органом. Об'єктом державного банківського регулювання у світовій практиці є безпосередня діяльність банківських структур, суб'єктами – банки, що здійснюють свою діяльність на території певної країни. Ефективне державне регулювання ринку банківських послуг передбачає чітке визначення мети, завдань, а також методів їх вирішення. Метою державного регулювання

ринку банківських послуг є передусім забезпечення оптимальності, раціональності та збалансованості його функціонування. Держава повинна таким чином здійснювати регулювання банківського сектора, щоб ринок не був позбавлений своєї незамінної ролі дієвого стимулятора економічного зростання і високої ефективності діючих в ньому господарських об'єктів. Сукупність заходів не повинна підривати конкуренцію між учасниками ринкових відносин і первинні розподільчі механізми, що забезпечують раціональне розміщення факторів виробництва і переливання капіталу в перспективні галузі і сфери діяльності. До методів регулювання ринку банківських послуг можна віднести прямий або безпосередній у вигляді заборони на здійснення певних дій, застосування фінансової чи навіть кримінальної відповідальності за правопорушення, тобто використання заборон, дозволів, примусів та сприятливих заходів, а також непрямий вплив держави, що полягає у створенні умов для економічної зацікавленості суб'єктів ринку в розвитку певних його елементів. Банківське регулювання повинно сприяти забезпеченню стабільності роботи і зміцненню фінансової стійкості банків, орієнтації діяльності банків у сфері кредитування і виконання пріоритетних завдань розвитку економіки та підвищення добробуту суспільства, належної організації грошового обігу в економіці, а також створення системи гарантій захисту інтересів вкладників. Під час втілення державної політики на ринку банківських послуг важливо дотримуватися таких принципів: реалізація правил чесної конкуренції; забезпечення фінансової стабільності; підвищення рівня забезпечення потреб населення; підтримка розвитку конкурентоспроможності економіки. Пруденційний нагляд на макроекономічному рівні сприяє розвитку конкуренції, яка доповнює систему банківського регулювання.

Проаналізувавши світовий досвід, на нашу думку, варто виокремити основні причини регулювання банківської діяльності: забезпечення ефективності системи захисту інтересів вкладників; раннє реагування на виникнення проблемних банків та запобігання цьому явищу; підтримання довіри до банківських установ з боку населення; забезпечення стійкості роботи банку та, як наслідок, зміцнення його фінансового стану; організація конкурентного середовища на банківському ринку; стимулювання діяльності банку в різних галузях економіки, що, в свою чергу, може сприяти підвищенню ефективності народного господарства; забезпечення стабільності усієї банківської системи тощо.

Аналіз механізму регулювання фінансового ринку у світових країнах дає змогу зробити висновок про те, що вони суттєво відрізняються між собою. Повністю інтегровані мегарегулятори діють тільки в окремих країнах, у більшості європейських держав система регулювання фінансового ринку охоплює різні відомства, по-різному здійснюється й банківське регулювання. У більшості країн (Італії, Іспанії, Великобританії, Австралії тощо) функції державного регулювання банківської діяльності здійснює центральний банк, у багатьох (зокрема в США, Швейцарії, Франції, Німеччині) – центральні банки разом з іншими органами. Однак є такі країни (наприклад, Канада, Австрія, Норвегія, Фінляндія), де регулятивна діяльність здійснюється виключно іншими органами – без втручання центрального банку [9, с.122-123].

У світовій практиці здебільшого використовують три основні види методів державного регулювання: податкові, нормативні та коригувальні. Центральний банк використовує, як правило, лише нормативні та коригувальні методи. В Україні, крім Національного банку України, у процесі регулювання беруть участь: податкова адміністрація - контролює надходження до державного бюджету; органи законодавчої влади - розробляють і приймають нормативно-правові акти стосовно діяльності банківських інститутів, а також фонд гарантування вкладів. Нормативні методи пов'язані з кількісними характеристиками операцій або напрямками діяльності, які регулюються, тобто визначаються певні обмеження або пільги. Коригувальні методи мають доповнювальний характер дії і є найбільш оперативними та гнучкими, бо за допомогою коригування можна стимулювати вплив на різні економічні процеси залежно від ситуації, яка складається на грошовому ринку та ринку банківських послуг. Вступ України до СОТ і впровадження поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС передбачають суттєву лібералізацію умов взаємного доступу сторін на ринки фінансових послуг. Інтеграція України та ЄС у рамках цієї угоди приведе до взаємного відкриття ринків для філій фінансово-кредитних установ. Характерна особливість функціонування філій

іноземних банків, страхових компаній та інвестиційних фондів полягає в їх не підзвітності регулятивним наглядовим органам країни, на території якої вони перебувають і здійснюють діяльність.

Останнім часом все ж спостерігається посилення загальносвітової тенденції до передання функції регулювання за фінансовими установами і ринками єдиному незалежному органу – мегарегулятору. При цьому, наприклад, Німеччина робить вибір на користь єдиного мегарегулятора, враховуючи змішану природу фінансових інструментів і операцій, а також тенденції консолідації фінансових компаній і посилення ролі небанківських фінансових установ. На момент створення єдиного мегарегулятора (федерального відомства Німеччини з нагляду на фінансовому ринку (BAFin)) у Німеччині функції регулювання здійснювали міністерство фінансів, Бундесбанк і не інтегровані в них три органи нагляду. Нова структура державного регулювання банківського сектора дозволяє повною мірою досягти синергетичного ефекту. Внаслідок появи єдиного органу регулювання було узагальнено знання і досвід фахівців, що особливо важливо у зв'язку з конвергенцією фінансових продуктів універсальних фінансових концернів. До завдань BAFin належить видача ліцензій, контроль за страховими організаціями, нагляд за ринком цінних паперів і управління активами, перевірки економічного стану банків, участь у міжнародних організаціях, вирішення завдань у сфері боротьби з відмиванням грошей, вдосконалення банківського законодавства тощо. Основна мета мегарегулятора BAFin – забезпечення стабільного функціонування фінансової системи Німеччини.

В окремих країнах СНД заслуговує на увагу досвід створення єдиного органу регулювання і нагляду. Так, наприклад, у Казахстані державне регулювання банківської діяльності здійснює Агентство з регулювання і нагляду фінансового ринку та фінансових організацій. До сфери компетенції Агентства віднесені банки, страховий ринок, професійна діяльність на ринку цінних паперів та нагромаджувальні пенсійні фонди. Його повноваження – повноцінний нагляд за всіма сегментами фінансового ринку, видача ліцензій.

У Молдові обговорюється створення мегарегулятора фінансового ринку країни – новий державний орган з регулювання фінансового ринку в сегменті кредитно-економічних, страхових асоціацій, недержавних пенсійних фондів, а також іпотечного фонду. Функції нового органу передбачають регулювання фінансового сектора, стимулювання розвитку ринку цінних паперів, а також супроводження розвитку небанківського фінансового ринку.

У Росії існує три регулятори фінансового ринку, які чітко розмежовані за суб'єктами регулювання: міністерство фінансів і федеральна служба страхового нагляду регулюють діяльність страхових організацій, федеральна служба з фінансових ринків - діяльність не кредитних організацій, центральний банк – кредитних організацій. Вони координують свою роботу з федеральною службою з фінансового моніторингу.

У переважній більшості країн ступінь централізації та жорсткості регулювання коливаються між двома крайніми концепціями. Перша передбачає регулювання переважно державними органами, і лише невелика частина повноважень з нагляду, контролю, встановлення правил проведення операцій передається об'єднанням учасників ринку – саморегулювальним організаціям (наприклад, Франція). Друга – передання максимально можливого обсягу повноважень таким організаціям, при цьому держава зберігає за собою основні контрольні функції й можливість у будь-який момент втрутитись у процес саморегулювання (наприклад, Велика Британія). При цьому структура державних органів, які регулюють ринок, залежить від моделі ринку, прийнятої у тій чи іншій країні (банківської, небанківської), ступеня централізації управління в країні (у країнах з федеративним устроєм частина повноважень передана територіям, наприклад, у США – штатам, у Німеччині – землям). Нині немає єдиного тлумачення мегарегулятора, оскільки в одних країнах він може мати ширше коло повноважень, а в інших – тільки частину. Опрацьовані нами матеріали дають можливість згрупувати перелік мегарегуляторів та особливості їх функціонування на фінансових ринках зарубіжних країн (табл. 1).

Міжнародна практика створення мегарегуляторів на фінансових ринках [10,с. 26-27]

Країна	Мегарегулятор	Функції
1	2	3
Мегарегулятори, що виконують функції нагляду та встановлення правил		
Велика Британія	Financial Services Authority	З 1997р. поетапно акумулює функції банківського нагляду (Bank of England, Supervision and Surveillance Division), регулювання і нагляду над інститутами цінних паперів, страхування, колективних інвестицій. Такі функції раніше виконували Securities and Investments Board, Insurance Directorate of Department of Trade and Industry, Securities and Future Authority, Investment- Management Regulatory Organization, Registrar of Friendly Societies.
Австрія	Australian Securities and Investments Commission, Australian Prudential Regulation Authority	Australian Securities and Investments Commission – регулювання й нагляд галузі цінних паперів, інвестиційних трастів. Захист інвесторів у всіх фінансових галузях, включаючи відносини страхових компаній і банків із клієнтами; Australian Prudential Regulation Authority – встановлення пруденційних стандартів і нагляд за банками, страховими компаніями, пенсійними фондами, небанківськими кредитними організаціями. Разом із центральним банком перебувають під координуючим впливом Ради фінансових регуляторів, яка має скоріше не владні, а погоджувальні повноваження.
Канада	Office of the Superintendent of Financial Institutions	Встановлення регулятивних правил і нагляд за деякими фінансовими інститутами, якщо вони реєструються на федеральному рівні (банки, небанківські кредитні організації, страхові компанії, трасти, інститути пенсійного приватного забезпечення).
Сінгапур	Monetary Authority of Singapore	Регулювання всього фінансового сектора, в тому числі виконання функцій ЦБ. А через структурний підрозділ – Financial Supervision Group – функцій нагляду й регулювання всього сектора, включаючи банки, страхові компанії, галузь цінних паперів.
Швейцарія	Swiss Federal Banking Commission	Функції регулювання входження на ринок, встановлення правил і нагляд за банками, брокерами-дилерами, інвестиційними фондами, керованими банками, фондовими біржами, організаціями депозитарної й розрахунково-клірингової інфраструктури. Пенсійна й страхова галузі не входять у сферу регулювання.
Мегарегулятори, що виконують тільки (або переважно) наглядові функції		
Японія	Financial Supervisory Agency Financial Services Agency	Є тільки органом нагляду, виконуючи наглядові функції щодо банків, страхових організацій і галузі цінних паперів (у тому числі перевірки, фінансові розслідування і вживання санкцій).
Корея	Financial Supervisory Agency	Орган нагляду, який здійснює зазначені функції щодо банків, страхових інститутів, галузі цінних паперів, не банківських фінансових інститутів.

1	2	3
Угорщина	Hungarian Banking and Capital Market Supervision	Наглядові функції щодо банків та галузі цінних паперів.
Данія	Danish Financial Supervisory Authority	Діє як “секретаріат” (зовнішні зв’язки і забезпечувальні функції) для трьох секторіальних відомств (Danish Securities Council, Danish Insurance Council, Danish Pension Market Council), кожне з яких є наглядовим органом для галузі цінних паперів, пенсійних фондів, небанківських фінансових інститутів.
Норвегія	Banking, Insurance and Securities Commission	Орган нагляду, який здійснює зазначені функції щодо банків, страхових інститутів, галузі цінних паперів, пенсійних фондів, небанківських фінансових інститутів.
Швеція	Swedish Financial Supervisory Authority	Нагляд за банками й іншими кредитними організаціями, інститутами цінних паперів, інвестиційними фондами, страховими компаніями.
Фінляндія	Financial Supervision	Нагляд за банками й іншими кредитними організаціями, інститутами цінних паперів, інвестиційними фондами, страховими компаніями, ринками, депозитарною інфраструктурою.
Південна Африка	Financial Services Board	Наглядові і “консультативні” функції щодо інститутів цінних паперів, страхування, пенсійного забезпечення, трастів тощо, за винятком банків.

Аналіз світового досвіду побудови системи регулювання фінансово-банківського сектора та загальні закони еволюції кредитних систем показують, що побудова регулятивних органів не за функціональним принципом, а за принципом суб’єктів регулювання характерна для нерозвинених фінансових ринків. Це сприяє гармонійному розвитку його окремих секторів, оскільки в кожному секторі діє свій регулятор. На стадії сталого економічного розвитку, універсалізації кредитної системи на перший план виходить доцільність створення єдиного органу, який здійснює повноваження з нормативно-правового регулювання, контролю, нагляду щодо секторів фінансового ринку (банківський, страховий, цінних паперів).

В умовах глобалізації проблема регулювання ступеня відкритості внутрішнього ринку банківського сектора для іноземних банків актуальна для будь-якої країни. Узагальнення світового досвіду дає нам змогу виокремити три групи країн залежно від глибини проникнення іноземного капіталу в банківський сектор:

– перша група – незалежні країни – розвинуті країни, у фінансових системах яких частка іноземних банків у активах не перевищує 50% (Італія, Німеччина, Швейцарія, Японія, Словенія, Росія, Україна);

– друга група – помірно залежні країни – країни, в яких рівень присутності іноземних банків коливається від 50 до 70% активів банківської системи (Польща, Литва, Латвія, США, Угорщина, Бельгія);

– третя група – залежні країни – країни з переважною присутністю іноземного капіталу в банківській системі, від 75-100% контролю банківських активів (Хорватія, Словачів, Естонія, Чехія, Нова Зеландія) [4, с.23].

У розвинених країнах світу кількість банків скорочується, банки йдуть на злиття і поглинання, що підвищує концентрацію ринку. У переважній більшості країн на банківському ринку домінує олігополія, так, наприклад, в Європі частка найбільших банків у сукупних активах банківської системи становить у Фінляндії – 81%, Бельгії – 83%, Голландії – 84%,

Греції – 67%, Данії – 67%, Португалії – 63% [7,с.59]. У майбутньому банківські олігополії будуть зміцнюватися. У державах з перехідною економікою особлива роль належить експансії з боку транснаціональних банків. У найближчому майбутньому головним чинником посилення конкуренції у банківському секторі стане перехід на принципи нової Базельської угоди про достатність капіталу (Базель II). Відмова від традиційного регулювання за допомогою нормативів, розрахованих на основі банківського балансу, на користь підходу, зорієнтованого на врахування ризиків, безумовно вплине на кількість банків. Базель II визначає новий метод розрахунку капіталу, що змусить банки збільшувати обсяги капіталу через злиття і поглинання. Дані світових рейтингів засвідчують, що 25 найбільших банківських установ світу володіють 33,1% загального капіталу банків. Найбільша частка іноземного капіталу у банківській системі у 2007 р. була у таких країнах, як Естонія – 75%, Польща – 70%, Угорщина – 65% [6, с.62]. Поява іноземних банків може привести до зниження процентних ставок на депозити та кредити, як, наприклад, склалося у Східній Європі, де після переходу банківської сфери під контроль західноєвропейських компаній прибутки за депозитами впали у середньому до 4-6% річних [1, с.88].

Моделлю, яка найчастіше використовується іноземними банками для входження на ринок банківських послуг постсоціалістичних країн, є модель Greenfield. Вихід на ринок із застосуванням цієї моделі пов'язаний із придбанням вже існуючого банку або контрольного пакета його акцій у процесі приватизації або при відкритті дочірньої компанії чи філії. Різниця полягає у тому, що входження на ринок через відкриття філії здійснюється за допомогою материнської компанії, тоді як дочірній банк використовує свій незалежний капітал. Державне регулювання входження іноземних банків на ринок банківських послуг у країнах ЦСЄ здійснюється за допомогою основних інструментів – видача ліцензій та регулювання частки власності іноземних банків у банках своєї країни. Державна політика ліцензування банківської діяльності в різних країнах у різний час відрізнялася. Держава може жорстко регулювати питання відкриття філій. В Угорщині, наприклад, філії іноземних банків до недавнього часу були заборонені, а у Польщі відкриття таких філій дозволено, однак вони мають бути капіталізовані до рівня дочірнього банку [8, с.37].

Розглянемо досвід державного регулювання діяльності іноземних банків у банківській системі Канади, яка охоплює 22 канадських банки, 24 дочірніх банки іноземних філійних груп та 26 філій іноземних банків, тобто частка іноземних банків (включаючи дочірні структури і філії) становить 8% протягом останніх 10 років і зберігає стабільність [2, с.92]. У 1999 р. іноземні банки отримали дозвіл відкривати на канадській території свої філії, але за умови, що банк буде мати активи не менше 35 млрд кан. дол., причому банки державні і ті, що входять до складу олігархічних груп, не мають права відкривати філії. Філіям необхідно мати розмір активів, достатній для покриття його зобов'язань, не менше 5% з яких обов'язково мають бути забезпечені високоліквідними активами, розміщеними в канадській депозитній установі. Законодавством встановлюються певні умови діяльності великих банків, навіть якщо значна частка їх активів належить іноземцям, а саме: головний офіс банку повинен знаходитись в Канаді; зустрічі акціонерів мають відбуватися в Канаді; 2/3 членів правління і генеральний директор повинні бути резидентами Канади. Найважливішим обмеженням для філій іноземних банків є заборона на залучення дрібних депозитів, тобто сумою, меншою ніж 150 тис. кан. дол. Філії залишилися без доступу до дешевих пасивів, оскільки 80% депозитів юридичних осіб і 90% фізичних осіб – це якраз і є невеликого розміру вкладення. Обмежуючи різними способами іноземну експансію на національний банківський ринок, канадське керівництво підтримує зовнішню експансію своїх банків. Шість могутніх канадських банків мають значну частку присутності в США, Латинській Америці, в країнах Карибського басейну і в Азії. Зводити державну політику регулювання банківського сектора до протекціонізму було б надто спрощено. Основою державної політики в останні роки у банківській сфері Канади стала максимальна локалізація, тобто збільшення частки доданої вартості, що створюється національними та іноземними банками всередині країни.

Як показує світовий досвід, важливим елементом формування міжнародних фінансових центрів є залучення в них іноземних банків у формі дочірніх структур і особливо філій. Прикладом є Великобританія – єдина країна Західної Європи, де загальна ринкова частка

іноземних філій і відділень на банківському ринку перевищує 50%. На її частку припадає 24% кількості і 77% всіх активів іноземних банківських філій в країнах ЄС, а серед філій банків, що не входять в ЄС, відповідно 50% і 84%. Іноземні банки займають близько 40% ринку корпоративних кредитів і практично повністю відсутні в роздрібному бізнесі [3, с.22]. Подібна ситуація пояснюється їх участю в розміщенні на лондонському міжбанківському ринку великих синдікованих кредитів корпоративним позичальникам. Таким чином, залучаючи в Лондон філії іноземних банків, Великобританія поки що не боїться іноземної конкуренції, оскільки всередині країни переважають могутні місцеві банки. Світовий фінансовий центр на території США – Нью-Йорк, як і Лондон, притягує іноземні філії. У вересні 2007р. в США загалом частка іноземних філій в активах банківської системи становила 20,4%, а в Нью-Йорку – відповідно 84,9%. Для інших штатів іноземні банківські філії не характерні. В 50 штатах США (без Нью-Йорка) частка іноземних філій в загальних банківських активах становить менше 3%, в кредитах – 1,5%, в депозитах – 4%, в кредитуванні бізнесу – 4,2%. Для дочірніх структур іноземних банків в США ці показники становлять приблизно 7%, а в штаті Нью-Йорк, де домінують філії, – 3% [4, с.29].

В Японії внутрішній роздрібний бізнес є практично закритим для іноземних банків. Регулятивні органи Японії дотримуються думки, що без претензій на обслуговування роздрібного сегмента національного банківського ринку іноземні банки візьмуть участь у подальшому будівництві Токіо як світового фінансового центру, створивши філії за зразком Лондона і сприяючи тим самим поглибленню і підвищенню ефективності токійського міжбанківського ринку. Наслідки такої політики помітні і в структурі іноземних банківських активів у країні: активи філій і дочірніх структур 41 найбільшої банківської групи Японії співвідносяться як 80:20; основну частину займають токійські філії.

Для Сінгапура і Гонконгу банківський сектор є основна галузь економіки, де присутність іноземців є значною (у Гонконзі – більше 70% банківських активів, у Сінгапурі – 76%). Проте варто зазначити, що доступ до іноземних банків на внутрішній роздрібний ринок Сінгапура – одного із світових лідерів за ступенем відкритості економіки – залишається обмеженим. Законодавством встановлено лише шість доступних для іноземців повних банківських ліцензій, що дають право на всі операції, включаючи роздрібні. Діє також обмеження на кількість відділень у країні і на число банкоматів.

Таким чином, у світових країнах присутність іноземних банків, особливо у формі філій, розглядається загалом як позитивний факт. У країнах Азії і в Лондоні діяльність іноземних філій меншою мірою орієнтована на обслуговування місцевого ринку і більшою – на залучення фондів (інвестицій) і здійснення міжнародних операцій. У країнах, що формують у себе фінансові центри, щодо іноземних банків і їх філій здійснюється дещо інша політика. Часто вона передбачає згоду на перехід суттєвої частки національної банківської системи під іноземний контроль, але за умови збільшення частки країни у створеній банками додатковій вартості. Важливо не те, хто володіє банком, а те, чи залишиться він повноцінною корпоративною структурою, що створює вартість у даній країні. Йдеться про політику недопущення виходу закордон внаслідок зовнішнього поглинання основних функцій банку (управлінської, контрольної, маркетингової) і придбання нових функцій, в тому числі функцій регіонального центру з управління всіма банківськими активами банку-покупця не тільки в даній країні, але й в більш великому географічному регіоні.

Яскравим прикладом успішного застосування такого підходу є Австрія. Продаж Bank Austria-Creditanstalt німецькому HVB дав можливість створити для Відня статус банківського центру Південної Європи, причому наступна купівля HVB італійським Unicredit лише закріпила за Віднем статус банківського центру для всього регіону. Політика Австрії щодо іноземних філій пояснюється орієнтацією на максимізацію додаткової вартості, що створюється в банківській сфері на території країни. На тлі високої частки іноземних банків у загальних активах банківської системи Австрії (близько 50%) частка іноземних філій дуже низька (0,6% від загальних активів банківської системи). Варто зазначити, що філій банків з країн, що не входять в ЄС, в Австрії немає взагалі. Аналогічну державну регулятивну політику здійснює Польща. Залучаючи до Варшави додаткові фінансові інститути, Польща успішно протидіє переміщенню вже діючих на її території. По-перше, це досягається за

допомогою оригінальної політики щодо іноземних філій, оскільки при входженні до ЄС польське керівництво обговорило своє право встановити особливі обмежувальні умови доступу філій на національний ринок. Частка іноземних філій на польському ринку залишається незначною, в середині 2007 р. на іноземні філії припадало 3,7% активів, 3% кредитів і 1,7% депозитів польської банківської системи [5, с.7]. Правом створити філії скористались лише невеликі дочірні структури іноземних банків, що переважно сконцентрували свою роботу у вузькій ніші, наприклад, обслуговування корпоративних клієнтів, які мають бізнес у Польщі. Ні один великий дочірній чи підконтрольний іноземному капіталу банк не був перетворений у філію. По-друге, Польща проводить політику локалізації великих іноземних банків (здебільшого це польські банки, що були куплені великими фінансовими групами під час приватизації). Державні регулятивні органи заохочують обіг певної частки їх акцій на Варшавській фондовій біржі (ВФБ), зазвичай близько 30% акцій. Як наслідок, такі банки залишаються корпоративно повноцінними, блокується перетворення їх в квазіфілії і вихід функцій за межі країни. Крім цього, розвивається національний фондовий ринок: на частку 13 банків, акції яких обертаються на ВФБ, припадає 29% її капіталізації, причому 11 з яких контрольний пакет належить іноземним власникам.

Висновки. Політика держаного регулювання іноземних банків та їх філій в країнах, на територіях яких є світові фінансові центри, і в країнах, що створюють у себе регіональні фінансові центри, помітно відрізняється. В Лондоні, Нью-Йорку, Сінгапурі і Гонконгу здійснюється політика і залучення іноземних філій банків всього світу для здійснення додаткових, специфічних для обслуговування національної економіки функцій, а в свою чергу зростання іноземного капіталу сприяє зростанню обсягів додаткової вартості, що створюється в банківській сфері країни. На противагу, для Австрії і Польщі процес філіалізації буде свідчити про перехід дочірніх банків у філії, тобто міграцію з країни важливих економічних функцій, і як наслідок, додаткової вартості. У переважній більшості країн ступінь централізації та жорсткість регулювання коливаються між двома крайніми концепціями. Перша передбачає регулювання переважно державними органами, і лише невелика частина повноважень з нагляду, контролю, встановлення правил проведення операцій передається об'єднанням учасників ринку – саморегулювальним організаціям; друга – передання максимально можливого обсягу повноважень таким організаціям, при цьому держава зберігає за собою основні контрольні функції й можливість у будь-який момент втрутитись у процес саморегулювання. Не можна стверджувати, що та чи інша модель організації структури державного регулювання діяльності банківських установ є кращою чи оптимальнішою. Кожна країна обирає таку модель регулювання, яка найбільше відповідатиме архітектурі фінансової системи, буде ефективною і дієвою та якнайкраще забезпечуватиме стабільне функціонування банківської системи. Визначення оптимальної моделі держаного регулювання діяльності іноземних банків в сьогоденних умовах в Україні є перспективою подальших досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чуб О. Становлення та розвиток банківської системи в контексті присутності іноземного капіталу / О. Чуб // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С.81-89.
2. Розинский И. Иностранние банки в банковских системах Канады, Австралии и Новой Зеландии / И. Розинский // Мировая Экономика и международные отношения. – 2008. – № 7. – С. 92-96.
3. Bongin P. The EU Experience in Financial Services Liberalization: A model for GATS negotiations? Vienna SUERF Studies.–2003/2.–P.22
4. Розинский И. Международные финансовые центры: мировой опыт и возможности для России / И. Розинский // Вопросы экономики. – 2008. – № 9. – С. 22-33.
5. Summery Evolution of the Financial Situation of Polish Banks // National bank of Poland: Warwaw. – 2007. – P.7-13.
6. Уманців Ю. Конкурентна політика на ринку банківських послуг у контексті глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2008. – №5. – С. 55-71.
7. Шпиг Ф.І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу. / Ф. І. Шпиг. – Суми: Ділові перспективи, 2006. – 288с.

8. Суворов А.В. Особенности европейского рынка банковских услуг / А. В. Суворов // Международный бухгалтерский учет. – 2006. – № 3. – С.37.
9. Кришталь Г.О. Система банківського нагляду в зарубіжних країнах / Г. О. Кришталь // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 122-127.
10. Дорошенко І. Саморегуляція глобальних фінансових ринків – механізм встановлення ринкової рівноваги чи джерело нестабільності та макроекономічних ризиків / І. Дорошенко // Банківська справа.– 2009. – №1. – С. 14-27.

УДК 657.1:336.764.1

Шумило Р. Р.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ МАЛОЦІННИХ ТА ШВИДКОЗНОШУВАНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Досліджено проблемні питання визнання та оцінки малоцінних та швидкозношуваних матеріальних активів. З'ясовано основні чинники, що впливають на порядок обліку операцій з такими активами, а також запропоновано схему організації їх обліку.

Ключові слова: малоцінні активи, оборотні та необоротні активи, організація обліку.

Shumylo R. R.

THE ORGANIZATION OF LITTLE VALUABLE QUICKLY WORN DOWN TANGIBLE ASSETS ACCOUNTING: THEORY AND PRACTICE

Investigates problematical questions of the little valuable and quickly worn down assets' confession and estimation. The factors which influence the sequence of accounting are found and the accounting organization scheme of such operations in the accounting department is offered.

Key words: little valuable assets, current and fixed assets, organization of accounting.

Вступ. Малоцінні предмети є невід'ємним складником будь-якого виду діяльності. Пооб'єктно їх вартість для суб'єктів господарювання є незначною. Проте, якщо брати до уваги той факт, що основним джерелом їх надходження на підприємство є придбання у постачальників, то у своїй загальній вартості вони можуть займати суттєву частку його витрат. Раціонально організована система обліку малоцінних і швидкозношуваних активів може бути підставою для контролю понесення таких витрат та ефективного використання.

Незважаючи на те, що питання обліку малоцінних і швидкозношуваних матеріальних активів розглядаються у багатьох економічних джерелах, дослідження питань організації їх обліку трапляються досить рідко [1, 2].

Постановка завдання. Завданням цієї роботи є вивчити теоретичні та організаційні аспекти обліку малоцінних і швидкозношуваних матеріальних активів.

Виклад основного матеріалу. Малоцінні активи (малоцінка) за своїм призначенням та функціями на підприємстві можуть виступати як знаряддя праці, тобто брати участь у виробничому процесі безпосередньо (інструменти, прилади тощо) або як предмети, що забезпечують умови праці (спецодяг, засоби індивідуального захисту тощо). Отже, за економічною суттю малоцінка є засобом праці і бере участь у процесі виробництва поступово, що обумовлює постійний облік протягом усього терміну її використання.

Малоцінка за своїм характером може мати різний період використання (служби) залежно від технологічних особливостей та інтенсивності використання на підприємстві.

Національними положеннями [3; 4] встановлено, що усі предмети, що використовуються протягом не більше одного року, є малоцінними швидкозношуваними предметами (далі – МШП) і належать до оборотних активів, а предмети, строк корисного використання яких більше одного року та вартість яких відповідає вартісній ознаці, встановленій підприємством, є малоцінними необоротними матеріальними активами (далі – МНМА) і належать до необоротних активів. Поділ малоцінки на оборотні і необоротні має певні суперечності. На практиці його здійснюють, ґрунтуючись на очікуваному терміні використання активу. Вартісну ознаку розцінюють як межу між основними засобами та МНМА і встановлюють, як правило, на рівні 1000 грн, що впливає із Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР. У деяких наукових джерелах при розмежуванні пріоритетним вважають вартісний критерій [6; 7]. Інші науковці інтегрують ці два критерії [2]. Причиною таких суперечностей є прив’язка у практиці фінансового обліку до зазначеного Закону, що не відповідає у трактуванні деяким поняттям, національним положенням. Таким чином, керівництво підприємства самостійно встановлює межу між МШП та МНМА шляхом декларування цього у Наказі про облікову політику підприємства.

Одним з ключових питань в організації обліку є побудова чіткої схеми обліку, яка відображає послідовність формування інформації про малоцінні предмети в обліку та звітності. Із рис. 1 видно, що саме поділ на оборотні і необоротні матеріальні малоцінні активи обумовлює особливості організації їх обліку в бухгалтерії. Операції з надходження малоцінки оформляються накладними (рис. 1), проте ці документи є підставою для різних записів у бухгалтерському обліку. Для предметів, що підпадають під ознаку МШП, це оприбуткування на рахунку 22 “Малоцінні та швидкозношувані предмети”, а для предметів, що відповідають ознакам МНМА, це субрахунок 153 “Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів”, що є визнанням капітальних інвестицій.

Теоретично операції передачі МШП і МНМА в експлуатацію (користування) відрізняються, оскільки придбані МНМА відображаються на рахунку капітальних інвестицій, а отже, їх оприбуткування на рахунки активів здійснюється актом введення в експлуатацію за типовою формою аналогічно для основних засобів. У наступних місяцях залежно від обраного методу нарахування амортизації їх вартість списується на витрати, що стосується МШП. Під час передачі в експлуатацію (користування) їх вартість заноситься до складу відповідних витрат періоду. Враховуючи те, що на практиці для амортизації МНМА обирають в основному метод 100 % списання вартості, то така процедура введення в експлуатацію виглядає досить громіздкою, тому багато підприємств здійснюють передачу усієї малоцінки за одним актом із такими основними реквізитами: номер, дата, місце зберігання, матеріально відповідальна особа, найменування рахунку витрат, назва цінностей, рахунок обліку (МШП чи МНМА), кількість, ціна, сума. Слід зауважити, що такий порядок документального оформлення може застосовуватися за умови автоматизованої форми обліку. Якщо на підприємстві облік ведеться вручну, краще операції з введення в експлуатацію малоцінки розмежовувати на МШП і МНМА.

Списання МШП і МНМА здійснюється в бухгалтерії у кількості на основі складених комісією відповідних актів на списання. З метою забезпечення контролю за наявністю та рухом малоцінних активів у бухгалтерії необхідно організувати їх поточний облік у реєстрах окремо для МШП та МНМА за місцями зберігання, матеріально відповідальними особами, у сумі та кількості. Створення таких реєстрів забезпечить достовірне відображення операцій з МШП і МНМА у фінансовій звітності.

Порядок організації обліку МШП і МНМА в експлуатації на сьогодні запропоновано Міністерством статистики України [8]. Слід зауважити, що більшість запропонованих типових форм документального оформлення руху МШП на практиці не застосовується, оскільки вони не враховують специфіки діяльності підприємства, його організаційної структури та інших факторів. Таким чином, організація обліку МШП в експлуатації є пріоритетом апарату управління підприємством.

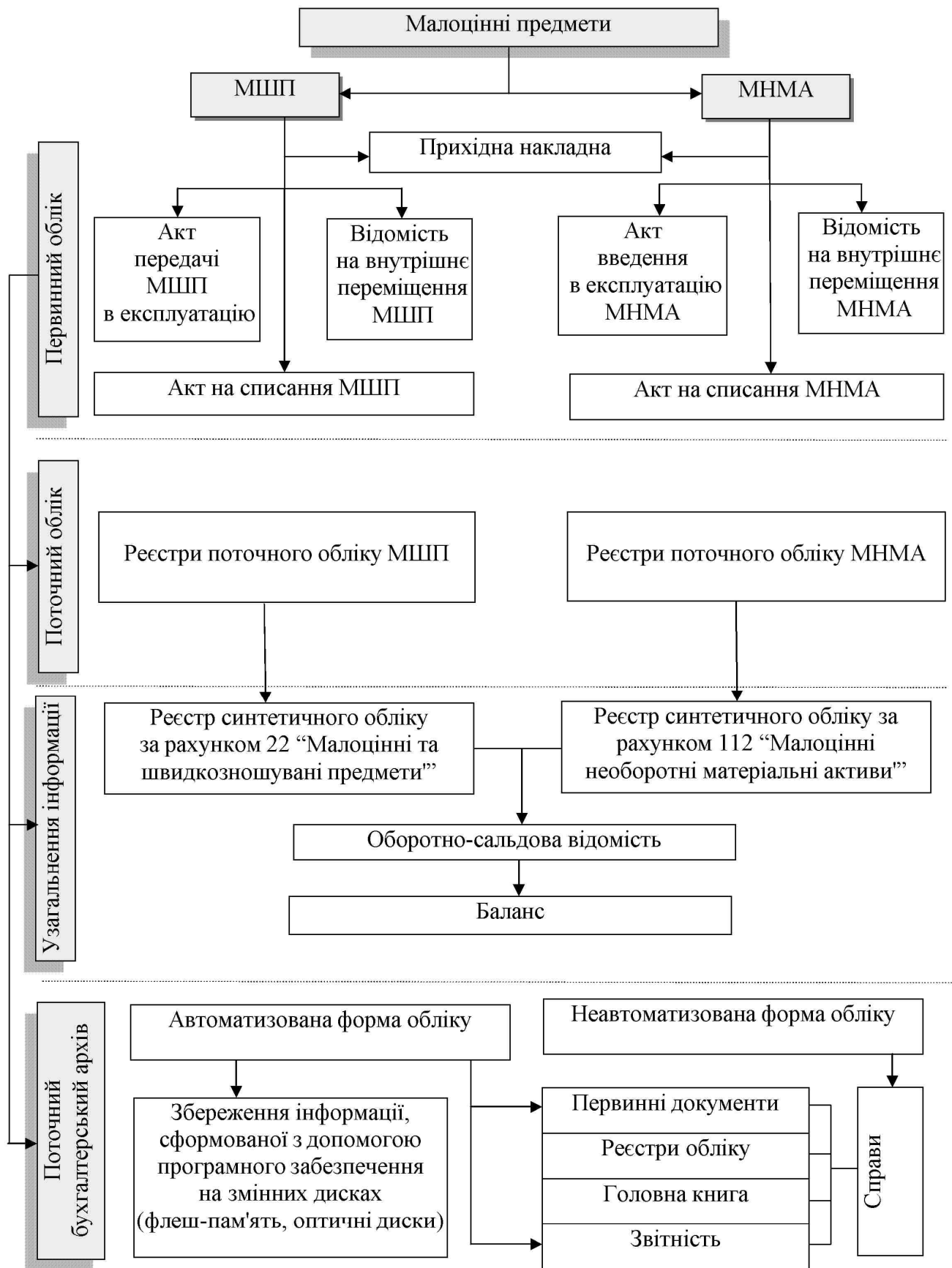

Рис. 1. Схема організації обліку малоцінних і швидкозношуваних матеріальних активів у бухгалтерії підприємства

Висновки. Організацію обліку малоцінних і швидкозношуваних матеріальних активів здійснюють, виходячи з їх економічної суті, у двох площинах: в бухгалтерії та місцях експлуатації (використання). Запропонована нами схема обліку таких активів засвідчила, що основним критерієм у визначенні порядку організації обліку в бухгалтерії підприємства є поділ їх на оборотні та необоротні. Організацію обліку малоцінних активів, які є в експлуатації (користуванні), слід здійснювати, з урахуванням організаційних особливостей діяльності суб'єкта господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарасим П. М. Фінансовий, управлінський і податковий облік у господарських товариствах (ВАТ, ЗАТ, ТОВ, ПОП, ПАП) : навч. посіб. / П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, П. Я. Хомин. – Тернопіль, 2003. – 522 с.
2. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. — 526 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”: затв. наказом Міністерства фінансів від 27.04.2000 р. № 92 // В. М. Пархоменко. Бухгалтерський облік в Україні : Нормативи. Коментарі. Ч. 10 / В. М. Пархоменко. – Луганськ, 2008. – 768 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси”: затв. наказом Міністерства фінансів від 20.10.99 р. № 246 // В. М. Пархоменко. Бухгалтерський облік в Україні : Нормативи. Коментарі. Ч. 10 / В. М. Пархоменко. – Луганськ, 2008. – 768 с.
5. Інструкція по застосуванню плану рахунків обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0893-99>.
6. Пушкар М. С. Фінансовий облік : підручник / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с.
7. Озеран В. Бухгалтерський облік у споживчій кооперації : навч. посіб. / В. Озеран, П. Куцик, А. Волошин – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2008. – 660 с.
8. Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів : наказ Міністерства статистики України № 145 від 22.05.96 // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.1755.0>.

УДК 336.71:330.131.5

Сніщенко Р. Г.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Висвітлюються основні особливості, що характеризують фінансові стани банку в сучасних умовах економічної кризи, та розвинутий понятійний апарат фінансової стійкості банку.

Ключові слова: банк, фінансова стійкість, фінансовий стан, фінансові ресурси.

Snischenko R. G.

FINANCIAL STABILITY OF THE BANK IN MODERN CONDITION

Basic features of the bank's financial stability are considered light up, with a focus upon contemporary conditions of economic crisis. Numerous issues of bank's financial stability are elaborated.

Key words: bank, financial firmness, financial state, financial resources.

Вступ. Умовою життєздатності банку та його розвитку на конкурентному ринку фінансових послуг є його стабільність (стійкість). На неї впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники: надання послуг, які мають попит, міцне становище банку на ринку;

високий рівень матеріально-технічної оснащеності та застосування передових технологій; ефективність фінансових операцій; мінімізація ризику в процесі здійснення фінансової діяльності тощо. Це зумовлює різні аспекти його стійкості, зокрема загальний, ціновий, фінансовий, а залежно від факторів, що впливають на неї, – внутрішній і зовнішній.

Успішна діяльність банку залежить від внутрішніх можливостей ефективно використовувати всі наявні в його розпорядженні ресурси і від зовнішніх умов, до яких належать податкова (цінова, кредитна) політика держави та ринкова кон'юнктура. Тому інформаційним підґрунтям аналізу фінансового стану мають бути відомості публічної звітності банку, економічні нормативи та показники і зовнішні умови його діяльності, що змінюються і які необхідно враховувати в аналітичних оцінках і прийнятті управлінських рішень.

Досліджують проблеми забезпечення фінансової стійкості банків багато вчених-економістів, зокрема, В. Є. Духовий, Л. Т. Гіляровська, В. О. Зінченко, О. В. Крухмаль, Р. А. Павловий, К. Я. Петрова, С. Н. Паневіна, Л. М. Стрельбицька, О. Й. Шевцова та ін. [1-7]. Практика показала, що умовою фінансової безпеки банку й основою його розвитку в умовах жорсткого конкурентного середовища є фінансова стабільність (стійкість).

Постановка завдання. Метою статті є розвинути понятійний апарат фінансової стійкості банку та висвітлити основні особливості, які характеризують його фінансові стани в сучасних умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. У загальному вигляді можна стверджувати, що фінансова стійкість – це комплексне поняття. Вона перебуває під впливом різних фінансово-економічних процесів, тому її необхідно вважати таким станом фінансових ресурсів банку, результативності їх розміщення й використання, за якого забезпечується підвищення ефективності діяльності банку на основі зростання його прибутку і активів при збереженні ліквідності та конкурентоспроможності. Очевидно, що фінансова стійкість банку, хоча і має позитивний зміст, не є постійним показником, а має певну межу, що зумовлена фінансовим станом кожного конкретного банку.

Фінансовий стан банку характеризує наявність і якість його фінансових ресурсів, а також спроможність виконувати свої функції як суб'єкта господарської діяльності.

Фінансовий стан банку може бути стійким, нестійким (передкризовий, післякризовий) і кризовим.

Стойкий фінансовий стан характеризується спроможністю банку вчасно виконувати свої зобов'язання, фінансувати свою діяльність на розширеній основі, долати вплив негативних факторів. На думку автора, значний практичний інтерес має вирішення питання уточнення кількісних характеристик фінансової стійкості банку і їх взаємозв'язок з показниками фінансової безпеки.

Сучасна економічна криза змусила переглянути погляди на способи оцінки і аналізу фінансової стійкості українських і закордонних банків.

Оцінку фінансової стійкості банку доцільно здійснювати поетапно, на підставі комплексу показників.

Ефективність діяльності банку залежить також від того, наскільки швидко він орієнтується у змінних умовах ринкового середовища, наскільки точно й безпомилково вибиратиме стратегічні і тактичні цілі. Аналіз фінансового стану набуває при цьому особливої важливості і необхідності.

На наш погляд, внутрішня стійкість банку відображає такий стан його фінансового потенціалу і таку його динаміку, за якої забезпечуються стабільно високі фінансові результати функціонування банку. В основі досягнення внутрішньої стійкості банку лежить своєчасне і гнучке управління факторами його діяльності.

Зовнішню стійкість банку як суб'єкта господарювання необхідно визначати на основі стабільності економічного середовища, в межах якого здійснюються його операції. Вона досягається відповідним макроекономічним регулюванням банківської системи та ринкової економіки загалом.

Очевидно, що загальна стійкість банку може бути забезпечена лише за умови стабільної реалізації його функцій (своєчасної оплати за надані послуги і наявності ринку

збуту банківських послуг), щоб виконати свої зобов'язання перед власниками, державою, працівниками тощо [1-3]. Водночас для розвитку банку необхідно, щоб після здійснення всіх розрахунків і виконання всіх зобов'язань у нього залишався такий розмір прибутку, який би дав змогу розвивати обсяги діяльності та виводити його на конкурентоспроможний рівень, втілювати соціально-культурні програми для своїх працівників, забезпечувати стимулювання їх продуктивної праці. Таким чином, загальна стійкість банку передбачає насамперед таке управління фінансовими ресурсами, яке забезпечує постійне перевищення доходів над витратами (рис. 1).

Фінансова стійкість банку є одним з головних компонентів (однією з головних умов) фінансової безпеки банку. Фінансова стійкість відображає такий стан фінансових ресурсів і такий ступінь їх використання, за якого банк, вільно маневруючи фінансовими ресурсами, здатний забезпечити безперебійний процес надання своїх послуг і зменшити затрати на розширення і оновлення асортименту банківських продуктів.

Робота банківської установи за своєю організацією нагадує роботу промислового підприємства, тому в умовах нормальної роботи банку надходження коштів і їх витрати будуть періодичними.

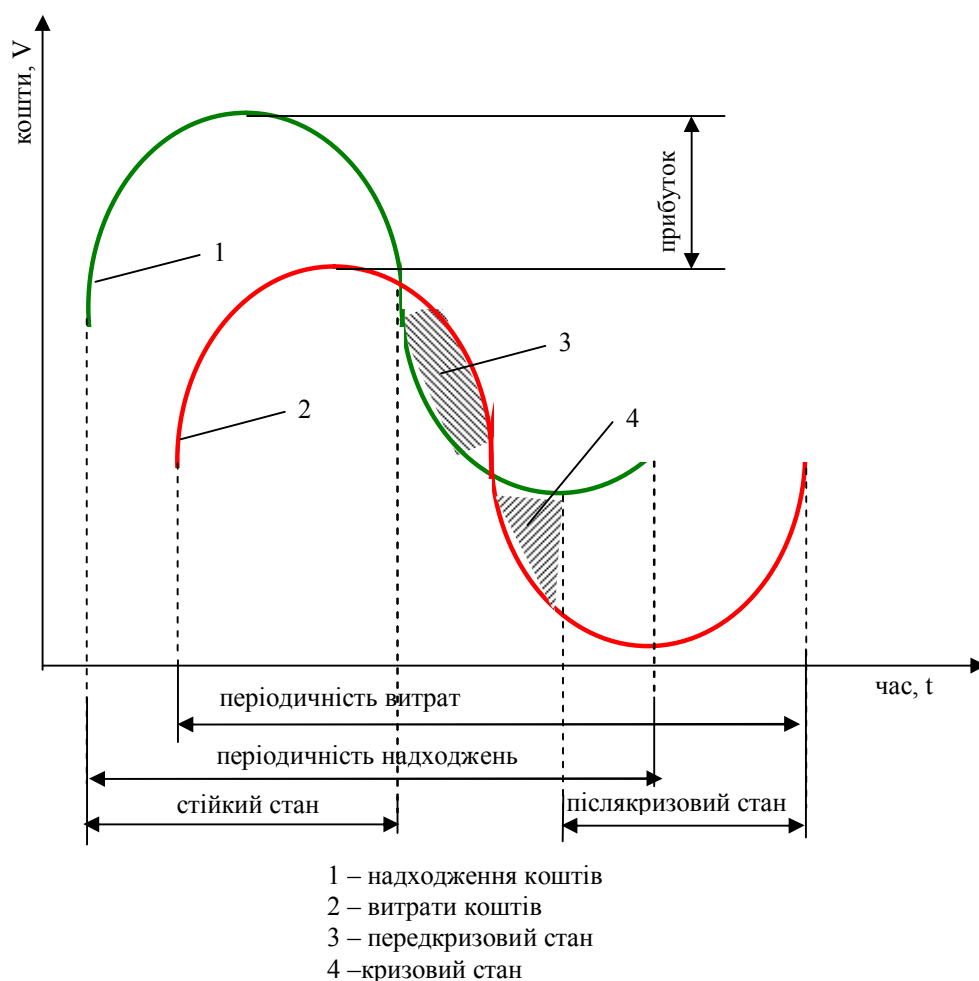

Рис. 1. Фінансові стани банку.

З рис. 1 видно, що бажане постійне перевищення надходжень коштів над витратами. В іншому випадку фінансовий стан банку стане передкризовим.

Отже, передкризовий стан банку – стан, за якого витрати банківських ресурсів перевищують їх надходження внаслідок впливу негативних внутрішніх або зовнішніх дестабілізаційних факторів і можливе подальше ведення банківської діяльності за рахунок використання резервів і позик.

Тривалість передкризового стану для кожного банку різна [5] і залежить від низки зовнішніх і внутрішніх факторів. За час нормальної стабільної роботи банк накопичує фінансові та нефінансові “бонуси” у вигляді резервів та іміджу банку на ринку фінансових послуг. Довіра вкладників є одним з основних факторів, що впливають на залучення коштів банками. Це засвідчили події зими 2004 р. і сучасна економічна криза в країні. Замовчування або надання банками неправдивої інформації про свій стан, бездіяльність державних органів влади, загальний спад виробництва і збільшення безробіття викликало паніку серед населення, яка вилилася у масовий відплив депозитів внаслідок дострокового розірвання угод, витрачання вільних коштів на закупівлю товарів “про запас”, загальну недовіру до банківської системи. Сьогодні за оцінками різних експертів за межами кредитно-ощадної системи населенням акумульовано порядку 190 млрд грн готівки в національній та іноземній валютах. Зараз збереження наявних коштів стає однією з найбільших проблем для значної частини населення країни (40,9%), а оцінка стабільності банківських установ неухильно падає до нуля. Так, на кінець першого кварталу 2009 р. готовність людей зберігати свої заощадження в банках виявилася вкрай низькою. На основі індексу депозитної активності (ІДА), що може набувати значення від 0 до 200 (де 0 означає, що всі респонденти дають тільки негативні оцінки, 200 - тільки позитивні), виявлено, що така готовність становила всього 49,9 пункта з 200 можливих.

Такий показник пояснюється впливом цілої низки факторів:

- реальним погіршенням матеріального становища більшої частини населення (приватний індекс - 43,1 п.); відсутністю в більшості українців очікувань поліпшення свого фінансового стану в найближчі 12 місяців (96,5 п.);

- невірою людей в те, що найближчим часом покращиться економічна ситуація в країні (73,8 п.); негативною оцінкою українцями сприятливості поточних умов для депозитних внесків (23,8 п.);

- низькою готовністю населення зберігати свої гроші на банківських депозитах (35,1 п.); слабким рівнем довіри до банків (приватний індекс - 26,8 п.).

Сьогодні ділова активність банківських установ знизилась. Більшість з них проводять антикризове управління, яке не завжди ефективне. За даними Асоціації українських банків станом на 6.04.09 р. тимчасова адміністрація введена в одинадцяти банках, у трьох призначені куратори НБУ.

За умови суттєвого зменшення або припинення ділової активності на ринку банківських послуг внаслідок впливу негативних внутрішніх або зовнішніх дестабілізаційних факторів, вичерпання резервів і втрати кредитоспроможності витрати банку збільшаться. Такий фінансовий стан банку називатимемо кризовим. На рис. 2 зображені передумови і розвиток кризового стану банку, який може призвести до його ліквідації як суб'єкта господарської діяльності.

Для ефективного банківського менеджменту істотне значення має встановлення оптимальної фінансової стійкості з певними параметрами для кожного конкретного банку.

Одним з істотних компонентів фінансової стійкості банку є умова наявності фінансових ресурсів, достатніх для ведення діяльності в умовах конкурентного середовища. Фінансові ресурси можуть бути сформовані тільки за умови ефективної роботи банку, яка може забезпечити одержання прибутку. За рахунок прибутку банк створює фінансову базу, як для фінансування поточної діяльності, так і для здійснення розширеного відтворення. Використовуючи прибуток, банк може інвестувати кошти в нові продукти, при цьому для досягнення і підтримання фінансової стійкості важливий не тільки абсолютний обсяг прибутку, а й його рівень щодо вкладеного капіталу або витрат, тобто рентабельність.

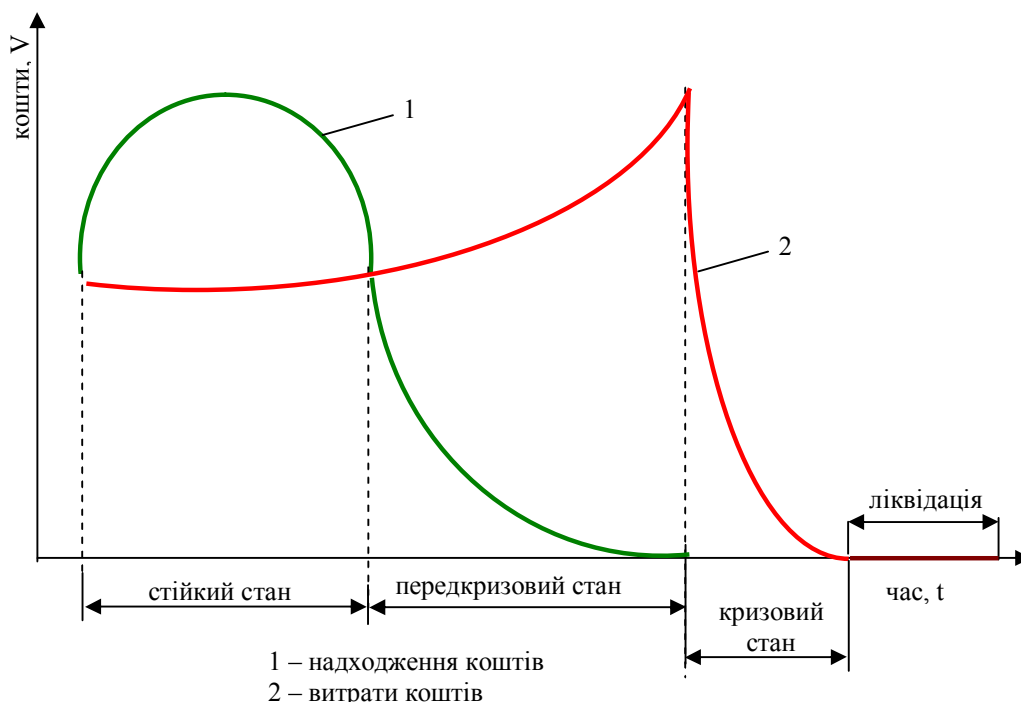

Рис. 2. Передумови і розвиток кризового стану банку.

Величина і динаміка рентабельності з погляду фінансової стійкості характеризує ступінь активності банку на ринку банківських послуг та його фінансове благополуччя.

Для забезпеченості фінансової стійкості важливе значення має фінансове прогнозування, змістом якого є дослідження і розроблення можливих напрямів руху і розвитку фінансів банку в перспективі. Завданням його є визначення передбачуваних обсягів фінансових ресурсів у прогнозованому періоді, знаходження джерел їх формування й способів розміщення та ефективного використання на підставі аналізу існуючих тенденцій і з урахуванням впливу на них сприятливих і несприятливих факторів. Метою фінансового прогнозування є досягнення високої ефективності банківської діяльності і забезпечення на цій основі міцної фінансової стійкості. Прогнозування дає змогу розглянути можливі альтернативи розроблених фінансової стратегії, що забезпечує досягнення банком стабільного становища на фінансовому ринку і достатнього рівня фінансової стійкості. За допомогою фінансового прогнозування досягається узгодження різних напрямів діяльності банку, пов'язуючи потреби з наявністю фінансових ресурсів. Фінансове прогнозування дає змогу об'єднати навіть різні і суперечливі цілі, наприклад, збільшення обсягів кредитування і спрощення процедури отримання кредиту. Воно дає змогу порівняти різноманітні сценарії розвитку ситуацій і на підставі систематизації і аналізу отриманої інформації оптимізувати напрями перспективної діяльності банку, попередити негативні наслідки реалізації непередбачених ризиків.

Висновки. Таким чином, в умовах сучасної економічної ситуації виникло питання про уточнення термінології опису фінансової стійкості банків, її кількісних і якісних характеристик. Фінансова стійкість банку є одним з головних компонентів фінансової безпеки банку. Вона відображає такий стан фінансових ресурсів і такий ступінь їх використання, за якого банк, вільно маневруючи фінансовими ресурсами, здатний забезпечити безперебійний процес надання своїх послуг і зменшити затрати на розширення і оновлення асортименту банківських продуктів. Вона передбачає насамперед таке управління фінансовими ресурсами, яке забезпечує постійне перевищення доходів над витратами. Рівень фінансової стійкості визначається фінансовим станом банку. Для стійкого фінансового стану банку характерна періодичність надходження коштів і їх витрат. Для забезпеченості фінансової стійкості важливе значення має фінансове прогнозування, змістом якого є розроблення можливих напрямів руху і розвитку фінансів банку в перспективі. Це і визначає напрями подальших досліджень автора для вирішення завдання забезпечення фінансової стійкості банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белых Л. П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства / Л. П. Белых. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 192 с.
2. Глущенко В. В. Анализ регулирования деятельности коммерческого банка / В.В. Глущенко, Н. А. Кизим, Чанг Хонг Вен. – Харьков: Бизнес Информ, 2000. – 176 с.
3. Модели вероятности дефолта российских банков. II. Влияние макроэкономических факторов на устойчивость банков / С. В. Головань, М. А. Евдокимов, А. М. Карминский, А. А. Пересецкий. – М.: Российская экономическая школа, 2004. – 225 с.
4. Попов Р. А. Антикризисное управление: учебник / Р. А. Попов. – М.: Высш. шк., 2004. – 429 с.: ил.
5. І. Ващенко. До питання про фінансову стабільність як складову економічної безпеки держави / І. Ващенко // Банківська справа. – 2003. – №5. – С.69-75.

УДК 336.71

Турчин Н. Б.

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

Досліджено історію розвитку міжнародних рейтингових агентств, таких як Moody's Investor Service, Fitch Ratings та Standard&Poor's. Виокремлено основні причини розвитку рейтингового ринку у світі. Описано процес формування перших банківських рейтингів. Проаналізовано виникнення українських рейтингових агентств.

Ключові слова: банки, банківський рейтинг, рейтингове агентство, рейтингова діяльність, рейтинговий ринок, національна рейтингова шкала.

Turchyn N. B.

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF BANK RATINGS

History of development of international rating agencies like Moody's Investor Service, Fitch Ratings and Standard & Poor's is investigated. Emphasized four main causes of the rating market in the world. The process of forming the first bank ratings is described. Analyzed the emergence of Ukrainian rating agencies.

Key words: rating, rating agency, bank rating, rating activity, rating market, national rating scale.

Вступ. Вітчизняна банківська система – основний учасник ринку фінансових послуг України. Її розвиток характеризується позитивними тенденціями, а стан банківського сектора суттєво впливає на загальний стан фінансових ринків. Важливе значення для моніторингу діяльності банків мають дослідження тенденцій розвитку банківської системи загалом, на регіональному рівні, за групами банків, за окремими банківськими послугами. Для загальної характеристики місця банку на фінансовому ринку, його надійності широко застосовуються рейтинги – інтегральні оцінки діяльності банків. Одержання банком рейтингу міжнародних агентств стало необхідною умовою виходу на ринок зовнішніх зобов'язань.

Проблему розвитку банківських рейтингів банків досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема, В. Галасюк, Р. Гриценко, О. Дубілет, Г. Карчева, О. Лаврушин, А. Незнамова, Л. Примостка, Р. Тиркало, І. Фомін, Г. Ходачник, А. Шеремета, З. Щибиволок та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні розвитку банківських рейтингів як на національному, так і на глобальних рівнях. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- з'ясувати еволюцію виникнення зарубіжних рейтингових агентств;

- дослідити розвиток банківських рейтингів на міжнародному рівні;
- проаналізувати розвиток українських рейтингових агентств;
- охарактеризувати процес формування перших банківських рейтингів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток банківських рейтингів можна розглядати як на національному, так і на глобальному рівнях. Спочатку розглянемо еволюцію банківських рейтингів на глобальному рівні.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. у світі існувало не більше тридцяти агентств, а рейтингова діяльність була розвинута тільки в США. З моменту появи перших рейтингових агентств у США на початку століття рейтингова культура залишалася винятково американською особливістю [1, с.35].

Передісторія виникнення рейтингів пов'язана зі залізничним бумом середини ХІХ століття та ім'ям журналіста Генрі Варнума Пура [2]. У 1867 р. Генрі Пур разом із сином заснували компанію Poor's Railway Manual Company (Poor's Publishing Company), а в 1906 р. Лютер Блейк створив Standard Statistics Bureau, яка надавала американським компаніям недоступну для них фінансову інформацію. У 1941 р. внаслідок злиття Standard Statistics і Poor's Publishing Company з'явилася Standard&Poor's [3, с.10]. Сьогодні Standard&Poor's присвоює рейтинги різним борговим зобов'язанням і фінансовим інструментам (частка компанії на світовому ринку рейтингових послуг становить приблизно 40%).

Історія рейтингового агентства Moody's розпочалася з видавничої діяльності. У 1990 р. вийшла праця Джона Муда "Інструкція про промислові та інші цінні папери". Оскільки в ті часи головними двигунами американської економіки були торгівля землею та залізниця, то Джон Муд заснував компанію, яка стала займатися присвоєнням рейтингів облігаціям залізничних компаній. Саме він розробив ефективну методику поділу цінних паперів на спекулятивні (можуть приносити інвестору значний прибуток у короткі строки за високого рівня ризику) та інвестиційні (дають можливість одержувати стабільний прибуток у довгостроковому періоді). У 1914 р. агентство почало присвоювати рейтинги довгостроковим зобов'язанням американських міст, у 70-х роках ХХ ст. – рейтингувати короткострокові зобов'язання корпорацій і банківських депозитів. Агентство присвоює рейтинги державним і комерційним структурам у 100 країнах світу [7].

Fitch Rating було засновано Джоном Фітчем у 1913 р. як видавництво Fitch Publishing Company, яке розпочало свою діяльність із публікацій фінансово-статистичних даних, а одним із клієнтів компанії була Нью-Йоркська фондова біржа. Успіху компанія досягла у 1924 р., коли ввела відому рейтингову шкалу від "AAA" до "D". У 2000 р. агентство придбало компанію Duff & Phelps Credit Rating Co. та Thomson Bank Watch. Станом на 01.08.2007 р. агентству належало 14% світового ринку рейтингових послуг [7].

З початку 90-х років почався стрімкий розвиток рейтингової діяльності і за межами США. На початку ХХІ ст. рейтингові послуги надають уже близько 90 агентств у більш ніж 100 країн світу. Тільки з 1997р. рейтингову діяльність розпочали понад 25 рейтингових агентств у Південно-Східній Азії, Європі та Латинській Америці [1, с.35]. Серед успішних рейтингових агентств необхідно назвати Duff and Phelps Credit Rating (США), International Bank Credit Analysis (Великобританія), Japan Bond Research Institute, Nippon Investors Service (Японія), Canadian Bond Rating Service (CBRS), Dominion Bond Rating Service (DBRS) (Канада), Euro Ratings, R@S Rating Services AG (Німеччина), Instantia Creditsystem AB International (Швеція) та ін.

Отже, підкреслимо декілька основних причин, які зумовили стрімкий розвиток рейтингового ринку у світі:

1. Прискорення процесу світової економічної і фінансової глобалізації. Глобалізація фінансових ринків обумовила як розвиток міжнародних і національних ринків боргових зобов'язань, так і особливе значення кредитних рейтингів на цих ринках. З'явилася потреба в стандартизації різноманітних світових боргових фінансових інструментів, створенні адекватного інструменту для управління інвестиційним портфелем. Саме цю потребу покликаний задовольнити кредитний рейтинг.

2. Використання рейтингів з метою регулювання ринку капіталів. Регуляторні органи традиційно використовують рейтингову інформацію для аналізу стану ринку й окремих об'єктів, а в деяких країнах рейтинги безпосередньо використовуються з метою регулювання. Наприклад, у США і в деяких країнах Південно-Східної Азії регуляторними органами встановлено, що банки, страхові компанії і пенсійні фонди не мають права інвестувати в боргові цінні папери компаній з рейтингом нижче певного рівня [1, с.36].

3. Інформаційні та комунікаційні технології. Нові технології сприяють розширенню рейтингової культури. З одного боку, вони полегшують процес встановлення рейтингу за допомогою математико-статистичних моделей, з іншого – збільшують різноманітність форм рейтингів. Розвиток комунікаційних технологій сприяє постійній підтримці актуальності й якості рейтингу.

Хоча рейтингові агентства виникли у середині XIX ст., перший банківський рейтинг був оприлюднений у 1973р. Moody's Investor Service, і невдовзі після цього з'явився рейтинг Standard&Poor's. Ці рейтинги стосувалися віднесення таких банківських інструментів як векселі, деривативи та інші цінні папери до розряду ринкових або таких, що пропонуються широкому колу інвесторів, які не обов'язково є клієнтами банку. Причин для такої затримки було багато. Першою, на наш погляд, було стрімке зростання кількості промислових підприємств порівняно з банками. Саме через те, що основною метою рейтингів була оцінка кредитоспроможності підприємства-партнера, найбільшим попитом користувались рейтинги підприємств. Не менш важливим чинником була необізнаність і некомпетентність населення в банківській справі. Як наслідок, населення не спиралося на дані рейтингів при виборі банку для розміщення коштів. Шкали рейтингів налічували багато ступенів, зміст яких, як і методика розрахунку рейтингів, були не достатньо зрозумілими пересічному громадянину. І тільки в останні десятиліття в процесі розвитку банківської системи та зміни характеру її функціонування, пов'язаної з укрупненням банківських установ і універсалізацією їх функцій, рейтингування банків і визначення ефективності їх діяльності набуло значних темпів розвитку в міжнародній практиці.

У 2005р. в Україну прийшов один із лідерів світового рейтингування – агенція Standard&Poor's. 22 травня 2006р. міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service ввело українську національну рейтингову шкалу, а рейтингове агентство Fitch – в липні 2006 р. [4; 5, с.40]. На кінець 2007 р. міжнародний рейтинг Fitch мали 19 українських банків, Moody's – 31, Standard&Poor's – Укрсоцбанк, Кредобанк і банк Надра [6]. Українські банки відмовляються від одночасної підтримки декількох рейтингів міжнародних рейтингових агентств у зв'язку зі значною вартістю останніх (50-300 тис. дол. у рік).

Першими в Україні інтегральний рейтинг 20-ти провідних банків подала у 1994 р. Українська фінансова група. Розробником рейтингової оцінки банків за універсальною системою "CAMEL" виступила група фахівців під керівництвом професора О. Шарова. У цьому рейтингу перевагу було надано оцінці якості активів та ефективності системи управління. Також рейтинг банків вперше подав аналітичний відділ банку ІНКО, який за підсумками 1993 р. провів ранжування банків за величиною прибутків. Паралельно він навів також інтегральний рейтинг банків. У рейтинговій таблиці банків містились такі показники: місце дислокації головної контори, кількість філій, сумарні активи, сумарні зобов'язання, робочі активи, капітал, статутний фонд, норма прибутку на капітал, прибутковість акцій, рентабельність доходних активів, крос-коефіцієнт, фондова капіталізація, рентабельність пасивів, інтегральний показник, власні фонди, прибуток [8, с.175].

Більш серйозну роботу організувала інформаційно-аналітична фірма "Калина", яка започаткувала свою діяльність у середині 1993 р. На основі систематизованої інформації фахівці цієї фірми публікували свої рейтинги банків у відкритій пресі. У 1995 р. фірма мала інформацію про 130 банків із 230 зареєстрованих і публікувала їх у бюлетені "Фінансові ризики". Тут наводилися дані про динаміку основних диференційних показників (в т.ч. коефіцієнта Кука) діяльності групи банків за весь час, впродовж якого проводились спостереження.

Проте основні зусилля у зборі інформації та забезпеченні регулярної публікації рейтингів та іншої статистичної інформації взяла на себе заснована у 1993 р. Асоціація

український банків. Створені при ній спершу Інформаційно-аналітичний центр “Бліц-інформ”, а згодом “Банк-інформ” забезпечили сталість подачі статистичної інформації про банки України у засобах масової інформації. ІАЦ “Банк-інформ” для виведення інтегрального рейтингу банків адаптував методику В. Кромонава до плану рахунків українських банків і регулярно виконував розрахунки за допомогою програмного комплексу “ДІНА” за даними балансів. За підсумками 1995р. ІАЦ “Бліц-інформ” було прорейтинговано 112 вітчизняних банків за такими основними показниками: статутний капітал, валюта балансу, їх частки в сумарних аналогічних показниках усіх банків рейтингу. У 1996 р. асоціація українських банків за підтримки аналітичної групи банку “Ажіо” спільно з тижневиком „Галицькі контракти” подала у пресі вперше скорочені баланси 124 банків та рейтинг цих банків за об’ємними показниками [8, с.177].

Законодавче регулювання на унормування рейтингового бізнесу бере початок з квітня 2004р., коли було підписано Розпорядження Кабінету Міністрів України №208-р “Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб’єктів господарювання”. Цим документом визначено основні засади створення системи рейтингових оцінок регіонів, галузей і суб’єктів господарювання з урахуванням досвіду міжнародних рейтингових агентств, а також визначені вимоги щодо створення вітчизняних рейтингових агентств. Вимогам цього нормативного документу тільки відповідає національне рейтингове агентство “Кредит-Рейтинг”, яке було створене у 2001 р. На кінець 2007 р. це агентство займало монопольне становище на ринку рейтингових послуг. Ним було здійснено ранжування 56 українських банків за позичальниками і 27 - за борговими інструментами.

Висновки. Створення національних рейтингових агентств і складання банківських рейтингів є важливим чинником розвитку фінансового ринку та банківської системи. Оцінки рейтингових агентств не лише підвищують рівень прозорості банківської системи, ефективність державного управління нею, а й сприяють зростанню її конкурентоспроможності та капіталізації, розширенню клієнтської бази банків. У перспективі подальших досліджень – вивчення можливостей розширення рейтингового ринку в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні тенденції рейтингової діяльності // Фінансовий ринок України. – 2005. – №12(26). – С.35-37.
2. Брыль Р. Оценивает история / Р. Брыль : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.com.ua>
3. Румянцев А. Правила игры / А. Румянцев // Финансовый директор. – 2006. – №1. – С. 4-11.
4. Панченко Ю. Рейтинги домашнього користування / Ю. Панченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>.
5. Богута Н. Fitch пришел / Н. Богута // Эксперт. – 2006. – №26 – С. 40.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.com.ua>
7. Давиденко Б. Рейтинговый заработок / Б. Давиденко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.com.ua>.
8. Тиркало Р. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг: навч. посібник / Р. І. Тиркало, З. І. Щибиволок. – К.: Слобожанщина, 1999. – 236 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ В АПК УКРАЇНИ

Досліджено проблемні аспекти нормативно-правового регулювання здійснення лізингових операцій із сільськогосподарською технікою. Проведено аналіз чинних законодавчих актів і обґрунтовано здатність лізингу бути ефективним організаційно-правовим механізмом розвитку матеріально-технічної бази підприємств агропромислового комплексу України.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, лізинг, лізингові операції, агропромисловий комплекс.

Loboda N. O.

THE NORMATIVE AND LEGAL LEASING OPERATIONS' ADJUSTING IN UKRAINIAN AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Investigates problematical aspects of normative and legal leasing operations' adjusting in Ukrainian agroindustrial complex. The analysis of valid legislative acts were done and the ability of leasing operations to be the effective organization and legal mechanism in development of material and technical base of Ukrainian agroindustrial complex was grounded.

Key words: the normative and legal adjusting, leasing, leasing operations, agroindustrial complex.

Вступ. Правове регулювання здатне істотним чином впливати як на ефективність економічної діяльності окремих суб'єктів господарювання, так і на рівень економічного розвитку держави загалом. Тому відповідність прийнятої моделі правового регулювання потребам економічного розвитку є одним з пріоритетних напрямів правової політики держави, а економічна наука, досліджуючи та узагальнюючи об'єктивні економічні тенденції та залежності, покликана забезпечувати критику та визначати напрями вдосконалення чинного законодавства.

Економіко-правова оцінка стану лізингових операцій в Україні всебічно досліджена в працях В. Ляшенко, В. Столярова, В. Трача, Я. Усенко, О. Орлова, Г. Білоцерківської, В. Парнюк та інших авторів. Щодо дослідження практичних завдань, розроблення теоретико-методологічних аспектів державної підтримки аграрного сектора економіки, то над цими питаннями плідно працювали відомі вчені, такі як П. Саблук, П. Гайдучський, М. Латинін, М. Дем'яненко, П. Лайко, М. Малик, В. Юрчишин, В. Федосов та інші.

Як зазначають вчені, широке й активне застосування лізингу може сприяти розвитку та структурній перебудові реального сектора економіки, швидкому оновленню основних засобів, розвитку малого та середнього підприємництва, подоланню економічної кризи. Різні країни світу, де лізингові операції перетворилися на впливовий інструмент фінансування в напрямі оновлення технічної бази, особливо в сільськогосподарській галузі, уже переконалися, наскільки лізингові операції можуть бути ефективними у складній економічній ситуації. Наприклад, за даними Міжнародної фінансової корпорації, у 1998 році частка придбаних шляхом застосування лізингу основних засобів у Чехії становила 28%, Естонії – 25%, Німеччині – 19,7%, Франції – 17%, Австрії – 16,1%, Угорщині – 12,6%, Італії – 12,3%, Польщі – 8,8% від усіх придбаних основних засобів [1, с. 21]. Але ефективність лізингових послуг у різних країнах в основному залежить від сприятливої системи оподаткування операцій та адекватного регулювання на законодавчому рівні відносин у цій сфері.

Важливість згаданої проблеми привернула до себе увагу наукових співробітників, практиків, органів виконавчої влади та законодавців.

Постановка завдання. Завданням цієї роботи є дослідження й аналіз внесених та прийнятих змін до законодавчих і нормативних документів, якими регулюється розвиток лізингових послуг в аграрному секторі економіки держави з позицій їх відповідності об'єктивним економічним законам і сутності унормованих господарських відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено, що лізинг в Україні використовується як модель оновлення засобів виробництва, на відміну від розвинутих країн світу, де він перетворився на сталий вид бізнесу. Експерти попереджують: якщо не відновлювати виробництво, Україна зазнає впливу низки негативних чинників, адже зношеність основних фондів може сягнути пікового рівня [2, с. 74], а тим більше в умовах сучасної економічної кризи.

Зазначають, що ринок лізингових послуг в Україні знаходиться на другій стадії еволюції із шести можливих. Проте поштовхом для більш швидкого розвитку цього ринку стало реформування вітчизняної законодавчої бази, яке було розпочате ще в 2003 р. Це реформування пов'язане не лише з усуненням недоліків, що стримували розвиток надання лізингових послуг, а й з введенням нових перспективних норм з її регулювання, які практикуються у світі. Все законодавство, яке регулює лізингові операції з погляду їх економічного змісту, можна розділити на такі групи:

- цивільно-правові та господарсько-правові механізми здійснення лізингових операцій;
- облікові та податкові норми;
- кредитно-фінансові організаційно-правові механізми лізингової операції.

Можна констатувати взаємозв'язок між етапами розвитку ринку лізингових послуг і внесенням змін у систему його правового регулювання. У спеціальній літературі вказується на проблему правовідносин, що виникають при формуванні облікової політики як співвідношення економічного змісту і правової форми. Як зазначається, “незважаючи на явну очевидність пріоритету економічної природи над юридичним змістом, це твердження не є безперечним” [4, с. 423].

Заслуговує на увагу думка, обґрунтована С. М. Фещенком: “Не існує проблеми пріоритету змісту над формою. Існує питання взаємодії одних юридичних форм з іншими, що свідчить про слабкість і суперечливість законодавчої бази. Тому вважаємо правомірним твердження не про превалювання змісту над формою, а про відповідність юридичної форми економічному змісту. Не може існувати пріоритету економічного над юридичним, як і конкретного над абстрактним, статистичного над динамічним або індуктивного над дедуктивним” [4, с. 423]. Та чи інша модель правового регулювання, обрана законодавцем, не може ігнорувати об'єктивних властивостей, економічної природи регульованих відносин, які покликана відобразити, узагальнити та розкрити економічна наука. Відтак, пізнання економіки засобами економічної науки є передумовою формування моделі їх правового регулювання.

Зроблений аналіз чинних законодавчих актів підтверджує, що тепер на законодавчому рівні оперативний лізинг визнається видом оренди, а фінансовий лізинг поділяється на прямий та непрямий. Прямий передбачає передачу лізингоодержувачу в користування майна лізингодавцем, яке за правом власності належить останньому і було придбане ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем. Непрямий лізинг передбачає придбання майна лізингодавцем за встановленими лізингоодержувачем специфікаціями та на його замовлення. При цьому лізингове майно відтепер розглядається не як об'єкт, а як предмет лізингу, під яким слід розуміти неспоживчу річ, визначену індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних засобів [3, с. 5].

На здійснення лізингових операцій прямий вплив має система оподаткування в країні. При оподаткуванні операцій фінансового лізингу у світі існують декілька моделей. Ми розглянемо дві загальноприйняті моделі:

- фінансовий лізинг розглядається як продаж об'єкта. Основним елементом цієї моделі є зараховування об'єкта на баланс лізингоодержувача, який нараховує на нього амортизацію. Частина лізингового платежу, що відшкодовує основну вартість об'єкта лізингу, не враховується як прибуток лізингодавця і не визнається витратами лізингоодержувача;

- фінансовий лізинг розглядається як продаж послуги. Використовуючи другу модель, слід враховувати, що об'єкт залишається на балансі лізингодавця, який нараховує амортизацію. Весь лізинговий платіж є валовим доходом лізингодавця і витратами лізингоодержувача.

Під час аналізу зазначених моделей потрібно вирішити таке питання: фінансовий лізинг оподатковується відповідно до його форми (тобто як послугу за користування майном) чи відповідно до економічної сутності (як продаж об'єкта фінансового лізингу). На нашу думку, чинні законодавчі акти повинні дати єдине визначення місця лізингу в системі правових відносин та усунути існуючі розбіжності у визначеннях поняття “лізинг”; усунути колізії в питанні можливості залучення позичкових коштів для здійснення придбання предметів лізингу; усунути обмеження щодо проведення операцій сублізингу. Проблеми, які виникають щодо операцій лізингу в сучасних умовах господарювання, законодавці повинні вирішити, розробляючи зміни й доповнення до чинних законодавчих актів та прийнявши нові. Наприклад, були внесені зміни до Закон України “Про фінансовий лізинг”, в якому було дане більш чітке визначення фінансового лізингу і усунути найсуперечливіші питання щодо амортизації та строку договору лізингу. В ньому передбачається прискорена амортизація предмета фінансового лізингу. Але, як наголошує В. Парнюк, “...використання суб'єктами лізингових відносин права здійснювати прискорену амортизацію об'єкта лізингу частково вирішує проблему регулювання термінів лізингової угоди. Однак згідно із чинним законодавством нараховувати прискорену амортизацію можна лише на нові об'єкти лізингу, що належать до третьої групи основних фондів у відповідності до податкового законодавства. Вважаємо за доцільне поширити такий порядок і на об'єкти лізингу, що входять до другої групи основних фондів” [5, с. 51]. Але проведені дослідження дають підстави стверджувати, враховуючи сучасний кризовий рівень економіки, що виникають питання, які вимагають подальшого удосконалення законодавчої бази щодо лізингових операцій:

- вдосконалення механізму переходу права власності на предмет лізингу після закінчення строку дії договору (ми пропонуємо доповнити перелік обов'язкових документів, на підставі яких здійснюється перереєстрація права власності, заявою про врегулювання фінансових відносин (заява про сплату повністю всіх платежів за договором лізингу));

- запровадження дієвих механізмів захисту лізингодавця у випадку неплатежів і прискорене повернення предмета лізингу (у лізингодавця за законом є право вимагати списання грошових коштів на основі винесеного судом наказу, але зроблені нами дослідження показують, що на практиці це призводить до зволікань, оскільки наказне впровадження передбачене лише у цивільному процесі і не передбачене у господарському, що ускладнює ситуацію за умов перевантаження судів загальної юрисдикції та відсутності у судів навичок і досвіду у вирішенні таких спорів);

- відсутність розвитку вторинного ринку техніки. Це передбачає, що лізингодавець не має можливості надати техніку, яка була до того в лізингу на вигідних або хоча б прийнятних умовах, іншому лізингоодержувачу або розпорядитися нею в інший спосіб (в практичній діяльності підприємства, щоб не втратити свій дохід, договір лізингу „плавно” переводять в звичайний договір оренди).

Як наголошує В. Парнюк, “головною рисою того чи іншого його виду повинна бути не амортизація, а повернення чи неповернення об'єкта лізингу лізингодавцеві” [5, с. 50], на думку Васильєвої В. „...придбання чи не придбання за замовленням орендаря, повернення чи не повернення основних фондів лізингодавцю” [6, с. 69]. Дослідження показують, що найбільш невивченим є саме право оренди як предмет застави. Як вважає М. Дячко [8], до майнових прав належать речові та зобов'язальні права, де об'єктом є дія зобов'язаної особи.

Враховуючи це, науковці працюють над розробленням двох взаємодоповнювальних механізмів – іпотечного кредитування та надання кредиту під заставу права оренди, оскільки ситуація, яка склалася на сьогодні, не дозволяє ввести такий тип кредитування, як іпотечне.

Як свідчать дослідження, у Законі України “Про заставу”, цивільному і земельному кодексах не зазначено про можливість застави права оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення, а поняття застави “права оренди” подано у Законі України „Про іпотеку”, проте висвітлене поняття в ньому суперечить його сутності, оскільки іпотека – це вид забезпечення виконання зобов’язання нерухомим майном (право на майно не враховано), яке залишається у користуванні в іпотекодавця. Але право, яке надає орендарю можливість будуватися, розпоряджатися, відчужувати нерухоме майно, передбачено іншою статтею цього закону. При цьому Цивільним кодексом України передбачено (стаття 177), що об’єктом цивільних прав є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права. Отже, право на оренду може бути предметом іпотеки.

Слід зазначити, що законодавець у зазначеному нормативному акті передбачив контрольованість орендних відносин як із сторони держави, так і з сторони власника земельної ділянки. Проте цілком недоцільними є обмеження власника землі у варіанті права на дохід і права витребування при невиконанні договору оренди. Негативно позначиться заміна застави права оренди на емфітевзис, що певним чином обмежить права власників, в тому числі ускладнить розвиток ринку землі. Це пояснюється, передусім, тим, що право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може відчужуватися та передаватися в порядку спадкування (ч.2 ст.407 ЦК України). При цьому у заставу орендар передає всі наявні права та обов’язки, передбачені угодою і ч.1 ст. 190 Цивільного кодексу України. На відміну від суборенди договір оренди не змінюється, якщо право оренди реалізовується, адже зміні підлягає лише орендар, який замінює лише особу попереднього орендаря. Право розпоряджання земельною ділянкою в нового орендаря виникає із згоди орендодавця. При суборенді виникає лише часткове розпоряджання, оскільки власник ділянки, так би мовити, свідомо передає певне число прав розпоряджатися переданою земельною ділянкою, що тягне за собою повноцінне виконання договору оренди орендарем, тому що у випадку припинення дії договору оренди автоматично припиняє свою чинність договір суборенди.

Механізм застави права оренди є самостійним механізмом щодо можливості залучення кредитів у рахунок застави права оренди в банку. Слід врахувати те, що при неповерненні позики позичальником банк має можливість продажу земельної ділянки чи іншого майна з метою повернення коштів. Активи як річ є невід’ємною частиною прав на неї. Оцінка речі тісно пов’язана з оцінкою прав. При оцінюванні права оренди оцінці підлягає не сама вартість речі, а набуті права з її використання та розмір вигоди. Отже, виникненню права витребування речі повинне передувати надання власником права розпорядження предметом застави.

Висновки. Зростання попиту на основні засоби вітчизняного виробництва та необхідність прискорення структурної перебудови вітчизняної економіки в умовах економічної кризи, коли немає можливості отримання сільськогосподарськими товаровиробниками кредитних ресурсів, передбачає зняття мораторію та відчуження земель товарного сільськогосподарського виробництва та розроблення нормативних актів з питань регулювання орендних відносин, що дозволить використовувати землю як заставу. Це дасть можливість мінімізувати ризики учасників договорів лізингу; здешевити лізингові операції для лізингоодержувачів; збільшити іноземні інвестиції для фінансування лізингових договорів; розвинути стабільний, заснований на конкурентних засадах ринку, лізинг, що дозволить суттєво збільшити інвестиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лізинг в Україні. Проект з розвитку лізингу в Україні МФК. – К. : Міжнародна Фінансова Корпорація, 2000. – 142 с.
2. Шаренко С. Лізинг по-українски / С. Шаренко // Бизнес. – 2003. – № 23. – С. 74.
3. Колеснікова О. М. Облік і аналіз лізингових операцій в сільському господарстві : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / О. М. Колеснікова ; Національний аграрний університет. – К., 2005. – 16 с.

4. Фещенко С. М. Нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в Україні: напрями вдосконалення / С. М. Фещенко // Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 422-424. – (Серія: Економіка та підприємництво).
5. Парнюк В. Активізація лізингу – запорука структурних зрушень в економіці / В. Парнюк // Вісник НБУ. – 2003. – квітень. – С. 49-52.
6. Васильєва В. Г. Лізинг у технічному переоснащенні агропромислового виробництва / В. Г. Васильєва // Економіка АПК. – 2004. – № 7. – С. 66-69.
7. Тіней А. В. Упровадження інституту застави права оренди в Україні / А. В. Тіней // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 92-97.
8. Дячок М. М. Іпотека – інструмент для боржника і кредитора / М. М. Дячок. – Л., 2004. – 512 с.
9. Мельник Л. Л. Аграрний сектор економіки України з позицій вимог світової організації торгівлі (СОТ) / Л. Л. Мельник // Держава та регіони. – 2006. – № 4. – С. 218-221. – (Серія: Економіка та підприємництво).

УДК 336.711.2

Черемисинова Д. В.

БАНКИ РАЗВИТИЯ В ФИНАНСИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН

Розглянуто позитивний досвід зарубіжних країн (Китай, Індія) зі створення спеціалізованих банків розвитку з метою спрямування коштів кредитної емісії на фінансування пріоритетних напрямів розвитку національних економік.

Ключові слова: економічне зростання, розвиток, спеціалізований банк, банк розвитку.

Cheremisinova D. V.

DEVELOPMENT BANKS IN THE FINANCING OF ECONOMICAL GROWTH OF THE DEVELOPING COUNTRIES

Positive experience of foreign countries (China, India) to establish a specialized development banks for direction funds of a credit issue to finance of priority lines of development of national economies is considered.

Key words: economic growth, development, specialized bank, development bank.

Введение. На сегодняшний день большинство коммерческих банков не выполняет основную функцию трансформации сбережений в производственные инвестиции. Поэтому возникает настоятельная потребность в государственном стимулировании инвестиционной активности. При этом хорошо зарекомендовавшим себя в современной экономической истории методом финансирования приоритетных направлений экономического роста являются государственные банки развития. Экономическое чудо послевоенного восстановления Японии, подъем Китая и Индии, быстрое развитие Бразилии были бы невозможны без использования таких механизмов финансирования экономического роста. В условиях неразвитости фондового рынка и неэффективного механизма аккумуляции и трансформации сбережений в инвестиционные ресурсы это могло бы способствовать усилению инвестиционной активности в национальной экономике и скорейшему преодолению последствий финансового кризиса.

На необходимость использования внутренних ресурсов экономического роста и, в частности, средств кредитной эмиссии неоднократно указывает в своих публикациях российский экономист М.Ершов. Он подчеркивает, что "... именно "чистая" эмиссия, основанная на сугубо внутренних рычагах, не ограниченных внешними условиями, и осуществляемая для финансирования приоритетных направлений национальной экономической политики, является главным каналом первичного формирования ресурсов в ведущих странах", сравнивая

опыт США и Японии по использованию бюджетных инструментов и государственного долга для формирования очагов спроса и экономического роста. Приоритетные направления экономической политики (в том числе промышленной) финансируются через бюджетные каналы, а уже затем эти ресурсы мультиплицируются и поступают в остальные секторы экономики, продуцируя по цепочке спрос и стимулируя рост в смежных и иных отраслях. По его мнению, “названные подходы заслуживают серьезного внимания. При разумной организации они служат каркасом национальной экономической политики, позволяя финансировать приоритетные направления развития, укрепляя основы хозяйства и одновременно являясь стимулом экономического роста” [1].

А. П. Вожжов справедливо отмечает: “В настоящее время экономику Украины можно охарактеризовать как экономику “догоняющего” типа, перед которой стоят вполне определенные задачи по ликвидации отставания от экономик развитых стран, т. е. выход на те позиции в ближайшем будущем, которые занимают они в настоящее время. Это определяет предстоящий путь и ставит вполне конкретные задачи по необходимости льготного инвестирования приоритетных национальных программ, льготного финансирования отечественного производства, способного вызвать существенный мультипликативный эффект, т. е. сформировать последующий, “вторичный” спрос на продукцию смежных отечественных производителей [1]. При этом важным является сохранение преимуществ монетарного трансмиссионного механизма – государство в лице Центробанка должно обеспечивать целевое льготное рефинансирование банков, а экономическую ответственность за финансирование проектов посредством целевого кредитования субъектов предпринимательской деятельности в рамках определенных государством приоритетных программ должны нести банки” [2]. Поэтому важным элементом этого механизма является сбалансирование приростов денежного предложения с производственными возможностями освоения капиталовложений, а также прогнозирование спроса на прирост продукции, получаемой в результате инвестиционных проектов.

С. Рыбак и Л. Лазебник указывают на необходимость формирования инвестиционных ресурсов, адекватных целям развития экономики, путем кредитной эмиссии и их использования для финансирования инновационно-инвестиционных проектов. При этом подчеркивается эффективность рефинансирования путем создания государственного инвестиционного банка, который, в свою очередь, рефинансирует коммерческие банки и контролирует целевое использование этих средств [3].

Механизм государственного финансирования экономического роста в Китае и Индии с использованием так называемых банков государственного развития рассмотрен в работе российского экономиста С. Глазьева “Пути создания в России эффективного инвестиционного механизма” [4].

Кроме того, проблемам устойчивого развития Китая и Индии, посвящены работы таких российских экономистов, как В. Г. Гельбрас, В. А. Мельянцева [5], В. Михеев [6], В. Я. Портяков и др.

Таким образом, анализ последних публикаций и исследований демонстрирует необходимость активизации инвестиционного процесса и принципиальную возможность использования с этой целью управляемой эмиссии в качестве источника ресурсов для стимулирования сбалансированного экономического роста.

Постановка задачи. Целью данной статьи является исследование возможностей и теоретическое обоснование использования средств кредитной эмиссии путем финансирования специализированными банками развития приоритетных направлений и ориентиров инвестиционной активности с целью стимулирования устойчивого экономического роста.

Изложение основного материала. Модернизация развивающихся стран определяется в основном наращиванием физического и человеческого капитала. Средневзвешенная норма капиталовложений в физический или обычный капитал значительно выросла в целом по развивающемуся миру – примерно с 6-8% в ВВП в 1900-1938 гг. до 18-20% в 1950-1980 гг. и 26-28% в 1981-2005 гг. И если в 1950-1970-е годы по этому важному показателю, во многом определяющему динамику экономического роста, передовые государства (24-25% ВВП, в т.ч. страны Запада 22-24% и Япония 33-35%) опережали развивающиеся, то в последнее время

ситуация изменилась. В Индии, как и в целом по Южной Азии, норма капиталовложений увеличилась почти в полтора раза – с 16% в среднем за 1950-1980 гг. до 33-34% в 2005-2006 гг. и достигла японского и тайвано-корейского уровня в период их быстрого роста. В Китае норма инвестиций, которая и в дореформенный период была достаточной по мировым стандартам, выросла в среднем примерно с 26% в 1950-1980 гг. до 40-45% в 2005-2006 гг. Динамика нормы капиталовложения, темпов экономического роста и коэффициента предельной капиталоемкости по ряду стран представлена в табл. 1.

Таблица 1

Динамика нормы капиталовложений, темпов экономического роста и коэффициента предельной капиталоемкости по ряду стран [7]

Страны, регионы	1950-1980 гг.			1981-2005 гг.		
	Доля валовых внутренних инвестиций в ВВП, %	Среднегодовой темп прироста ВВП, %	Предельная капиталоемкость роста	Доля валовых внутренних инвестиций в ВВП, %	Среднегодовой темп прироста ВВП, %	Предельная капиталоемкость роста
Китай	26	4,6	5,7	38	7,3	5,2
Индия	16	3,4	4,7	23-24	5,9	4
Запад	23	4	5,8	19	2,6	7,3
США	19	3,6	5,3	18	3,1	5,8
Япония	34	7,9	4,3	27	2,4	11,3

Очень высокая норма сбережений и капиталовложений в Китае, которая почти в два раза выше, чем в Индии, объясняется рядом причин. К ним можно отнести более высокие показатели, характеризующие темпы роста, уровень и степень дифференциации доходов, доминирование крупных госбанков, способных энергично аккумулировать накопления. При этом, если в 1990-2002 гг. в среднем по развивающимся странам отношение к ВВП суммы кредитов, выданных предприятиям, выросло незначительно – с 29-30% до 34-35%, то в Китае оно достигло уровня, свойственного высокоразвитым странам, увеличившись с 87-88% до 136-138% (в передовых государствах – с 107-108% до 133-134%). На Китай и Индию на сегодня приходится 26-27% и 11-12% прироста мирового ВВП, 11-12% и 2-3% прироста мирового экспорта соответственно.

В 1981-2005 гг. в Китае и Индии выросли не только темпы прироста ВВП, но и совокупной факторной производительности (СФП). Последний показатель в этих двух странах (2,1-2,3% в год) почти в два раза превысил аналогичный индикатор по развитым государствам. В макроэкономических исследованиях большое внимание уделяется измерению процентного вклада факторов “капитал”, “труд” и “совокупная факторная производительность” (СФП) в прирост валового внутреннего продукта (ВВП). Для измерения факторных вкладов применяют, в основном, степенные производственные функции (модифицированную функцию Кобба-Дугласа), а соответствующие уравнения регрессии оценивают математико-статистическими методами.

В КНР вклад капитала в экономический рост в 2-3 раза превышал вклад СФП. По имеющимся данным Китай, особенно в последнее десятилетие, страдает от “перегрева” экономики и перенакопления капитала. Индия по эффективности капиталовложений, возможно, лидирует среди ведущих стран мира, что является одной из предпосылок ее достаточно устойчивого экономического развития. Сопоставление количественных характе-

ристик роста и эффективности использования его факторов дает представление о том, насколько высокочрезвычайным является в настоящее время рост Китая, Индии и ряда других стран (табл. 2).

Таблица 2

Темпы и факторы экономического роста по ряду стран [7]

Страна	Период	Среднегодовые темпы прироста, %				Доля интенсивных факторов, %
		ВВП	Рабочей силы	Основного капитала	СФП	
Китай	1952-1978	4,4	2,6	6,8	0,1	2-3
	1978-2005	7,3	2,3	9,3	2,2	29-31
Индия	1957-1980	3,7	1,7	5,3	0,7-0,8	19-21
	1980-2005	5,9	2	6,6	2,3	38-40
Запад	1950-1973	4,9	0,1	5,4	2,9-3	59-61
	1973-2005	2,1	-0,2	2,8	1,4	66-68
США	1950-1973	3,9	1,2	3,5	1,9	48-50
	1973-2005	2,9	1,2	3,7	0,9-1	32-33
Япония	1950-1973	9,2	1,6	9,2	4,9-5	52-55
	1973-2005	3	-0,2	4,8	1,7	55-57

При этом и КНР, и Индия опираются в основном на внутренние источники финансирования экономического роста. Объем прямых иностранных инвестиций в Китае не превышает 1%, а в Индии – 0,3% ВВП. Объем иностранных инвестиций в Индию составляет только 11,5% потребности. Не менее 90% прироста ВВП в этих странах приходится на внутренний спрос. Основными источниками финансирования экономического роста являются аккумулируемые крупнейшими банками этих стран сбережения и средства кредитной эмиссии.

Примером успешного использования кредитной эмиссии можно считать китайские политические инвестиционные банки (Государственный банк развития (ГБР), Экспортно-импортный банк, Банк развития сельского хозяйства), которые рефинансируются непосредственно Народным банком Китая, исходя из централизованно установленных приоритетных направлений и ориентиров инвестиционной активности. Уставный фонд ГБР Китая составляет 50 млрд юаней (6 млрд дол. США). Активы банка на начало 2007 г. составляли 2314,3 млрд юаней (297 млрд дол.). Доля безнадежных кредитов – 0,75%, достаточность капитала – 8,05%. Главной задачей ГБР является кредитование под низкий процент ключевых объектов инфраструктуры и базовых отраслей, отставание которых в течение ряда последних лет сдерживало развитие экономики. Выбор объектов кредитования определяет Комитет развития и реформ Госсовета КНР, а банк должен обеспечить возврат основной суммы, предоставленной в виде кредита. Использование средств ГБР Китая в основном подразделяется на два вида: гибкое и жесткое кредитование. В первом случае банк использует находящиеся в его распоряжении средства в качестве долгосрочных льготных кредитов. В соответствии с потребностями кредитующихся объектов — холдинговых государственных компаний, а также крупнейших корпораций страны (групп предприятий) – банк предоставляет средства на паевых принципах, кредитует в основном акционерные предприятия, контрольный пакет которых находится у государства, или же предприятия центрального подчинения, участвует в паях предприятия, имея контрольный пакет акций. При жестком кредитовании банк эмитирует финансовые облигации, а за счет аккумулированного капитала напрямую кредитует объекты; при наступлении срока изымает средства у данного объекта.

Опыт Китая подтверждает, что государственный контроль целевого использования средств работает зачастую неэффективно. Так, в 2004 г. вследствие фактически бесконтрольного распределения финансовых ресурсов государственным предприятиям Банка развития столкнулись с проблемами невозврата кредитов. На реструктуризацию

задолженности было выделено 45 млрд дол. США, а общую сумму, необходимую для погашения задолженности, китайские аналитики оценили в 100 млрд дол. США [6]. Однако уже к 2007 г. эта проблема была фактически преодолена и доля безнадежных кредитов в кредитном портфеле банков существенно снизилась.

Схожий инвестиционный механизм работает в Индии. При поддержке Резервного банка Индии действуют девять специализированных банков развития и государственных финансовых корпораций, которые были созданы для предоставления долгосрочных займов и инвестиций по различным направлениям: развитие промышленности, информационных технологий, морского судоходства, туризма, финансирование венчурных проектов и т.д. Несомненное преимущество подобной системы заключается, прежде всего, в ее способности обеспечивать быстрые темпы наращивания инвестиций независимо от объема сбережений, накапливаемых в экономике.

Однако не все экономисты считают использование средств кредитной эмиссии в качестве инвестиционных ресурсов экономического роста целесообразным и возможным. Многие считают главным негативным последствием использования эмиссионных средств для стимулирования устойчивого экономического развития рост инфляционного давления в экономике. Однако, как отмечает российский экономист А.И. Бажан, "...инфляция может быть совершенно незначительной, а эмиссия может существенно способствовать ускорению экономического роста в национальном масштабе. Это связано, во-первых, с тем обстоятельством, что государственное финансирование, если оно направлено в реальный сектор экономики, создает дополнительные товарные ресурсы, которые являются средством покрытия увеличивающегося в результате эмиссии совокупного спроса" [8]. Он подчеркивает также, что избирательное финансирование государством приоритетных отраслей национальной экономики способствует реструктуризации производства, обновлению производственных мощностей и увеличению всего национального производства при сохранении ценовой стабильности на внутреннем рынке. Опасность высоких темпов роста денежной эмиссии состоит не столько в провоцировании инфляционной ситуации, сколько в нарушении движения денежных потоков – не насыщения каналов кредитного рынка и обеспечения скорости движения денежных средств, адекватной процессу воспроизводства экономики.

Выводы. Таким образом, положительный опыт зарубежных стран свидетельствует о возможности использования государственных средств для финансирования экономического роста и развития через особые каналы распределения – так называемые Банки развития, которые могут быть не обязательно государственными, но и коммерческими. В случае использования средств кредитной эмиссии в качестве инвестиционных ресурсов необходимо кардинальное изменение технологии управления кредитной эмиссией. Система денежного предложения должна стать более гибкой и соответствовать спросу на деньги со стороны реального сектора экономики. Централизованная процедура регулирования кредитной эмиссии ограничивается установлением пропорций распределения государственных инвестиционных ресурсов между банками. Принятие же инвестиционных решений обеспечивается банками самостоятельно с соблюдением всех рыночных критериев окупаемости и надежности соответствующих инвестиционных проектов. При этом потребуются создание государством надежных механизмов блокирования нецелевого использования эмитируемых кредитных ресурсов. Банки в свою очередь должны обеспечить эффективный контроль использования этих средств. Таким образом, появляется возможность преодоления дезинтеграции отечественной экономики и восстановления нормальной взаимосвязи банковского сектора и реального сектора в обеспечении расширенного воспроизводства экономической деятельности. Изучение возможности создания и деятельности Банков Развития в Украине является перспективой дальнейших исследований автора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ершов М. Задачи экономического развития и денежно-кредитные подходы / М. Ершов // Деньги и кредит. – 2007. – №6. – С.31-35.

2. Вожжов А. П. Монетарное стимулирование и сбалансированность экономического роста / А. П. Вожжов // Стратегия соціально-економічного розвитку України та пріоритети грошово-кредитної політики: Матеріали наук.-практ. конф. – К: НБУ, Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2007. – С.161-170.
3. Рыбак С. Финансовые аспекты экономического роста в Украине / С. Рыбак, Л. Лазебник // Экономика Украины. – 2007. – № 3. – С.22-32.
4. Глазьев С. Пути создания в России эффективного инвестиционного механизма / С. Глазьев: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruspred.ru/arh/03/15.php>.
5. Мельянцев В. А. Экономический рост Китая и Индии: динамика, пропорции и последствия / В. А. Мельянцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – №9. – С.18-25.
6. Михеев В. Китай: новые компоненты стратегии развития / В. Михеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 7. – С.48-56.
7. Мельянцев В. А. Азиатский экономический рынок: масштабы, эффективность, последствия / В. А. Мельянцев // Подъем Китая: значение для глобальной и региональной стабильности. Сб. стат. междунауч. конф. – М., 2006.
8. Бажан А. И. Стабилизационный фонд: теоретические и практические аспекты / А. И. Бажан // Банковское дело. – 2006. – №12. – С. 18-22.

УДК 336.742:669.21/23

Чиж Л. М.

РИНОК БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ: СУБ'ЄКТИ ТА АНАЛІЗ

Розглянуто особливості ринку банківських металів як складової частини фінансового ринку. Визначено поняття ринку банківських металів, охарактеризовано його основних суб'єктів.

Ключові слова: банківські метали, дорогоцінні метали, брокер, дилер, маркет-мейкер.

Chyzh L. M.

BANK METALS MARKET: SUBJECTS AND ANALYSIS

Features of bank metals market as part of the financial market is considered. The concept of bank metals market is determined, the main subjects of bank metals market are characterized.

Key words: bank metal, precious metals, broker, dealer, market-maker.

Вступ. Ринок банківських металів в Україні є органічною складовою частиною фінансового ринку. Його визначають як сферу обміну або місце зустрічі покупців і продавців товарів і послуг, або сукупність угод купівлі та продажу товарів тощо. Фінансовий ринок – це певна сукупність економічних відносин з приводу організації і купівлі-продажу вільних грошових коштів та їх перетворення на грошовий капітал. Суб'єктами цих відносин є підприємства різних форм власності, населення, комерційні банки, фінансово-кредитні організації та ін. Об'єктами фінансового ринку є особливості заощадження населення, тимчасово вільні кошти, що утворюються в процесі обороту промислового і торговельного капіталу та ін.

Ринок банківських металів являє собою асоціацію, пул, консорціум чи іншу форму об'єднання комерційних банків та інших покупців і продавців, а також учасників, які відіграють роль посередників між покупцями та продавцями банківських металів.

Деякі особливості ринку банківських металів досліджували М. Фатеев, Е. Иванов, А. Фільямсон, М. Стоукс, Р. Скотт, А. Захаров. Однак і досі залишаються маловивченими структура та суб'єкти ринку банківських металів в Україні.

Постановка завдання. Метою роботи є вивчення суб'єктів ринку банківських металів та аналіз його структури.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше структуру та склад суб'єктів ринку банківських металів в Україні.

До основних учасників ринку банківських металів належать:

1. Золотовидобувні компанії. Вони постачають на ринок основну частину золота та інших металів, тому є провідними учасниками ринку реальних дорогоцінних металів. За масштабом своєї діяльності їх можна розділити на дві категорії:

- невеликі компанії, які не мають можливості вести переговори безпосередньо з брокерськими конторами;

- великі корпорації, які ведуть переговори у всіх сферах ринку дорогоцінних металів. Ці компанії проводять свої операції в масштабах достатньо значних для миттєвої зміни ціни, внаслідок чого їх діяльність перебуває під пильною увагою інших учасників ринку.

2. Професійні брокери і дилери. Вони купують золото та інші дорогоцінні метали з метою перепродажу їх іншим банкам. Іноді банки закуповують метал для поповнення своїх резервів. Англійський банк ("Bank of England") з перших днів свого існування (1694р.) є центром торгівлі благородними металами і сьогодні залишається основною установою, яка контролює Лондонський гуртовий ринок зливків золота. Після каліфорнійської та австралійської "золотих лихоманок" в 50-х роках XIX ст. ринок дорогоцінних металів розширився і з'явилися брокерські контори, які спеціалізувалися на операціях із золотом у зливках. Одним із перших, які виникли в цей період, були:

- "Moccata&Goldsmith" (пізніше поглинута банком "Standart Chartered Bank");
- "Samuel Montaque" (поглинута банком "Midland Bank PLC");
- "Sharps Pixley" (поглинута банком "Deutsche Bank").

Ці компанії під різними назвами функціонують і сьогодні [3, с.164].

У минулому їх діяльність передбачала імпорт золота, яке вони купували у зарубіжних видобувних компаніях, і продаж зливків Англійському банку. Ці фірми стали першими брокерами на ринку золота, виступаючи посередниками між продавцями та покупцями і заробляючи комісійні за укладені угоди.

Лондонська асоціація ринку золота (ЛАРЗ), яка представляє інтереси учасників на гуртовому ринку, поділяє їх на дві категорії: учасники, які формують ринок (маркет-мейкери – market-maker), і звичайні учасники.

Фірми маркет-мейкери зобов'язані при зверненні своїх клієнтів та інших маркет-мейкерів котирувати ціну на метал впродовж усього свого робочого дня. При цьому маркет-мейкери котирують одночасно ціну купівлі і ціну продажу металу.

Брокери виступають посередниками і сприяють укладенню торговельних угод, «з'єднуючи» між собою покупців і продавців дорогоцінного металу. Брокери діють за дорученням своїх клієнтів і за їх рахунок. Вони отримують винагороду у вигляді комісійних за укладені угоди. В ролі брокерів можуть бути банки, фірми та окремі особи.

Брокери володіють сховищами, які дозволяють їм здійснювати посередницькі операції в порядку консигнаційної торгівлі дорогоцінними металами. За цієї форми власник металу (консигнант) передає його брокеру (консигнатору) для продажу. Право власності на дорогоцінний метал зберігається за продавцем. Брокер іноді за рахунок покупця чи продавця доводить золото до необхідної покупцеві кондиції (форми).

Дилери – учасники ринку, які купують дорогоцінний метал від свого імені за свої кошти чи кошти, отримані у вигляді кредиту. На міжнародних ринках діє невелика група дилерів, на внутрішніх – їх склад значно ширший.

Дилерів міжнародного ринку дорогоцінних металів відносять до економічної еліти світу. У ролі дилерів виступають великі банки або компанії, пов'язані з банками. Щоб вести дилерські операції, потрібні великі суми грошей, які не можуть бути сконцентровані без постійного руху позичкового капіталу (банківського кредиту). У світі існує приблизно 20 дилерських фірм, які визначають політику міжнародного ринку. Частина найбільш авторитетних дилерів отримує право виступати в ролі маркет-мейкерів.

3. Центральні банки. Вони виступають як крупні інвестори, які володіють великим об'ємом металу, а також в їх функцію входить встановлення «правил гри» на золотому та фінансовому ринках. Вони є також величезними продавцями і покупцями металу. Найбільш впливовим є центральний банк США – Федеральна резервна система (“US Federal Reserve System” – USFED). За ним прямує центральний банк Німеччини – Бундесбанк (“Deutsche Bundesbank”) і Великобританії – Банк Англії (“Bank of England”, який називають Old Lady).

Центральні банки інших країн також відіграють важливу роль на ринку дорогоцінних металів, оскільки значну частину національних резервів країни зберігають у золоті. В минулому на частку центральних банків припадало приблизно половина закупівель цього металу, який надходив на ринок золота. Однак з 1971р. після того, як припинилась можливість обміну доларів США на золото, банки стали “чистими” продавцями.

Центральні банки деяких золотовидобувних країн формують ринкові ціни на золото місцевого виробництва. Вони виступають як покупці видобутого золота. Найбільш впливовим вважається Південноафриканський резервний банк, оскільки ПАР все ще залишається сьогодні найбільшою золотовидобувною країною.

Центральні банки Бразилії, Колумбії, Еквадору, Венесуели, Філіппін та Зімбабве також активно впливають на встановлення ринкових цін на вироблене в цих країнах золото.

Продаж металу центральними банками і державними органами в другій половині 90-х років XX ст. становив: в 1995 р. – 173 т, в 1996р. – 275 т, в 1997 р. – 376 т, в 1998 р. – 370 т, в 1999 р. – 420 т, в 2000 р. – 457 т [3, с.166].

Значну кількість золота (від 1/3 до 2/3 початкового запасу) реалізували такі країни, як Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Канада, Нідерланди.

Міжнародний валютний фонд 30 вересня 1999 р. прийняв рішення про продаж за ринковою вартістю 14 млн трійцьких унцій (435 т.) золота шляхом операцій “своп” з центральних банків країн-членів. Мета цього продажу – отримання ресурсів для надання фінансової допомоги найбільш біднішим країнам.

4. Комерційні банки. Ці банки здійснюють операції з дорогоцінними металами та виступають на міжнародному ринку як продавці чи покупці, користуючись послугами брокерів і дилерів. У багатьох випадках вони виконують брокерські та дилерські операції, маючи відносини з виробниками та споживачами металу.

Сьогодні комерційні банки отримують письмові дозволи на право проведення операцій з дорогоцінними металами, участь в міжнародній торгівлі дорогоцінними металами. Комерційні банки зацікавлені у використанні дорогоцінного металу як дохідного активу, а Національні банки – як одного з джерел сприяння стійкості грошового обігу в країні.

На міжнародних ринках банки мають право здійснювати такі операції з банківськими металами: відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах у банках-нерезидентах та проведення операцій з ними; купівля продаж банківських металів за іноземну валюту; розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах; отримання міжбанківських кредитів у банківських металах; надання та отримання банківських металів у заставу; відповідальне зберігання банківських металів у банках-нерезидентах.

5. Промислові підприємства. До них належать підприємства ювелірного виробництва та афінажні підприємства.

Значна частина клієнтів підприємств з очищення золота – це різні галузі промисловості, які мають потребу в отриманні дорогоцінного металу з конкретними характеристиками.

Для потреб електронної промисловості може використовуватись золото з чистотою 999.99, тоді як потреба ювелірів може обмежуватись золотом у вигляді піску для наступної його переробки. Незважаючи на те, що промислові підприємства часто працюють через брокерські фірми, які мають дорогоцінні метали на консигнаційних складах, в деяких випадках саме брокерські контори здійснюють очищення дорогоцінного металу від імені і за дорученням своїх клієнтів.

Афінажні заводи – спеціалізовані установи, які переробляють продукцію золотовидобувників і вторинної сировини для отримання стандартних зливків (за замовленням банків) чи заготовок (за замовленням ювелірної і електронної промисловості). Афінажні заводи

переробляють напівфабрикати, можуть надавати послуги з виготовлення зливків золота та срібла із монет. Вони можуть розглядатись і як постачальники, які викупувають метал у добувачів і постачають його на ринок, і як споживачі, коли купують метал у посередників, щоб переробляти його в іншу форму для подальшого постачання промисловим підприємствам.

6. Приватні інвестори. Крім промислового використання металу існує також інвестиційний попит, наприклад, приватних інвесторів. На них розраховані певні види зливків і монет. Інвестори, за винятком фізичних осіб, можуть бути і постачальниками. Особливу роль у такому випадку відіграють різні фонди та міжнародні організації.

Інвестори – це велика категорія учасників ринку дорогоцінних металів. Вони можуть бути поділені на декілька груп. Форми інвестицій в дорогоцінні метали включають придбання золотих монет, зливків чи ювелірних виробів, дилерство на невизначених умовах на ринку продажу металу, а також придбання будь-яких організацій і фондів, які можуть мати дорогоцінний метал чи пов'язані з інвестиціями в дорогоцінний метал. Саме інвестори стали причиною різких змін ціни на золото після 1971 р.

У Північній Америці й Європі є тенденція до перетворення інвесторів у спекулянтів, які за допомогою таких способів як торгівля золотом за рахунок заставленої суми, ф'ючерсні контракти та опціони намагаються впродовж коротких проміжків часу отримати прибуток внаслідок зміни цін без фізичного придбання чи постачання золота.

Азійські інвестори, на відміну від американських та європейських, надають перевагу фізичному накопиченню золота у зливках різних форм і розглядають інвестиції в золото як засіб, який дозволяє виходити з критичних фінансових ситуацій.

Ефективним для інвесторів є операції із золотом, коли в країні їх кількість зростає або знижується курс валюти, або коли здешевлюється чи дорожчає метал на місцевому ринку.

7. Ломбарди. Ці установи здійснюють кредитування під заставу ювелірних виробів та інших побутових предметів із золота, а також з інших дорогоцінних металів і реалізацію цих виробів у випадку неповернення кредиту.

8. Сервісні організації (юридичні особи). Надають послуги зі збереження, транспортування, оцінювання, сертифікації дорогоцінних металів. Вони можуть надавати такі послуги лише на основі відповідного дозволу.

Висновки. Таким чином, ринок банківських металів є полісистемним утворенням, що об'єднує різних учасників із різних галузей економіки, які виконують роль посередників між покупцями та продавцями банківських металів. Перспективою подальших досліджень є аналіз функціонування ринку банківських металів і його основних учасників в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Е. Золотая пыль / Е. Андрущенко // Бизнес. – 2005. – №7. – С.52-56.
2. Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами: Постанова Правління Національного банку України від 6 серпня 2003 р. №325: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Современный рынок золота / [под ред. В. И. Букато и М. Х. Лapidуса]. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 320с.

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПОРТФЕЛЯ РЕСУРСІВ БАНКУ

Досліджуються попередні наукові розробки щодо управління формуванням портфеля банківських ресурсів та запропоновано понятійно-категорійний апарат. Наведено низку видів управлінь, які є актуальними для управління портфелем банківських ресурсів в сучасних економічних умовах та обґрунтовано доречність і необхідність запровадження запропонованого підходу.

Ключові слова: банківські ресурси, портфель, банківський менеджмент.

Shevtsova O. Y., Kuzemko N. V.

MANAGEMENT OF THE FORMING OF BANK RESOURCES PORTFOLIO

The previous scientific developments of the management of the forming of bank resources portfolio are investigated and conceptual categorical instrument of this problem are proposed in the article. Series of management prospects which are actual in conditions of the modern economical situation are proposed and appropriateness and need of introduction of this approach are proved.

Key words: bank resources, portfolio, bank management.

Вступ. Для другої половини ХХ століття характерні радикальні зміни, пов'язані з бурхливим нарощуванням інвестицій, формуванням єдиного міжнародного фінансового ринку та постійним збільшенням набору фінансових інструментів – форвардних контрактів, ф'ючерсів на товари, варантів, депозитарних розписок тощо. Основним завданням кожного інвестора є визначення способу розміщення вільних інвестиційних ресурсів таким чином, щоб задовольнити всі нормативні обмеження, яких він має дотримуватись у своїй діяльності, а також свої індивідуальні вимоги до прибутковості, ліквідності та ризику вкладень [2]. Для розв'язання цього завдання широко використовується портфельна теорія, яку можна справедливо вважати одним з найважливіших етапів розвитку фінансово-кредитного сектора, оскільки її принципи дали інвесторам обґрунтовану та структуровану базу для оптимізації прибутковості та ризику своїх вкладень. Отже, та увага, яка приділяється портфельним інвестиціям, відповідає економічним змінам другої половини ХХ ст. [3].

Сучасний рівень розвитку портфельної теорії спирається на два основні поняття – прибутковість і ризик. Центральну проблему становить вибір такого складу портфеля, який би дозволив оптимізувати прибутковість за ризиком або навпаки. У цій сфері працювали А. А. Міцель та О. В. Каштанова [8], Г. Ф. Смалюк [10], Ю. М. Толочко [2], А. В. Зикіна, О. Н. Канева, С. Б. Огородніков [9], А. А. Первозванський та В. Ю. Барінов [12, 12], А. Д. Осмоловський [14], Д. А. Лаптирьов [15], І. Волошин [13].

Актуальною і необхідною до розгляду в сучасних економічних умовах є сфера банківських ресурсів. Це обумовлено такими чинниками [24]:

- банківська система є фундаментом грошово-кредитної системи;
- банки виконують низку специфічних функцій, різних за своїм характером і цільовим призначенням, які не властиві будь-якій іншій установі або організації;
- сфера банківської діяльності склалась раніше за сферу промислового виробництва і має свої специфічні традиції та норми.

Широкого розповсюдження набула теорія портфельних інвестицій у банківському секторі, що пов'язано із відсутністю у сфері фінансової діяльності банку науково обґрунтованих методів управління ресурсами, які можна було б порівняти за ефективністю із технічними системами.

Теорія управління банківськими ресурсами є досить молодою, але вже існує низка обґрунтованих та змістовних праць, що заслуговують особливої уваги. До них належать дослідження Д. А. Лаптирьова [23], І. В. Вишнякова [27], М. М. Родіонова [28], О. Л. Малахової [29] та ін. Застосування портфельної теорії до процесу формування портфеля банківських ресурсів вивчали такі сучасні науковці, як В. П. Грошев, Е. М. Коротков, М. В. Нікорук, Е. А. Стоянова [22], Ю. Д. Батрін та П. А. Фомін [22], Ральф Вінс [24], С. І. Басалай [26] та ін.

Сучасний вектор ринкової економіки спрямований на євроінтеграційні процеси, необхідною передумовою яких є підвищення рівня життєдіяльності, вирішення завдань економічної безпеки. У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення та обґрунтування комплексної стратегії економічного розвитку України, яка б спиралась на якісно нові механізми та інструменти управління. Особливої уваги на сьогоднішній день заслуговує сфера управління банківською системою, а саме управління банківськими ресурсами. Така першорядність пов'язана із фінансовою кризою у світі і необхідністю пошуку шляхів виходу з неї. Основою та підґрунтям фінансової системи є банківська система, яка ґрунтується на якісній ресурсній базі.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є визначення механізму формування портфеля ресурсів банку та огляд видів управління, які доцільно використовувати в сучасній економічній ситуації у сфері банківських ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Класична портфельна теорія пройшла три етапи свого розвитку:

- розроблення математичних основ портфельної теорії;
- створення теорії ринкового портфеля;
- формування теорії оптимального портфеля на основі теорії ринкового портфеля.

Останні два етапи відносять до сучасної теорії портфельних інвестицій.

Найвидатнішими представниками першого періоду портфельної теорії є І. Фішер, Г. Марковіц, У. Шарп, Д. Тобін. У подальшому з'являється низка праць, пов'язаних із наступним етапом розвитку теорії портфельних інвестицій. Представниками цього періоду були Ф. Блек, М. Скоулз і Р. Мертон.

За останні десятиріччя використання портфельної теорії значно розширилось, щораз більше інвесторів і менеджерів застосовують її методи на практиці. Однак неможливо спиратися на певні теорії та дослідження без обґрунтування понятійно-категорійного апарату. Одне й те саме поняття у різних галузях науки може бути визначено по-різному. Отже, сама проблема формування портфеля ресурсів потребує чіткого пояснення. Одразу зазначимо, що ця проблема розглядається з економічного погляду, тому всі використані терміни необхідно розуміти саме в економічній інтерпретації.

Щодо терміну “портфель”, то у словнику термінів [17] наводиться його визначення з економічного погляду, як сукупність, набір, запас визначених матеріальних, фінансових, ідейних або інших параметрів, які дають уявлення про характер, напрям, обсяг діяльності, перспективи, ринкові ніші компанії, банку, організації і т.п. Однак за цим визначенням поняття портфеля має нести змістовний характер дій організації, компанії і т.п., що не завжди є можливим і правильним. За економіко-математичним словником Лопатнікова Л. І. портфель – це комбінація активів, які становлять багатство економічних суб'єктів [5]. У цьому випадку поняття портфеля обмежується терміном “активи”, що не є обов'язковим, оскільки елемент, який входить до складу портфеля, може виступати активом для однієї сторони і пасивом для іншої. Словник “Бухгалтерського обліку, податків, господарського права” [17] інтерпретує портфель, як укрупнену облікову категорію, що об'єднує всі цінні папери залежно від мети їх придбання та котирування на ринку цінних паперів. До складу портфеля не обов'язково можуть входити цінні папери, тому таке визначення не достатньо розкриває суть.

На початку розвитку портфельної теорії поняття портфеля трактувалось у ній як система активів, цінних паперів, тобто сукупність певних інвестицій. Однак на сьогоднішній день термін “портфель” набув широкого застосування у різних галузях економіки і може застосовуватися у такому контексті: кредитний портфель, депозитний портфель, клієнтський портфель, портфель ризиків і т.п. Отже, саме розуміння цього терміну значно розширилось, але визначень застосовуваним термінам досить мало. Поняття портфеля, на нашу думку, найширше та найоб’єктивніше розкрито у сучасному економічному словнику Райзберга Б. А.: портфель (від франц. *portefeuille*, *porte* — носити і *feuille* — аркуш) – збиральне поняття, що означає сукупність форм і видів економічної, фінансової діяльності, відповідних ним документів, грошових коштів, замовлень, об’єктів [4].

Відповідно до найперших визначень терміну “портфель” У. Шарп у книзі “Інвестиції” поняттю “портфельний аналіз” надавав зміст складового елемента інвестиційного процесу, який полягав у визначенні обсягів та пропорцій інвестування [5]. У цьому визначенні відсутнє сучасне розуміння портфельного аналізу як аналізу ризиковості. Цей недолік був врахований у книзі З.Боді та Р. Мертона “Фінанси”, в якій портфельна теорія визначається як кількісний аналіз, що використовується для вибору портфельних інвестицій та управління ризиками [6]. В обох випадках портфельну теорію розглядають лише з погляду інвестицій, однак, як уже згадувалось, портфель на сьогоднішній день – поняття набагато ширше. Л. І. Лопатніков вважає, що портфельний аналіз – це концепція, яку відносять до кількісної теорії грошей, і яка розглядає оптимальне співвідношення форм багатства, між якими економічні суб’єкти роблять вибір з метою максимально ефективного використання [5]. З погляду означених визначень ми пропонуємо розглядати сучасний портфельний аналіз (портфельну теорію) через концепцію, яка спирається на кількісну теорію грошей та управління ризиками і яка розглядає оптимальне співвідношення форм багатства, між якими економічні суб’єкти роблять вибір з метою максимально ефективного використання.

Щодо формування портфеля банківських ресурсів, які ми розглядаємо, то у великій радянській енциклопедії [19] “ресурси” подається як грошові засоби, цінності, запаси, можливості; джерела прибутку до державного бюджету. Таке визначення є одностороннім, оскільки ресурси, принаймні на сьогоднішній день, розглядаються в масштабах країни, світу, підприємства і т.п. Ресурси згідно з трактуванням у словнику з економіки та фінансів [8] – це джерела та передумови отримання необхідних для людей матеріальних та духовних благ, які можливо реалізувати за існуючих технологій та соціально-економічних стосунків. В економічному словнику [20] наводиться таке тлумачення: ресурс – це сукупність матеріальних і нематеріальних факторів та засобів, які забезпечують функціонування суспільного виробництва, безперервний процес суспільного виробництва та відтворення, і поділяються на природні, трудові, капітальні, оборотні, інтелектуальні, підприємницькі і т.п. Існує два основні погляди на визначення банківських ресурсів: за джерелом їх формування і за напрямом призначення. Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева дотримуються першого погляду [4]: банківські ресурси – це складник фінансових ресурсів, який містить власні та залучені засоби. У словнику з економіки та фінансів [8] наводиться другий варіант визначення, а саме: банківські ресурси являють собою сукупність засобів, що є у розпорядженні банку і використовуються для кредитних та інших активних операцій. Обидва визначення є правильними, тому буде доречним поєднати їх і розглядати банківські ресурси як складовий елемент фінансових ресурсів, що містить власні та залучені кошти та знаходиться у розпорядженні банку з метою використання в кредитних та інших активних операціях.

Проблема формування портфеля ресурсів банку є багатоаспектною і може мати безліч інтерпретацій і тлумачень, однак для правильного розуміння поставленого у цій роботі завдання пропонується обґрунтоване визначення понятійно-категорійного апарату уточнення окремих його елементів, а саме понять “портфель”, “портфельний аналіз”, “банківські ресурси”. Проаналізувавши всі уточнені вище означення, можна стверджувати, що формування портфеля ресурсів – це комплекс заходів з визначення обсягів і пропорцій пасивів банку з метою їх максимально ефективного використання з урахуванням ризиковості.

Таким чином, маючи портфель ресурсів, банківська установа потребує в подальшому управління ним. Основною тенденцією розвитку управлінської думки останні 90 років є прагнення перетворити управління у науку. Однак протиріччя між вимогами науковості, раціональності, з одного боку, та реальною поведінкою людей – з іншого, ставлять методологічні проблеми, що стосуються їх взаємозв'язку. Специфіка теорії управління полягає в її міждисциплінарному характері, а її відмінна риса – в орієнтації на розв'язання практичних завдань [10]. Особливої уваги в теорії управління заслуговують праці Ф. Тейлора, якого вважають родоначальником наукового менеджменту, Д. Макгрегора, Е. А. Смірнова, Г. Квасова, Ф. Чак, Н. Вінера, який у книзі “Кібернетика, або управління та зв'язок у тварині та машині” висвітлює проблеми управління та зв'язку для найрізноманітніших систем під єдиним кутом зору.

Перехід до ринкової економіки зумовив необхідність вивчення фінансового менеджменту. Сфера фінансів, зокрема фінансових ресурсів, є широким поняттям. Фінансові ресурси можна розглядати з огляду на їх формування, призначення, сфери застосування, оборот і джерела надходження.

Управління фінансовими ресурсами є складовою частиною загального процесу управління в банку, яке організоване з метою ефективної діяльності всіх його структурних підрозділів для вирішення поставлених перед банком завдань. Управління ресурсною базою банку повинне враховувати економічне становище країни. Управління є адаптивне, антикризове, ризик-менеджмент, управління стійкістю та надійністю і управління фінансовою безпекою банку.

Економічна система розвивається циклічно, тому необхідно застосовувати механізм антикризового управління, яке скеровує систему до пристосування до існуючого оточення або пошуку нового, більш сприятливого. Внаслідок прояву різного виду чинників до загальної системи управління додається ризик-менеджмент, який має на меті оцінити майбутні або теперішні фактори, а також управління стійкістю та надійністю банку, яке орієнтується ситуативно і розробляє схему рівноважного та стабільного розвитку системи. Жодна система управління не обійдеться без системи управління фінансовою безпекою банку. Якщо ж внаслідок дії певних негативних чинників система зазнає суттєвих втрат і ситуація стає кризовою для системи, то виникає необхідність в антикризовому управлінні, яке нейтралізує негативні чинники та виводить систему із такого стану.

Всі ці види управління мають застосовуватись комплексно та споріднено. Кожен з них є необхідним у функціонуванні складної системи, якою сьогодні виступають як економіка загалом, так і фінансова, грошово-кредитна і банківська сфери. При цьому варто враховувати принципи, методологічні підходи, особливості застосування кожного з видів управління та їх вимог до інформаційної бази.

Висновки. Управління формуванням портфеля ресурсів банку є надзвичайно актуальним в умовах світової економічної кризи. Важливо виявити та реально оцінити недоліки в системі управління та застосувати такі напрями, інструменти і механізми управління фінансовими ресурсами, які дозволять укріпити стабільність і надійність світових фінансів і економіки загалом. Це є перспективою подальших досліджень для вирішення поставленого наукового завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Диев В. С. Феномен современного управления с позиций науки и философии / В. С. Диев // Философия науки. – 2001. – №3 (11). – С. 32 – 47.
2. Толочко Ю. М. Двухуровневая математическая модель нахождения оптимального инвестиционного портфеля по рассматриваемым последовательно группам равноправных критериев / Ю. М. Толочко // Банкаўскі веснік. – 2005. – №3. – С.233-257.
3. Довбенко М. Сучасна теорія портфельних інвестицій / М. Довбенко, О. Довбенко // Економіка України. – 2005. – №4. – С.81-92.
4. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – [5-е изд., перераб. и доп.] – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

5. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Дело, 2003. – 520 с.
6. Уильям Ф. Шарп. Инвестиции / Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александер, Джеффри В. Бэйли. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 1028 с.
7. Боди Зви. Финансы / З. Боди, Р. Мертон. – М.: Вильямс, 2000. – 592 с.
8. Словарь по экономике и финансам / [уклад. EDI-Press & Web Mission 2000-2006]: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/glossary>.
9. Мицель А. А. Об одном алгоритме формирования оптимального портфеля инвестиционных проектов / А. А. Мицель, О. В. Каштанова // Экономика и математические методы. – 2001. – № 2.
10. Зыкина А. В. Двухэтапная задача стохастического программирования для формирования портфеля ценных бумаг / А. В. Зыкина, О. Н. Канева, С. Б. Огородников // Экономика и математические методы. – 2008. – № 3.
11. Смалюк Г. Ф. Моделювання прийняття ризикових рішень з формування інвестиційного портфеля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.03.02 „Економіко-математичне моделювання” / Г. Ф. Смалюк. – Хмельницький, 2003. – 19 [1].
12. Первозванский А. А. Прогнозирование и оптимизация на рынке краткосрочных облигаций / А. А. Первозванский, В. Ю. Баринов // Экономика и математические методы. – 1997. – № 2.
13. Первозванский А. А. Оптимальный портфель ценных бумаг на нестационарном неравновесном рынке / А. А. Первозванский // Экономика и математические методы. – 1999. – № 3.
14. Волошин И. VaR поход к поиску оптимального портфеля активов / И. Волошин: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bankclub.ru/library.htm?id=7&vmode>.
15. Осмоловский А. Д. Оптимизация структуры портфеля банка / А. Д. Осмоловский // Сб. науч. статей под общ. ред. М. М. Ковалева. – Минск: БГУ, 2003. – 359 с.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.economy.bs.u.by/library/Современная_финансовая_теория.htm.
16. Лаптырев Д. А. Формирование оптимального банковского портфеля с требуемыми параметрами риска, доходности и ликвидности // Сб. трудов семинара Клуба банковских аналитиков 15.11.01: Проблемы анализа и управления рисками в деятельности кредитных организаций / Д. А. Лаптырев - М.: Европейский трастовый банк, Финансовая академия при Правительстве РФ, 2001.
17. Словник термінів: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jobs.ua/ukr/professions>.
18. Словарь “Бухгалтерский учет, налоги, хозяйственное право” [уклад. Джаарбеков С. М]: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/accounting>.
19. Большая советская энциклопедия: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/bse>.
20. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://abc.informbureau.com/html/yeiiiixaneea_danodnu.html.
21. Большой экономический словарь / [уклад. Борисов А. Б.] – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
22. Финансовый менеджмент: теория и практика / [Стоянова Е. С., Крылова Т. Б., Балабанов И. Т. и др.]; под ред. Е. С. Стояновой. – [4-е изд.]. – М.: Перспектива, 1999. – 656 с.
23. Батрин Ю. Д. Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю. Батрин, П. Фомин. – М.: Высшая школа, 2001. – 157 с.
24. Лаптырев Д. А. Система управления финансовыми ресурсами банка: Процессы - задачи - модели - методы / Д. А. Лаптырев. – М.: БДЦ-пресс, 2005. – 224 с.
25. Винс Р. Математика управления капиталом. Методы анализа риска для трейдеров и портфельных менеджеров / Ральф Винс. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 402 с.
26. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер - М.: Наука, 1983. - 343с.
27. Басалай С. И. Механизмы управления финансовыми ресурсами корпорации / С. И. Басалай. – М.: ТДДС Столица-8, 2001. – 166 с.
28. Вишняков И. В. Стохастическая модель динамики объемов банковских депозитов «до востребования» / И. В. Вишняков // Экономика и математические методы. – 2002. – № 1. – С.94-1031.
29. Родионов М. М. Об одной дескриптивной модели установления кредитных лимитов / М. М. Родионов // Экономика и математические методы. – 2006. – №1. – С.103-109.
30. Малахова О. Л. Банківська система у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / О. Л. Малахова. – Тернопіль, 2004. – 20 с.

ТЕОРІЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розглянуто кредитні відносини й їх організацію як одну з найважливіших складових частин економічної структури суспільства. Створення повноцінної кредитної системи не можливе без глибокого розуміння суті основоположних понять - кредиту, позички. Досліджено природу та значення цих економічних явищ, а також запропоновано авторський підхід до формування системи знань про кредит.

Ключові слова: кредит, позичка, кредитні відносини, кредитна система.

Sydor G. V.

A THEORY OF CREDIT RELATIONS IN UKRAINE

Credit relationships and their organization as one of the most important components of the economic structure of society are considered. Creating a full-fledged credit system is not possible without a deep understanding of fundamental concepts - credit loans. The nature and significance of these economic phenomena, as well as invited author's approach to the formation of knowledge about credit is investigated.

Key words: credit, loan, credit relations, credit system.

Вступ. Кредит і кредитні відносини відіграють суттєву роль у житті кожної людини. На перший погляд може здатися, що поняття кредиту і кредитних відносин є специфічними і характерними для деяких сфер людської діяльності, насамперед – економічної. Проте практика показує, що кредит охоплює всі сфери життя.

Проблеми розвитку кредитних відносин в Україні досліджують В. М. Алексійчук, П. І. Гайдуцький, А. С. Гальчинський, О. В. Дзюблюк, М. Я. Дем'яненко, Б. С. Івасів, А. А. Кириченко, М. М. Коваль, А. М. Мороз, Л. О. Примостка, П. Т. Саблук, М. І. Савлук, А. М. Стельмашук та ін.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є формування системи знань про кредит і кредитні відносини, оскільки вони є важливою і невід'ємною складовою частиною економічної системи України. Кредитні відносини мають забезпечувати прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва та сприяти подоланню економічної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Українські та російські науковці пов'язують поняття “кредит” і “кредитні відносини”, але чіткого визначення таких відносин не наводять.

Л. Рябініна про кредит і кредитні відносини пише так: кредит як кредитні відносини - економічна категорія, закони його існування – об'єктивні [4, с. 25]. Будь-який законодавчий документ, наприклад, Закон “Про банківський кредит”, не може змінити суті цього явища. Воно не залежить від суб'єктивних суджень людей. Тож для розроблення надійної теоретичної бази кредитних відносин дуже важливо ретельно дослідити і чітко сформулювати суть кредиту.

Відомо, що кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства спочатку як явище випадкове, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками. Коли продавцю потрібно було продавати товар, а в покупця не було грошей, щоб його купити, тоді виникала потреба у передачі продавцем покупцю товару з відтермінуванням платежу, в кредит. У цьому і полягає найбільш загальна причина необхідності в кредиті.

Безперечно, кредит потрібний уже функціонуючому товаровиробникові. Найбільше він потрібний тому, хто тільки організовує виробництво, а власних коштів для цього не має. Для одержання кредиту необхідно, щоб той, хто його надає, довіряв тому, хто хоче ним скористатися. Звідси і термін “кредит”, що латинською *credo* - “вірю”. Однак однієї довіри недостатньо, оскільки існує великий ризик щодо своєчасного неповернення кредиту, тому виникає необхідність гарантії того, хто має відповідні кошти.

О. Євтух зазначає, що кредит - це основа нормування відносин людини з навколишнім природним середовищем: користуючись благами природи, ми беремо на себе певні зобов'язання перед нею. Ця заборгованість полягає у зобов'язаннях перед природотворними силами, які надали їй певні блага, починаючи від особистих і закінчуючи корисністю навколишнього середовища. Доречно пригадати вислів древньогрецьких мудреців: “кредит такий же древній, як і саме людство” [3, с. 44].

Однак визнання за кредитом того, що його суть – економічні відносини з приводу зворотного руху позиченої вартості, логічно потребує визнання і того, що позичка є об'єктом цих відносин, а також того, що кредит і позичка хоча взаємопов'язані, але зовсім різні поняття. Тому в кредитних відносинах повертати необхідно саме позичку, а не кредит, який просто не можна повернути, так само, як не можна дати, взяти чи повернути будь-які відносини – кредитні, фінансові, дружні чи інші, адже у відносинах можна лише перебувати, підтримувати або припинити їх [4, с. 26].

Кредит як економічні відносини з приводу зворотного руху позиченої вартості відображає теорію кредитних відносин, відповідаючи на запитання “що?” (що є кредит, у чому його суть?).

У Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств ” зі змінами та доповненнями станом на 01.07. 2009р., (п. 1.11.) дається визначення кредиту як “... коштів і матеріальних цінностей, які надаються в користування юридичним та фізичним особам на визначений термін і під відсоток...”[5].

У ст. 5 проекту Закону “Про банківський кредит” наведено таке його визначення: “Банківський кредит - грошові кошти в національній чи іноземній валюті, що надаються кредитором позичальнику на умовах повернення, платності, строковості, забезпеченості і цільового використання [6] (тобто кредит ототожнюється з грошима, які виконують абсолютно інші, не властиві кредиту функції).

Не варто залишити поза увагою визначення кредиту, наведено в Законі України “Про банки і банківську діяльність” (ст. 2): “Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми” [7].

Отже, необхідність кредиту зумовлена існуванням товарно-грошових відносин. Його передумовою є наявність тимчасово вільних коштів у суб'єктів економічних відносин і наявність поточних або майбутніх доходів у позичальників.

У період переходу економіки на ринкові відносини відновлюється істинна суть кредиту як самостійної економічної категорії. Багато самостійних суб'єктів господарювання намагаються отримати найбільший прибуток через зниження витрат виробництва, підвищення конкурентоспроможності своєї продукції на ринку збуту, що вимагає ефективного використання усіх ресурсів і насамперед кредиту для досягнення найвищих результатів. Кредитні відносини ґрунтуються на певних правових і економічних інтересах суб'єктів цих відносин, і тільки спільність цих інтересів передбачає їх практичну реалізацію.

Правові інтереси мають подвійне існування. З одного боку, кредитори, користуючись залученими коштами клієнтів для надання позик, мають правове зобов'язання перед ними на весь період кредитування. У випадку неповернення або прострочення позик несуть правову відповідальність перед клієнтами. З іншого – боржники, отримуючи позики в тимчасове користування (чужу власність), несуть юридичну відповідальність перед кредитором за строковість її повернення та сплату відсотків за користування. У реальній практиці і

боржники, і кредитори свою правову відповідальність та зобов'язання можуть почергово змінювати, тобто боржники можуть ставати кредиторами, а кредитори – боржниками. Реалізація правових зобов'язань і відповідальності відбувається із підписанням кредитної угоди між боржниками і кредиторами [2, с.53-54].

Деякі автори характеризують кредит як форму руху позичкового капіталу. Однак за такого трактування до категорії кредиту не належатиме, наприклад, комерційний кредит, який не пов'язаний із позичковим капіталом або позичковим фондом країни, що формується лише банками. З часом звикли ототожнювати суть кредиту зі змістом позичкового капіталу (який акумулюється банками у вигляді основної частки їхніх кредитних ресурсів) або навіть позички, що й дало підставу багатьом економістам для висновку: “Кредит - позичка в грошовій або товарній формі, що надається на умовах повернення й, звичайно, зі сплатою відсотка; виражає економічні відносини між кредитором і позичальником”. У наведеному визначенні насамперед наголошується на тому, що кредит – це позичка, а вже потім – економічні відносини. І в тому, що кредит – економічні відносини між кредитором і позичальником, нині не сумнівається переважна більшість економістів [4, с. 26].

Аналіз зв'язку кредиту з формуванням споживної вартості суспільного продукту актуальний з погляду оптимізації процесу виробництва, прискорення процесу обігу, посвідчення ринком безпосередньо суспільних властивостей створеного продукту. Важливо враховувати не тільки дію кредиту на споживну вартість, але і його залежність від останньої. Товари з низькими якісними характеристиками не знаходять збуту, що утруднює повернення кредиту, бо він безпосередньо пов'язаний із кругообігом капіталу, тобто з вартісною характеристикою засобів.

Отже, в кредиті об'єктивно відображається рух не тільки вартості, але й споживної вартості товару. Якщо ж ця дія кредиту на вартість або споживну вартість послаблюється, то зростають суперечності між двома сторонами товару, виникають диспропорції, гальмується зростання ефективності суспільного виробництва, утруднюється повернення кредитних вкладень. Певна недооцінка дії кредиту на рух споживної вартості та його залежності від останньої була пов'язана зі зниженою увагою економістів до споживної вартості. Це пояснюється тим, що К. Маркса вважав споживні вартості не економічними категоріями, а предметом особливої дисципліни – товарознавства [8, с.93].

Таким чином, у законах України по-різному тлумачиться суть однієї й тієї ж економічної категорії – кредиту, на якому будуються всі кредитні відносини в країні.

Висновки. Отже, і кредит, і кредитні відносини – це сукупність економічних відносин, тісно пов'язаних між собою, але не тотожних. Роль і місце кредитних відносин у національній економіці залежить від стану самої економіки. Сучасний кредит і кредитні відносини в Україні носять перехідний характер, вони відображають кризовий стан вітчизняної економічної системи. Тому залишається відкритим питання щодо того, чи є поняття “кредит” та “кредитні відносини” тотожними, чи, все-таки, це поняття близькі, але відмінні одне від одного. Відомо, що критерієм істини є практика. Саме практика свідчить про те, що кредитні відносини виникають до появи кредиту.

Наприклад, кредитні відносини між підприємством і банком виникають з моменту подання кредитної заявки. Розгляд банком такої заявки, оцінка ним кредитоспроможності потенційного позичальника, оцінка забезпечення майбутнього кредиту, переговори щодо умов кредитування, укладання кредитного договору і договору застави тощо – все це кредитні відносини, які реально виникають та існують ще до появи здійснення кредиту. Безперечно, до кредитних відносин необхідно віднести і надання кредиту, і його використання та повернення, а також кредитний моніторинг.

Таким чином, поняття кредитних відносин ширше, ніж кредит, оскільки, крім нього, охоплює відносини, які передують кредиту, а також його супровід. Розвиток кредитних відносин в Україні в умовах її інтеграції в Європейське співтовариство є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Непочатенко О. О. Кредитування сільськогосподарських підприємств: історія розвитку / О. Непочатенко // Агроінком. – 2005. – №5. – С. 46 – 48.
2. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України / І. С. Гуцал. – Львів: ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.
3. Євтух О. М. Кредит як соціально-економічне явище / О. М. Євтух // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 44 – 48.
4. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні / Л. Рябініна // Вісник НБУ. – 2002. – №1. – С. 26 – 29.
5. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28 12 1994 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0&p=1256721762181247>.
6. Про банківський кредит: проект Закону України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14&p=1256721762181247>.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07. 12. 2000 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0&p=1256721762181247>.
8. Макаренко П. М. Теоретичні питання взаємозв'язку кругообігу капіталу і руху кредиту в АПК / П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 91-94.

УДК: 336.71: 330.14

Вареник В. А.

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто проблеми визначення достатності власного капіталу банку, наведено підходи до оцінки достатності капіталу банку. Досліджено унікальний метод ув'язки суми капіталу з рівнем ризику активних операцій банку (коефіцієнт Кука).

Ключові слова: капітал банку, достатність капіталу, коефіцієнт Кука, регулятивний капітал, нормативи капіталу.

Varenyk V. A.

PROBLEMS OF BANK CAPITAL ADEQUACY

The problems of determination of bank capital adequacy are considered with, approaches to evaluation of bank capital adequacy are given. Probed unique method of comparison of sum of capital with the level of risk of active operations of bank (Cook coefficient).

Key words: bank capital, capital adequacy, Cook coefficient, regulatory capital, norms of capital.

Вступ. Сьогодні проблема оцінки достатності капіталу є актуальною для комерційних банків і для регуляторних органів, покликаних здійснювати нагляд за діяльністю банківської системи. Підходи до оцінки достатності капіталу банку широко обговорюються фахівцями у сфері банківської справи різних країн, дискусії ведуться як в межах національних банківських систем, так і на рівні міжнародних фінансово-кредитних організацій.

Вивченню проблеми оцінки достатності банківського капіталу присвятили свої праці вітчизняні вчені М. Д. Алексеєнко, О. Д. Вовчак, А. П. Вожжов, А. М. Герасимович, О. В. Дзюблюк, А. Г. Загородній, О. Д. Заруба, О. А. Кириченко, А. М. Мороз, І. М. Парасій-Вергуненко, Л. О. Примостка, С. К. Реверчук, а також зарубіжні – П. Роуз, Д. Сінкі, Й. Шумпетер та ін.

Постановка завдання. Основною метою статті є вирішення проблеми оцінки достатності банківського капіталу як складної економічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Причини пильної уваги до означеної теми криються в обопільній (для банків і для наглядових органів) важливості такого джерела банківських ресурсів, як власний капітал. У діяльності кредитних організацій капітал, незважаючи на незначну питому вагу в обсязі пасивів, відіграє істотну роль: на стадії створення банку він служить джерелом для фінансування вкладень в основні засоби, у поточній діяльності використовується для погашення збитків, в разі припинення діяльності може бути джерелом погашення зобов'язань перед кредиторами та вкладниками.

Для регуляторних органів капітал служить зручним інструментом, за допомогою якого можна ефективно впливати на діяльність банків, обмежуючи ризиковані операції і стимулюючи надійні вкладення з метою зміцнення стабільності банківської системи і економіки країни загалом.

Достатність капіталу – це здатність банку захистити інтереси своїх кредиторів і власників від незапланованих збитків, розмір яких залежить від обсягу ризиків, що виникають внаслідок виконання банком активних операцій [2, с.40].

Капітал банку є регулятором його діяльності. Це дозволяє державі в особі НБУ встановлювати норми економічної поведінки, які оберігають банк від фінансової нестійкості та надмірних ризиків.

Для оцінки достатності капіталу банку Національний банк затвердив відповідні нормативи:

- капіталу комерційного банку [1];
- мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1);
- адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2);
- співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).

Аналізуючи стан капіталу, насамперед необхідно визначити відповідність його розміру вимогам Національного банку України. Відповідно до Інструкції НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” № 368 від 28.08.2001 р. мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 10 млн євро.

Наступним нормативним показником є норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2). Він відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру.

Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень в боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не меншим, ніж 8 відсотків, а починаючи з 01.03.2004 - не меншим, ніж 10 відсотків. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) – не менше 15 відсотків; протягом наступних 12 місяців – не менше 12 відсотків; надалі – не менше 10 відсотків [1].

Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3) відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Норматив Н3 установлює мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів.

Сукупні активи банку для розрахунку нормативу Н3 містять:

- готівкові кошти;
- банківські метали;
- кошти в Національному банку;
- казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком;
- кошти в інших банках;

- сумнівна заборгованість за нарахованими доходами за міжбанківськими операціями;
- кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання, фізичним особам;
- дебіторська заборгованість за операціями з банками та з клієнтами;
- цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;
- запаси матеріальних цінностей;
- інші активи банку;
- суми до з'ясування та транзитні рахунки;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
- основні засоби.

Нормативне значення НЗ має бути не меншим, ніж 9 відсотків.

Як справедливо зазначають аналітики, до числа найсерйозніших проблем у банківській діяльності належить визначення достатності власного капіталу банку. Складність такого розрахунку полягає в обчисленні не абсолютної, а відносної величини достатності капіталу, завдяки якій забезпечується контроль за якістю управління і фінансовою стійкістю банку. Світова банківська практика виробила унікальний метод, що обґрунтовує доцільність ув'язки суми капіталу з рівнем ризику активних операцій банку. Цей зв'язок, зумовлений здатністю капіталу компенсувати втрати, виражається формулою (коефіцієнтом) Кука:

- рівень достатності капіталу банку = обсяг власного капіталу банку / сумарний обсяг активів, зважений з урахуванням ризику, або

- рівень достатності капіталу банку = обсяг власного капіталу / сумарний обсяг потенційних втрат, кредитів, інвестицій та інших вкладень, скоригованих (помножених) на індивідуальні вагові категорії ризиків.

Встановлення країнами індивідуальних норм достатності банківського капіталу не забезпечує стабільності міжнародної фінансової системи і справедливої конкуренції. З метою уніфікації регулятивних норм і вимог до банківського капіталу у 1988 р. Базельський комітет за участю 12 економічно розвинутих країн затвердив положення, згідно з яким власний капітал банку не може бути меншим 8% від скоригованих за ризиком активів, тобто на кожні 100 гр. од. потенційних втрат банк повинен мати 8 од. власного капіталу [3].

Висновки. Таким чином, питання оцінки достатності капіталу комерційних банків має важливе значення для розвитку української банківської системи. По-перше, заклопотаність фахівців викликає сучасна практика формування власного капіталу багатьма, в т.ч. і найбільшими, кредитними організаціями. Вирішення цієї проблеми в теоретичному та прикладному аспектах має принципове значення, оскільки банківській діяльності (особливо в умовах сучасної української економіки) властивий ризиковий характер. Разом з цим, реальна оцінка достатності капіталу банку одночасно із зростанням капіталізації дозволить підвищити привабливість кредитних організацій для вкладників і кредиторів, розширити їх ресурсну базу, поліпшити інвестиційний клімат у державі.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні проблем впровадження норм Базельського комітету щодо достатності банківського капіталу в Україні (Базель II).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/laws/main.cgi>.
2. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / І.М. Парасій-Вергуненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 347 с.
3. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards/ A Revised Framework. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – Updated November 2005: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ДО УКРАЇНИ

Аналізуються обсяги коштів трудових мігрантів через системи грошових переказів, банки, неформальні канали, перерозподіл ринку грошових переказів за останні роки.

Ключові слова: система грошових переказів, обсяг переказів, канали переказу коштів.

Levshakov S. F.

INVOLVEMENT OF INTERNATIONAL MONEY TRANSFER SYSTEMS IN GUARANTEE OF FINANCIAL FLOWS OF MIGRANT WORKERS TO UKRAINE

Money flow transferred by migrant workers via money transfer systems, banks and informal channels, and investigates money transfer market segmentation in the most recent years are considered.

Key words: money transfer system, transfer volume, money transfer channels.

Вступ. Питання міграції останнім час перебувають у центрі уваги дослідників багатьох країн світу, оскільки мігранти відіграють у них значну роль на ринку праці. У деяких країнах на окремих видах робіт використовується тільки праця іноземних робітників. Таке становище змушує Раду Європи, Парламентську Асамблею, Європейську соціальну Хартію, уряди країн Європи звернути увагу на проблеми мігрантів, їх інтеграцію в культурне та мовне середовище країн-реципієнтів. Значну роль на ринку праці Європи відіграють і українські мігранти, яких за різними оцінками в країнах Євросоюзу перебуває близько 2,5 млн осіб [1-3].

Державні органи приділяють недостатньо уваги вивченню проблеми грошових переказів українських трудових мігрантів, незважаючи на їх вагомий внесок в економіку України. Деякі українські недержавні видання публікують матеріали про обсяг і роль грошових потоків до України від співгромадян, які працюють за кордоном. Визначити вплив міграційного капіталу намагалися як деякі державні органи України, в т.ч. НБУ, міжнародні організації, так і окремі російські та українські дослідники, зокрема Г. І. Глущенко, А. П. Гайдуцький та ін. [4, 5, 6]. При цьому оцінки авторів значно відрізняються. На їх думку, щорічно до України надходить від 3 млрд до 21,3 млрд дол. США [1-6].

Постановка завдання. Метою дослідження є порівняльний аналіз роботи найбільш-ших систем грошових переказів, які діють в Україні, та оцінка їх частки в загальному обсязі фінансових потоків трудових мігрантів до України.

Виклад основного матеріалу. За останні роки обсяг транскордонних грошових переказів до країн, що розвиваються, щорічно збільшується на 10-20%. У 2008 р. він становив 305 млрд дол. США [7]. Це більше, ніж очікувалось експертами Світового банку. Таке збільшення обсягів відбувається за рахунок наростання процесів глобалізації. Диференціація рівнів економічного розвитку країн призводить до процесів міграції економічно активного населення країн, що розвиваються, в країни з більш високим рівнем розвитку. До таких країн належать США, Канада і країни Західної Європи. Із країн-реципієнтів до країн-донорів від трудових мігрантів знаходять грошові перекази, що допомагають сім'ям мігрантів.

За останні 15 років кількість мігрантів до Європи значно зросла. Причому 42% зі всіх прибулих в Західну Європу є вихідцями з Центральної та Східної Європи, в т.ч. і з країн

колишнього СРСР. Решта – з країн Африки, Середньої і Південно-Східної Азії. Відповідно до рейтингу, складеного Світовим банком, десятьма найбільшими країнами-реципієнтами мігрантів виступають: США, Росія, Німеччина, Україна, Франція, Індія, Саудівська Аравія, Австралія, Казахстан і Польща [8].

Україна не є кінцевим пунктом більшості мігрантів, а лише транзитною країною для легальної та нелегальної міграції до країн Західної Європи. За різними оцінками кількість транзитних нелегальних мігрантів, що потрапляють з України до Європи, становить близько 100 тис. осіб на рік. Уряди країн Євросоюзу посилюють міграційне законодавство. Наприклад, парламент Італії в липні 2008 р. ухвалив новий закон, згідно з яким нелегальна міграція кваліфікується як кримінальний злочин. Укладання угод про реадмісію з прикордонними країнами призведе до масового висилання незаконних мігрантів, що потрапили транзитом через треті держави, включаючи Україну. Проте, посилення боротьби з незаконною міграцією не зупиняє мігрантів на шляху до розвинутих країн Західної Європи, в т.ч. і мігрантів з України.

За різними оцінками, закордоном працює від 2 до 5 млн українців. Більшість з них перебуває на заробітках в Росії, Польщі, Італії, Іспанії, Греції, Португалії. За нашими даними в Росії – близько 2 млн українців, в Польщі – до 1 млн, Італії – 500 тис, Іспанії – 200 тис, Греції і Португалії – близько 50 тис осіб. Враховуючи велику кількість мігрантів в Європі, компанії, які надають послуги з грошових переказів, намагаються інтенсивно розвивати свої мережі, об'єднуючи як крупні фінансові установи (банки), так і спеціалізовані компанії.

За даними НБУ на 1 січня 2009 р. в Україні діяло 20 міжнародних систем грошових переказів. Аналогічні українські системи створені в ЗАТ “ПриватБанк” (“PrivatMoney”), банку “Фінанси і Кредит” (система “Аверс”). Ці банки так само уклали договори про співпрацю з іншими міжнародними системами грошових переказів, які здійснюють свою діяльність в Україні [10]. ПриватБанк співпрацює з 28 банками-нерезидентами, а “Фінанси і Кредит” – з трьома. Через систему “PrivatMoney” в Україну надійшли кошти в еквіваленті 297 млн дол. США, з України – 58,5 млн дол., а через “Аверс” відповідно 0,05 і 0,26 млн дол. США в еквіваленті [11].

Лідером серед міжнародних компаній, які здійснюють послуги з переказів грошових коштів трудових мігрантів, є американська компанія Western Union. Проте за останні два роки зросла частка російських компаній, що динамічно розвиваються, на ринку грошових переказів.

Якщо в 2003 р. частка ринку Western Union становила 81,1%, в 2005 р. – 68,2%, в 2007 р. – 48,3%, то 2008 р. – лише 43% [9-11]. Російські компанії можуть працювати за нижчими тарифами, ніж Western Union хоча при цьому поступаються у впізнаності бренду, у швидкості обробки переказів і розвиненості власної мережі в багатьох країнах. Решта компаній або зміцнили свої позиції в Україні, або згорнули свою діяльність, поступаючись в конкуренції більш потужним агентам (рис.1).

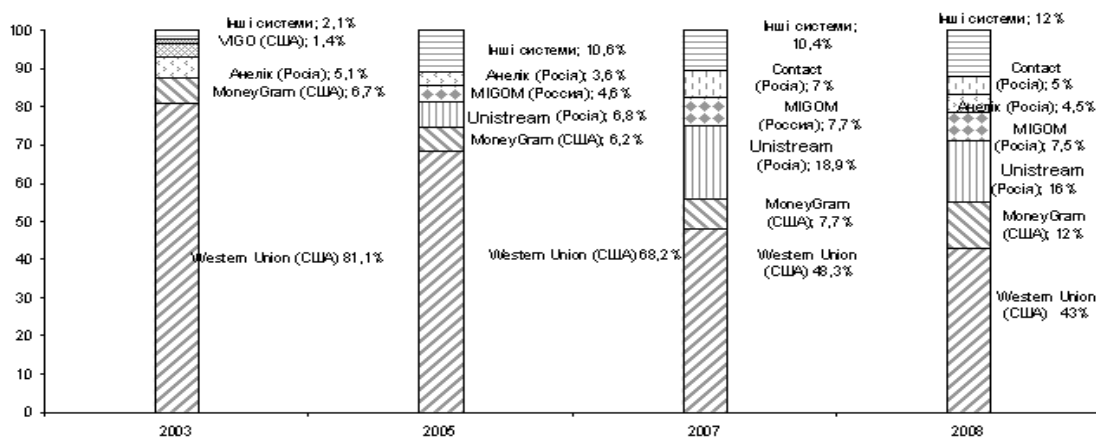

Рис.1. Розподіл часток ринку між системами грошових переказів в 2003-2008 рр., у відсотках до загального обсягу.

Найбільшими операторами грошових переказів на ринку України в 2008 р. стали компанії Western Union, Unistream, MoneyGramm, MIGOM, Contact. Частка цих компаній становила сумарно 84% всього ринку грошових переказів до України, причому системі Unistream вдалося значно розширити свій вплив: з 6,8% в 2005 р. до 18,9% в 2007 р. У 2008 р. частка переказів через цю систему зменшилась до 16%. Інша російська система “Contact” швидко увійшла на український ринок грошових переказів, зайнявши 7% ринку у 2007 р., але у 2008 р. поступилася – 5%. Проте MoneyGram збільшив свою частку на ринку з 7,7 % у 2007 р. до 12% у 2008 р. Решта систем поділила між собою залишок – 16% (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика найбільших систем грошових переказів в Україні за результатами 2008 р.

Рейтинг	Найменування	У світі				В Україні		
		Обсяг переказів, млрд USD	К-ть переказів, млн од.	К-ть агентів/партнерів/точок	К-ть країн	К-ть агентів/пунктів	Оборот млн дол. (за даними НБУ)	% ринку за обсягом платежів (за даними НБУ)
1.	Western Union (США)[12]	67	600,1	375тис./ н.д /334 тис.	більше ніж 200	н.д/ більше ніж 1500	1064	42,8
2.	Unistream (Росія)[13]	4,91	5,5	н.д/300/70 тис.	56	29/4500	454	16,4
3.	MoneyGram (США)[14]	4,6	більше ніж 232	178тис/1800/15 тис.	189	13/ більше ніж 1160	295	11,8
4	MIGOM (Росія) [15]	4,35	н/д	н.д/419/11 тис.	17	3/більше ніж 619	211	7,8
5	Contact (Росія)[16]	3,4	14	110/635/ 35тис.	86	26 / 3378	150	5,3
	Інші						525	15,9

Всього у 2008 р. до України через системи грошових переказів надійшло близько 4,1 млн трансакцій на загальну суму 2,832 млрд дол. США, що на 24% більше ніж у 2007 р. З них 2,535 млрд дол. США через системи-нерезиденти, 297 млн дол. США через PrivatMoney і 0,05 млн через систему “Аверс”. У 2007 р. відправлено з України близько 267 млн дол. США в еквіваленті, а в 2008 р. – 440,5, що на 64% перевищує суму переказів у 2007 р. [9;11]. Очікування того, що криза примусить українських заробітчани повернутися додому, не виправдалися. Навпаки, обсяг переказів в Україну в 2008 р. збільшився на 24% порівняно з 2007 р.

Проте кошти, які надходять до України через системи грошових переказів, становлять лише 30-40% від реального обсягу надходжень. За нашими розрахунками в 2008 р. через українські банки надійшло близько 1,2 млрд дол. США, що становить лише 10-15% усього надходження коштів. Така різниця пояснюється багатьма факторами. Основними з них є:

- складна і тривала процедура відкриття рахунку;
- введення банками обмежень, програм КҮС з метою протидії тероризму, шахрайству і відмиванню грошей;
- відносна дорожняча і нижча швидкість виконання грошового переказу банками;
- неможливість використання банківських послуг для нелегальних трудових мігрантів.

Велика ж частина коштів надходить через неформальні канали: перевозяться самостійно мігрантами, передається через родичів і знайомих, водіїв мікроавтобусів, які здійснюють вантажоперевезення між Україною і країною перебування українців. Неформальними каналами до України в 2008 р. надійшло близько 8 млрд дол. США. Таким чином, ринок грошових переказів має значні перспективи до зростання.

Висновки. Поглиблення глобалізації зумовлює збільшення обсягів транскордонних грошових переказів до країн, що розвиваються. Ринок грошових переказів до України залишається привабливим, оскільки велика його частина ще не освоєна банками та системами грошових переказів, має місце значний рух коштів неформальними каналами. Невипадково в 2008 р. на ринку грошових переказів України з'явилися нові компанії. Великі перспективи мають банки, які в умовах кризи відчувають нестачу іноземної валюти та можуть організувати співробітництво з іноземними банками-кореспондентами чи відкривати нові філії у країнах Західної Європи. Перспективою подальшого дослідження є визначення напрямів розширення ринку грошових переказів та охоплення ними грошових потоків, які надходять неформальними каналами до України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stephane de Tapia. The Euro-Mediterranean migration system. Council of Europe Publishing, F-67075 Strasbourg Cedex, 2008. – P.128.
2. Mansoor A., Quillin B. Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union / prepared World Bank. – Washington D.C.: WB Publications, 2007. – P.65.
3. Sending Money Home. Worldwide Remittance Flows To Developing Countries. International Fund for Agricultural Developing. Rome. Italy. – 2007. – 18 p.
4. Глуценко Г. И. Денежные переводы трудовых мигрантов: характеристика и детерминанты / Г. И. Глуценко // Вопросы статистики. – 2005. – № 3. – С.38-50.
5. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в Україні / А. П. Гайдуцький // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С 24-37.
6. Гайдуцький А. П. Вплив міграційного капіталу на соціально-економічний розвиток України / А. П. Гайдуцький // Економіст. – 2007. – № 7. – С 36-39.
7. Dilip Ratha and Sanket Mohapatra. Remittances expected to fall by 5 to 8 percent in 2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS>
8. Ukraine fourth-largest migrant-receiving country worldwide, says World Bank report // News Release № 2007/01/UA. The World Bank. Europe and Central Asia region. – 2007. P.2.
9. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік // Вісник НБУ. – 2008. С. 204.
10. Махаева Е. А. Системы Международных Денежных переводов: Сегодняшний день / Е. А. Махаева // Банкир. – 2006. – №2. – С 8-10.
11. Транскордонні перекази у 2008 р. [Текст]//Вісник НБУ. – 2008. – №3 (157). – С.42–45.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.westernunion.com>
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unistream.ru>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moneygram.com>
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migom.com>
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.contact-sys.com>

УДК 336. 145.2

Чікіта І. Б.

ЗБАЛАНСУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА РАХУНОК ЗАПОЗИЧЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Здійснено аналіз запозичень до місцевих бюджетів з метою їх збалансування. Розглянуто стан і нормативне регулювання процесу здійснення запозичень в Україні. Здійснено аналіз

проблем використання залучених коштів для фінансування видатків розвитку місцевих бюджетів, можливостей залучення та погашення запозичень в сучасних умовах.

Ключові слова: місцеві бюджети, запозичення, облігації внутрішньої місцевої позики, бюджет розвитку.

Chikita I. B.

BALANCING OF LOCAL BUDGETS BY BORROWING: PROBLEMS AND PROSPECTS

Analyse of local budgets borrowing with the purpose of balancing is considered. State and legislative regulation of the borrowing process in the current conditions are considered. Author analyzed existing problems of borrowed funds use for financing of expenses of local budgets development, possibilities of attraction and repayment of borrowings under current conditions.

Key words: local budgets, borrowing, municipal bonds, expenses of local budgets development.

Вступ. Місцеві бюджети несуть основне навантаження з фінансування соціальних видатків держави, обсяги яких мають тенденцію до зростання, зокрема, в умовах кризи. Крім того, залишається актуальним завдання забезпечення всебічного розвитку відповідних територій, житлово-комунального господарства, яке вирішують органи місцевого самоврядування. Кризові явища в економіці України негативно впливають на обсяг коштів, що можуть бути залучені до бюджетів усіх рівнів. Отже, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів питання збалансування місцевих бюджетів потребує особливої уваги.

Найбільш чутливими до зміни економічної та політичної ситуації є капітальні видатки. Про це свідчить оперативна інформація про заморожування капітальних видатків місцевих бюджетів у 2009 р. у зв'язку з економічною кризою та зменшенням надходжень від усіх джерел доходів, зокрема, від податку на доходи фізичних осіб [1]. У той же час потреба в капітальних видатках місцевих бюджетів стає дедалі більшою, а самі вони відіграють вагомішу роль у процесі розв'язання суспільних проблем. І якщо в частині поточних видатків збалансування бюджетів можливе за рахунок трансфертів з вищих бюджетів, заходів щодо оптимізації видаткової частини та пошуку нових джерел надходжень, то щодо капітальних видатків може йтися, крім названого, про муніципальні запозичення.

Проблематика запозичень до місцевих бюджетів та фінансування видатків розвитку досліджується такими вченими, як О. Кириленко, Б. Малиняк, І. Луніна й ін., а також аналізується практиками та експертами. Однак, попри наявність праць з цього питання, багато питань, які стосуються залучення та погашення позик до бюджетів, залишаються не вирішеними. З'являються нові виклики, пов'язані з реакцією економіки на кризові явища. Таким чином, ефективність здійснюваних запозичень до місцевих бюджетів в умовах економічної кризи, їх вплив на фінансову стійкість та економічний розвиток регіонів вимагають подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз вітчизняної практики здійснення запозичень до місцевих бюджетів, їх ризиків та ефективності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Бюджетний кодекс визначає запозичення як операції, пов'язані з отриманням бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок яких виникають зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування перед кредиторами (ст. 2). Запозичення капіталу може здійснюватися двома шляхами – отриманням прямих кредитів від комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ або ж випуском муніципальних облігацій [2].

Активізація місцевих запозичень відбулася після прийняття Бюджетного кодексу, ухвалення Постанови Кабінету Міністрів “Про порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів” [3] та Положення про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку [4]. Ці документи визначили

механізм емісії, регламентували процедуру реєстрації випуску, встановили послідовність дій емітента при здійсненні випуску облігацій, порядок скасування реєстрації випуску.

Право на здійснення внутрішніх запозичень мають винятково Верховна рада Автономної Республіки Крим та міські ради. Право на здійснення зовнішніх запозичень мають міські ради міст з чисельністю населення понад 800 тис. мешканців (ст. 16). Стаття 74 Бюджетного кодексу встановлює, що запозичення можуть здійснюватися лише до бюджету розвитку спеціального фонду місцевого бюджету, тобто використовуватись лише на інвестиційні цілі. Крім того, встановлюється обмеження граничного обсягу видатків, які можуть спрямовуватися на обслуговування боргу – не більше 10% видатків загального фонду, та визначається джерело покриття основної суми запозичень – доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів [2]. Якщо в процесі сплати основної суми боргу та відсотків на його обслуговування, обумовленої договором між кредитором та позичальником, має місце порушення графіка сплати з вини позичальника, відповідна рада не має права здійснювати нові запозичення протягом наступних 5 років. Сукупний обсяг запозичень до місцевого бюджету у формі розміщення (випуску) облігацій не може перевищувати обсягу дефіциту бюджету розвитку місцевого бюджету на відповідний рік (ст. 2) [4].

Для здійснення запозичень потрібен висновок Міністерства фінансів щодо відповідності муніципального запозичення вимогам бюджетного законодавства. Якщо здійснюється зовнішнє запозичення, необхідна довідка Держкомстату про чисельність населення міста, а також орган місцевого самоврядування повинен мати кредитний рейтинг рейтингової агенції. Міністерство фінансів протягом 20 робочих після отримання пакету документів проводить перевірку відповідності обсягу видатків на обслуговування місцевого боргу межах, установленим законом [4, п. 7]. Для здійснення такої перевірки за основу розрахунку береться обсяг видатків загального фонду року, який передуює періоду емісії. Таким чином, обсяги видатків на обслуговування боргу, наприклад, через 5 років (для облігацій з п'ятирічним терміном обігу) обмежується 10% загального фонду, який склався за 5-6 років до того, хоча, як показує аналіз, доходи і видатки місцевих бюджетів мають значну динаміку приросту, в т.ч. за рахунок високих темпів інфляції. Тому, на наш погляд, така норма законодавства суттєво обмежує можливості органів самоврядування у здійсненні запозичень. З таким висновком погоджуються і інші дослідники [5, с. 193], пропонуючи однак обмежувати обсяги сплати основної суми боргу відносно доходів загального фонду місцевих бюджетів.

Для повернення основної суми боргу здійснюється прогноз бюджету розвитку на весь термін погашення зобов'язань. Нагадаємо, що до доходів бюджету розвитку належать кошти від приватизації комунального майна, надходження дивідендів, кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради, субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів. Аналіз показав, що найбільшу питому вагу в доходах фонду розвитку (від 59,2 % в 2004 р. до 49,2% в 2008р.) складають доходи від продажу майна та землі, які знаходяться в комунальній власності. Якщо основним джерелом погашення позик є продаж майна, то процес їх залучення є лише відстроченням такого продажу.

Якщо вартість майна зростає темпами, які перевищують позикову ставку, така операція може бути доцільною, однак в умовах економічного спаду та зниження цін на комерційну нерухомість надходження в бюджет розвитку від реалізації майна знижуються, як за рахунок зменшення його вартості, так і за рахунок зменшення кількості привабливих об'єктів. Таким чином, одночасно зменшуються доходи та зростають видатки, пов'язані з обслуговуванням та поверненням позик, що збільшує в сукупності ризик неплатежів і зменшує фінансову спроможність органів місцевого самоврядування.

У випадку отримання кредиту у фінансових структурах відсоткова ставка є досить значною, і при цьому необхідно надати заставу, якою виступає те ж комунальне майно. Якщо орган місцевого самоврядування не буде виконувати свої зобов'язання за кредитом, заставне майно може бути продане за неадекватними цінами. Одночасно, основна сума боргу повертається, як правило, за рахунок продажу майна. Таким чином, майно необхідно продавати у будь-якому випадку і при цьому сплачувати відсотки за позиками, які обтяжують бюджет.

За даними експертів [6] можлива ситуація, коли за рахунок залучення нових позик погашаються попередні. Орган місцевого самоврядування отримує, по суті, безстроковий кредит під вигідні відсотки, але фактично створюється фінансова піраміда, відповідальність за яку буде нести вже інший склад місцевої ради. Крім того, муніципалітети залучають запозичення для отримання інвестиційних субвенцій з державного бюджету, оскільки механізм надання таких субвенцій передбачає співфінансування з місцевого бюджету.

Аналіз місцевих запозичень показує різке зростання обсягів зареєстрованої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку емісії облігацій муніципальних позик – з 156, 3 млн грн у 2007 р. до 974 млн грн у 2008 р. [7, с.11]. Таке зростання є об'єктивним, оскільки економічна криза привела до зниження доходів місцевих бюджетів, в т. ч. від операцій з капіталом, про що ми вже зазначали, в той час як потреба у видатках, зокрема капітальних, зросла у зв'язку з необхідністю реалізовувати інфраструктурні проекти в межах підготовки до Євро-2012.

У 2008 р. було зареєстровано 15 випусків облігацій місцевих позик на загальну суму 974,0 млн грн [7, с.11-12]. Емітентами виступили:

- Сєверодонецька міська рада (20,0 млн грн на 5 років під 14% річних),
- Бориспільська міська рада (9,0 млн грн на 5 років під 15% річних),
- Вінницька міська рада (10,0 млн грн на 3 роки 5 міс. під 15% річних),
- Луцька міська рада (3 випуски по 10,0 млн грн кожний на 3, 4, та 5 років під 13-15% річних),
- Донецька міська рада (75,0 млн грн на 5 років під 16% річних),
- Луганська міська рада (50,0 млн грн на 5 років під ставку не вище 16% річних),
- Запорізька міська рада (2 випуски по 25 млн грн кожний та 1 випуск на 10,0 млн грн за ставкою до 12%; на період 2, 3 та 4 роки відповідно),
- Краматорська міська рада (15,0 млн грн на 2 роки під 18% річних),
- Харківська міська рада (2 випуски на суму 305,0 млн грн та 200,0 млн грн на 3 і 5 років відповідно під 15% річних),
- Львівська міська рада (200 млн грн на 5 років під 12% річних).

Однак не всі облігації, зареєстровані ДКЦПФР, були розміщені, про що йтиметься далі. У той же час на рівні органів місцевого самоврядування існують труднощі як із залученням, так і з погашенням муніципальних позик.

Для органів місцевого самоврядування здійснення запозичень пов'язане зі значними ризиками, серед яких ризики неплатежу, макроекономічні та правові. Ризик неплатежу при здійсненні муніципального запозичення виникає у разі перевищення витрат з обслуговування боргу бюджетної спроможності місцевої влади або у разі посилення інфляційних процесів, коли знецінення запозичених ресурсів унеможливує вчасне і якісне виконання запланованих інвестиційних проектів. Макроекономічні фактори впливають на зміну доходів місцевого бюджету. Це призводить до скорочення обсягів фінансових ресурсів, призначених на виплату та обслуговування боргу, що мало місце у 2008 р. Дуже значними в нашій державі залишаються інституційно-правові та політичні ризики.

За Бюджетним кодексом держава не несе відповідальності за запозиченнями до місцевих бюджетів (стаття 74). Вони повинні бути погашені незалежно від обсягу коштів, передбачених на цю мету в рішенні про місцевий бюджет (стаття 15, ч. 4). Відповідно орган місцевого самоврядування в будь-якому випадку повинен платити за зобов'язаннями, використовуючи для цього кошти загального фонду бюджету, тобто недофінансувавши інші статті місцевого бюджету.

Відсутність системного середньострокового планування на рівні всієї бюджетної системи та макроекономічна нестабільність унеможливує об'єктивне прогнозування коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів, за рахунок якого повинні погашатися боргові зобов'язання органів місцевого самоврядування. Обмеженість джерел наповнення бюджету розвитку місцевих бюджетів, відсутність чіткої інвестиційної стратегії та напрямів використання залучених коштів на середньо-і довгострокову перспективу може привести до ситуації,

коли весь бюджет розвитку необхідно буде спрямовувати на погашення позик, що підтверджують висновки експертів [8]. Умови запозичень обмежують величину коштів на обслуговування боргу, величина самого боргу не обмежується. Для прикладу, запланована величина бюджету розвитку м. Львова на 2009 р. становила 52,4 млн грн, при цьому виконання плану з приватизації майна за 5 місяців 2009 р. склало лише 57%. Таким чином, заплановані показники бюджету розвитку ймовірно не можуть бути досягнуті. У той же час прийнято рішення про здійснення запозичень до міського бюджету, зокрема, про випуск муніципальної позики на 300 млн грн під 20% річних. За умови 100% виконання переглянутий бюджет розвитку становитиме 420,4 млн грн., з яких позики 368 млн грн або 87,5%. При цьому в 2007 р. вже було здійснено емісію облігацій на 92 млн грн. На наш погляд, існують значні ризики невиконання взятих містом зобов'язань як з обслуговування боргу, так і з його погашення. При існуючих джерелах наповнення бюджету розвитку його зростання у десять разів навіть через 5 років є сумнівним.

Зауважимо, що у більшості випадків рішення про отримання позик приймається безпосередньо під час виконання бюджету шляхом внесення змін до нього. Тобто, або залучені запозичення спрямовуються на непередбачені в бюджеті заходи і об'єкти, або потреба в позиках виникла внаслідок недонадходження з інших джерел. Така практика призводить, по-перше, до розпорошування "дорогих" ресурсів на неперіоритетні цілі та свідчить про відсутність комплексного підходу до розвитку територій, по-друге, створює значні фінансові ризики для бюджету органу місцевого самоврядування.

Основним напрямом використання коштів муніципальних запозичень є фінансування інфраструктурних проектів, які, як правило, не передбачають отримання прямого доходу від їх реалізації. Наприклад, на ремонт доріг і комунікації (м. Львів, позика на 92 млн грн у 2007 р., м. Бориспіль, позика на 9 млн грн у 2008 р.), на реконструкцію міського освітлення (м. Івано-Франківськ, позика на 5,5 млн грн у 2005 р.), будівництво мостів, лікарень, інші проекти соціально-економічного розвитку (м. Київ, 2004-2006 рр.). Показовим є негативний досвід м. Одеси щодо залучення коштів шляхом випуску облігацій у 1997 р. на суму 61 млн грн. Серед проектів, які мали бути введені в експлуатацію в Одесі за рахунок отриманих коштів, лише незначна частина могла принести місту реальний дохід. У результаті місто оголосило дефолт, і для погашення заборгованості розпродавалися об'єкти комунальної власності [9].

Існують значні проблеми і з освоєнням запозичених коштів. Для прикладу, невикористану частину муніципальної позики м. Вінниці, яка не була швидко освоєна у 2006 р., було розміщено на депозиті. При цьому для викупу облігацій першого траншу використовувалися кошти, отримані від наступної емісії [6]. Кошти другої серії муніципальної позики м. Львова, випущеної у 2007 р., були розміщені на депозиті в банку, оскільки надійшли лише в кінці року і не могли бути освоєні. Розміщення на депозиті частини облігаційної позики м. Івано-Франківська було вимушеним, оскільки вартість проекту з реконструкції міського освітлення виявилась завищеною, а сам проект у підсумку був профінансований за рахунок власних коштів бюджету міста.

Серед зовнішніх чинників, які впливають на ефективність муніципальних запозичень, необхідно зазначити тривалий і громіздкий процес підготовки і емісії облігацій. За період узгодження з Міністерством фінансів параметрів позики та отримання відповідного рейтингу проект, який планується фінансувати, може суттєво змінитися, наприклад, може збільшитися його вартість, що призводить до збитків місцевого бюджету або взагалі робить позику недоцільною. Така ситуація мала місце з облігаційною позикою м. Борисполя, коли за період її узгодження запланована вартість робіт подорожчала удвічі [10].

Крім того, Міністерство фінансів затверджує граничні ставки дохідності за муніципальними облігаціями. За період узгодження вартість ресурсів на ринку капіталу може змінитися, відповідно зміниться і привабливість облігацій для інвесторів. Якщо вартість капіталу зростає, то існує вірогідність, що емісія не буде розміщена внаслідок надто низької дохідності, що мало місце з випуском облігаційної позики м. Львова у 2008 р. з 12% дохідністю на суму 200 млн грн [11]. У випадку здешевлення ресурсів необхідна тривала процедура переузгодження. Через високий ризик муніципальних запозичень в Україні вітчизняні науковці пропонують зробити процедуру погодження їх з Міністерством фінансів більш

жорсткою [12, с. 40], зокрема в частині забезпечення планування витрат, розробки програм використання коштів та фінансування боргових зобов'язань. Погоджуючись загалом з таким підходом, хочемо зауважити, що поряд з цим необхідно обмежити тривалість процедури погодження в часі та закріпити таке обмеження законодавчо.

Як свідчить аналіз досвіду муніципальних запозичень в Україні, ефективно використання позикових коштів мало місце у великих промислово розвинутих центрах (Київ, Харків, Дніпропетровськ) і, як правило, під реалізацію проектів житлового будівництва та програми енергозбереження, які передбачають економічний ефект від реалізації [9].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що основними проблемами збалансування місцевих бюджетів за рахунок запозичень є:

- обмежений склад доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів, за рахунок якого погашаються позики та недосконалий механізм такого погашення;
- відсутність середньострокового планування бюджетів і стратегії розвитку муніципалітетів для найбільш ефективного використання залучених коштів;
- тривала процедура погодження позик;
- відсутність кваліфікованих кадрів для планування та здійснення емісії;
- значні економічні та політичні ризики.

У процесі здійснення запозичень перед місцевими органами влади постають передусім питання визначення обсягів та вибору умов залучення додаткових коштів з погляду забезпечення оптимальної структури боргу з метою мінімізації видатків на його обслуговування, підтримання економічно безпечного рівня боргового навантаження. При цьому необхідне збільшення рівня кредитоспроможності місцевих бюджетів, передумовами якого мають стати удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин, запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. В перспективах подальших досліджень – встановлення параметрів оптимізації залучення та використання муніципальних позик, боргового навантаження на місцеві бюджети з метою ефективного розвитку відповідних територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якель Р. Гірка наука для місцевих бюджетів / Р. Якель // Дзеркало тижня. – 2009. – № 4 (732): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/66778>.
2. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Про затвердження Порядку здійснення запозичень до місцевих бюджетів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. №207: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 7 жовтня 2003р. № 414: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
5. Кириленко О. П. Теорія і практика бюджетних інвестицій: монографія / О. П. Кириленко, Б.С. Малиняк. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 288 с.
6. Шпак В. Муніципальна позика: джерело інвестицій чи цукерка за склом? / В. Шпак // Віче. – 2007 – №15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viche.info/index.php?action=archi>
7. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2008 р: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12>.
8. Залецька І. Розвиток з нереальним бюджетом / І. Залецька // Суботня пошта. – 2009. – 7 лютого: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net>.
9. Муніципальна позика для Львова: Садовий проти депутатів // Гал-info – 2007. – 7 лютого: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galinfo.com.ua>.
10. Алексеев А. Брати в борг стає все довше / А. Алексеев // Дзеркало тижня. – 2008. – № 28 (707): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/66778>.
11. Кредитна політика Львівської міської ради занадто проста і прямолінійна і не є вигідною для міста // Вголос. – 2009. – 24 квітня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/events/137.html>.

УДК 330.142

Дорошенко Г. О.

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАБІЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджується необхідність інституційних перетворень в Україні з урахуванням викликів кризи, глобалізації і пов'язаної з цим зміни ролі держави в процесах регулювання. Розглядаються пріоритетні зміни у монетарній політиці та системі нагляду НБУ.

Ключові слова: інститути, держава, децентралізація, банківська та фінансова система, монетарна політика.

Doroshenko G. O.

INSTITUTIONAL CONDITIONS OF STABILIZATION OF UKRAINE BANKING SYSTEM

Necessity of institutional transformations in Ukraine on account of crises and globalizations of economy is investigated. The priority changes in a monetary policy and system of supervision of NBU reconsidered.

Key words: institutes, state, decentralization, financial and banking system, monetary policy.

Вступ. Україна, незважаючи на недостатню інтегрованість у світовий фінансовий ринок, є однією з країн, які найбільше постраждали від світової фінансової та економічної кризи. Насамперед це пов'язано з несформованістю інституційного середовища, відсутністю стратегії розвитку та «буферних» механізмів в Україні. У період відносної стабільності в Україні не проводились необхідні структурні та інституційні реформи. Внаслідок цього залишилися невикористаними численні можливості. Сьогодні у всіх країнах переглядаються стратегії розвитку та модернізації основ економічної, у тому числі, фінансової системи. Таким чином, особлива увага уряду і Національного банку України в цей період повинна бути звернена на розроблення стратегічних завдань, інституційну перебудову та переосмислення монетарних заходів.

Питання інституційних змін в умовах глобалізації досліджують як українські, так і зарубіжні вчені та практики, зокрема і В. Геєць, А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Міщенко, О. Яременко, В. Захожай, Д. Стігліц, М. Обстфелд, Г. Гескюере та ін. Проте зміни пріоритетів монетарної політики, розроблення єдиної стратегії розвитку і створення відповідної інституційної системи в Україні загалом і в банківському секторі, зокрема, ще залишаються недостатньо висвітленими.

Постановка завдання. Метою цієї статті є формулювання основних пріоритетів діяльності уряду та НБУ у фінансовому та банківському секторі в умовах кризи і глобалізації з урахуванням тенденції децентралізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах кожен суб'єкт господарювання приймає рішення на основі наявної інформації, власного досвіду та ін. Неадекватність, несинхронність появи інформації призводить до "розкачування" ринку. Тому більшість країн інтуїтивно прагне до створення єдиних каналів інформації, а це поглиблює процес глобалізації. В сучасних умовах відбувся поділ на країни – активні учасники процесу

глобалізації та країни, що перебувають осторонь нього. Україна належить до другої групи держав. Розглянемо, які економічні наслідки спричинить світова глобалізація в Україні.

Насамперед це послаблення ролі держави і посилення впливу на внутрішні процеси основних суб'єктів глобалізації – країн “Великої вісімки”, транснаціональних компаній та міждержавних об'єднань. Наслідком глобалізації є утворення наднаціональних інститутів і перехід в їхню компетенцію цілої низки політичних, економічних, соціальних функцій, які виконували раніше державні органи. Реалізація їх економічних програм у деяких країнах спричинила вкрай негативні явища. “Контраст між російською трансформацією, котру настановили міжнародні економічні інституції, і Китаєм, який здійснював перехід самостійно, не міг би бути розючішим: якщо 1990 року ВВП Китаю становив 60% від російського, то на кінець десятиріччя ці цифри помінялися місцями” [1, с.30].

Україна, як і деякі інші держави з трансформаційною економікою, зіштовхується з проблемою неконкурентоспроможності своєї продукції, а наявність торговельних бар'єрів для її експорту до розвинутих країн за відкритості власних кордонів призвели до зменшення ефекту від зовнішньоекономічної діяльності.

Глобалізація підриває роль держави у фінансовій діяльності: послаблюється вплив держави на структурну політику, джерела поповнення бюджету та вивіз капіталу, відбувається фактична відмова країни від суверенітету в галузі монетарної політики. З'являються також нові можливості для кримінальних груп, відмивання “брудних грошей”, тіньової економіки, торгівлі наркотиками.

До цього неповного переліку економічних наслідків глобалізації треба додати зростання соціальної напруги, погіршення стану довкілля, збільшення міграційних потоків.

Різнопольярність інтересів розвинутих і бідних країн демонструють рішення “великої двадцятки” щодо боротьби з кризою. Конкретні заходи містяться в додатку до декларації та спрямовані на зміцнення прозорості фінансових систем і уніфікацію регулювання в різних країнах. При цьому звертає на себе увагу зобов'язання утримуватися від застосування протекціоністських заходів в наступні 12 місяців. З необхідністю такого мораторію погодилися всі учасники саміту, причому це рішення нав'язується іншим країнам.

Проте процес глобалізації йде не в одному напрямі. Необхідно враховувати тенденцію щодо децентралізації. Кожна держава, кожен регіон повинні мати можливість вибирати власні шляхи виходу з кризи. Єдиної антикризової моделі немає, оскільки вихідні умови та прояви кризи є неоднаковими на різних ринках.

Оскільки децентралізація є одним з етапів глобалізації, можна стверджувати, що сучасним її проявом є регіоналізація.

Найбільше це стосується регіональних об'єднань. Воно пов'язане з глобальними ризиками, які стають настільки масштабними, що навіть найбільші держави не в змозі подолати найближчу кризу. Тому створюються величезні об'єднання країн, які у разі кризи будуть закритися по периметру, зокрема, за допомогою своєї валюти.

Зараз існує декілька проектів валютної регіоналізації. Найбільше це стосується країн Південно-Східної Азії та Латинської Америки. Зважаючи на можливе створення у майбутньому регіонального валютного об'єднання за участю Росії, треба визначитися зі стратегічною політикою щодо цього, бо в найгіршу ситуацію потраплять країни, які знаходяться на межі валютних регіонів. Що стосується внутрішньої політики в цих умовах, то грошова система повинна поєднувати в собі світові, регіональні та національні гроші. Йдеться про створення механізмів гнучкої ліквідності. Гроші повинні максимальним чином сприяти реалізації потенційних можливостей країни, кожного суб'єкта економічної діяльності.

Децентралізація глобального процесу дає реальну можливість відродження державності в її класичному значенні на постіндустріальній основі, де суто ринкові механізми не дають відповідної ефективності.

У сучасних умовах, коли глобалізація і світова криза зумовлюють серйозні виклики, особливо у слабких і невеликих державах, головне завдання уряду щодо фінансового ринку – це підтримка фундаментальних показників, таких як рівень інфляції, оподаткування, курс національної валюти, темпи приросту державних витрат на такому рівні, щоб забезпечувати

стабільність економіки, її стійкість до кризових явищ і стимулювати зростання. Проте це є стратегічною метою, для досягнення якої необхідно чітко розмежувати повноваження і відповідальність уряду та центрального банку.

По-перше, уряд повинен взяти на себе створення інституційного середовища, яке відповідало б сучасним умовам. Відповідність інститутів інформаційним і фінансовим потокам є зараз надзвичайно важливим. Країни з трансформаційною економікою, навіть успішні, потерпають через несформоване інституційне середовище своєї держави. Інститути – це правила, принципи і регулятори економічної, політичної та соціальної системи. Економіку можна відбудувати за наявності сприятливої кон'юнктури за короткий час, але набагато складніше створити систему економічних інститутів. Ефективний фондовий ринок і банківська система, система залучення довгострокових ресурсів та управління ними, захист прав власності та прав кредитора і позичальника тощо створюються десятиріччями, а то і сторіччями з огляду на світовий досвід. Тому країни Південно-Східної Азії в 1997 - 1998 рр. були беззахисними перед масовим впливом капіталу. Проте ця криза майже не торкнулася розвинених держав, в яких є належний захисний кордон у вигляді економічних інститутів.

Україна в цьому аспекті є беззахисною. Інституційна система у деяких сферах не створена, а найголовніше – стратегії розвитку. Без цього структурні перебудови.

До питання створення інституцій необхідно підходити комплексно, бо успіх розвитку одних інститутів залежить від інших. Для активізації інвестиційних процесів потрібен довгостроковий капітал, для якого необхідно створити відповідні умови: систему захисту коштів інвесторів і кредиторів, захист прав реципієнтів, банківську систему, фондовий ринок, пенсійні та страхові фонди. Зараз є можливість штучно стимулювати розвиток таких інституцій. З огляду на кризу варто проаналізувати характерні риси європейської та англо-американської моделей фінансового ринку і створити "мікс", який би найбільше відповідав інтересам України. Ще одним прикладом може стати спроба створити інноваційну модель економіки. Проте не фінансування вчених за рахунок коштів державного бюджету, а можливість фінансування розроблених проектів за допомогою фінансового ринку. Це дасть поштовх модернізації економіки, застосуванню високих технологій і випереджувальному зростанню продуктивності праці порівняно зі зростанням заробітної платні.

По-друге, це внесення в основу створюваних інституцій принципів відкритості, прозорості та забезпечення їх відповідними інформаційними системами. Під час створення інституцій необхідно враховувати можливість корупції – підміни ринкових інститутів окремими чиновниками, які візьмуть на себе функцію регулятора.

По-третє, створення відповідного клімату для повернення та вкладення в економіку України власних ресурсів. В країні спостерігається значний дефіцит рахунку поточних операцій. У минулому році він становив 7,5% ВВП, в 2009 р. – 9,7%. Це характерно для економік, які динамічно розвиваються. За умови, що дефіцит поточного рахунку покривається залученням іноземних інвестицій, проблеми можна уникнути. В Україні інвестиційний клімат – один з найменш привабливих у світі. Тому очікувати на швидкий приплив іноземного капіталу не варто.

Щодо функцій головного регулятора фінансового ринку, то основна увага повинна бути приділена:

- впровадженню у взаємодії з Урядом комплексу макроекономічних заходів, спрямованих на стабілізацію банківської системи та здійснення ретельно зваженої монетарної політики. Думка про те, що в країні надлишок грошей на фоні кризи ліквідності банківської системи, безпідставна. Реальна економіка відчуває брак фінансування. Воно сьогодні майже припинено. У сучасних умовах головним індикатором ефективності грошово-кредитної політики повинен стати не валютний курс, а обсяги наданих реальному сектору кредитів, тобто необхідно забезпечити адекватне потребам економіки збільшення грошової пропозиції. Досвід інших країн у період фінансових та економічних криз довів, що зростання грошової маси в разі збільшення монетизації сприяє зниженню інфляційних процесів. Також необхідно звернути увагу на те, що багато країн в умовах кризи знижують ставки рефінансування практично до 0%, щоб пожвавити економіку. НБУ підвищує облікову ставку, що свідчить про рестрикційну політику, погіршуючи при цьому очікування суб'єктів.

Проте зусиль НБУ буде недостатньо, враховуючи обмеженість золотовалютних резервів і відсутність стабілізаційного фонду. Для ефективності антикризових заходів необхідна координація дій НБУ, Кабміну, Верховної Ради, Президента і РНБО. При цьому, на наш погляд, створення стабілізаційного фонду за рахунок коштів від приватизації на нинішньому етапі не можна вважати доцільним. В умовах низької інвестиційної привабливості українських активів очікувати пропозицій щодо купівлі об'єктів не варто;

- реструктуризації системи нагляду. Значна частина українських банків є дочірніми структурами західних фінансових установ, які у разі гострої необхідності здатні влити додаткову ліквідність. Банкрутами стануть декілька невеликих банків. НБУ не допустить банкрутства системних банків і підтримає їх у складний момент. Це підтверджує доцільність впровадження механізму рекапіталізації банків. Проте необхідним є введення нових стандартів нагляду. Система безвиїзного нагляду не завжди себе виправдовує. Більшість банків, які мають суттєві недоліки в діяльності, виконують обов'язкові економічні нормативи і показують достатньо високий рівень прибутку, тому необхідно удосконалити стандарти пруденційного нагляду в Україні та ввести систему індикаторів діяльності банків. Необхідно приділити більше уваги нагляду за діяльністю банків з іноземним капіталом;

- перегляду підходів до оцінки ресурсів, які формуються та використовуються у банківській системі. В умовах кризи стабільними можуть вважатися лише "довгі" ресурси. Кредитний ринок та ринок інвестицій тісно пов'язані. Країни зі стабільною економікою розглядають велику частину кредитних коштів, як можливі інвестиції. Залучення таких коштів і фінансування інвестиційних проектів підтримується державою і центральним банком як головним регулятором фінансового ринку. У Канаді частка кредитних ресурсів у фінансуванні інвестицій становить 23%, в Італії - 50%. Але кредитний ринок зможе надати необхідні для інвестицій кошти, які відповідають потребам за обсягом і строками, у випадку, якщо макросередовище буде стабільне і всі учасники ринку знатимуть, що монетарна влада забезпечить стабільність показників і система є зорієнтована на економічне зростання та забезпечення національних пріоритетів. Крім прозорості політики НБУ, необхідні кардинальні зміни інвестиційного клімату в Україні, оптимізація податкового тягаря та обмеження свавілля монополій.

Все означене стосується довгострокової перспективи. На сьогодні для банків більш актуальним є питання підтримки власної ліквідності та виконання власних зобов'язань. Політика НБУ у сфері рефінансування є не виваженою. Чинний механізм створює лише ілюзію благополуччя, а не підґрунтя для стабілізації банківської системи. Нацбанк не відстежує, за рахунок яких коштів будуть повернуті надані ресурси і як банки будуть працювати після цього. Уникнути постійної нестачі ресурсів можна лише за умови чіткої регламентації мети і завдань рефінансування, а також процедури використання коштів.

Ще більше загострення ресурсної проблеми зумовлює "Прогноз зміни фундаментальних кредитних показників українських кредитних організацій", наданий агенцією Moody's. Він відображає вірогідність подальшого погіршення фінансових показників банків під впливом невизначеності, яка зберігається на внутрішньому і міжнародному ринках капіталу, скорочення обсягів фондування, різкого падіння курсу української гривні і зниження темпів економічного зростання [2].

Фундаментальні світові процеси істотно змінюють ті принципи, на яких повинна будуватися економіка і політика України. Сьогодні Україна входить за оцінками Fitch в десятку найуразливіших країн. Тому, розробляючи стратегію подальшого розвитку, необхідно зважити на помилки, які були притаманні нашій політиці, зокрема:

- чітке виконання вимог МВФ і інших міжнародних організацій, копіювання моделей економічного і монетарного устрою розвинених держав. Беззаперечне виконання настанов МВФ та його кредити не врятували жодної держави. Найчастіше наслідком такої політики були "пастки ліквідності". Як приклад, можна ще раз навести Китай, який протягом тридцяти років має динаміку зростання ВВП на рівні 9% і тільки двічі звертався до МВФ за кредитами в 1981 і 1986 рр. на загальну суму 1,6 млрд дол.;

- орієнтація на активне залучення іноземних інвесторів призвела до відсутності внутрішніх інвесторів, власної інвестиційної політики, несформованого інструментарію довгострокового залучення капіталу;

- абсолютизація ринкових відносин. Сьогоднішній день свідчить, що ринковий механізм не встигає за змінами в економіці. В Україні відсутня стратегія формування та реформування ринкових інститутів, немає інструментів впливу на економічні процеси. Штучне обмеження ролі держави призвело до того, що вона не в змозі забезпечити захист інтелектуальних прав, прав власності та виконання договорів. При цьому не варто вдаватися в інші крайнощі, орієнтуючись на ідею націоналізації економіки;

- політика “жити у борг”. Споживацтво привело до активного впровадження програм споживчого кредитування без належного підкріплення товарною масою вітчизняного виробництва;

- обмеження грошової маси як найважливіший інструмент боротьби з інфляцією. Не можна забезпечувати стабільність гривні, підриваючи економіку. Припинення кредитування в умовах спаду неприпустиме. Ця класична аксіома економічної теорії не враховується в Україні.

Висновки. Отже, сьогодні головна увага повинна бути приділена розробленню стратегії розвитку економіки, інституційній перебудові та переосмисленню підходу до монетарних заходів. Це є перспективою подальших досліджень для розв’язання поставленого наукового завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар / Д. Стігліц; [пер. з англ.]. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 252с.
2. Moody's Investors Service: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.seemore.ru/?keywid=1288939>.
3. Офіційний сайт НБУ: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
4. Гриценко А. А. Особливості інституційної архітектури XXI століття / А. А. Гриценко // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [за ред. акад. В. М. Гей ця]. – К.: Інститут екон. прогнозування, 2003. – С.155-171.
5. Стукало Н. В. Глобалізація й розвиток фінансової системи України / Н. В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29-35.

УДК 336.764.1

Орехова К. В., Кевля К. В.

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено сучасні методи управління оборотними активами підприємства. Визначено заходи щодо підвищення ефективності господарської діяльності підприємства в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища.

Ключові слова: оборотні активи, запаси, дебіторська заборгованість, грошові потоки, методи управління оборотними активами.

METHODS OF MANAGEMENT OF CIRCULATING ASSETS OF ENTERPRISES

The modern methods of management of circulating assets of enterprises are considered. Measures for increase of efficiency of economic activities of enterprise in conditions of variability and uncertainty of market environment.

Key words: Circulating assets, reserve, receivable, cash flow, methods of circulating assets management.

Вступ. Розвиток ринкової економіки України та досвід закордонної системи господарювання свідчать про прямо пропорційну залежність між фінансовими результатами господарської діяльності та ефективністю управління оборотними активами підприємств. Але сьогодні в практичній діяльності вітчизняних підприємств дуже гостро стає питання щодо нестачі оборотних активів. Тому дослідження системи управління оборотними активами як важливого чинника підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств є особливо актуальним.

Теоретико-методичні основи управління оборотними активами підприємства знайшли відображення в працях вітчизняних і закордонних учених-економістів: І. А. Бланка [2], Є. Ф. Бріггема [3], Д. К. Ван Хорна [4], Г. Г. Кірейцева [6], В. В. Ковалева [7], А. М. Поддєрьогіна [9], О. О. Терещенка [10], Р. Н. Холта [11]. Однак вони не приділили уваги визначенню найприйнятніших з погляду фінансових менеджерів методів управління оборотними активами підприємств, що, як показує практика господарювання, є причиною зменшення їхньої ліквідності, ділової активності, рентабельності тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних методів управління оборотними активами підприємства. Для її досягнення в роботі було поставлено та вирішено такі завдання:

- досліджено сучасні методи управління оборотними активами підприємства;
- з'ясовано їх переваги та недоліки;
- визначено частоту використання методів управління оборотними активами у практичній діяльності підприємств;
- розроблено заходи щодо підвищення ефективності господарської діяльності підприємства в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу. Система управління оборотним активами є важливою частиною забезпечення ефективної господарської діяльності підприємства. Це пояснюється тим, що оборотні активи охоплюють велику кількість елементів їхнього внутрішнього матеріально-речового й фінансового складу, які потребують індивідуалізації управління; відіграють головну роль у забезпеченні платоспроможності підприємства; повинні генерувати певний прибуток при його використанні у виробничо-збутовій діяльності.

Аналіз фінансово-економічної літератури [1; 3; 5; 8; 10-12] дозволив встановити, що сучасні методи управління оборотними активами підприємства можна поділити на три групи:

- методи управління запасами;
- методи управління дебіторської заборгованістю;
- методи управління грошовими коштами.

В умовах планової економіки найбільш розповсюдженим методом управління запасами був метод їх нормування, метою застосування якого в практичну діяльність підприємства було встановлення певних норм запасів (виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції) на плановий період.

Однак на сьогодні, тобто в умовах ринкової економіки, основна увага в теорії та практиці управління запасами приділяється методам, спрямованим на визначення оптимального розміру партії постачання та запасів готової продукції.

Так, розрахунок оптимального розміру партії постачання, за якого мінімізуються сукупні поточні витрати з обслуговування запасів, має здійснюватися застосуванням в практичну діяльність підприємства моделі Уілсона. При цьому автор роботи [3] зазначає, що це є доцільним, якщо на підприємстві виконуються такі умови:

- попит на продукцію приблизно постійний. Тобто рівень запасів змінюється з постійним темпом в проміжку між двома постачаннями;
- час постачання постійний і однозначно визначений;
- відсутність запасів неприпустима;
- замовлення на нове постачання робиться один раз у кожному циклі;
- величина замовлення постійна.

Однак практика господарювання свідчить, що номенклатура запасів, яка використовується великими підприємствами, достатньо велика (тисячі найменувань), а їх значущість для виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) різна. Тому для забезпечення економічного ефекту від операційної діяльності підприємства доцільним є виокремлення серед загальної величини запасів певних їх видів.

О. О. Терещенко [10] стверджує, що найбільш розповсюдженим в теорії та практиці управління запасами є метод їхнього контролю або метод АВС, згідно з яким запаси підприємства умовно можна поділити на три групи:

- група А – обмежена кількість найбільш цінних видів запасів, яка вимагає створення страхового резерву. За цією групою доцільно проводити систематичний облік і контроль запасів; для розрахунку нормативних запасів потрібно використовувати моделі їхньої оптимізації, в тому числі модель Уілсона;

- група В – менш значні запаси, контроль і аналіз яких достатньо проводити у вигляді щомісячної інвентаризації. Використання моделей оптимізації запасів може дати значний економічний ефект від операційної діяльності підприємства;

- група С охоплює різноманітний асортимент малоцінних видів запасів, збереження яких не вимагає значних витрат. Ці види запасів закупаються, звичайно, у великій кількості. Резервний запас товарно-матеріальних цінностей спеціально не створюється, але реально завжди є, оскільки в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища фактичний запас товарно-матеріальних цінностей істотно перевищує нормативний.

Для запасів готової продукції мінімізація поточних витрат з їх обслуговування полягає у визначенні оптимального розміру партії готової продукції. Модель виробництва партії деталей ґрунтується на моделі Уілсона і використовується для обґрунтування режиму роботи устаткування, на якому виробляються різні вироби.

Для мінімізації поточних витрат з обслуговування запасів готової продукції необхідно застосувати у практичну діяльність підприємства модель виробництва партії деталей [2-4; 8; 11-12], яка ґрунтується на моделі Уілсона та є доцільною для визначення ефективного режиму функціонування обладнання та устаткування.

Практика господарювання свідчить, що на сьогодні одним з найпроблемніших елементів оборотних активів підприємства є дебіторська заборгованість. Це обґрунтовується тим, що непогашення дебіторської заборгованості підприємства обумовлює:

- появу безнадійних боргів;
- зниження ліквідності тощо.

Аналіз праць [6; 9; 12] дозволив визначити, що для попередження подібних кризових явищ необхідною та достатньою умовою є застосування у практичну діяльність підприємств таких методів управління дебіторською заборгованістю, як:

- якісний аналіз дебіторської заборгованості (оцінка дебіторів, аналіз реальної вартості існуючої дебіторської заборгованості, контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей);

- планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації дебіторської заборгованості;

- факторинг.

Широке розповсюдження в системі управління дебіторською заборгованістю підприємства отримали коефіцієнти її інкасації [4; 6; 10]. Коефіцієнт інкасації дебіторської заборгованості ($K_{ДЗ}$) є відношенням надходжень грошових коштів від дебіторської заборгованості до її загальної величини. Якщо $K_{ДЗ} \geq 1$, то дебіторська заборгованість підприємства зменшилася. Якщо $K_{ДЗ} < 1$, то дебіторська заборгованість підприємства і ймовірність формування його безнадійних боргів збільшилася.

Нетрадиційним для вітчизняних підприємств, хоча і достатньо перспективним є такий інструмент повернення дебіторської заборгованості як факторинг – продаж дебіторської заборгованості. Це пояснюється високим ризиком неповернення дебіторської заборгованості в сучасних умовах господарювання, досить високими цінами на факторингові послуги (хоча і за кордоном ціни на подібні послуги вищі, ніж, наприклад, процентна ставка банківського кредиту).

Дослідження праць закордонних вчених [2-5; 7; 9; 12] дозволило виокремити чотири методи управління грошовими потоками, які можуть бути застосовані в практичній діяльності вітчизняних підприємств:

- прогнозування бюджету надходжень і видатків грошових коштів, яке дає змогу визначити майбутні грошові надходження підприємства та його витрати. Застосування цього методу в практичну діяльність підприємств дозволить у майбутньому забезпечити контроль над рухом грошових коштів, оскільки він враховує як час надходження грошових коштів, так і час їхнього витрачання;

- прогнозування грошових потоків, яке дозволяє визначити сезонні тренди руху грошових коштів підприємства на основі даних фінансової статистики попередніх періодів і не вимагає трансформації поточних даних бухгалтерського обліку. Недоліком цього методу є його неточність та приблизне прогнозування грошових потоків підприємства;

- прогнозування доходів, яке передбачає коригування очікуваної величини чистого прибутку на суму витрат, які не призводять до реального руху грошових коштів. Цей метод може бути застосований у практичній діяльності підприємств, які стабільно розвиваються, за умови досить точного прогнозування кон'юнктурних флуктуацій товарообігу та прибутку;

- метод екстраполяції грошових коштів. Цей метод передбачає розповсюдження встановлених у минулому тенденцій руху грошових коштів підприємства на майбутній період або розповсюдження вибіркового даних на іншу частину сукупності досліджуваних об'єктів, які раніше не були досліджені.

Закордонна теорія та практика управління грошовими потоками підприємства [4; 11] свідчить, що для визначення оптимальної величини наявних грошових коштів необхідно використовувати модель Баумоля або модель Міллера-Орра:

1. Модель Баумоля припускає стабільність (визначеність) грошових потоків підприємства. За цієї моделлю джерелом готівки підприємства мають бути короткострокові ліквідні цінні папери. Тому її застосування у практичну діяльність підприємства вимагає визначення оптимальної кількості цінних паперів, які потрібно перевести в готівку для задоволення сучасних потреб господарювання.

2. Модель Міллера-Орра більш близька до реальних грошових потоків підприємства, оскільки вона має використовуватися лише в тих випадках, коли неможливим є передбачення руху грошових коштів підприємства. Тобто залишок грошових коштів підприємства на поточному рахунку змінюється випадково.

Крім того, застосування моделі Міллера-Орра в практичній діяльності підприємства вимагає встановлення двох контрольних меж залишку його готівки:

- мінімально припустимий залишок готівки;
- максимально припустимий залишок готівки.

Якщо фактичні залишки готівки досягли нижньої межі, то керівництво підприємства має прийняти рішення про збільшення готівки шляхом продажу частини ліквідних цінних паперів.

Якщо фактичні залишки готівки досягли верхньої межі, то керівництво підприємства має прийняти рішення про зменшення готівки шляхом придбання цінних паперів.

Практика господарювання свідчить, що розглянуті методи управління оборотними активами підприємства не є універсальними і мають певні недоліки, оскільки носять лише теоретичний характер і призначені для навчальних цілей, а не для застосування в практичній діяльності вітчизняних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Основні недоліки методів управління оборотними активами підприємства

Метод управління оборотними активами	Недоліки, які виникають внаслідок застосування методу управління оборотними активами в практичну діяльність підприємства
1	2
Запаси	
Нормування	Може бути використаний для управління лише тією частиною оборотних активів, яка нормується.
Метод управління оборотними активами	Недоліки, які виникають внаслідок застосування методу управління оборотними активами в практичну діяльність підприємства
Моделі мінімізації поточних витрат з обслуговування запасів (модель Уілсона, модель виробництва партії деталей)	<ol style="list-style-type: none"> 1. В основу моделі Уілсона були введені умови, які в реальному житті виробничої системи не виконуються. Таким чином, ця модель має ідеалістичний (далекий від реальності) характер. 2. У моделях не враховується той факт, що значущість окремих видів запасів для виробництва продукції неоднакова. 3. Моделі не враховують транспортні витрати, пов'язані із забезпеченням запасу. 4. Модель виробництва партії деталей не враховує витрати, які не залежать від розміру партій деталей.
Дебіторська заборгованість	
Якісний аналіз	Відсутня система критеріїв для прийняття рішень щодо управління оборотними активами.
Факторинг	В умовах України ризик факторингових операцій дуже високий, оскільки висока ймовірність невідповідності платника. Обсяг факторингових операцій дуже малий, а відсоток за факторинговий кредит – високий, ще більш високою може бути страхова сума.
Грошові кошти	
Моделі оптимізації готівки (модель Міллера-Орра, модель Баумоля)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гіпотези, які стосуються надходження і виплат, дуже прості порівняно з тим, що спостерігається в реальному житті, оскільки грошові потоки не можуть бути високими і, відповідно, вони не підпорядковуються жодному закону ймовірності, який закладається у моделях. 2. На практиці господарювання вартість переказу грошових коштів з одного рахунку на інший незначна. Звідси виникає критика таких моделей, які ґрунтуються на розмірі вартості переказу. 3. Моделі не беруть до уваги вартість незапланованих змін грошових коштів. З цього погляду управління грошовими коштами стає стратегічною метою і не може обмежитися простою моделлю.
Метод екстраполяції грошових коштів	Разом з коефіцієнтами, які використовуються під час планування фінансових показників, механічно на наступний період переносяться всі недоліки, що мали місце в попередніх періодах; внутрішні резерви, як правило, не вишукуються.
Бюджетування	Може використовуватися на підприємствах, які функціонують більше року.

В табл. 2 подано результати визначення складу та структури використання методів управління оборотними активами в практичній діяльності підприємств харчової промисловості м. Полтави та Полтавської області у 2003-2008 рр.

Таблиця 2

Використання методів управління оборотними активами у практичній діяльності підприємств, %

Метод управління оборотними активами підприємства		Рік					
		2003	2004	2005	2006	2007	2008
1. Нормування	Метод прямого розрахунку	-	-	-	-	5	5
	Аналітичний метод	40	35	30	15	20	10
	Коефіцієнтний метод	30	35	30	20	10	15
2. Контроль запасів	Метод ABC	-	-	-	-	-	-
3. Якісний аналіз	Оцінка дебіторів	10	20	20	25	20	25
4. Фінансові операції	Факторинг	-	-	-	5	5	5
5. Оптимізація грошових коштів	Модель Уілсона	-	-	-	-	-	10
	Модель Міллера-Орра	-	-	-	-	-	-
	Модель Баумоля	-	-	-	-	-	-
6. Планування грошових потоків	Інкасація дебіторської заборгованості	20	-	10	10	20	10
	Екстраполяція грошових коштів	-	-	-	-	-	-
	Бюджетування	-	10	10	25	20	20

Як видно з табл. 2, більшість досліджених підприємств не використовують у сучасній практиці господарювання такі методи управління оборотними активами, як:

- метод ABC;
- модель Міллера-Орра;
- модель Баумоля;
- метод екстраполяції грошових коштів.

Це обґрунтовується тим, що керівники підприємств віддають перевагу більш спрощеним методикам розрахунку потреби в оборотних активах (аналітичному, коефіцієнтному, оцінці дебіторів, інкасації дебіторської заборгованості, бюджетуванню). Вони вважають, що метод ABC, модель Міллера-Орра, модель Баумоля та метод екстраполяції оборотних активів носять лише теоретичний характер і не можуть бути використані в сучасній практиці господарювання.

Разом з цим, варто звернути увагу, що у 2003-2008 рр. майже всі досліджувані підприємства віддали перевагу аналітичному та коефіцієнтному методам управління оборотними активами. Це пояснюється тим, що період їхнього функціонування становить більше одного року і в їх практичній діяльності вже сформувалася та використовується програма виробництва і реалізації продукції.

Останнім часом на підприємствах харчової промисловості поширення набула оцінка дебіторів (з 10% у 2003 р. до 25% у 2008 р.). Зацікавленість цим методом пов'язана із збільшенням дебіторської заборгованості на досліджуваних підприємствах і утворенням резерву сумнівних боргів.

Крім того, майже в 2 рази збільшилася кількість підприємств, які для планування грошових потоків використовують метод бюджетування. Його застосування у практичну діяльність підприємств дозволяє розрахувати величину оборотних активів у плановому

періоді, а також своєчасно виконати її коригування при зміні внутрішніх і зовнішніх умов господарювання.

Висновки. Внаслідок дослідження методів управління оборотними активами підприємства як в теоретичному, так і в практичному аспектах автори дійшли висновку про необхідність розроблення певної методики щодо здійснення цього процесу (M_{yOBA}), яка має відповідати таким вимогам:

- в M_{yOBA} мають бути використані методи управління запасами та грошовими коштами з урахуванням сучасних умов господарювання;
- M_{yOBA} має бути спрямована на:
 - вдосконалення роботи з клієнтами зі стягнення дебіторської заборгованості за продукцію з урахуванням світового досвіду господарювання;
 - здійснення обґрунтованих розрахунків щодо знижок за передоплату продукції;
 - ретельне планування можливості використання кредиторської заборгованості як джерела фінансування поточної господарської діяльності підприємства.

Застосування M_{yOBA} в практику господарювання дозволить забезпечити безперервність і безперебійність функціонування підприємства; зменшення обсягів вільних поточних активів; прискорення обігу оборотних активів; максимізацію прибутковості за збереження ліквідності. Крім того, розроблення M_{yOBA} є перспективою подальших досліджень авторів цієї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус. // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54-60.
2. Наявна грошова маса в обігу України та її розміщення // Бюлетень НБУ. – 2007. – № 3. – С. 12-22: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuportal.bank.gov.ua>
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс. / И. А. Бланк. – [изд. 2-е, перераб. и доп.]. – К.: Эльга; Ника Центр, 2005. – 653 с.
4. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту / Є. Ф. Брігхем; [пер. з англ.]. – К.: ВАЗАКО, 1997. – 1000 с.
5. Ван Хорн Д. К. Основы финансового менеджмента / Д. К. Ван Хорн, Д. М. Вахович (мл.); [пер. О. Л. Пелявского]. – [12-е изд.]. – М.; СПб.; К.: Вильямс, 2007. – 1225с.
6. Финансовый менеджмент: учеб. пособие для самост. изучения дисциплины / А. Б. Гончаров. – Х.: ИНЖЭК, 2003. – 351с.
7. Фінансовий менеджмент: посібник для студ. вищ. навч. закладів / [Г. Г. Кірейцев, Н. Г. Виговська, О. М. Петрук та ін.]. – Житомир, 2001. – 431с.
8. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 768с.
9. Кузьменко Л. В. Фінансовий менеджмент: навч. посібник для студ. екон. спец. вищих навч. закл. / Л. В. Кузьменко, В. В. Кузьмін, В. М. Шаповалова. – Херсон: Олді-плюс, 2003. – 255с.
10. Фінансовий менеджмент: підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 535 с.
11. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 420 с.
12. Холт Р. Н. Основы финансового менеджмента / Р. Н. Холт; [пер. с англ.] – М.: Дело ЛТД, 1995. – 128 с.
13. Ястремська О. М. Якість формування фінансової стратегії підприємства / О. М. Ястремська, А. В. Гриньов // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С.121-128.

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ – ОСНОВА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Розглядається управління ризиком як процес пошуку компромісу для досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами. Від ефективності управління ризиками залежить якість корпоративного управління загалом. Зазначеному питанню особливу увагу приділяє Національний банк, який схвалив Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України.

Ключові слова: ризик, ефективність, ризик-менеджмент.

Boykius'ka L. I.

MANAGEMENT OF BANKING RISKS - BASIC BANKING

Risk-management as a process of finding a compromise to achieve a balance between the benefits of risk reduction and the necessary costs is considered. The efficiency of risk management depends on the quality of corporate governance in general. Referred to the issue focuses on the National Bank, which approved the Guidelines on the organization and functioning systems of risk management in banks of Ukraine.

Key words: risk, efficiency, risk-management.

Вступ. Проблема ризику та управління ним є і залишається основою банківської справи. Актуальна вона і сьогодні. Рішення, які приймаються щодо управління банківськими ризиками, допомагають банківським установам створити механізми пристосування, виживання, гнучкості й оперативного реагування на зміни зовнішнього впливу, чинники нестабільності та невизначеності, притаманні умовам конкурентного середовища.

В умовах жорсткої конкуренції банки зазнають впливу багатьох видів ризику. Огляд економічної літератури свідчить про застосування різних підходів до класифікації ризиків. Це зумовлено тим, що кожен автор класифікував їх залежно від власної дослідницької мети. А проте класифікація видів ризику, як зазначає Д. А. Штефаніч [3, с. 20], обов'язково повинна відповідати принаймні двом вимогам:

- мати практичне застосування та вписуватися в систему управління ризиком;
- відображати певний аспект сутнісної характеристики ризиків.

Постановка завдання. Теорія і практика підтверджують, що ризик є неминучим фактором банківської діяльності. Ефективне управління ним – один із найважливіших елементів банківської справи загалом. Метою цього дослідження є висвітлення практичного підходу до управління ризиками у діяльності банків і визначення пріоритетних напрямів ризик-менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Ризик банківської діяльності – це можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин [1].

Процес управління банківськими ризиками – це систематична робота, пов'язана з аналізом ризику, розробленням і застосуванням необхідних заходів щодо його мінімізації. Цей процес можна поділити на п'ять етапів [2, с. 334]:

- 1) виявлення ризику (ідентифікація або розпізнання);
- 2) оцінка ризику;
- 3) вибір методів запобігання ризику;

- 4) реалізація вибраних методів;
- 5) оцінка результатів застосування прийомів і методів управління ризиками.

Суть першого етапу полягає у з'ясуванні питання, які види ризику найбільше впливають на об'єкт аналізу, тобто в їх ідентифікації. Ідентифікація фінансового ризику передбачає виявлення його зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на виникнення і загострення ризикової ситуації, а також ризиків, притаманних окремій господарській операції або певному виду діяльності. Ефективність оцінки ризиків та управління ними значною мірою залежить від їх класифікації. Класифікація є закінченою системою ранжування ризиків на конкретні групи, сформовані на підставі схожості характерних ознак і критеріїв. Це допомагає проводити подальше дослідження, робити певні висновки і приймати необхідні рішення. Завдяки класифікації ризиків з'являються реальні передумови для успішного застосування прийомів і методів управління ними.

Управління ризиком – це сукупність окремих дій, спрямованих на створення загальної філософії керування ризиком, розроблення положення про управління ним, аналіз ризиків, регулювання їх рівня, застосування фінансових механізмів компенсації втрат у разі виникнення несприятливих обставин.

Особливостями банківської діяльності є розширена сфера управління, яка охоплює грошовий оборот і кредитні відносини на макро- і мікрорівнях, а також наявність значного ризику при виконанні грошових операцій.

З огляду на специфіку банківського бізнесу ризик для банку – явище закономірне і неминуче. Тому необхідно вести мову не про уникнення ризику взагалі, а про його передбачення і зниження до мінімального рівня. Тобто до рівня, коли банківський ризик є керованим.

Щодо інших етапів управління ризиком, стисло викладемо їх суть. Оцінка ризику полягає у визначенні потенційної величини фінансових втрат, пов'язаних з його видами, виявленими на першому етапі управління ним. У дослідженнях, присвячених проблемі ризику, зустрічаються різні підходи до визначення критерію кількісної оцінки ризику. Найпоширенішими є статистичні, експертні і розрахунково-аналітичні методи.

Система управління банківськими ризиками реалізується через вжиття конкретних заходів і складається з таких прийомів: уникнення ризику, зниження ступеня ризику, прийняття ризику та передача ризику. Головний принцип, якого необхідно дотримуватися на цьому етапі реалізації обраних прийомів та методів в управлінні ризиками, - це мінімізація витрат на втілення в життя наміченого курсу заходів (дій).

Управління ризиками – це динамічний процес зі зворотним зв'язком, за якого прийняті рішення необхідно періодично аналізувати і переглядати. Інформація про всі зміни, які відбуваються в досліджуваній сфері, міститься тільки в коментарях до фінансових звітів, в яких описується, яким чином банківська установа здійснює управління та контролює ризики, пов'язані з діяльністю банку [4, с. 54].

У зв'язку з глобальною тенденцією до збільшення кількості банкрутств суб'єктів господарювання надзвичайної актуальності набуває проблема управління ризиками. Досить часто фінансової кризи зазнають не лише суб'єкти господарювання, життєвий цикл яких закінчується, а й підприємства, які знаходяться у "розквіті сил" і є лідерами у відповідних галузях. На підтвердження цієї тези можна навести відомі в усьому світі фірми: Alston, Suez (Франція), Enron, World-Com (США) Grundig (Німеччина), Parmalat (Італія), Swissair (Швейцарія). Ланцюговою реакцією на банкрутство підприємств є виникнення фінансових проблем у банків. Суттєвим чинником виникнення фінансової кризи є відсутність у багатьох суб'єктів господарювання дієздатної системи ризик-менеджменту (СРМ). Необхідність запровадження ризик-менеджменту в банках та на підприємствах регламентується низкою нормативно-правових актів. І хоча проблематиці фінансового контролінгу, внутрішнього аудиту, управління ризиками у фаховій літературі присвячено чимало уваги, невирішених питань у цій сфері ще чимало. Більшість авторів розглядає зазначені інструменти автономно і концентрує увагу переважно на управлінні окремими ризиками, пропагуванні традиційних

методів фінансового аналізу як складового елемента контролінгу тощо (наприклад, Г. Лавінський, В. Галіцин, І. Бушуєва, Т. Корнієнко).

Необхідність створення індивідуальних, по суті, унікальних систем управління ризиками ставить перед банками досить складні завдання методологічного, методичного та організаційного характеру. Проте такий підхід до формування систем управління ризиками необхідно визнати єдино правильним, адже завдання створення універсальної системи не може бути вирішено в принципі, оскільки кожен банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх співробітників, усталені зв'язки. Внаслідок цього механічне копіювання вдалої моделі призведе до негативних наслідків в іншому банку.

Створюючи системи управління банківськими ризиками, насамперед необхідно визначити мету управлінського процесу. Трактуючи мету управління ризиками як їх мінімізацію або уникнення є найбільш очевидним і ґрунтується на одному з постулатів економічної теорії, згідно з яким учасники ринку неохоче погоджуються на ризик, тобто постійно прагнуть його зменшення. Проте це твердження не таке вже й однозначне, як може видаватися на перший погляд. Справді, природним має бути бажання уникнути або мінімізувати ризики. Однак існування прямої залежності між ризиком і прибутком ускладнює вирішення проблеми, адже вищий рівень ризику збільшує потенційні можливості отримання підвищеного прибутку, тоді як мінімізація ризику дає змогу отримати невисокий, але гарантований прибуток. З цього приводу Дж. Сінкі зазначає: “за інших однакових умов зі зростанням доходу зростає цінність, зі зростанням ризику – вона зменшується. Оскільки важко збільшити дохід без додаткового ризику, компромісне співвідношення між ризиком і доходом – звичайне явище у фінансовому світі” [5, с. 6].

Балансування між прибутковістю та ризиком, пошук оптимального їх співвідношення розглядається як одне з важливих і складних завдань, що постають перед керівництвом кожного банку. Викладене вище дає підстави стверджувати, що банківськими ризиками не можна управляти автономно, без урахування їхнього впливу на фінансові результати діяльності банку. Отже, ефективна система управління ризиками має спрямовуватися не лише на оцінювання та контроль за банківськими ризиками, а й поєднувати аналіз показників ризикованості та прибутковості діяльності банку. По суті, це означає, що між завданнями побудови системи управління ризиками, які ставить банківський нагляд та окрема банківська установа, існують відмінності. Метою системи “нагляд на основі ризиків” є зниження загального рівня ризикованості банківської діяльності зниженням ризиків у кожному конкретному банку. Метою створення систем управління ризиками в окремому банку є не лише зниження ризиків, а й пошук оптимального співвідношення між рівнями прибутковості та ризиків.

Під час розроблення систем управління ризиками в практичній діяльності банківських установ важливо спиратися на міжнародний досвід. Ризик як економічну категорію у світовій практиці почали досліджувати порівняно недавно, а методологічні засади оцінювання економічних ризиків остаточно не сформовано. У вітчизняній науці ситуація ще складніша, оскільки внаслідок ідеологічних нашарувань радянських часів таке явище як економічні ризики об'єктивним не визнавалося і, по суті, не досліджувалося. За стереотипами командно-адміністративної системи будь-які економічні ризики вважалися “буржуазним” явищем, яке має остаточно зникнути в процесі зміцнення планового господарства. І хоча у 20-і роки минулого століття в СРСР поняття ризику було законодавчо закріплене в нормативних актах [6, с. 3], проте згодом розвиток економічної науки почав відчужуватися від світової практики, зокрема й щодо виявлення економічних ризиків і пошуку способів урахування їх у поточній діяльності.

Стосовно теорії і практики управління економічними ризиками в зарубіжних країнах, то цьому аспекту досліджень протягом останнього півстоліття приділяється значна увага, особливо в контексті банківської діяльності, а управління ризиками традиційно розглядається як ключовий елемент менеджменту. У зарубіжній банківській науці такі дослідження спрямовано на вивчення ризикових сфер, пошук ефективних методів аналізу, контролю, оцінки та моніторингу ризиків, створення адекватних систем управління. Проте далеко не всі можна використати у вітчизняній практиці, насамперед внаслідок наявності обмежень щодо

виходу банків на міжнародні ринки та недостатню розвиненість окремих сегментів внутрішнього фінансового ринку.

Без жодних заперечень щодо важливості вивчення накопиченого світовою наукою арсеналу методів управління економічними ризиками необхідно зрозуміти та врахувати й певні відмінності у функціонуванні міжнародної економіки загалом та банківської справи, зокрема, розвиткові якої передував тривалий еволюційний шлях, та трансформаційної економіки, обтяженої наслідками адміністративного управління. Звідси цілком очевидною є необхідність проведення власних досліджень, орієнтованих на розроблення цілісної теоретичної концепції економічних ризиків та формування комплексного підходу до управління ризиками як на мікро-, так і макрорівні.

У банках система ризик-менеджменту носить формальний характер, оскільки бракує інтеграції між системою планування та ризик-менеджментом, ризиками та плановими показниками ліквідності, прибутковості, не розмежовано компетенції між контролінгом і внутрішнім аудитом тощо. Складнощі виникають також у питаннях чіткого формулювання цілей та завдань управління ризиками, підбором адекватних інструментів нейтралізації ризиків, організації системи ризик-менеджменту зі здійсненням контролю ризиків.

Серед економістів досі немає спільної думки щодо інституцій, які повинні забезпечувати процес ризик-менеджменту. Єдність існує лише в тому, що відповідальність за функціонування системи, реакція на ситуацію з ризиками та прийняття відповідних рішень – це компетенція менеджменту. Практична ж робота щодо аналізу, планування та нейтралізації ризиків у банках тощо покладається на різні інституції, зокрема, на фінансового контролера, головного бухгалтера, спеціального ризик-менеджера, комерційного директора, фінансового аналітика тощо. Відповідно до схвалених НБУ Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України під час розроблення та запровадження комплексної системи ризик-менеджменту банку спостережна рада і правління повинні забезпечити створення незалежного підрозділу з управління ризиками [7]. Однак досвід суб'єктів господарювання, де система ризик-менеджменту функціонує успішно, свідчить, що найоптимальнішою є така його організаційна структура, за якої функція оперативного управління ризиками покладається на керівників окремих децентралізованих рівнів: структурних одиниць, проектів, центрів прибутковості, затрат тощо.

Запровадження спеціальної посади “ризик-менеджера” вважаємо недоцільним. За оцінками експертів її введено лише на 5% підприємств, де функціонує CRM. Натомість функцію координації роботи з управління ризиками, відповідне методичне та консультативне забезпечення пропонується віднести до компетенції апарату фінансового контролінгу, створивши окрему групу з контролінгу ризиків. Таким чином, основними інституціями, які мають формувати завершену, а отже, дієздатну систему ризик-менеджменту, є:

- керівництво, правління;
- група контролінгу ризиків (у складі відділу фінансового контролінгу);
- менеджмент лінійних підрозділів;
- внутрішній аудит.

Міжнародна практика засвідчує, що найефективнішою є система ризик-менеджменту, яка ґрунтується на двох базових елементах: контролінгу ризиків та внутрішньому аудиті [8, с. 45]. Під контролінгом ризиків необхідно розуміти сукупність функцій та інструментів контролінгу, спрямованих на побудову і забезпечення функціонування інтегрованої системи ризик-менеджменту. Контролінг ризиків, з одного боку, є елементом загальної системи фінансового контролінгу, а з іншого – здійснює функціональну підтримку ризик-менеджменту. Суть контролінгу ризиків полягає в систематичній ідентифікації, оцінці та виробленні рекомендацій щодо нейтралізації ризиків, а також складанні звітності стосовно управління ними. Складовим елементом контролінгу ризиків є система раннього попередження та реагування, завдання якої – комплексне відстеження потенційних ризиків і пошук додаткових можливостей для поліпшення фінансово-господарської діяльності. Контроль ризиків полягає у перевірці функціональної спроможності системи ризик-менеджменту; здійснюють його служба внутрішнього аудиту, а за її відсутності – незалежні аудитори.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

- дієвість системи ризик-менеджменту можна забезпечити, запровадивши контролінг ризиків і внутрішній аудит. Розбудова та підтримка функціональної спроможності системи ризик-менеджменту має бути завданням контролінгу ризиків, а перевірка ефективності системи – компетенцією внутрішнього аудиту;

- у висновках внутрішнього аудиту особливу увагу варто звертати на оцінку функціональної спроможності, адекватності й ефективності системи ризик-менеджменту загалом і контролінгу ризиків, зокрема;

- концептуальні засади організації внутрішнього аудиту підприємствами різних видів діяльності загалом є ідентичними і ґрунтуються на Міжнародних стандартах внутрішнього аудиту;

- особливості внутрішнього аудиту підприємств окремих видів діяльності визначаються нормативно-правовими документами, наявними ресурсами, рівнем ризиків, особливостями побудови внутрішньої системи контролю та специфікою операційної діяльності.

Отже, одним із факторів успішного існування і подальшого розвитку банківської установи в умовах жорсткої конкуренції є можливість управління банківським ризиком, тобто здатність із найменшими втратами передбачати фінансові витрати, необхідні і достатні для зменшення ймовірності появи несприятливих результатів, а у випадку їх виникнення – спроможність локалізувати негативні наслідки цих подій. Проте при виробленні політики управління ризиками банку необхідно приділити увагу:

- ідентифікації ризиків та їх класифікації;

- комплексності підходу до розроблення стратегії управління ризиками, оскільки всі ризики взаємопов'язані і взаємозалежні.

Висновки. Узагальнення розглянутих положень дає змогу зробити висновок, що успішність діяльності банківських установ суттєво залежить від прийнятої концепції управління ризиками. Досконалість системи управління ризиками, яку має розробити кожен банк, значною мірою визначається вибором інструментів оцінювання ризиків і методів урахування їх у поточній діяльності банківських установ. У процесі формування таких систем необхідно поєднати контроль за рівнем банківських ризиків з аналізом фінансових результатів банку, розробивши адекватний аналітичний інструментарій. Розроблення такого інструментарію і є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник термінів // Вісник НБУ.– 2005. – № 8.
2. Боди Зви. Финансы/ Боди Зви, Мертон К. Роберт – М.: Изд.дом “Вільямс”, 2003. – 592 с.
3. Штефаніч Д. А. Підприємницький ризик: суть, оцінка та шляхи попередження / Д. А. Штефаніч, П. Г. Вашків, С. Ю. Попіна. – Тернопіль: Астон, 1995. – 129 с.
4. Буденко І. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності / І.Буденко, О. Пожар // Вісник НБУ. – 2006. – №7. – С. 51-56.
5. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Ф. Синки. – М.: Catallaxy, 1994. – 587 с.
6. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посібник / [за ред. В.В. Вітлінського]. – К.: Знання, КОО, 2000. – 251 с.
7. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: постанова Правління НБУ від 2.08.2004 р. № 361: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?n=v0361500-04>.
8. Терещенко О. Внутрішній аудит і контролінг ризиків у системі ризик-менеджменту / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2005. – №7. – С. 45.

САМОСТРАХУВАННЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА СТРАХУВАННЯ

Розглядається економічна та правова природа страхування, суть поняття самострахування як організаційно-правової форми страхування.

Ключові слова: страхування, страхування підприємницької діяльності, страхових внесків, страхових премій, самострахування, фонд самострахування, страховий фонд страховика і централізований страховий фонд.

Andrushkiv I. P.

SELF-INSURANCE AS LEGAL FORM OF INSURANCE

Economic and legal nature of insurance, essence of concept of self-insurance as a legal form of insurance are examined.

Key words: insurance, insurance of entrepreneurial activity, insurance payments, insurance bonuses, self-insurance, is a fund of self-insurance, insurance fund of insurer and an insurance fund is centralized.

Вступ. Страхування є однією з ланок фінансової системи держави та найдавніших категорій суспільних відносин. Страхування як і фінансові відносини загалом зумовлене рухом грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу грошових доходів і нагромаджень усіх суб'єктів виробництва й обміну. Разом з тим, для страхування властиві економічні відносини, суть яких полягає у перерозподілі доходів і коштів для нагромадження лише з метою відшкодування матеріальних або інших втрат (здоров'я, працездатності).

У сучасних умовах особливого значення набувають питання страхування підприємницької діяльності, адже ця сфера фінансових відносин є важливим фактором оздоровлення економіки, забезпечення відтворення національного виробництва, створення необхідних умов для здійснення підприємницької діяльності [3].

Дослідження означеного питання викладено у працях таких вчених як В. Д. Базилевич [4], К. С. Базилевич [4], О. Д. Вовчак [3], О. Д. Заруба [4], В. В. Мачурський [5], С. С. Осадець [7] та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті суті поняття самострахування як організаційно-правової форми страхування.

Виклад основного матеріалу. Слово “страхування” увійшло в українську мову давно, а у фаховій літературі питанням з'ясування його суті приділено значну увагу. Проте єдиної думки щодо змісту категорії “страхування” немає. Аналіз опублікованих визначень страхування показує, що кожне з них уточнює або доповнює попередні, залишаючи без змін їх основу.

Офіційне тлумачення цього терміна в Україні наведено в Законі “Про страхування” [1]: “Страховання — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій)”. У Законі зазначені головні елементи, які формують поняття страхування. Це мета страхування – захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Він забезпечується на випадок конкретних подій, перелік яких наведено в чинному

законодавстві або у страхових полісах. Підкреслено джерела грошових коштів, які є ресурсами для страхових виплат. Водночас ретельне вивчення поняття страхування і співставлення різних його тлумачень у наукових працях показує, що офіційне визначення терміна переважане правовими аспектами. Страхування є насамперед системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, виступають страхувальники, а з іншого — страховики. Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання і їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням. Чим вищою є ця зацікавленість, тим збільшується і потреба у страхуванні. Саме в такому аспекті розглядається страхування у працях учених багатьох країн ринкової орієнтації. Поняття “страхування” є неповним і тоді, коли воно не передбачає превентивного спрямування захисту.

Вітчизняні вчені [2; 4; 7; 8] дають таке визначення поняття “страхування”: страхування — це економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, у разі необхідності перестраховує частину останнього. Зміст страхування, як і інших категорій, розкривається в його функціях. Радянські економісти, визначаючи функції страхування, виходили насамперед не із суті страхування, а вважали, що його функції “...є зовнішніми формами, які дозволяють виявити особливості страхування як ланки фінансової системи. Категорія фінансів виражає свою економічну сутність передусім через розподільну функцію. Ця функція знаходить конкретне, специфічне виявлення у функціях, притаманних страхуванню, — ризиковій, попереджувальній і заощаджувальній” [9].

Безпосередньо ідея страхування як форма захисту майнових інтересів реалізується через створення страхового фонду. У разі настання обумовлених випадків із страхового фонду здійснюється страхова виплата (страхове відшкодування). Економічна природа страхування виявляється, зокрема, у трьох основних формах організації страхового фонду: фонд самострахування, страховий фонд страховика і централізований страховий фонд. Правова природа страхування з урахуванням права власності на страховий фонд виявляється в таких основних організаційно-правових формах: самострахування, взаємне страхування, комерційне страхування і державне страхування. Самострахування і взаємне страхування – це безпосередньо страхування. Комерційне страхування є страховою діяльністю як видом підприємницької діяльності. Державне страхування – це державна страхова монополія.

В основі численних визначень економічного поняття самострахування, як і у визначеннях економічної категорії страхового фонду, лежить теза про те, що постійний капітал під час процесу відновлення виробництва піддається у майновому відношенні випадковостям і небезпекам, які можуть його зменшити. Внаслідок цього частина прибутку є страховим фондом. Немає значення, чи цей страховий фонд перебуває в управлінні страхового товариства як окремого підприємства, чи ні. Так, Е. І. Іванишин [9], конкретизуючи цю тезу у контексті самострахування, зазначає, що безпосередня участь фонду страхування у процесі суспільного виробництва полягає в дії фонду самострахування. Це дає можливість перебороти тимчасові труднощі в діяльності суб'єкта господарювання і забезпечити його стабільний розвиток. Водночас самострахування обмежується необхідністю відволікання із нормального господарського обороту коштів суб'єкта у спеціальні фонди [8]. Крім того, кошти цих фондів у разі реальної потреби використання їх за цільовим призначенням можуть перебувати у неліквідній формі. Таким чином, з економічного погляду самострахування (з урахуванням наведених недоліків) полягає у створенні й участі фонду самострахування (страхового фонду) з метою подолання тимчасових труднощів в діяльності суб'єкта господарювання та забезпечення його стабільної діяльності і розвитку.

Водночас, вчені-юристи, аналізуючи самострахування, або застосовують тезу вчених-економістів про участь фонду самострахування в процесі суспільного виробництва, або взагалі не визнають самострахування як складову частину страхового захисту суб'єкта господарювання. Так, В. І. Серебровський [6] вважає самострахування окремим від страхування інститутом і визначає його як самопокриття, зазначаючи при цьому, що деякі

автори (Вагрен, Кроста, Емар та ін.) відносять самострахування до страхових операцій. На підтвердження своєї тези В. І. Серебровський наводить такі аргументи [6]:

- страхування передбачає участь двох осіб – страхувальника і страховика;
- страхувальник прагне зменшити ризик, який йому загрожує, і передає його, а страховик приймає на себе цей ризик;

- на відміну від страхування самострахування (самопокриття) полягає у самостійному несенні особою ризику, який загрожує належним їй об'єктам. Таким чином, основним аргументом, що доводить відмінність страхування від самострахування, на думку В. І. Серебровського [6], є наявність у страхування двох сторін - страхувальника і страховика. Страхуванням є передача страхувальником свого ризику страховику. У випадку, коли особа самостійно несе ризик – це окремий інститут – самострахування або самопокриття. Певною мірою погоджуючись із означеною тезою вченого, необхідно зауважити, що страховий ризик є однією із важливих складових елементів страхування. Водночас передача ризику у страхуванні є засобом, але не метою. Страховий ризик є певною подією, на випадок якої проводиться страхування. Проте кінцева мета страхування полягає не лише у передачі ризику, а й у захисті майнових інтересів. У широкому розумінні страхування і є однією з організаційно-правових форм захисту майнових інтересів. Зміст страхування не обмежується передачею ризику, а виявляється і у протидії ризикам, і у ліквідації їх негативних наслідків, тобто охоплює собою і репресивні, і превентивні заходи. Протидія ризикам може виявлятися у різних формах захисту майнових інтересів, зокрема, самострахуванні, взаємному страхуванні, комерційному страхуванні, державному страхуванні. Зазначені інститути можуть мати відмінності у контексті передачі ризику, однак ознакою, що їх об'єднує, є їх зміст – захист майнових інтересів.

Що стосується самострахування, то воно як одна з організаційно-правових форм страхування визначається організаційно-правовими умовами, які встановлюються державою. Таким чином, економічне поняття фонду самострахування реалізується у вимогах нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію створення певними суб'єктами господарювання резервного (страхового) фонду (фонду покриття ризиків, страхових резервів) і статутного капіталу. Так, відповідно до положень ст. 75 Господарського кодексу України (далі ГК) державні комерційні підприємства утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, зокрема резервний фонд, призначений для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю. Згідно з положеннями ст. 87 ГК і ст. 14 Закону України “Про господарські товариства” у господарському товаристві створюється резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менш ніж двадцять п'ять відсотків статутного фонду. Крім того, відповідно до Закону України “Про страхування” страховики формують гарантійний фонд і страхові резерви з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування. Законом України “Про банки і банківську діяльність” передбачено створення загального фонду покриття ризиків, який створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій з метою використання у разі появи збитків.

Таким чином, спільною ознакою резервних (страхових) фондів, гарантійних фондів і страхових резервів, фонду покриття ризиків є забезпечення означеними фондами майбутніх витрат і виплат, що з правового погляду є однією із складових частин забезпечення майбутніх можливих вимог кредиторів до суб'єкта господарювання. Правова природа самострахування як одного із способів забезпечення майбутніх інтересів кредиторів показово виявляється у регламентації законодавцем вимог до формування статутного капіталу окремих суб'єктів господарювання.

Економічна природа самострахування виявляється у можливості подолання тимчасових труднощів у діяльності суб'єкта господарювання і забезпеченні його стабільного розвитку. У контексті самострахування суб'єкт господарювання, здійснюючи самоохорону своїх майнових інтересів, одночасно забезпечує інтереси своїх кредиторів.

Висновки. Враховуючи наведене, доцільно вважати самострахування однією з організаційно-правових форм страхування. Перспективою подальших досліджень є оцінка розвитку самострахування в Україні в умовах фінансово-економічної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України “Про страхування”: Закон України від 4 жовтня 2001 р. №44// Урядовий кур’єр. – 2001. – 7 листопада.
2. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К.: Знання, 1997. – 216 с.
3. Вовчак О.Д. Страхування: навч. посібник / О.Д. Вовчак. – Львів: Новий Світ, 2005. – 480 с.
4. Заруба О. Д. Страхова справа: підручник / О. Д. Заруба. – К.: Знання, 1998. – 321с.
5. Мачурський В. В. Правові основи страхування: навч. посібник / В. В. Мачурський. – К.: КНЕУ, 2003. – 302с.
6. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. – М., 2003. – 455 с.
7. Страхування: підручник / [наук. ред. С. С. Осадець]. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
8. Теория и практика страхования: учебное пособие / [под общ. ред. Турбиной К. Е.]. – М., 2003. – 522 с.
9. Ивашкин Е. И. Теоретические основы и принципы взаимного страхования / Е. И. Ивашкин // Финансы. – 2001. – № 3. – С. 35-43.

УДК 330.336

Дорошенко Н. О.

КРЕДИТНИЙ РИЗИК БАНКІВ

Розроблено пропозиції щодо удосконалення системи ризик-менеджменту в банках України, зокрема, мінімізації кредитного ризику.

Ключові слова: ризик, банківська система, криза, кредити, ліквідність.

Doroshenko N. O.

CREDIT RISK OF BANKS

The suggestions for improvement of risk-management in banks of Ukraine, particularly to minimize credit risk are developed.

Key words: risk, bank system, crisis, credits, liquidity.

Вступ. Ризик породжується невизначеністю, відсутністю повної інформації про подію чи явище та неможливістю прогнозувати розвиток подій. Ризик виникає тоді, коли рішення обирається з декількох можливих варіантів і немає впевненості в тому, що воно найефективніше.

Більшість ситуацій, яким притаманний ризик, є важко прогнозованими та контролюваними, тому усунути ризик повністю неможливо. Як наслідок – навіть ідеальні на перший погляд рішення призводять до збитків.

Дослідження вчених з питань ризиків у банківській діяльності знайшли відображення у працях І. А. Бланка., В. В. Вітлінського, О. В. Дзюблюка, О. Д. Заруби, А. М. Мороза, О. В. Пернарівського, Л. О. Примостки, М. І. Савлука, Б. Койлі, Дж. Мл. Сінкі, Хенні ван Грюнінг та інших. Проте наукові розвідки з мінімізування ризиків завжди будуть актуальні, особливо в умовах фінансової кризи.

Постановка завдання. Банківська система України перебуває в складних умовах, які суттєво відрізняються від умов функціонування банків у розвинутих країнах. Це зумовлено дією численних факторів: темпами загальноекономічного зростання, незавершеністю нормативно-правової бази, відсутністю стабільних господарських зв'язків, а також впливом світової фінансово-економічної кризи. Кредитний ризик на сьогодні є актуальною темою для дослідження. Без управління ним не можливо забезпечити своєчасне повернення кредиту та

сплату відсотків. Метою статті є розроблення пропозицій щодо вдосконалення системи ризик-менеджменту в банках України, зокрема, у напрямі мінімізації кредитного ризику.

Кредитний ризик входить до великої сфери фінансового ризику та тісно пов'язаний у ній і з процентним, валютним, галузевим та іншими ризиками банківської діяльності. Так, неповернення кредитів зумовлює збільшення ризику ліквідності та ризику банкрутства банку. По-друге, кредитний ризик для банку загострюється у зв'язку з тим, що банки позичають не власні кошти, а кошти вкладників і кредиторів. По-третє, рівень ризику постійно змінюється. Це відбувається тому, що банки та їх клієнти оперують в економічному, політичному і соціальному динамічному оточенні, де умови постійно змінюються [1, с.123].

Виклад основного матеріалу. Управління банківськими операціями – це управління ризиками, пов'язаними з банківським портфелем. Тобто менеджмент кредитного ризику – це і є управління позичковими операціями, оскільки на практиці розроблення технології кредитування відбувається на основі висновків аналітиків кредитного ризику. Призначення управління кредитними ризиками полягає в прогнозуванні й підтримці якості кредитного портфеля, а в разі необхідності – й у санації кредитної діяльності банку.

В останні роки в умовах економічного зростання, збільшення доходів населення, підвищення його платоспроможного попиту діяльність банків стає дедалі більше соціально орієнтованою, спрямованою на надання послуг населенню, зокрема, на залучення вкладів від фізичних осіб та надання їм кредитів. Спостерігається активне кредитування банками населення. При цьому кредити, надані фізичним особам, зростають випереджальними темпами порівняно не лише з доходами та заробітною платою працівників, а й з темпами кредитування економіки. Якщо за 2008р. середньомісячна заробітна плата зросла в 1,2 раза, кредити в економіку – в 1,6 раза, то позички населенню збільшились в 1,8 раза та становили майже половину обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання.

Аналізуючи вітчизняний кредитний ринок, необхідно зазначити, що розмір середньомісячної заробітної плати за 5 років зріс у 2,8 раза, тоді як кредити, надані фізичним особам, – у 19 разів, суб'єктам господарювання – у 6 разів. Фізичні особи стали жити не в міру можливостей, а за рахунок банківського кредиту, що і призвело до кризової ситуації в банківській системі.

Основною причиною зростання ринку кредитування населення загалом став стовідсотковий приріст іпотеки. Частка цього сегмента в роздрібному кредитуванні становить близько 35% (рис. 1). Найбільший приріст продемонстрував сегмент cash-кредитування, який тільки почав розвиватися на початку 2007 р. За різними оцінками в 2008 р. він збільшився у 10 разів. У той же час найповільніше розвивався сегмент експрес-кредитування в торгових мережах (PoS-loans). Подібні позики поступово витісняються картковими кредитами.

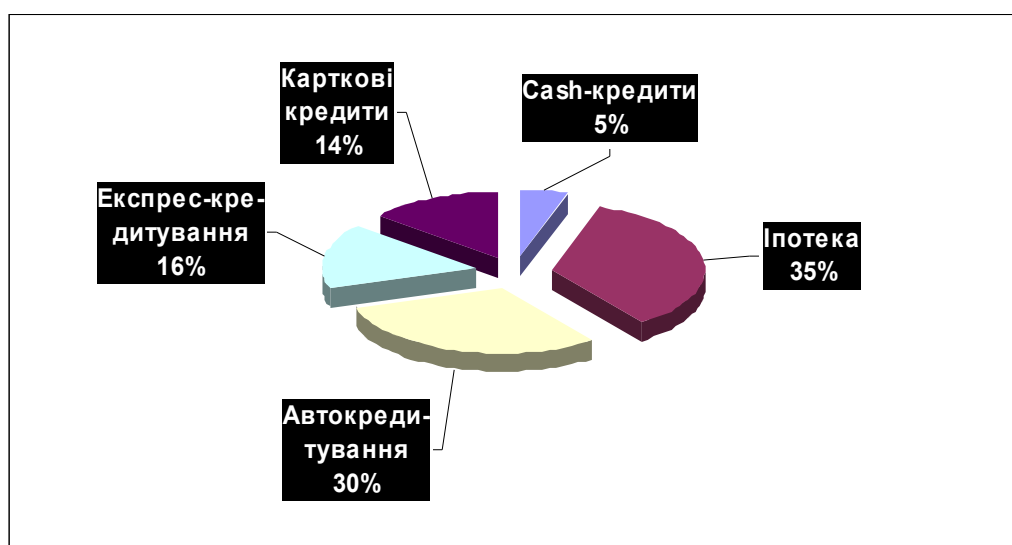

Рис. 1. Структура ринку кредитування населення на 01.01.2009р.

Складено автором за результатами аналізу кредитної діяльності банків

Аналізуючи якість кредитного портфеля банків, необхідно зазначити, що протягом останніх років вона підвищилась (табл. 1). Проте наслідками фінансової кризи для банків є проблема заборгованість, частка якої на 1 січня 2009 р. становила 2,5% від загальної суми виданих кредитів. На жаль, кожного місяця ця частка у банків зростає і на 1 квітня 2009 р. становила 3,12%.

Таблиця 1

Динаміка структури заборгованості за кредитами, наданими банками України [2] (на початок періоду)

Рік	Показник		
	Кредитний портфель, млн грн	Проблемні кредити, млн грн	Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %
2004	73442	2500	3,4
2005	97197	3145	3,2
2006	156385	3379	2,2
2007	269688	4456	1,7
2008	485507	6357	1,3
2009	722540	18015	2,5

Результати проведеного аналізу свідчать про недостатню увагу банків до ризиків, які їм загрожують у процесі кредитування, що створює підвищений ризик неповернення таких позичок.

Важливою характеристикою кредитного ризику є його динамічність, яка вимагає від банківських працівників періодичного повторення його оцінки. Аналіз кредитоспроможності позичальника передбачає здійснення якісної та кількісної оцінки його діяльності з метою визначення ступеня кредитного ризику. Завдяки оцінці кредитоспроможності здійснюється відхилення кредитів, які суперечать кредитній політиці банку.

Ключовими елементами управління кредитним ризиком є якісна кредитна політика й процедура, виважене управління портфелем, ефективний контроль за кредитами. Відсутність такого управління або його неефективність впливають на якість портфеля, а саме: зумовлюють надмірну концентрацію кредитів в одній галузі чи секторі господарства, збитки за кредитами, неплатоспроможність і неліквідність.

На нашу думку, проблему управління кредитним ризиком банку в Україні необхідно вирішувати за допомогою:

- збору якомога більшої кількості повної інформації про потенційного позичальника, яка б дала можливість всебічно охарактеризувати його фінансово-економічне становище;
- підготовки висококваліфікованих спеціалістів з енциклопедичними знаннями в усіх галузях економіки, які здатні постійно вирішувати нетрадиційні завдання нетрадиційними методами.

Здійснюючи кредитування, банк неодмінно управляє кредитним ризиком. Він може діяти кількома способами: прийняти кредитний ризик, але це має бути узгоджено з кредитною політикою банку і з вирішенням проблеми узгодження ризику та дохідності, або мінімізувати його. При цьому відмова від ризикового кредиту зводить ризик для банку до нуля, але тоді останній втрачає доходи від операції кредитування, що не вигідно в разі регулярного застосування. Для управління та мінімізації кредитного ризику банк може вживати різні заходи (що спричинюють різні зміни), поєднувати їх, забезпечуючи найоптимальніший вплив на ризик.

Лімітування є важливим засобом зниження рівня кредитного ризику, який ґрунтується на даних попереднього аналізу кредитоспроможності позичальника. Ліміт – попередньо встановлена гранична сума кредиту, яку він може отримати. Прикладом такого методу

мінімізації кредитного ризику можуть бути ліміти за кредитними лініями, ліміти видачі кредитів під заставу векселів тощо.

Банки повинні самостійно встановлювати додаткові (до законодавчо визначених) обмеження, які в більшості випадків можна визначити як ліміти країн, галузі, безпосереднього позичальника, видів забезпечення, валют. Ефект від впровадження лімітування забезпечується через обмеження конкретних ризиків, які характеризують клієнта. Вони є складовими елементами кредитного ризику.

Диверсифікація кредитного портфеля є найбільш простим і дешевим методом хеджування ризику неплатежу за позикою.

Основними способами, які застосовуються для забезпечення достатньої диверсифікації кредитного портфеля, є такі:

- диверсифікація позичальників. Може здійснюватися прямим встановленням лімітів для всіх позичальників групи, наприклад, для населення щодо споживчих позик;
- диверсифікація забезпечення позик;
- застосування різних видів процентних ставок і способів нарахування та сплати процентів за позиками;
- диверсифікація кредитного портфеля за термінами. Має особливе значення, оскільки процентні ставки за позиками з різними термінами погашення схильні до різних коливань. Рівень непрямих ділових ризиків позичальника також істотно залежить від терміну позики. Реалізація цього аспекту управління ризиком неплатежу за позикою здійснюється в межах кредитної політики, що проводиться банком.

Ми вважаємо, що існують вигоди від спеціалізації у наданні кредитів, оскільки банки краще знають особливості надання тих позичок, на яких вони спеціалізуються. Банки вимушені балансувати між вигодами та витратами, здійснюючи водночас і диверсифікацію, і спеціалізацію.

Проблема кредитного ризику вирішується також за допомогою впровадження обов'язкового створення банками резервів на покриття можливих втрат від кредитної діяльності, а також введення економічних нормативів, спрямованих на послаблення ризику. Але вплив таких методів є досить опосередкованим і більше спрямований на уникнення системного ризику.

Страховання відповідальності позичальника в Україні здійснюється, як правило, страховими компаніями, що пов'язані з банком, який надає кредит через права власності. Це так звані кептивні страхові компанії.

Розвиток кептивних страхових компаній — це, на наш погляд, основна перспектива розвитку страхування відповідальності позичальника і кредитних ризиків взагалі. Тому збільшення банківського та страхового бізнесу дасть можливість спростити процедуру як страхової, так і кредитної угоди, а також процес виплати страхового відшкодування.

Висновки. Кредитний ризик пов'язаний зі строком надання кредиту, забезпеченням та кредитною ставкою. Розмежування кредитних ризиків за строками погашення дасть змогу краще контролювати кредитні ризики та одержувати додаткові доходи від операцій кредитування.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що в статті зроблена спроба розкрити деякі аспекти управління кредитним ризиком банку і способи його мінімізації, що забезпечують підтримання належного рівня прибутковості та ліквідності комерційного банку. Перспективою подальших досліджень є вдосконалення ризик-менеджменту в банках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грюнинг Х. Ван Анализ банковских рисков / Грюнинг Х. Ван, Брайович Братанович С. ; [пер. с англ.] – М: Изд. “Весь мир”, 2003. – 304 с.
2. Офіційний сайт НБУ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

ФУНКЦІЇ СИСТЕМ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТЕЖІВ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Проведено виокремлення функцій, які виконують системи інтернет-платежів, і запропоновано класифікацію електронних платіжних систем.

Ключові слова: електронні платіжні системи, класифікація електронних платіжних систем, системи інтернет-платежів, функції систем інтернет-платежів.

Sokulskyu V. M.

FUNCTIONS OF INTERNET PAYMENT SYSTEMS AND CLASSIFICATION OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS

Functions of internet payment systems are isolated and classification of electronic payment systems is offered.

Key words: electronic payment systems, classification of electronic payment systems, internet payment systems, functions of internet payment systems.

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки України суб'єкти ринку у пошуку напрямів підвищення власної конкурентоспроможності щораз більше звертають увагу на сферу електронної торгівлі. Важливим чинником успішної діяльності у ній є належна організація товарно-грошового обміну. Кількість електронних платіжних систем, які намагаються працювати із вітчизняними суб'єктами ринку, поступово збільшується в міру зростання попиту на послуги, які вони пропонують. Таким чином, важливо всебічно дослідити порівняно нову для вітчизняного ринку діяльність електронних платіжних систем в Інтернеті.

У працях вітчизняних науковців з організації та функціонування електронних платіжних систем виокремленню їх функцій належної уваги не приділяється. Натомість досліджуються основні вимоги, яким вони повинні задовольняти [1, с. 78-86; 2, с. 21-22]. У загальному дослідники дотримуються думки, що електронні платіжні системи повинні ґрунтуватись на електронному обміні даними, а основною їх функцією має бути організація переказу коштів.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення функцій, які виконують системи інтернет-платежів, і проведення класифікації електронних платіжних систем.

Виклад основного матеріалу. Сукупність функцій систем інтернет-платежів, на нашу думку, необхідно поділити на технологічні та соціально-економічні (рис.1).

До технологічних необхідно віднести функції, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням електронної платіжної системи. Вони складаються з таких: введення коштів у платіжну систему та виведення коштів з платіжної системи; перерахування коштів; надання необхідних документів, які засвідчують проведення платежів; організація безпеки здійснення платежів і запобігання махінаціям.

Так, для того, щоб надавати можливість користуватися послугами, система інтернет-платежів повинна організувати введення коштів – внесення готівкою, перерахунок безготівковим платежем, продаж передплатних карток. Не менш важливим для її користувачів є можливість виведення коштів, яка може виникнути через необхідність вдатись до послуг іншої платіжної системи, перевести їх у готівку, покласти кошти на депозитний рахунок тощо. З цією метою формується або власна мережа представництв, які виконують відповідні функції, або ж укладаються партнерські угоди з уже існуючими комерційними структурами.

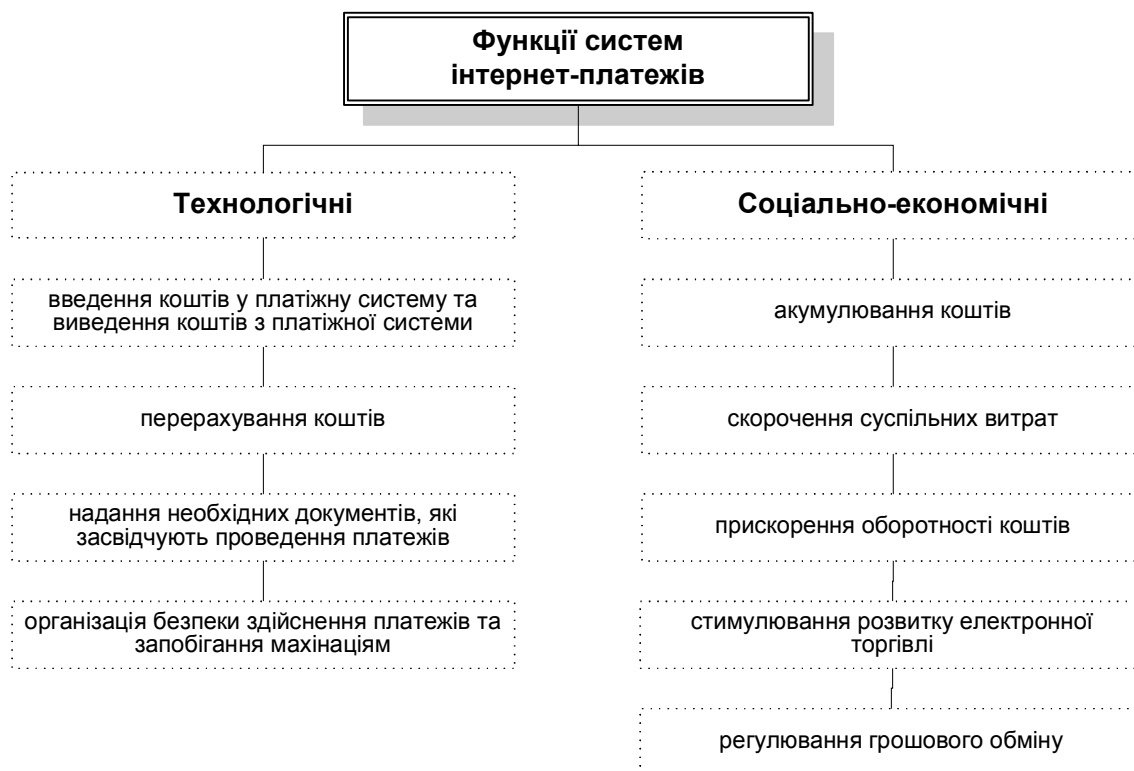

Рис. 1. Функції систем інтернет-платежів

Основною функцією платіжної системи є перерахування коштів. Перевагою використання інтернет-технологій є те, що вони дозволяють проводити миттєві перекази коштів в автоматичному режимі цілодобово.

Підставою підтвердження факту перерахунку коштів є документ в електронній або паперовій формі, який має необхідні реквізити. Формування таких документів з урахуванням вимог чинного законодавства та встановленого режиму анонімності покладається на платіжну систему.

Велика увага в разі використання електронної платіжної системи децентралізованої незахищеної глобальної мережі приділяється організації безпеки платежів та запобіганню сторонньому доступу до рахунку клієнта. Для цього у платіжних системах застосовуються різні схеми організації платежів з використанням сучасних алгоритмів шифрування інформації, встановлюються правила користування та ліміти. Характерним для систем інтернет-платежів є організація арбітражу – сервісу платіжної системи, до функцій якого входить розгляд позовів, пов'язаних з невиконанням учасниками такої платіжної системи взятих на себе зобов'язань, укладених за її посередництвом.

До соціально-економічних функцій систем інтернет-платежів можна віднести такі: акумулявання коштів, скорочення суспільних витрат, прискорення оборотності коштів, стимулювання розвитку електронної торгівлі, регулювання грошового обміну.

Акумулявання коштів відбувається через те, що перед користуванням послугами системи інтернет-платежів гроші необхідно перерахувати на рахунок банківської установи - члена платіжної системи. Скорочення суспільних витрат, пов'язаних з емісією та організацією обігу грошей, спостерігається у порівнянні з використанням готівкових коштів, оскільки використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє суттєво зменшити суму цих витрат шляхом заміни паперових грошей на електронні. Високу швидкість проведення електронних платежів і відсутність необхідності фізичної присутності платника поряд з отримувачем коштів обумовлює відчутне прискорення оборотності коштів.

Функціонування електронної торгівлі ускладнюється без посередництва систем інтернет-платежів. Найбільше це спостерігається в торгівлі нематеріальними (цифровими) товарами та проведенні торгових операцій, які вимагають застосування мікроплатежів.

Традиційні форми розрахунків сповільнюють швидкість товарно-грошового обміну, а отже, негативно впливають на її ефективність.

Регулювання грошового обігу полягає у дотриманні учасниками електронної платіжної системи її правил і норм чинного законодавства. Тому нагляд за законністю таких платіжних операцій полегшується порівняно з наглядом за оборотом готівкової валюти.

Поряд з виокремленням функцій, які виконують системи інтернет-платежів, важливо провести класифікацію електронних платіжних систем і визначити, яке місце серед них займають саме системи інтернет-платежів. Основним нормативним актом, який регламентує засади функціонування платіжних систем в Україні, є закон “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” [3]. Згідно з його нормами в Україні передбачена діяльність платіжних систем відповідно до класифікації, поданої на рис. 2.

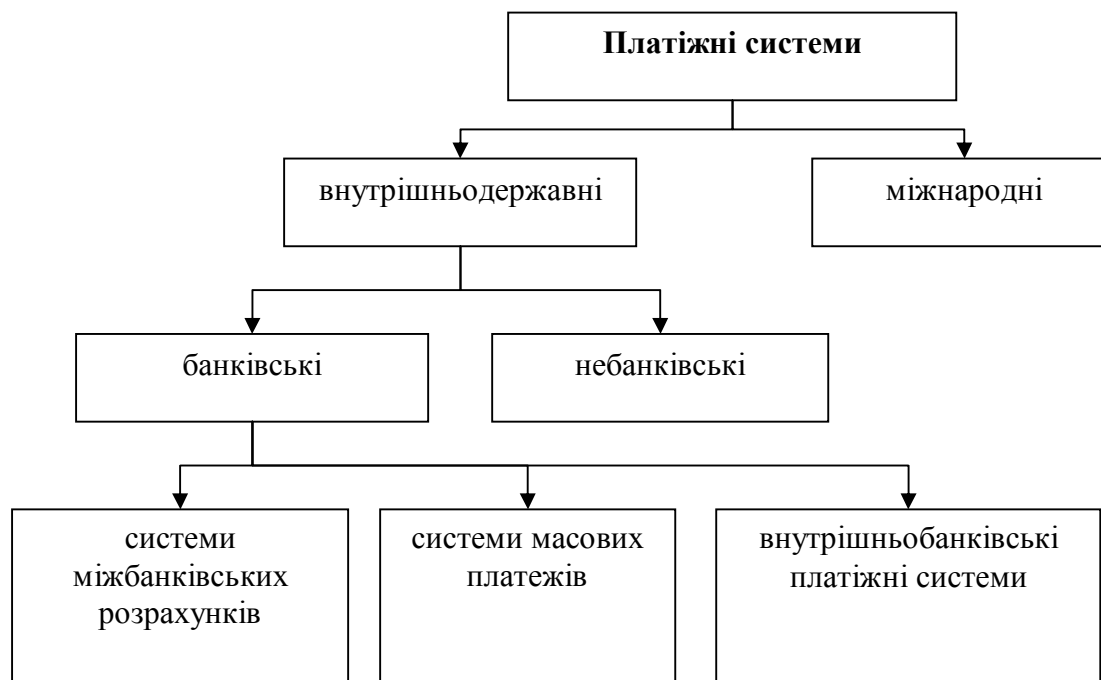

Рис. 2. Класифікація платіжних систем за нормами чинного законодавства

Для кожної із зазначених платіжних систем технічно можливе використання глобальної мережі Інтернет для проведення платіжних операцій, але найактивніше використання глобальної мережі відбувається системами масових платежів. Поряд з тим, подану класифікацію необхідно доповнити поділом за іншими ознаками, характерними для систем інтернет-платежів (табл. 1).

Якщо за головну ознаку взяти програмно-технічний засіб, за допомогою якого ініціюється та супроводжується виконання платіжною системою передбачених угодою операцій, то в основі одних систем буде платіжна картка, а інших – спеціальне програмне забезпечення. Використання платіжних карток як платіжного інструмента широко застосовується в економічно розвинених країнах і набуває все більшої популярності в Україні. Як носій інформації в електронному вигляді, платіжні картки поділяються на картки з магнітною смугою (магнітні картки) та картки з мікросхемою (смарт картки). Електронні платіжні системи другого типу передбачають використання спеціального програмного забезпечення (наприклад, клієнт-інтернет-банк, інтернет-гаманець та ін.), яке необхідно встановити в електронному пристрої клієнта.

Класифікація систем інтернет-платежів

Ознака класифікації	Вид платіжної системи
Вид організації роботи	з використанням платіжних карток з використанням програмного забезпечення на основі інструментів доступу до рахунку на основі електронних грошей
Форма власності	державна приватна змішана
Належність до банківської системи	банківська небанківська
Сфера поширення	локальна або внутрішня національна міжнаціональна
Спосіб завершення платежів	у режимі дискретного часу у режимі реального часу
Типи платежів	з підтримкою мікроплатежів без підтримки мікроплатежів
Схема здійснення платежів	кредитні дебетові дебетово-кредитні

Якщо ж за головну ознаку взяти механізм проведення платежів, то можна виокремити системи, які виконують операції на базі відкритих покупцем у члена такої системи рахунків, або ж на базі використання електронних грошей. Системи, спрямовані на використання засобів доступу до рахунку, концентруються у банківському секторі і сьогодні є найбільш поширеними. Цьому сприяла низка факторів. З одного боку, підвищення рівня конкуренції на фінансовому ринку, що підштовхнуло банківські установи до пошуку нових способів залучення фінансових ресурсів та повнішого задоволення потреб клієнтів у проведенні платежів з одночасним зменшенням витрат, пов'язаних з цими заходами. З іншого – стимулювання з боку держави розвитку банківської системи, яка впроваджує її грошово-кредитну політику, та зменшення обсягу готівкових розрахунків суб'єктів ринку.

Форма власності відображає інформацію про те, хто має право розпоряджатися системою та управляти нею. На відміну від приватних систем, де у ролі власника та оператора виступають приватні фінансові організації, у системах з державною формою власності власником та оператором зазвичай виступає центральний банк. Змішана форма власності передбачає розподіл таких функцій між приватними фінансовими організаціями та центральним банком.

Належність платіжної системи до банківської сфери означає, що на неї поширюються вимоги системи банківського нагляду та регулювання, які є суворішими, ніж вимоги до діяльності небанківських платіжних систем. Це може вплинути на зменшення гнучкості, функціональності та повноти задоволення потреб їх клієнтів, але є додатковим стабілізуючим фактором і потенційно дозволяє об'єднувати банківські продукти та послуги платіжних систем.

Класифікацію систем інтернет-платежів за сферою поширення, крім визначених у законодавстві міжнародних (міжнаціональних) та внутрішньодержавних (національних), необхідно доповнити локальними або внутрішніми. Вони діють у межах певних регіонів або обслуговують розрахунки з окремими організаціями. Такі обмеження безумовно шкодять їх поширенню на ринку, але водночас це дозволяє їм пропонувати надання якісних послуг з

проведення платежів і супутніх фінансових послуг, орієнтованих на задоволення специфічних потреб окремих суб'єктів економіки.

В основу такої ознаки як спосіб завершення платежів покладено час досягнення завершення платежу. Це може відбуватись у режимі дискретного часу – кілька разів протягом дня, або ж у режимі реального часу, який найбільше підходить для потреб суб'єктів електронної торгівлі.

Надання клієнтам можливості проводити платежі різного характеру та розмірів більшою мірою залежить від виду організації роботи окремої платіжної системи та технологій, які вона застосовує. Платежі можна умовно поділити на:

- мікроплатежі – платежі на суму, яку не вигідно або технічно неможливо проводити традиційними електронними засобами платежу;

- дрібні платежі – платежі на суму, яка характерна для придбання товарів і послуг населенням;

- крупні платежі – платежі на суму, яка характерна для розрахунків між юридичними особами.

На мікроплатежі є попит у суб'єктів електронної торгівлі, які реалізують товари за невисокою ціною (до 5 дол. США).

За схемою здійснення платежів, які застосовуються електронними платіжними системами, класифікуються таким чином:

- кредитні – організують проведення розрахунків за виконані платником операції за рахунок коштів, наданих йому у кредит;

- дебетові – організують проведення розрахунків за виконані платником операції за рахунок попередньо введених у платіжну систему коштів;

- дебетово-кредитні – організують проведення розрахунків за виконані платником операції за рахунок попередньо введених у платіжну систему коштів, а в разі їх нестачі – за рахунок наданого кредиту.

Для платіжних систем першого типу характерне використання платіжних карток (кредитних). Однак намагання підвищити привабливість фінансових послуг і надати їм універсальний характер призводить до того, що щораз більше платіжних систем, які надають послуги з використанням інтернет-банкінгу та платіжних карток, активно впроваджують дебетово-кредитну схему розрахунків замість дебетової. Тільки дебетову схему розрахунків застосовують платіжні системи, що працюють з електронними грошима.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають можливість глибше зрозуміти соціально-економічну суть систем інтернет-платежів і допоможуть подальшому вивченню їх характерних особливостей. Перспективи наукових досліджень в означеному напрямі стосуються аналізу функцій систем інтернет-платежів, які можуть ними здійснюватись залежно від зміни соціальних та економічних умов функціонування. Подальше ускладнення класифікації систем інтернет-платежів шляхом її розширення та деталізації неминуче з огляду на різні погляди науковців щодо організації їх функціонування та застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платіжні системи : навч. посібник / [В. А. Ющенко та ін.] – К. : Либідь, 1998. – 416 с.
2. Чайковський Я. І. Платіжні системи : навч. посібник / Я. І. Чайковський. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 210 с.
3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Запропоновано методику оцінювання професійної готовності викладачів фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності у ВНЗ, яка дозволяє визначити їх теоретико-практично-педагогічну, фінансово (економічно)-спеціальну, морально-психологічну готовність до здійснення цього процесу.

Ключові слова: оцінка, професійна готовність, педагогічна діяльність.

Trydid O. M., Orekhova K. V.

METHODS OF EVALUATION OF PROFESSIONAL READINESS OF LECTURERS OF FINANCIAL DISCIPLINES FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY

Method of evaluation of professional readiness of lecturers of financial disciplines for pedagogical activity at high schools what let's to determine their theoretical, practical pedagogic, financial (economical) especial, moral and psychological readiness for realization this process is proposed.

Key words: evaluation, professional readiness, educational activities.

Вступ. Внаслідок здійсненого дослідження на сучасному етапі реформування фінансово-економічного ринку України виявлено, що професійна готовність до педагогічної діяльності викладачів фінансово-економічних дисциплін, особливо молодих, не відповідає вимогам сучасної вищої фінансово-економічної школи. Вивчення їх педагогічної діяльності показує, що значна частина науково-педагогічних працівників (НПП) не використовує досягнення педагогічної науки у своїй практичній діяльності, не вміє науково аналізувати й давати об'єктивну оцінку новим педагогічним технологіям, інноваціям у педагогічній науці, досвіду викладачів-новаторів. Це свідчить про недоліки в системі підготовки НПП фінансово-економічних дисциплін. Нині практично немає методики оцінювання їх професійної готовності до педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах. Атестаційна картка викладача, в якій міститься оцінка його різнобічних якостей, не обґрунтована й не має вироблених критеріїв оцінювання, часто виконується навмання, а також не підходить НПП фінансово-економічних дисциплін [4].

Проблеми і певні аспекти оцінювання професійної готовності фахівця розкриваються у працях В. О. Бондаренка [1], В. З. Брожика [2], П. М. Городова [5], Ю. Д. Граніна [6], С. О. Кубицького [7], Б. К. Морозникова [8] тощо, в яких знайшли своє відображення напрями загальної теорії оцінювання.

Так, у праці Брожика В.З. [2] розкрито суть оцінки, а також органічний зв'язок поняття "оцінка" з поняттям "цінність" і "пізнання".

На думку Городова П. М. [5], оцінка розглядається як:

- а) фактор формування особистості;
- б) показник відповідності досягнутого рівня виховання поставленим цілям;
- в) засіб оптимізації педагогічного впливу.

Бондаренко В. О. [1] розкривав суть і функції оцінки, її місце та роль у діяльності викладача, виходячи з того, що найбільш суттєвим матеріальним аналогом оцінки, схожим із нею за структурою і за процесом виконання, є вимірювання.

Морозников Б. К. [8] пояснював оцінку як ставлення суб'єкта до об'єкта, внаслідок якого відбувається процес порівняння з іншими об'єктами на підставі його пізнання.

Постановка завдання. Як свідчить аналіз наукових праць, термін “оцінка” використовують усі дослідники проблеми оцінювання професійної готовності, проте в їх працях він має досить обмежене смислове навантаження. Водночас є науковці, які розглядають оцінку як одну з функцій контролю, інші – як одну з базових операцій, яку виконують керівники, треті виокремлюють її в управлінську функцію, четверті вбачають у ній синонім слова “вимірювання”. Однак реальний процес оцінювання професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності є багатограним і залишається невисвітленим.

Метою статті є наукове обґрунтування та розвиток методики оцінювання професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Досвід практичної діяльності свідчить, що оцінка – це завжди порівняння, але не кожне порівняння є оцінкою. Порівняння можливе при дотриманні, щонайменше, двох вимог. По-перше, порівнюватися мають реальні предмети або явища; по-друге, порівняння має відбуватися відносно певного еталона, величини. Таким чином, для оцінювання професійної готовності НПП до педагогічної діяльності авторам цієї роботи потрібно:

- виявити необхідні вміння і здібності, тобто такі, які забезпечують найефективнішу педагогічну діяльність та її кінцевий результат;
- розробити критерії оцінювання величини розвитку цих умінь і здібностей на кожному з п'яти рівнів (початковому, низькому, середньому, достатньо високому, високому);
- практично оцінити розвиток конкретного вміння або здібності НПП;
- розробити критерії оцінювання рівня розвитку всієї сукупності його педагогічних умінь і здібностей.

Підходи до дослідження оцінювання професійної готовності передбачають з'ясування вихідних принципів її здійснення. Методологічні принципи оцінювання професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін є системою загальнонаукових і специфічних правил і ціннісних норм.

Авторами цієї роботи були сформульовані принципи і функції оцінювання:

До основних принципів необхідно віднести:

- принцип наукової об'єктивності, який передбачає врахування в оцінці всіх зв'язків і відносин;
- принцип конкретно-історичного підходу, який вимагає розгляду оцінки не як деякої надуманої абстракції, а як реально існуючої професійної готовності, що відповідає певній стадії розвитку суспільства, фінансово-економічної науки та практики;
- принцип єдності теорії та практики в оцінюванні професійної готовності НПП, який визначає необхідність постійного врахування умінь втілювати теоретичні психолого-педагогічні знання у практику навчально-виховної діяльності із бакалаврами та магістрами;
- принцип повноти оцінювання професійної готовності НПП, врахування його кількісно-якісної характеристики;
- принцип системного підходу, який дозволяє адекватно відобразити всю різноманітність явищ в оцінці їх професійної готовності;
- принцип адресності, який полягає в тому, що інформація про результати оцінювання важлива тоді, коли вона відома не лише НПП, а також тим, хто відповідає за розвиток професійної готовності та має право здійснювати регулятивний вплив на об'єкт навчання;
- принцип сприйняття оцінки професійної готовності, який дозволяє уникнути в її процесі невизначеності, занепокоєності, негативізму тощо; принцип своєчасності та цінності оцінки.

До основних функцій оцінки необхідно віднести:

- аксіологічну функцію, яка має за мету з'ясувати цінність як результатів педагогічної діяльності НПП, так і самого процесу підготовки до неї;
- регулятивну функцію, яка полягає в регулюванні процесу розвитку професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності, керуваності ним;
- індикаторно-інформативну, яка дозволяє визначити рівень професійної готовності НПП до педагогічної діяльності у ВНЗ;
- прогностичну функцію, яка забезпечує прогнозування напрямів, форм і методів розвитку професійної готовності НПП;
- нормативну функцію, яка полягає в тому, що на кожному рівні професійної готовності закладені якісні та кількісні параметри;
- мотиваційну функцію, яка полягає у стимулюванні НПП до саморозвитку професійної готовності, пошуку тощо.

Важливим аспектом розвитку професійної готовності до педагогічної діяльності є визначення (діагностування) її наявного рівня у НПП фінансово-економічних дисциплін.

Подласий І. П. [9] готовність викладача до педагогічної діяльності визначав через “професійний потенціал педагога” і “педагогічний професійний потенціал”. Він розкрив його як систему природних і набутих у процесі професійної підготовки якостей, що визначають здібність педагога виконувати свої обов'язки на заданому рівні.

Необхідними для розв'язання тих чи інших педагогічних завдань є знання НПП фінансово-економічних дисциплін педагогічної теорії. Однак разом зі знанням педагогічної теорії НПП повинні мати відповідну сукупність особистісних якостей і здібностей, які інтегруються у певні спеціальні, моральні та психологічні здібності під час навчально-виховного процесу [1]. Загалом кожне вміння, здібність НПП, вірніше, рівень їхнього розвитку (досконалості) має певний позитивний потенціал. Сукупність (сума) потенціалів умінь і здібностей усіх складових елементів їх професійної готовності до педагогічної діяльності визначає її цілісний потенціал, який відповідає певному рівню розвитку їх професійної готовності (1):

$$ЗП_{\text{пг}} = ТПП + ППП + \Phi(E)СГ + МПП, \quad (1)$$

де $ЗП_{\text{пг}}$ – загальний потенціал професійної готовності;

$ТПП$ – теоретико-педагогічна готовність;

$ППП$ – практично-педагогічна готовність;

$\Phi(E)СГ$ – фінансово(економічно)-спеціальна готовність;

$МПП$ – моральна і психологічна готовність.

Для практичного оцінювання всіх складових елементів, а також цілісної професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності на підставі обґрунтованих авторами цієї роботи її теоретичних і методологічних засад розроблена відповідна методика. Вона охоплює окреме оцінювання теоретико-педагогічного, практично-педагогічного, фінансово (економічно)-спеціального, морального і психологічного видів готовності через визначення їх професійно-педагогічного потенціалу і коефіцієнта розвитку. Суть оцінювання полягає у виявленні високого, достатньо високого, середнього, низького або дуже низького (початкового) рівня розвитку у НПП відповідних окремих умінь і здібностей [3]. Виходячи з цього, були визначені критерії рівня розвитку конкретних педагогічних умінь, ступінь їх розвитку і сформованості, який виявляється у розв'язанні НПП різноманітних педагогічних завдань у процесі здійснення навчально-виховного процесу у ВНЗ [3].

Для розроблення методики оцінювання рівня професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності було використано інтервальну шкалу. У цьому випадку кожний наступний варіант відповіді наділяється значенням “вище” (або “нижче”), “більше” (або “менше”) та ін. Але автори цієї роботи передбачили й обґрунтували, що інтервал між варіантами відповідей наближається до рівного значення, яке становить 2

бали. Щоб чіткіше показати відмінність, кожному варіанту відповіді, яка на порядок нижча, відповідає кількість балів, яка менша на 2. У запропонованій методиці різним рівням розвитку вмінь і здібностей НПП відповідає така кількість балів: високий – 10 балів; достатньо високий – 8 балів; середній – 6 балів; низький – 4 бали; дуже низький (початковий) – 2 бали.

Залежно від визначеного рівня у відповідній графі проти кожного вміння і здібності ставиться бал [3]. Валідність і надійність методики оцінювання забезпечується високим рівнем наукового обґрунтування сукупності вмінь і здібностей, які виражають окремо теоретико-педагогічний, практично-педагогічний, фінансово (економічно)- спеціальний, моральний і психологічний види готовності.

На підставі загальної суми балів із кожного виду готовності визначається коефіцієнт професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності, що є числом, яке виражає рівень розвитку всієї сукупності теоретико-педагогічних, практично-педагогічних, фінансово (економічно)-спеціальних, моральних і психологічних вмінь і здібностей.

Коефіцієнт професійної готовності до педагогічної діяльності (K_{III}) є середньоарифметичним суми таких коефіцієнтів: теоретико-педагогічного (K_{TPII}), практично-педагогічного (K_{PIII}), фінансово(економічно)-спеціального ($K_{\Phi(E)CI}$), морального і психологічного (K_{MIII}) видів готовності (2):

$$K_{III} = \frac{K_{TPII} + K_{PIII} + K_{\Phi(E)CI} + K_{MIII}}{4}. \quad (2)$$

При визначенні коефіцієнта будь-якого виду готовності до педагогічної діяльності враховується вагомість кожного вміння та здібності. Для цього враховується вся сукупність вмінь і здібностей, яка визначає цілісну професійну готовність НПП фінансово-економічних дисциплін до цієї діяльності. У запропонованій цілісній методиці така сукупність становить 285 вмінь і здібностей, у тому числі кількість вмінь, які відображають теоретико-педагогічну готовність, становить 80, практично-педагогічну – 130, фінансово(економічно)-спеціальну – 30, моральну і психологічну – 45 [3].

Тоді загалом коефіцієнт будь-якого виду готовності до педагогічної діяльності (K_G) знаходиться у межах (3):

$$K_G \in \left[\frac{Q_{MIN}}{m}; \frac{Q_{MAX}}{m} \right], \quad (3)$$

де Q_{MIN} – це мінімально можлива сума балів (потенціалу), якщо рівень розвитку кожного вміння (здібності) буде оцінено як “дуже низький (початковий)”;

Q_{MAX} – це максимально можлива сума балів (потенціалу), якщо рівень розвитку кожного вміння (здібності) буде оцінено як “високий”.

m – це загальна кількість вмінь і здібностей, яка відображає цілісну професійну готовність до педагогічної діяльності (у запропонованій методиці 285).

Якщо рівень розвитку кожного вміння (здібності) відповідає:

2 балам, то $Q_{MIN} = 2N$ (N – кількість вмінь або здібностей за конкретним видом готовності (теоретико-педагогічним, практично-педагогічним, фінансово(економічно)-спеціальним, морально-психологічним);

10 балам, то $Q_{MAX} = 10N$.

Теоретико-педагогічна готовність НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності виявляється через аналітичні, прогностичні, проєктивні та рефлексивні вміння [3]. Коефіцієнт такої готовності (K_{TPII}) є числом, що відображає рівень розвитку всієї сукупності аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних вмінь, а також їх вагомість у професійній готовності до педагогічної діяльності.

Виходячи з розробленої методики оцінювання рівня теоретико-педагогічної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін, $K_{\text{ТТГ}}$ обчислюється за формулою (3). Він знаходиться у межах від 160/285 до 800/285, тобто $0,561 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 2,807$.

При цьому рівень їх теоретико-педагогічної готовності буде: дуже низьким (початковим) при $0,561 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 1,122$; низьким при $1,123 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 1,403$; середнім при $1,404 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 1,684$; достатньо високим при $1,685 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 2,245$; високим при $2,246 \leq K_{\text{ТТГ}} \leq 2,807$.

У свою чергу, їх практично-педагогічна готовність до педагогічної діяльності визначається організаційно-методичними і комунікативними діями, спрямованими на ефективну передачу знань, навичок, умінь бакалаврів та магістрів, а також готовності останніх до їх засвоєння, власної активності щодо оволодіння ними, особистісного розвитку та ін. Вона визначається через групи організаційно-методичних і комунікативних умінь. Організаційно-методичні вміння охоплюють мобілізаційні, методично-технологічні, розвивальні й орієнтаційні вміння. Рівень їх розвитку визначається за методикою [3]. Важливими у практичній педагогічній діяльності НПП фінансово-економічних дисциплін є комунікативні вміння, які оцінюються за відповідною методикою [3].

Коефіцієнт практично-педагогічної готовності ($K_{\text{ПТГ}}$) НПП є числом, що відображає рівень розвитку всієї сукупності мобілізаційних, методично-технологічних, розвивальних, орієнтаційних, перцептивних і вербальних умінь педагогічного спілкування, навичок педагогічної техніки, а також їх вагомість у цілісній професійній готовності НПП до педагогічної діяльності.

За запропонованою методикою $K_{\text{ПТГ}}$ обчислюється за формулою (3) та знаходиться у межах від 260/285 до 1300/285, тобто: $0,912 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 4,561$.

Причому рівень цієї готовності буде: дуже низьким (початковим) при $0,912 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 1,824$; низьким при $1,825 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 2,280$; середнім при $2,281 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 2,736$; достатньо високим при $2,737 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 3,649$; високим при $3,650 \leq K_{\text{ПТГ}} \leq 4,561$.

Фінансово(економічно)-спеціальна готовність виявляється у здібності НПП фінансово-економічних дисциплін давати бакалаврам і магістрам ті знання, які необхідні для практичної діяльності в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища, а також такі вміння, які відповідають останнім досягненням вітчизняних та закордонних вчених щодо розвитку фінансової та економічної науки. Її коефіцієнт ($K_{\text{Ф(Е)СГ}}$) є числом, що відображає рівень розвитку всієї сукупності фінансово(економічно)-спеціальних здібностей, а також їх вагомість у їх цілісній професійній готовності до педагогічної діяльності [3]. На основі запропонованої авторами цієї роботи методики оцінювання рівня цієї готовності у НПП $K_{\text{Ф(Е)СГ}}$ обчислюється за формулою (3) та знаходиться у межах від 60/285 до 300/285, тобто $0,210 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 1,052$.

Причому рівень цієї готовності буде: дуже низьким (початковим) при $0,210 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 0,421$; низьким при $0,422 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 0,526$; середнім при $0,527 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 0,631$; достатньо високим при $0,632 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 0,842$; високим при $0,843 \leq K_{\text{Ф(Е)СГ}} \leq 1,052$.

Моральна і психологічна готовність НПП відображає його моральне підґрунтя, наявність необхідних моральних, ділових і етичних якостей, а також психологічну стійкість і надійність у ході виконання навчально-виховних завдань. Коефіцієнт цієї готовності ($K_{\text{МПГ}}$) у НПП є числом, величина якого відображає рівень розвитку всієї сукупності моральних і психологічних здібностей, а також їх вагомість у професійній готовності до педагогічної діяльності [3]. Він обчислюється за формулою (3) та знаходиться у межах від 90/285 до 450/285, тобто: $0,315 \leq K_{\text{МПГ}} \leq 1,578$.

Причому цей рівень готовності буде: дуже низьким (початковим) при $0,315 \leq K_{МПГ} \leq 0,631$; низьким при $0,632 \leq K_{МПГ} \leq 0,789$; середнім при $0,790 \leq K_{МПГ} \leq 0,947$; достатньо високим при $0,948 \leq K_{МПГ} \leq 1,263$; високим при $1,264 \leq K_{МПГ} \leq 1,578$.

Професійна готовність НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності є інтегрованим поєднанням окреслених авторами цієї роботи видів готовності. Тоді за формулою (2) можна визначити її коефіцієнт ($K_{ПГ}$), який знаходиться у межах від середньоарифметичної суми всіх мінімальних величин коефіцієнтів названих видів готовності до середньоарифметичної суми всіх максимальних їх величин (4):

$$\frac{K_{ПГ\min} + K_{ППГ\min} + K_{\Phi(E)CG\min} + K_{МПГ\min}}{4} \leq K_{ПГ} \leq \frac{K_{ПГ\max} + K_{ППГ\max} + K_{\Phi(E)CG\max} + K_{МПГ\max}}{4}, \quad (4)$$

Підставивши числові дані, отримаємо:

$$\frac{0,561 + 0,912 + 0,210 + 0,315}{4} \leq K_{ПГ} \leq \frac{2,807 + 4,561 + 1,052 + 1,578}{4};$$

$$\frac{1,998}{4} \leq K_{ПГ} \leq \frac{9,998}{4}; \quad 0,5 \leq K_{ПГ} \leq 2,5.$$

Причому цей рівень буде: дуже низьким (початковим) при $0,500 \leq K_{ПГ} \leq 1,000$; низьким при $1,001 \leq K_{ПГ} \leq 1,250$; середнім при $1,251 \leq K_{ПГ} \leq 1,500$; достатньо високим при $1,501 \leq K_{ПГ} \leq 2,000$; високим при $2,001 \leq K_{ПГ} \leq 2,500$.

Висновки. Отже, розроблена методика для практичного оцінювання професійної готовності НПП фінансово-економічних дисциплін до педагогічної діяльності у ВНЗ, яка охоплює оцінювання її складових елементів, полягає у виявленні високого, достатньо високого, середнього, низького або дуже низького рівнів розвитку в НПП відповідних цим видам готовності вмінь і здібностей, що дає можливість розробити заходи для їх цілеспрямованого професійного поліпшення, що є предметом подальшого дослідження авторів цієї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. А. Оценка, ее место и роль в деятельности офицера / В. А. Бондаренко. – М.: ВПА, 1987. – 39 с.
2. Брожик В. Марксистская теория оценки / В. Брожик; [пер. со словац. Ю. Н. Солодухина]. – М.: Прогресс, 1982. – 261 с.
3. Ваврик Р. В. Оцінювання професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності / Р. В. Ваврик // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 33. – С. 16-20.
4. Ваврик Р. В. Розвиток професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у вищих військових навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Р. В. Ваврик. – К., 2005. – 328 с.
5. Городов П. Н. Оптимизация процесса воспитания в высшей военной школе / П. Н. Городов. – М.: ВПА, 1983. – 182 с.
6. Гранин Ю. Д. О гносеологическом содержании понятия «оценка» / Ю. Д. Гранин // Вопросы философии. – 1987. – № 6. – С. 63.
7. Кубицький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. «Теорія та методика професійної освіти» / С. О. Кубицький. – К., 2002. – 208 с.
8. Морозников Б. К. Методологические проблемы комплексной оценки военно-технической деятельности: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филос. наук: спец. 09.00.03 «Социальная философия и философия истории» / Б. К. Морозников. – М., 1984. – 19 с.
9. Подласый И. П. Педагогика: новый курс: учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. / И. П. Подласый – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Кн. 1: Процесс обучения. – 576 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- АНДРЕЙКІВ** Тетяна Ярославівна, асист. кафедри фінансів і кредиту ЛКА
- АНДРУШКІВ** Ірина Петрівна, к.е.н., доц. кафедри банківської справи ЛКА
- АТАМАНЧУК** Заріна Асланівна, асп. кафедри МЕВ ЛКА
- БАБІЙЧУК** Тетяна Петрівна, асист. кафедри банківської справи ЛКА
- БОЙКІВСЬКА** Любов Іванівна, викл. кафедри бухгалтерського обліку Чортківського інституту підприємництва і бізнесу ТНЕУ
- ВАРЕНИК** Віктор Анатолійович, асист. кафедри банківської справи ЛКА
- ВАРЕЩУК** Олег Петрович, асп. кафедри фінансів ЛБІ УБС НБУ
- ВАСИЛЕНКО** Дмитро Володимирович, асп. КНЕУ ім. В. Гетьмана
- ВІРТ** Микола Ярославович, старший викладач кафедри регіональної економіки ЛКА
- ВОВЧАК** Ольга Дмитрівна, д.е.н., проф., зав. кафедри банківської справи ЛКА
- ГОРБАЧУК** Василь Михайлович, к. ф.-м. н., ст. наук. співробітник Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України
- ГУЛЯЄВА** Людмила Петрівна, к.е.н., доц. Академії праці і соціальних відносин ФПУ.
- ДОЛГАЛЄВА** Марина, к.е.н., доц. ДУЕП
- ДОРОШЕНКО** Ганна Олександрівна, к.е.н., доц. кафедри економіки та фінансів ХІБМ
- ДОРОШЕНКО** Надія Олександрівна, к.е.н., доц. кафедри фінансів і кредиту ХНУ ім. В.Н. Кразіна
- ЖИТНИЙ** Павло Євгенович, к.е.н., доц. Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля
- ЖОВНОВАЧ** Руслана Іванівна, к.е.н., доц., завідувач кафедри фінансів КІМ
- КЕМЕНЯШ** Ірина Григорівна, здобувач кафедри банківської справи ЛКА
- КЄВЛЯ** Ксенія Владиславівна, ст. викл. ХІБС УБС НБУ
- КОПИЛЮК** Оксана Іванівна, к.е.н., проф. кафедри банківської справи ЛКА
- КУЗЕМКО** Надія Вікторівна, асп. ДНУ ім. О. Гончара
- КУЛЬЧИЦЬКА** Наталія Степанівна, ст. викл. кафедри банківської справи ЛКА
- КУЦИК** Петро Олексійович, науковий керівник дисертації, перший проректор, доцент кафедри бухгалтерського обліку ЛКА
- ЛЕВШАКОВ** Сергій Федорович, асп. кафедри фінансів та банківської справи ДУЕП
- ЛОБОДА** Наталія Олександрівна, пошукувач кафедри бухгалтерського обліку ЛКА
- ЛУНЯКОВА** Наталя Автандилівна, ст. викл. кафедри фінансів та кредиту СНТУ
- МУЗИЧКА** Олександра Миронівна, асист. кафедри банківської справи ЛКА
- НАКОНЕЧНА** Наталія Володимирівна, асист. кафедри банківської справи ЛКА
- НІКОНЕНКО** Уляна Михайлівна, асист. УАД
- НОВИНЮК** Олена Володимирівна, асист. кафедри фінансів і кредиту ЛКА
- НОСОВ** Олександр Юрійович, к.е.н., доц. кафедри економічної теорії ЛКА
- ОРЄХОВА** Катерина Віталіївна, ст. викл. кафедри менеджменту ХІБС УБС НБУ.
- ПОЛЯК** Наталія Петрівна, асп. УБС НБУ
- ПРАСОЛОВА** Світлана Павлівна, к.е.н., доц. Полтавського університету споживчої кооперації України

ПРУШНИЦКА-ГРАБЕЖ Ізабелла, асп. Варшавського екологічного університету
РЕВЕРЧУК Олена Сергіївна, асп. ЛНУ ім. Івана Франка
СИДОР Галина Вікторівна, здобувач кафедри банківського менеджменту та обліку ТНЕУ
СНІЩЕНКО Роман Григорович, ст. викл. КДПУ ім. М. Остроградського
СОКУЛЬСЬКИЙ Владислав Миколайович, асист. кафедри фінансів і кредиту ЛКА
ТРИДІД Олександр Михайлович, д.е.н., проф., зав. кафедри фінансів ХІБ УБС НБУ
ТУРЧИН Наталія Богданівна, асист. ЛНУ ім. Івана Франка
ЧАУС Володимир Михайлович, пошукувач кафедри економічної теорії ЛКА
ЧЕРЕМИСИНОВА Діана Валеріївна, асист. кафедри фінансів СНТУ
ЧИЖ Людмила Мирославівна, асист. ЛНУ ім. Івана Франка
ЧІКІТА Ірина Богданівна, ст. викл. кафедри банківської справи ЛКА
ШАПОВАЛОВА Світлана Михайлівна, асист. Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля
ШЕВЦОВА Олена Йосипівна, к.е.н., доц. ДНУ
ШЕВЧУК Віктор Олексійович д.е.н., проф., зав. кафедри міжнародних економічних відносин ЛКА
ШУМИЛО Роксолана Романівна, аспірантка кафедри бухгалтерського обліку ЛКА

ЗМІСТ

<i>Вовчак О. Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	3
<i>Горбачук В. М., Шевчук В. О.</i> ВІДСОТКОВА СТАВКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У 2008 РОЦІ)	9
<i>Izabela Pruchnicka-Grabias</i> EQUITY MARKET NEUTRAL HEDGE FUNDS PERFORMANCE ANALYSIS	17
<i>Лунякова Н. А.</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РИСКА	28
<i>Атаманчук З. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ МОНЕТИЗАЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЕКОНОМІК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ АРГУМЕНТИ	33
<i>Андрейків Т. Я.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА НЬОМУ	44
<i>Бабійчук Т. П.</i> НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТИМУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	51
<i>Варецьук О. П.</i> ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ	57
<i>Гуляєва Л. П.</i> БАНКІВСЬКЕ ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	63
<i>Долгалева М. А.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАТЕЖНОГО ПОРУЧЕННЯ В ІНСТРУМЕНТ МЕЖДУНАРОДНОЇ ПЛАТЕЖНОЇ СИСТЕМИ	68
<i>Житний П. Є., Шаповалова С. М.</i> ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ КРИЗІ	73
<i>Жовновач Р. І., Василенко Д. В.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ	78
<i>Кеменяш І. Г.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	83
<i>Копилюк О. І., Кульчицька Н. С., Музичка О. М.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	88
<i>Куцик П. О., Вірт М. Я.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	95
<i>Наконечна Н. В.</i> БЕЗПЕКА АВТОМАТИЗОВАНИХ ОБЛІКОВИХ СИСТЕМ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	100
<i>Ніконенко У. М.</i> СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМ	104
<i>Чаус В. М.</i> ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД	112
<i>Новинюк О. В.</i> ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ	117

<i>Носов О. Ю.</i>	ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОНЕТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	120
<i>Поляк Н. П.</i>	ВПЛИВ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	124
<i>Прасолова С. П.</i>	РОЛЬ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	129
<i>Реверчук О. С.</i>	СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	135
<i>Шумило Р. Р.</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ МАЛОЦІННИХ ТА ШВИДКОЗНОШУВАНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	144
<i>Сніщенко Р. Г.</i>	ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	147
<i>Турчин Н. Б.</i>	ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ	152
<i>Лобода Н. О.</i>	НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ В АПК УКРАЇНИ	156
<i>Черемисинова Д. В.</i>	БАНКИ РАЗВИТИЯ В ФИНАНСИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН.....	160
<i>Чиж Л. М.</i>	РИНОК БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ: СУБ'ЄКТИ ТА АНАЛІЗ.....	165
<i>Шевцова О. Й., Куземко Н. В.</i>	УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПОРТФЕЛЯ РЕСУРСІВ БАНКУ	169
<i>Сидор Г. В.</i>	ТЕОРІЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	174
<i>Вареник В. А.</i>	ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ	177
<i>Левшаков С. Ф.</i>	РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ДО УКРАЇНИ	180
<i>Чікіта І. Б.</i>	ЗБАЛАНСУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА РАХУНОК ЗАПОЗИЧЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	183
<i>Дорошенко Г. О.</i>	ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАБІЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	189
<i>Орехова К. В., Кевля К. В.</i>	МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА	193
<i>Бойківська Л. І.</i>	УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ – ОСНОВА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ.....	200
<i>Андрушків І. П.</i>	САМОСТРАХУВАННЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА СТРАХУВАННЯ.....	205
<i>Дорошенко Н. О.</i>	КРЕДИТНИЙ РИЗИК БАНКІВ	208
<i>Сокульський В. М.</i>	ФУНКЦІЇ СИСТЕМ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТЕЖІВ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ	212
<i>Тридід О. М., Орехова К. В.</i>	МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	217
	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	223

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ АКАДЕМІЇ

Збірник наукових праць

СЕРІЯ ЕКОНОМІЧНА

Випуск 32

Літературний редактор – Капелюшна О. В.

Коректор – Кашуба М. І.

Комп'ютерний макет видавництва

Львівської комерційної академії

Підписано до друку 24.12.09 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.

28,5 др. арк. 26,6 ум. др. арк. 18,7 облік. видавн. арк.

Тираж 500 прим. Зам.792.

Віддруковано в друк. видавництва Львівської комерційної академії
79011, м. Львів, вул. У. Самчука, 6. Тел. 276-07-75. e-mail drook@iac.lviv.ua
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 246 від 16.11.2000 р.